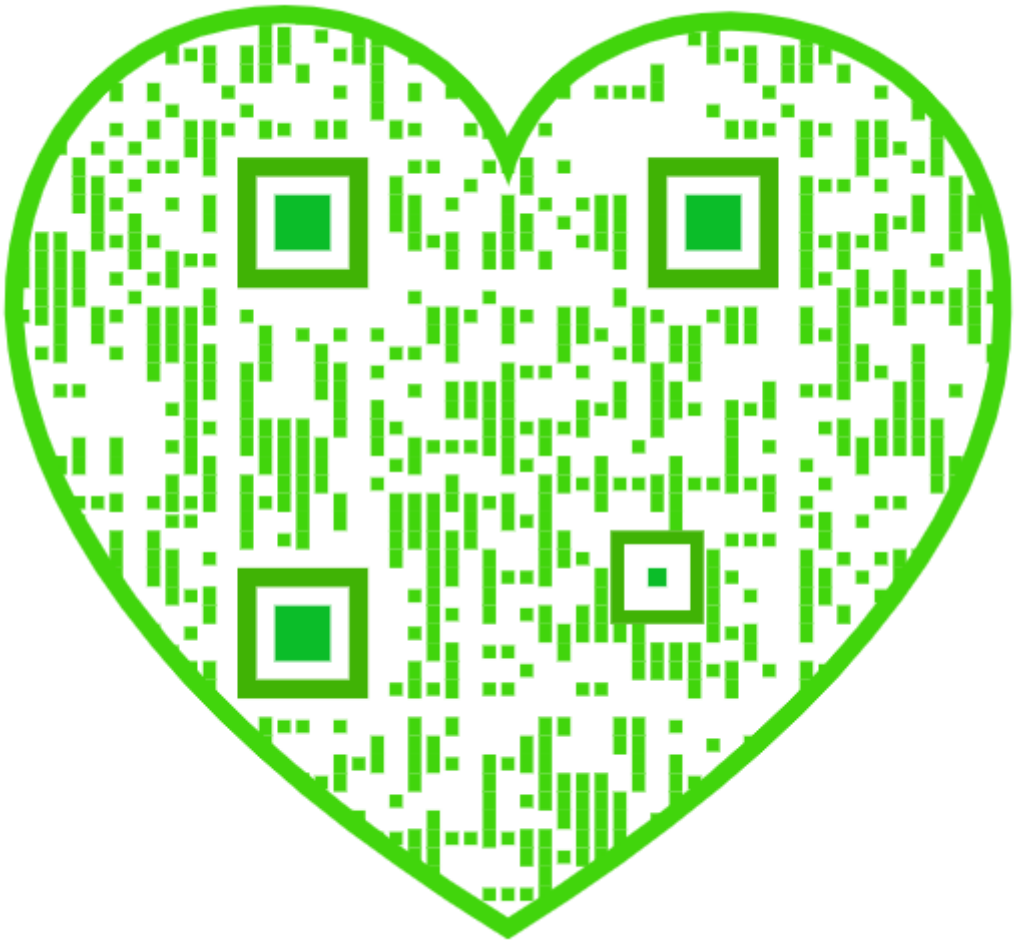

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

NEGEN EN TWINTIGSTE DEEL.

1856.

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.
Mach. XV, 34

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede.
En hine Aertsche bisscop wiede.
Melis Stoke.

TE 'S GRAVENHAGE,
BIJ GEBR. J. & H. VAN LANGENHUYSEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Kunnen wij hopen? 1856. 1

Bespiegeling, gezag en ervaring. Eene wijsgeerige, geschiedkundige proeve. Door Dr. Pierson. (*Vervolg.*) 40

Brief van D. Thierry de Viaixnes aan P. Parden, abt van het klooster te Vlierbeek. 129

Pater Felix in Notre-Dame te Parijs. 166

Paulinus, Bisschop van Nola, en zijn tijd (350—450), door Prof. Adolf Buse. 197

Het R. K. Jongens-weeshuis te Amsterdam, in zijnen strijd tegen de Jansenistische aanslagen, 1723—1782. (Ingezonden.) 225

Over de leer en het leven der Christenen in de eerste eeuwen der Kerk. 261

De H. Paulinus over de H. Moedermaagd. 325

Het toenemend ongeloof in Engeland. 359

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

De laatste dochter der Hohenstaufen en andere Gedichten, door W. J. F. Nuijens. 236
Een schrijven van den heer Nuijens aan den „Geachten Beoordeelaar" van zijn Dichtbundel in „de Katholiek". . 378

VLAAMSCHE LITERATUUR.

Volksliederen. 370

VERSCHEIDENHEDEN.

Drie stukken aangaande het Traditionalisme. 120
Verboden boeken. 126
„De Gids der Roomsch-Kath. militairen." 127
Een blik in de vroegere Protestantsche zending in Indië. . 179
Zonderlinge vrijheid van godsdienst. Vervolging in Abyssinië. 182
De „Tijdspiegel" over Victor Emmanuel II, koning van Sardinië, en Frans Josef, keizer van Oostenrijk. . . . 185
Een woord over de Aartsbroederschap van de Heilige Familie: Jesus, Maria, Josef. (Ingezonden.) 250
Anti-Evangelische bijbelverspreiding geweerd. 258
Ritus Sacri. 303
De Katholieke Kerk in den staat Wisconsin. . . . . —
Bijbelvergoding 304
Ja en neen: eerdienst en geen eerdienst; Roomsche grondslag en geen Roomsche grondslag bij de Protestanten; Rome zal vergaan en niet vergaan! 308
Eene voorspelling. 311
Vleijend kompliment van de Noord-Amerikaansche dochter aan hare moeder de Nederlandsche Hervormde Kerk. . . 315

Nieuwe vertaling der Werken van Pater Abraham van St. Clara. 316
Dekreet over de Aflaten. 384
Eene bijeenkomst te Leiden. 388

Sprokkelingen:

Het Amerikaansche zendingwerk in Turkije. 193
Ontvangsten van de Vereeniging ter voortplanting des geloofs in 1855. 319
Statistiek der Protestanten in Oostenrijk en Frankrijk. —
Dringende bede ten behoeve der (Protestantsche) zendingen. 320
De veelwijverij door Protestantsche zendelingen toegestaan. . . . . —
Staaltjes van Protestantschen zendings-ijver! . . . . —
Kollekte in Pruissen voor de Protestantsche kerk te Constantinopel. 221

LETTERLOOVER.

Aan Maria onze Moeder. 322

Correspondentie. 321

Bl. 86 r, 2. v. o. *staat*: erkend *lees*: ontkend.

» 148 en 152 r. 8 v. o. » Utrecht » Atrecht.

» 324 r, 9 v, b. *staat*: Zou en maan en starrend doovend

lees: Zon en maan en starren doovend.

KUNNEN WIJ HOPEN?

1856.

> L'espérance n'est pas seulement dans la vie humaine un charme: c'est une force, c'est un ressort qui lui donne l'énergie.
>
> P. FÉLIX.

Die zoekt wat wezen zal zie wat is. Dit is de regel der eindige wijsheid, het rigtsnoer voor de eindige kracht. Omdat veel wat is niet wordt gekend; omdat wij de gekende oorzaken niet doorschouwen noch hare sterkte en duur vermogen te bepalen; omdat wij niet voorzien door welke verborgen krachten de gekende zullen worden gekruist, gekeerd, verbroken; omdat menschen vrije wezens zijn, geen blinde schakels gevlochten in de keten van het noodlot; omdat nieuwe scheppingen over de oude heen zich verheffen; omdat de hand der Almagt bijwijlen onvoorziens in het weefsel slaat: — om al deze redenen stellen wél berekende vooruitzigten somtijds te leur, en wordt het logiesch verloop der gebeurtenissen onverwacht door een ander, op zijne beurt even logiesch, vervangen: maar niettemin wij moeten óf alle vooruitzigt en berekening der

toekomst opgeven, óf den gesproken regel tot grondslag nemende zeggen: wat is is de wijzer en de maatstaf van hetgene wezen zal: *Praesens gravidum futuro.*

In het middennachtelijk uur dat op den jongsten 31ⁿ Decemberavond volgde heeft het tijdvak welks twaalfde gedeelte reeds weêr is heengegaan, de groote, misschien vreeselijke nalatenschap van het weggestorven jaar overgenomen. Welke oorzaken, bekende of verborgene, welke toekomst ligt in die nalatenschap opgesloten? Wij sidderen misschien bij deze gedachte, en bedenken niet dat geschiedt zooals wij zeiden en gevraagd mag worden zooals wij vroegen, niet enkel wanneer een jaarkring is volgetrokken en bij eene grootere maatschappij die wij burgers van eenen Staat, bewoners van een werelddeel noemen, maar aan een ieder en elken oogenblik; wij bedenken niet dat het bedrijf van elken stond alligt de aanvang is van eene onvoorziene reeks, oorzaak van langdurige en vele gevolgen, het zaad misschien van eene doodelijke plant, of de in den grond geborgen korrel waaruit een boom des levens met vrucht van zaligheid ontkiemen zal.

Naar de Kerk wenscht *de Katholiek* den blik te rigten; aan de Kerk vooral ligt hem gelegen; hij is in hare dienst; hij poogt haar te steunen; hij mint haar; en van de Kerk, deze overtuiging is onvergankelijk ons in 't hart geworteld, hangt het lot der wereld af. Neen, zij is geen toevallig of door menschelijke overeenkomst en beleid tot stand gekomen voortbrengsel dat bestaan kan en vergaan, dat door sterfelijke hand opgerigt door sterfelijke hand kan worden vernietigd: Jesus, de Heer onze God heeft haar gegrondvest, haar gebouwd, haar bezield, haren duur verzekerd: Hem zelven vertegenwoordigt zij, Hij is met haar, en door haar of in haar is Hij de Verlosser der

wereld tot aan het einde der dagen en in zijne ruste in eeuwigheid: neen, zij is niet ontbeerlijk alsof zonder haar en buiten haar menschen en volken aan 't geluk zullen komen en tot verlossing en zaligheid: die buiten haar den weg zoekt zoekt te vergeefs; bij haar is de waarheid die zal vrijmaken, bij haar de genade die heiligt, bij haar het beginsel der orde, de regel der pligten, de band der maatschappij, de bron des geluks: wie de Kerk verloochent verloochent Jesus zelven — het fundament buiten hetwelk niemand een ander leggen mag — want Jesus en Kerk zijn een, en de eerste en grootste Christen wijsgeer heeft het wezen der Kerk op onovertreffelijke wijze verklaard toen hij haar kennen deed als het ligchaam van Christus.

Is het wonder dat wij naar de Kerk schouwen, wanneer we een gedeelte van den sluijer die de toekomst dekt wenschen te zien opgeligt? dat we van haar het antwoord vernemen willen op de vraag wat der menschheid te wachten staat ook in het jaar dat is aangevangen?

De vraag, wij gaven het reeds te kennen, is niet of de Kerk in haren schoot de rijkdommen draagt, welke, over de volken uitgestort, tevredenheid en rust en geluk verzekeren. O, zij bezit die overvloedig; zij wil de waarheid geven aan den geest, het goede voor de liefde, er is geene smart die zij niet zal lenigen, geen dorst dien zij niet kan lesschen, zij zal God zelven geven te bezitten en te genieten zooveel God door stervelingen op aarde kan bezeten, kan genoten worden! Maar dit is de vraag: Zijn aan de Kerk de handen vrijgelaten om de schatten uit te deelen die zij draagt? Dit is de vraag: In welke betrekking hebben zich de volken en hunne regeerders tot de Kerk gesteld? Welk is de graad der liefde of des afkeers waarmede zij bejegend wordt? Zijn de zielen ont-

vankelijk voor hare zegeningen? Zijn hare dienaren vol van den verlossenden geest en blakend van heilig ijvervuur om door het Evangelie vele vrije kinderen Gods te baren en de erfgoederen des toegezongen Hemelvredes in de heilbegeerige harten te bergen?

Wat mengeling van gevoel, wat wisseling van aandoeningen, wat strijd van hope en van vrees vangt eensklaps in den boezem aan, wanneer men beproeft op de vraag naar geluk of ongeluk voor de naaste toekomst het antwoord te raden. Lichtpunten vertoonen zich, daar zijn er die breed zich uitstrekken, die hoog zich verheffen, daar zijn er die schitteren met helderen glans! Maar ginds wat duister, wat schrikkelijk zwart!...

Ten allen tijde is meer behoefte aan bemoediging dan aan verschrikking: de zonde zelve is meer lafheid dan boosheid, en de kwade is kwaad omdat hij den moed en bijgevolg de kracht mist om goed te zijn. Zoo is het met den mensch, zoo met de volken. O, dat de goeden hunne sterkte zich steeds bewust waren! Niet diegenen zijn de magtigsten welke op een gegeven oogenblik over de meeste middelen tot een voorgesteld doel kunnen beschikken; dáár is de eer, daar de glorie, aan die zijde ten laatste ook de zege, waar, bij deugdelijkheid der zake waarvoor een kamp ondernomen is, de meeste geest- de meeste wilskracht en de moed en de volharding in 't gelid zich geschaard hebben. De duidelijkste, de afdoendste bewijzen liggen in de jongste geschiedenis, over staatsterrein en op den bodem der Kerk, overvloedig verspreid. Zullen we dan, het oog naar oorzaken rigtende die in naderbijzijnd of verder verschiet uitwerkselen doen verwachten, op diegene enkel wijzen welke als heilspellend voor de Kerk mogen beschouwd worden? De wijsheid verbiedt het oog

voor gevaren te sluiten, en de voorzigtigheid telt niet eigen krachten alleen: — maar bemoediging is en blijve ons doel.

Kunt gij eenen aanmerkelijken vooruitgang ten goede gedurende de laatste tijden loochenen? Is in het jongst verleden jaar de beweging gestaakt? — De vijanden der Kerk ten onzent hebben nu eens hare winsten met vergrooting buiten alle maat voorgesteld, en dán weder hebben zij het triumflied aangeheven over hare onmagt en over den talrijken afval, en eigen aanwinst breed uitgemeten, al naardat zij overmagtig en trotsch zich wilden aanstellen, of vrees en argwaan wekken. Zulke gewetenloozen kan men vergelijken met woekeraars of met de slavinnen der schande, die van de booze hartstogten hunne baten verwachtend, de booze hartstogten immer moeten prikkelen; en zij verdienen juist zooveel vertrouwen als de verachtelijke wezens waarmede wij hen vergeleken. Maar, naar eigen ervaring, en met de hand op het hart, moet gij niet erkennen, dat wijd en zijd, dat rondom u heen en op verren afstand veel goed zaad is gestrooid? Rust het oog niet met welgevallen op vele bloeijende en groenende velden, en fluistert een zoete stem niet in uw binnenste: „Dat belooft schoone vruchten"? Welaan, het goede dat gij ziet, waaraan uwe hand misschien heeft medegewerkt, het is als de kring op den waterspiegel die vele malen in ruimer en ruimer omtrek zich herhaalt. Voorwaar het zegt niet weinig in vergelijking van vroegere dagen, dat in elken werkkring door de Kerk ontsloten of aangetrokken vele handen aan de verbetering van het bestaande of aan de stichting van nieuw arbeiden: dat getuigt van moed en van kracht, van goeden wil en van toewijding, dat getuigt van levendig geloof en van gelijke

hoop veler edele en belangstellende zielen. Neen, men kan het niet ontkennen, er is, er wordt veel voor de Kerk gedaan in de hoogste zoowel als in de nederige kringen, om haar te bevrijden, haar te sterken, haren invloed te verzekeren, in 't verspreiden harer zegeningen behulpzaam te zijn. En waar 't zóó is, daar mag men voor de toekomst hopen.

Nemen we eenige punten afzonderlijk en nader in het oog.

Voor de studie der toekomst zoowel als des verledens, wees vriend of vijand, gij zult het, dunkt mij, erkennen, geen oord zoo geschikt, geen plaats zoo rijk aan bronnen als Rome. Dáár, in het middenpunt der groote Christelijke eenheid, waar de zetel is gevestigd eener geestelijke wereldheerschappij, daar loopen uit alle punten van den grooten omtrek de lijnen zamen: daar is de stapelplaats van bescheiden die over den toestand der geesten bij alle volken getuigen; daar ligt het wereldarchief waar de zedelijke statistieker zijne cijfers, waar de profetische wijsgeer de gegevens behoort te zamelen, die de beginselen wezen moeten voor het boek der toekomst. Zijn die schatkameren voor ons niet toegankelijk, welaan wat spelt het gelaat dergenen welke daar gezien, gelezen en vergeleken hebben? Is men in de Eeuwige Stad tot moedeloosheid gezonken? hangen er de handen slap en werkeloos omdat de hoop is uitgedoofd en het vertrouwen opgegeven? Dat melden de berigten geenszins. Integendeel, dáár in de Christelijke Wereldstad, gelijk elders, is het besef, het voorgevoel dat waard is en moed en krachten inboezemt, levendig en verbreid, dat de Kerk betere tijden tegemoetgaat en dat voor het rijke Gods op aarde uitbreiding en zegen te wachten staan. Met deze hoop in

het hart, met dit doel in het oog, is het Opperbestuur hetwelk er zetelt, zijner roeping bewust, met onverflaauwden ijver werkzaam om, zooals in tijdperken van overgang en ontwikkeling noodig is, den stijgenden stroom naar behooren te leiden, en de vruchtbaarheid die hij met zich voert te verzekeren en te bestendigen. Er is daar bedrijvigheid, er is beraadslaging, er is gedachtenwisseling en onophoudelijk verkeer; naar alle zijden der wereld heen rigten zich de vlijt en de behartiging, en welligt is van geen tijdperk in de geschiedrollen gewaagd, waarin Pauselijke bevelen en beslissingen in zoo groot getal over den geheelen aardbodem zijn uitgegaan, als sinds de jaren dat de vloed des nieuwen godsdienstigen levens is begonnen te rijzen. Het is geen wonder: er is bij en na de groote scheuring der zestiende eeuw zoo veel gebroken, zoo veel verstrooid, zoo veel misvormd en geknakt; er is in de klove zoo jammerlijk veel verzonken, en wat staande bleef is zoo zwaar geteisterd; de betrekkingen van menschen en instellingen zijn zoo zeer geschokt en gewijzigd; wetgeving en landbestuur bij de verschillende Christelijke natiën hebben alom zoo vele eertijds ongehoorde en vaak onchristelijke beginselen gehuldigd en ten grondslag genomen; sinds overal de Staat, hetzij minder of meer, van de Kerk is losgescheurd, en de regeringen boven de Kerk of in hare plaats zich gesteld hebben, heeft de ijzeren vuist des gewelds zoo ver op het terrein der Kerk gegrepen en zoo veel zich aangematigd; in één woord, zooveel is uit vroeger verband losgewrongen en verzet, dat, afgezien ook van al hetgene op nieuw als moet geschapen worden, voor het bestaande en verzamelde onophoudelijk en als bij iedere schrede onzekerheid en twijfel de behoefte aan regeling, aan

voorschrift en beslissende uitspraak zich gevoelen doen.

Maar wij moeten niet nalaten eene belangrijke opmerking hier plaats te geven; zij betreft een even onloochenbaar als onmiskenbaar feit, hetwelk op zich zelf en om de gevolgen verblijdend en zegenrijk is. Er heerscht in het hart der Katholieke wereld meer dan te voren eene warme liefde, een diepe en kinderlijke eerbied, eene hooge toegenegenheid, een sterk gewortelde gehoorzaamheidszin jegens Christus' eersten Plaatsbekleeder op aarde; de verknochtheid aan den Heiligen Apostolischen Stoel in de harten der geloovigen van elken rang is zoo innig en sterk als zij in de beste tijden des Christendoms immer geweest is; de wereld — het zij zonder overmoed of gedachte aan terging gezegd — de wereld is ultramontaansch. Wij hebben thans niet te onderzoeken door welke oorzaken deze gezindheid bevorderd werd: ons schijnt het zeker, dat de Voorzienigheid ook hier haren gang door de gebeurtenissen in duidelijk spoor geteekend en nog eenmaal heeft doen zien hoe onder hare Opperste leiding het kwaad een middel ten goede geworden is. De Pausen, die van het begin der scheuring af den wigtigsten last van den haat torschen moesten, hebben vooral gedurende de laatste zeventig of meerdere jaren veel te verduren gehad; zij werden op de onwaardigste wijze diep vernederd; zij zijn zwaar verdrukt, met wreedheid vervolgd, met bitterheid gesmaad. Zou het wonder zijn, dat hun lijden de liefde heeft verhoogd? Zou het wonder zijn, dat de woeste en geweldige aanvallers de verdedigers in naauwer en ondoorbreekbaarder kring rondom den bedreigde hebben zamengetrokken? Men geloove het vrij, de ballingschap en de smart door den Zesden, den Zevenden en den Negenden Pius doorgestaan, zij hebben

de harten verteederd, de belangstelling vermeerderd, de trouw gesterkt. Zoo hebben mede de revolutiën die over de volken zijn losgebarsten, zoo hebben de oneenigheid en de verwarringen in de sekten buiten de Kerk de behoefte aan levend en krachtig gezag sterk doen gevoelen; zoo hebben de omvergeworpen troonen getuigenis gedragen en het geloof gesterkt, dat Petrus' zetel op goddelijke kracht steunend, onvergankelijk, onomstootelijk is. Maar nu dan de band, welke de geloovige wereld aan Rome vasthecht, zooveel naauwer is toegehaald, nu de bevelen en uitspraken des hoogsten gezags niet enkel met dieper eerbied en volmaakter gehoorzaamheid ontvangen maar menigvuldiger ook worden gevraagd; wij hebben daarin niet bloot de verklaring van de meerdere werkzaamheid, welke uit het middenpunt naar al de uiteinden van den Katholieken wereldcirkel wordt waargenomen, maar ook den deugdelijksten waarborg dat die werkzaamheid van kracht wezen en van hare eigenaardige vruchten gevolgd worden zal. De kracht, de zegen der wet is in de liefde en in de goedwillige onderhouding van degenen aan wie zij is opgelegd: en gelijk het rijk dat tegen zich zelf verdeeld is ten gronde gaat, zoo is het eendragtige, het door dezelfde beginselen bezielde magtig tot leven en bloei, tot weerstand en overwinning. Welk lezer zal 't niet hebben opgemerkt bij één' der jongste van 's Pausen maatregelen, hoe door het Opperhoofd der Kerk van den eenen kant die eensgezindheid, die toegenegenheid en het vertrouwen worden gewaardeerd en geloond, en van den anderen kant getracht wordt naar meerder licht over behoeften, en naar uitbreiding der middelen om de zamenwerking krachtiger, volledíger nog en vruchtbaarder te maken. Twee Bisschoppen uit den vreemde, mannen van

uitstekende geest en bekwaamheid, werden in een der laatstgehouden Consistoriën tot Kardinalen verheven — een derde, in geen opzigt achter te stellen en sinds jaren met het Kardinaalskleed gesierd, was er reeds vroeger toe bestemd — met het bepaalde doel om niet enkel in de behandeling der kerkelijke aangelegenheden in het algemeen, maar tevens als bijzondere vertegenwoordigers van Frankrijk, Duitschland en Engeland met raadgeving en daad den Heiligen Vader ter zijde te staan. Zouden we niet geregtigd zijn om van die naauwe aansluiting, van die inniger vereeniging, waardoor het Oppergezag overal als tegenwoordig is, als het ware alles ziet, alles kent, alles regelt, en waardoor de onderhoorigen naar éénen regel bestuurd, van éénen geest bezield, alom en overal één woord sprekend, voor één doel ijverig zich betoonen — zouden we, zegge ik, niet geregtigd wezen om van die dus zamenwerkende krachten eenig resultaat, rijke vrucht en aanmerkelijken vooruitgang der Kerk te verwachten?

Laten we hierna de oogen over den wijden omtrek weiden, en rigten we achtervolgens den blik naar hen, die in de verschillende oorden het bestuur der plaatselijke Kerken voeren, het Godsplan voor onze toekomst schijnt meer en meer duidelijk en ontwijfelbaarder te worden. Sinds lang werd het ingezien en verkondigd, hoe blijkbaar de Geest Gods in de Bisschopskeuze ter vernieuwing der wereld werkzaam is, en dat zigtbaar door den vinger der Wijsheid zij werden aangeduid, door de hand der Almagt zij werden verheven, die de leidsmannen van Gods volk wezen zouden. Of zult gij ons van dweepzucht met het Godsbeleid betigten, wanneer wij aan deze hoogste tusschenkomst de breede trits van deugdrijke en voortreffelijke

Kerkvorsten danken, die rondom den Oppervorst als eene fonkelende starrenkrans aan het gewelf der Kerk schitteren? Op uwe beurt dan, hoe zult gij het verklaren, dat aan menige landstreek, waar wij, bij onverschillige laauwheid der volken den haat, den wrevel en de verdrukkingszucht der magthebbenden tegen de Kerk alles zagen overheerschen, bespieden en dwingen, op 't onverwachtst en als geschiedde het met een' tooverslag, de trouwhartigste, de opregtst en vurigst kerkgezinde, de onverschrokkenste priesteren ten bisschopszetel gevoerd zijn? Heeft niet zelfs die regering, welke met plundering en verwoesting van de Aartsbisschoppelijke woning in de hoofdstad, en met het afslaan der kruisen van de Katholieke kerken haar bestuur heeft ingewijd, een aanzienlijk tal bisschoppen aan Frankrijk geschonken, allen even vrij en afkeerig van hoofschen zin als moedig en onbuigzaam ter handhaving van goddelijke regten, even wijs en bekwaam tot het bestuur als ingetogen, vroom en heilig in eigen wandel, even geduldig en gelaten in bezwaren en lijden als heldhaftig tot 't bedrijven? Hoeveel de kunstelende regering van Lodewijk Philips, het bestuur van 't zoogenaamde juste milieu bedorven, verzwakt en verlamd hebbe, door het gebruik dat zij van 't benoemingsregt der Bisschoppen gemaakt heeft, is de Kerk in Frankrijk gesterkt geworden. In andere landen, gelijke deugd, gelijke heldenmoed in dien hoogen rang der priesterschap. Wij behoeven de namen niet te noemen van die glorierijke mannen, die in harde en langdurige worsteling met het Staatsgeweld, de bewondering der verbaasde wereld op zich getrokken hebben; nogmaals brengen wij hun onze hulde en onzen dank; zij hebben de zelfzuchtige en stofgezinde wereld getoond, dat er iets

anders is dan eigenbaat en zingenot, waarvoor een mensch moet leven, strijden en lijden; duizenden en duizenden heeft hun voorbeeld gesterkt en aangevuurd; en vooral zijn zij het geweest, die met de fierheid van martelaren hunne verdrukkers tot de erkentenis gedwongen hebben, dat de Kerk van Christus op aarde iets meer is dan een zedelijk ligchaam in den Staat, hetwelk door wisselende rijkswetten wordt beheerscht; dat regten door haren goddelijken Stichter aan die Kerk zijn verleend en gewaarborgd, welke niet minder onschendbaar zijn dan de feilbare aanspraken gevestigd op 't ligt breekbaar verdrag van volken en vorsten, regten, die immerdurend en als de Kerk zelve onvergankelijk zijn. 't Is verre van ons, men beseft het ligtelijk, dat wij een enkele letter zouden willen trekken, die ter verkleining zoude strekken van de edele helden die zoo rijkelijk ten zegen geweest zijn, en die ons hart innig vereert: de roem, dien zij voor de eeuwen aan hunne kerkzetelen verbonden hebben, de glans dien zij over de geheele priesterschap deden stralen, is ons dierbaar, heilig; maar geen' bedenking behoeft ons te weêrhouden, om ter eere van den breeden, hoogwaardigen kring van Bisschoppen, die alom met den herdersstaf ter hand aan het hoofd van 's Heeren kudde staan, onze overtuiging uit te spreken: wat Clemens August van Keulen, wat Martinus van Posen en Gnesen, wat Herman van Freiburg, wat Stephanus van Geneve, wat Lodewijk van Turijn en anderen elders, gehoor gevend aan het dringend Godsbevel, onderstaan hebben en volbragt, dat zouden in hunne plaats en in gelijken drang van omstandigheden velen, dat zouden zoo velen als wier naam en getrouwheid aan God en pligt ons bekend is, met gelijke grootheid van ziel onderstaan en volbragt

hebben. Kunt gij 't dan gelooven, dat het zonder beteekenis, zonder groote bedoeling en werking voor de toekomst is, wanneer zoo vele mannen, krachtig van geest en van wil, en wier zielen vooraf gezalfd werden door den H. Geest, door God zijn opgeroepen ter verdediging en tot opbouw van 's Heeren Kerk, en om, in naam van den Verlosser, op de paden der verlossing de volken te leiden? Kunt gij uit de geschiedenis het tijdperk of de plaats mij wijzen, waar één enkel man naar Gods hart, een ware Christusbode, de leiding van een kerspel voerde, wiens arbeid niet tot in het tweede en derde, misschien vierde en vijfde geslacht, in zegening heeft voortgewerkt? De tijden van teruggang waren die, waarin het zout der aarde zijne kracht verloren had. Daarom neen, wij mogen niet kleinhartig aan den voortgang twijfelen, waar in den voorgang door God op zulke wijze is voorzien: een groot beginsel in de wereldorde, hoe harde slagen aan de schatting en den invloed des gezags zijn toegebragt, staat immer vast en zal zich verheffen - wij formuleren het in eene bekende spreuk - goede voorgang doet goed volgen.

Zij mede stevigen onze hoop de twee Katholieke keizerlijke Staten van ons werelddeel. Eere aan den godsdienstigen held - want met dezen naam mogen we den edelen telg uit het Huis van Habsburg begroeten - die in eigen ziel den moed en de kracht gevonden heeft, in weerwil, ja ten spijte van eenen uitgebreiden tegenstand, tot eene plegtige verbindtenis, om de banden der gekluisterde Kerk, in zijne uitgestrekte staten los te maken, en aan de Kerk haar regt te herstellen. Er was geene vrije beweging en bijgevolg geene ontwikkeling van krachten voor de Kerk mogelijk, zoolang gang en werking van alle kanten door den dwang der armhartige koster-

heerschappij die door de regering gevoerd werd, belemmerd en beperkt waren. Immers wat hadden Reglementen en Besluiten en Keizerlijke Patenten al niet beschikt, verboden, verordend en geëischt. Men heeft gemeld dat meer dan twintig duizend staatsverordeningen met de uitvoering van het Concordaat zullen gemoeid wezen. Het zij zoo, en wij erkennen het gaarne, dat zulke telling den maatstaf niet geven kan die ter regte kennis van den toestand moet gebezigd worden; even gaarne zullen wij gelooven, dat een beuzelgeest aan 't grootmaken van de som verlustiging gezocht hebbe: maar dit blijft niettemin zeker, dat voor een op zich zelf behoorlijk georganiseerd ligchaam, hetwelk van eene menigte knellende banden en drukkende windsels ontheven en verlost wordt, die bij duizenden kunnen geteld worden, een nieuw tijdvak van bestaan, een nieuw leven, eene nieuwe werking aanvangt. Waarlijk, men mag zich niet verwonderen dat de Oostenrijksche Kerk, hetzij binnen de palen des rijks hetzij daar buiten, niet dien invloed bewezen heeft, waartoe zij door talrijkheid van leden en door de godsdienstige belijdenis van Keizer en Vorsten geroepen scheen: veeleer zou men daarover zich kunnen bewonderen, dat zij onder den last van boeijen en kluisters niet gesmoord is. Of het nu te verwachten zij dat de overeenkomst tusschen Paus en Keizer voor den kerkelijken voortgang nuttig en van krachte wezen zal? of inderdaad eene nieuwe levensontwikkeling te voorzien zij, die weldadig zal terugwerken, ook over de grenzen heen des rijks? Het antwoord, hoe onzeker elke toekomst zij, is kort en niet moeijelijk op te sporen. Welk oordeel hebben zij gesproken, die mannen welke ons zouden willen wijs maken dat wereld en toekomst hun behoort? Waar zij zich bitter

vergramd en fel gebeten vertoonen, waar hunne organen den Keizer smaden om hetgeen zijne hand heeft bekrachtigd, een „onervaren jongeling" hem schelden die aan „landverraad" zich schuldig maakte, daar is de strekking van zijne daad, daar is de uitkomst welke zij hebben moet geenszins twijfelachtig. Naarmate onze tegenstanders vreezen, mogen wij hopen. Overigens 's Keizers grootmoedige besluit staat geenszins geheel op zich zelf en alleen. Uit zijne godsdienstige overtuiging vooreerst, uit zijn geloof is het gesproten; het staat alzoo in noodzakelijk en in het naauwste verband tot de algemeene en innigste gezindheid zijner ziel, tot zijne denkwijze over roeping en werking der Kerk onder het menschdom, tot zijne beginselen over het immer, en bijzonder in onze dagen, zoo gewigtige vraagstuk aangaande de betrekking tusschen Kerk en Staat, ja tot zijne algeheele wereldbeschouwing. Is nu reeds de opregt kerkelijke zin, welke zich en in het sluiten des Concordaats, en in menig ander bewijs, bij Frans Joseph, bij den Keizer van eenen grooten Europeschen Staat, heeft geopenbaard, op zich zelf een heilspellende bode; feiten en beschouwingen laten zich rondom dit punt scharen, welke de goede verwachtingen over den man en over zijnen invloed in geen geringe mate kracht bijzetten. Voor de Katholieken die over geheel den Duitschen bodem zijn verspreid, van de Weser tot de Donau, is de drager van Oostenrijks rijksstaf het voorwerp der achting, van hoogschatting en van liefde: reeds bij het overleggen van de teugels des bewinds in zijne hand is hij als eene sterre der hoop begroet; een ik weet niet welk voorgevoel, gelijk bij wijlen als eene profetische openbaring in de harten der volken woelt, heeft over hem verkondigd dat hij de leus van Apostolische

Majesteit op nieuw tot waarheid maken zal; en voortdurend blijven de oogen met verwachting naar hem gerigt, en de harten met toegenegenheid en wenschen aan hem verbonden. Moet men 't niet erkennen dat zulke sympathie den Keizer magtig maakt in een aanzienlijk en groot deel van Europa? 't Is in ons oog voor den gevierden Vorst meer dan eene gunstige stelling om de zaak die wij beoogen met kracht te dienen; het bewustzijn van dien toestand, het kennis dragen van de verwachting die wijd en zijd op hem is gevestigd, is een aandrang, een sterke prikkel, tevens.

Moge overigens waar zijn hetgene gezegd is, dat aan het groote Rijk en aan den welmeenenden en opregt vromen Gebieder de man ontvallen is, die toegerust met verheven blik en forsche hand er eigenaardig toe bestemd en geschikt scheen, om de gewigtige en veelomvattende taak der vrijmaking van de Kerk en der daarmede naauw verbonden verheffing des Keizerrijks met kracht aan te vatten en met wijs beleid te volvoeren; wij betreuren zijn gemis, maar wij wanhopen daarom niet. Eenmaal is nu de vrijheid der Kerk door de bekrachtigde verbindtenis in Oostenrijk, gelijk een geacht Beijersch tijdschrift over het Concordaat sprekend opmerkt, „publici juris" geworden. Deze regtstoestand is eene kracht. Laat het wezen dat door kleingeestigheid, door wantrouwen aan eigen kracht, door onwil van bekrompen staatsdienaars de uitvoering van menig artikel der overeenkomst verschoven, vertraagd en belemmerd worde; vruchten nogtans, groote vruchten zal de overeenkomst immer dragen: regten en instellingen blijven, menschen gaan voorbij: beginselen ontwikkelen zich noodzakelijker wijze; de verlangens naar 't genot des regts maken zich meer en meer geldig, en eindelijk

roepen de omstandigheden zelve, als met overstemmend noodgeschrei, de mannen te voorschijn die handen aan den arbeid slaan en het werk volvoeren. In de onvermijdelijke worsteling met zoo veel kwaad als allerwege verspreid is kan de opbouw van het goede niet dan langzaam voortgaan; en het geduld is in onze dagen meer dan ooit eene allernoodzakelijkste deugd. Wij aarzelen niet over 's Keizers daad de woorden over te nemen van eenen die zich tot een oordeel wel bevoegd toont, en die, naar wij meenen, de zwarigheden der uitvoering van nader bij kent [1]): „Mit diesem Concordate ist seinem Reiche zunächst, „dann aber folgeweise dem ganzen christlichen Abendlande „eine neue unermessliche Zukunft aufgeschlossen." — Eene „neue unermessliche Zukunft", wij herhalen met welbehagen het woord, allernaast voor Oostenrijk, maar gevolgelijk ook voor geheel het Christelijke Westen, ziedaar wat van het Oostenrijksche Concordaat — naar ons oordeel, niet zonder reden — door den aangehaalden schrijver voorzien wordt: dat *die* „Zukunft" bedoeld is, welke aan onze hoop beantwoordt, zal wel niet behoeven te worden verzekerd.

Frankrijk wordt, zoo al niet met het uiterste wantrouwen, dan toch zeker met mistrouwen door velen voortdurend aangezien. Is het te verwonderen van een land, hetwelk 't broeinest bleek waaruit gedurende zestig jaren zoovele wilde en wereldbewegende revolutiën losbraken; van eene uitermate prikkelbare en beweegbare natie, die met naauwelijks geloofelijke ligtzinnigheid van 't eene uiterste naar 't andere ijlings voortholt; van eenen staat, waar, terwijl de oppervlakte een kalme zee vertoont

1) *Hist. Polit. Blätter*, 36 Bd. S. 1146.

vaak in de diepten geweldige stormen woeden, die na een oogenblik de golven ten hemel en de vrees in het hart zullen jagen alsof wijd en zijd eensklaps al het bestaande zal worden verzwolgen en verdelgd? — Een man heeft daar de teugels des bewinds gegrepen; hij voert ze op veelzins schitterende wijze. Men is hem dank verschuldigd, en al wie een ordelijk bestaan verkiest boven regeringloosheid, veiligheid voor lijf en have boven een wonen met roovers en moordenaars, wet en regel boven teugellooze losbandigheid, zal, dunkt mij, als wij bereid wezen den tol der erkentelijkheid aan den voet te brengen van zijnen in luister gestelden troon. Een vreeselijk monster heeft hij gebreideld dat zich strekte om gierend over de grenzen zich te werpen, en God weet waar ten laatste eerst, en na hoe veel bloedzwelgens en verwoesting, op de gewapende hand zou gestooten zijn, sterk genoeg om het te vellen. Aan Frankrijk heeft hij stilte geboden, en Frankrijk heeft gezwegen, ontzag gevoelend als altijd voor de zielskracht des gebieders: met eer en lauweren heeft zijne hand het gekroond, en Frankrijk juicht van zelfbehagen nu het gerucht weêr door Europa trekt dat Frankrijk aan de spits der volken staat. Was het een tooverwoord, een naam, die Lodewijk Napoleon tot den nederigen, zwakken zetel riep van een Fransch Gemeenebest, het Keizerrijk heeft hij gesticht. En wie erkent en wie bewondert niet de hooge gaven van 's Keizers geest, zijne bekwaamheid ter regering, zijn scherpen en wissen blik en zijn wijdstrekkend uitzigt bij de groote gebeurtenissen in den kring der staatkunde opgekomen, zijne gematigdheid en wijsheid in de leiding der Europesche belangen, waaraan zijne persoonlijke waarde en de eer en de voordeelen van eenen grooten krijg hem zoo een

voornaam deel verzekerd hebben. Immers neen, niet aan de sluwe, loerende brokkel- en pleisterpolitiek van Pruissen; niet aan de baatzuchtige inzigten van het pogchende en grimmige doch naar verdiensten diep vernederde Albion; ook niet aan de onzes inziens te vreesachtige staatkunde die te lang bij Oostenrijks regering de bovenhand behield; maar aan den afdoenden wil van Napoleon, aan het *veto* van Engelands voogd, nog eens, aan de gematigdheid van Frankrijks Keizer zal Europa het moeten dank weten, zoo aan het millioen menschenlevens dat op of bij het tooneel des oorlogs verslonden werd nog niet een tweede millioen zal worden toegeteld.

Maar zal de vrede, die tot stand schijnt te moeten komen, meer wezen dan eene verpoozing van den oorlog? Zal Frankrijk zelf van oproer verzadigd, en met de eer en zijnen Keizer te vrede, in rust blijven? Zijn de beginselen des kwaads, is de oorzaak van zoo vele omwentelingen uitgeroeid en verdwenen? Zoo neen; kan dan niet het waakzaamste oog worden verrast, en de band die de woeste hartstogten in bedwang houdt aan de vingeren ontschieten? En wat zal 't morgen wezen indien van daag een noodlottig lood of een welgerigte dolksteek treft? — Op herkomst en antecedenten zal men nog wijzen van den man op wien alles rust, die als in eenen wondersprong hoog gestegen, ten kwade en ter beroering zoowel als ter stilling en ten goede magtig is, en welligt vragen: Zou het wijsheid heeten mogen, indien we het gebeurde als het ware uitwischten, en alle vrees ter zijde stellend op de bedoelingen van den „begunstigden gelukzoeker", „van een' Napoleon", zonder omzien ons gingen verlaten.

Inderdaad wie zou het beweren willen dat voor deze of

dergelijke bedenkingen alle grond ontbreekt? wie het verzekeren dat Napoleon III ontwijfelbaar de man is die Frankrijk op den grondslag van waarheid en regt duurzaam vestigen, en wiens regering voor den Staat die hem is toegevallen allereerst en, bij uitbreiding, voor geheel Europa ten wissen zegen alleen verstrekken zal? Dat echter tegen bedenkingen bedenkingen kunnen worden overgesteld, mag van den anderen kant, dunkt mij, niemand loochenen. Die 't met zelfregering der volken en Amerikaansch model hoog op hebben, die van dat ideaal alleen vooruitgang en geluk zich voorspiegelen, die Frankrijk liever republiek dan keizerrijk zien zouden - mogen zelven dien wensch verantwoorden: — aan het December-geweld komt ten minste de historische empirie te baat die voor lang reeds geleerd heeft, dat revolutiegeweld door despotiesch geweld alleen pleegt gestuit en gewroken te worden: — dat het den Keizer die herhaaldelijk zich op de menigte beriep, met die leer van volkssoevereiniteit ernst wezen zou welke de eindeloos vruchtbare moeder van woelingen en omwentelingen is, wordt door den regeringvorm zelven dien hij in oppermagt aan Frankrijk heeft voorgeschreven, nadrukkelijk, dunkt mij, weêrsproken: — en zijn niet vreesvolle verwachtingen en kommerwekkende vermoedens gelogenstraft? — en wanneer Napoleon de hersteller des vredes wordt, daagt dan niet voor 't minst weêr eene kans, dat veler voorzieningen falen waarin hij als behoefte hebbend aan immerdurenden oorlog en als een veroveringszuchtige geteekend stond? — Zoo gij overigens eischen tegen den gebieder kunt inbrengen; in het bijzonder zoo gij op hetgene wat niet door hem verrigt is wantrouwen meent te moeten gronden, mag dan, gesteld dat gij in uw eischen

zelf ontvankelijk zijt, toch ook niet gevraagd worden, of drie eerste, snelle regeringsjaren, waarvan anderhalf en meer alle zorg en krachten op de ontzettende moeijelijkheden eens geduchten krijgs in afgelegen gewesten zamentrokken, als absolute standaard gelden moeten boven welken niets meer te wachten is? En is het wel billijk geen goed te willen hopen omdat niet alle goed gewerkt en geschonken is? — Hoe 't zij, een' vijand, een' verdrukker der Kerk bewees Lodewijk Napoleon in mijne oogen zich tot hiertoe niet: en wij zien in Frankrijk zoowel als elders de godsdienstige beweging haren gang voorwaarts zetten, voor het minst zonder algemeene belemmering van den kant van 's Keizers regering. Ons is het niet bekend, dat 's Keizers hand de vrijheid der Kerk heeft ingekort; de bisdommen zijn vermeerderd, de hulp van den Staat tot onderhoud van geestelijken werd uitgebreid, kerkelijke vergaderingen worden zonder hinder door de Bisschoppen gehouden, het bestuur der diocesen houdt geregelden vrijen loop, de betrekkingen en het verkeer tusschen Kerk en Staat dragen blijk van wederzijdsche welwillendheid en achting, de hooge regering en althans vele plaatselijke besturen betoonen zich niet onwillig om het goede in de hand te werken, en bijv. de zondagsrust, die aan menige plaats zoo goed als vergeten scheen, te bevorderen; sinds 1848 en voortdurend worden vrij, en meermalen onder medewerking van burgerlijke en militaire gezagvoerders, openbare godsdienstplegtigheden gevierd, die voor altijd uit Frankrijk verbannen schenen, plegtigheden waarin wel inderdaad eene nieuwe, moedige ontwikkeling des geloofs en des godsdienstigen levens met kracht zich vertoont. Eene overwinning, eene zegepraal der Kerk is het, wanneer de zonen dier vaderen

welke et *écrasez l'infame* der vorige eeuw gretig hebben opgevangen, en zoo vele priesteren als hunne hand grijpen mogt aan lantaarnpalen in woesten wellust verworgden, — wanneer diegenen zelven welke in 1830 uit ongodsdienstige woede het huis van Gods dienaar beroofden en in vlam staken, thans weinige jaren later in stillen ootmoed en met een traan van rouw en van liefde in het oog, biddend den priester volgen die den God der Kerk in plegtigen omgang door de straten draagt, — of wanneer hunne eigen hand, ook als zij ter krijgsdienst geroepen zijn, trofeën en rustaltaren bouwt, en in godsdienstige geestdrift versiert, aan de wegen door het Allerheiligste te bezoeken. Is het ook tijdens de jongste revolutie zelve en in de verschiliende stadiën die zij doorloopen heeft, bij de bloedtooneelen op de straten, in de keuze van de afgevaardigden des volks, uit de beraadslagingen en besluiten der hoogste landsvergaderingen, ja bij de stemming zelfs over het Hoofd der Republiek, niet op de treffendste wijze gebleken, dat voor Godsdienst en Kerk een nieuwe zin wijd en zijd in alle rangen is doorgedrongen en het groote meerderdeel der Fransche natie bezielt?

De gunstige teekenen, die wij vermeldden, gaan van een voor de toekomst vooral gewigtig feit vergezeld, hetwelk hier nog in het bijzonder moet worden herdacht. Frankrijks toestand, dien wij gewis niet boven bedenkelijkheid verheven achten, wordt beter dan te voren door diegenen welke vooral geroepen zijn om invloed te oefenen en de leidsmannen of opwekkers van de beweging ten goede te zijn, in de eerste plaats door de geestelijken van elken rang, begrepen en gekend. Dit kan gewis ten grooten zegen worden. Het is daar ingezien en bij zeer

velen althans tot krachtige bewustheid gekomen, dat een priester iets anders behoort te wezen, en in waarheid geheel iets anders is, dan een kerspel-beambte in engen zin, een rolvervuller op kerkelijk tooneel, die met het afwerken van een zelfde wekelijksche of jaarlijksche taak zoude volstaan, en verder in zoete rust het goede kan genieten van een kerkelijk beneficie of eener jaarwedde van den Staat. Er wordt door de geestelijkheid aan de verbetering des volks, aan de verzedelijking, aan de inprenting en opwekking van godsdienstzin, aan het kweeken van liefde voor de orde en van eerbied voor het gezag, in één woord, aan de vestiging en verbreiding van die beginselen, zonder welke eene maatschappij onbestaanbaar is, met groote vlijt en hooge zelfsopoffering gearbeid. Ik zoude droevig te leur gesteld zijn, indien het geen gegrond vooruitzigt is, waarin ik mij verblijd, en hetwelk ik — niettegenstaande zekeren weerzin dien ik gevoel voor den te weinig toegefelijken, te ligt geraakten, te bitsen geest, welke zich in schriften en openbare gedragingen van eenigen wel eens vertoont — gaarne ter eere van Frankrijks priesterschap vermeld, dat de geschiedpen, welke eenmaal den invloed der Fransche geestelijkheid op de maatschappij gedurende de negentiende eeuw zal te schetsen hebben, vele, ja ontelbare bladzijden aan het nageslacht leveren zal zoo schoon, zoo verheffend en schitterend van glorie, als zij uit de rollen van vroegere eeuwen te lezen zijn. Met groote, ja met voorbeeldelooze ijver en inspanning wordt de geestelijkheid door edele mannen en vrouwen uit de algemeene Christelijke priesterschap bijgestaan en geholpen; en wie eenigermate het oog hield op de om zoo te spreken dagelijks opkomende stichtingen en instellingen van verschillenden aard en velerlei bijzondere strek-

king, maar die ten laatste alle aan hetzelfde gemeenschappelijk doel zijn gewijd, zal, geloof ik, de vraag niet ongegrond en buitensporig vinden: Of de Christelijke liefde op Frankrijks bodem wel in eenig tijdperk zoo werkzaam en vindingrijk en naar alle behoeften zich uitstrekkend geweest zij, als sedert ettelijke jaren zij zich heeft betoond. Zoo min als iemand wensch ik mij door ijdele voorspiegeling te laten begoochelen; ik ben overtuigd, dat het kwaad steeds groot is in den Staat, waar, volgens geloofwaardig berigt, voor nog slechts drie of vier jaren, zestig of zeventig duizend eedgenooten als tot een georganiseerd leger af- en ingedeeld, iederen stond gereed waren om op 't eerste teeken met gewapend geweld in te vallen en in dolle razernij het ergste te verrigten en het uiterste te wagen — hoe velen zouden zich bij eene uitbarsting, bij een behaald voordeel, nog aansluiten? — maar ik durf mij toch ook overtuigd heeten — en wie ziet het niet in — dat het kwaad niet enkel slechts is bedwongen, maar inderdaad verzwakt; dat ook goede beginselen in werking gebragt zijn, geschikt om het meer en meer te overwinnen, te smoren en uit te roeijen: en ik verwacht veel van den opgewekten moed der betergezinden, veel van de gemeenschappelijke pogingen ter verbetering, veel vooral van de Christelijke liefde, die van een onweerstaanbaar vermogen is, bijna immer op het hart zelfs van den booze, en wier toewijding en opoffering zich altijd als wereldverlossende kracht in de Kerke Gods heeft verklaard.

Een oorlog is tusschen beide gekomen: Wat heeft hij aan het oog des kerkelijken beschouwers over Frankrijk en over de gezindheid van Frankrijks zonen geopenbaard? Voorwaar het zegt iets, neen, het is van hooge beteekenis,

dat de edele maarschalk die bij den aanvang des krijgs met het opperbevel des legers belast werd, aan zijne benoeming tot deze hooge eer de voorwaarde verbond, dat de landmagt niet minder dan de vloot van een behoorlijk en genoegzaam getal priesters moest worden verzeld, die op den vreemden bodem waar de soldaat den dienaar zijner Kerk niet zou treffen, in de godsdienstige behoeften konden voorzien. Hoe ver zullen we moeten teruggaan, eer we in de geschiedenis het voorbeeld vinden van gelijke zorg en gelijken drang des opperbevelhebbers eener groote Fransche legermagt? Is een voorbeeld daarvan te vinden? Het was echter niet een bloot uiterlijk huldebetoon aan de Godsdienst zooals haar soms van de ongodsdienstigsten zelfs te beurt valt: het was opregt Christelijk geloof, waarvan het heldenhart van St. Arnaud in zijne laatste levensjaren vervuld bleek, het was kennis ook van het Fransche legergeslacht hetwelk hij ter overwinning en ter dood geleidde, het was heilig pligtbesef in den veldheer, welke den eisch hem ingaven en voor de voldoening deden waken. En toen later de sterfte groot werd in het leger, en de verpleging van zieken en gekwetsten niet enkel vele handen maar vooral liefdevolle, medelijdende harten vorderde; en toen dezelfde man door dezelfde beweegredenen geleid dat vrouwelijk liefde-korps in het leger inlijfde, hetwelk daar onverwelkbare hemelsche laurieren verzameld heeft; wat schreven toen die fiere soldaten, die daags voor den strijd rondom de tenten der priesteren zamendrongen, met God zich verzoenden, en tot het offer des levens zich bereidden — O, het is treffend, en hunne woorden hebben Europa diep in de ziel gegrepen: „Nu zijn we, zoo schreven zij, nu zijn we gelukkig Lieve Ouders, en, zoo wél als in Frankrijk

en te huis, want wij hebben den pastoor bij ons en eene moeder om in ziekte ons te verzorgen en in den dood aan onze zijde te bidden en ons te sterken." De verzameling hunner godsdienstige brieven, deze stichtelijke lectuur welke van het tooneel des oorlogs gekomen is, is in haar soort, zoowel als de gansche oorlogsvoering op grooter schaal en in het algemeen, een getuigenis over Frankrijk, hetwelk boven verwachting en bij uitstek gunstig heeten moet. Van weinige oorlogen zal men het in die mate van waarheid zeggen kunnen als van den jongsten dien de Franschen op het beroemde Schiereiland gevoerd hebben, dat hij een verzedelijkende oorlog geweest is. Verzedelijkend ja, was hij, want hij heeft den eeuwenouden vijand des Christelijken naams, die in zijne doodelijke verzwakking nog immer sterk genoeg bleek of sterk gemaakt werd om Christenen te verdrukken, tot mildere gevoelens en regtvaardiger wetgeving genoodzaakt, en Frankrijks hooggeroemden naam in het Oosten tot eenen invloed en eene magt verheven, die jaren aan jaren ook in het tijdperk van vrede zal voortwerken ten gunste van Christendom en Christelijke beschaving; verzedelijkend was hij, want deugden zijn op het groote krijgstooneel waarheen geheel de wereld het oog gerigt hield, te voorschijn getreden die de ziel van bewondering hebben doen gloeijen en in elk menschenhart naijver ontstaken: wat moed voor den pligt hebben we daar aanschouwd; wat zielskracht en volharding bij alle verwachting te bovengaanden wederstand; wat geduld en grootmoedigheid in lijden en ontbering; wat gehoorzaamheid aan 't zwaarste bevel; wat opoffering en zelfverloochening in alle rangen des legers van den soldaat tot den eersten veldheer dien wij den bevelhebberstaf zonder wrevel maar

met grootheid van ziel zagen overgeven gelijk hij dien met bescheiden moed had aanvaard en met hooge eer en tot behoud des legers gedragen had; — verzedelijkend, nogmaals, was die oorlog, want hij heeft den band gesterkt en aangetrokken die de leden van het Fransche volksgezin omvat: meer dan te voren heeft men bij den krijg zich één volk, ééne maatschappij gevoeld, toen zoo veel gemeenschappelijks zich luid en sterk vernemen deed, toen alle hart dezelfde wenschen koesterde, aller geest naar één doel getrokken stond, toen het gevaar des eenen den kommer des anderen wekte, toen een ieder goed of bloed en leven voor allen ten offer bragt, en de eer in den krijg verworven en elke zege die behaald werd van hen die daarvoor gestreden en geleden hadden op allen glanzend afstraalde, en eindelijk heel Frankrijk over den denkwaardigen achtsten Septemberdag als één vriendenkring feest vierde, zich verblijdde en juichte; — het gezag wijders is door den oorlog bevestigd, want uit het middenpunt des gezags is alles uitgegaan, en daaraan moet men alles danken; het heeft zich krachtig betoond in handeling en in beleid en waardig om de belangen te voeren van de Fransche, van eene op krijgseer vooral naijverige, natie; het heeft Frankrijk verhoogd, het moet er dierbaar door geworden zijn; en zoo mogen we verwachten dat de oorlog tot den duur en de verzekering der rust krachtig zal hebben bijgedragen; — verzedelijkend eindelijk was hij, want zoovele duizenden onmiddellijk voor het aangezigt des doods voerende, en terwijl de dood zoovele duizenden als grashalmen wegmaaide, heeft de krijg de gedachte aan het ander leven en den sluimerenden of bijna gedoofden godsdienstzin gewekt of gesterkt: O, dat wij ze tellen konden die velen welke

daar aan den voet des nederigen veldpriesters een welgemeend verbond met den Hemel gesloten hebben, eer zij op een hagchelijken post werden uitgezet of in de slagrijen werden geleid! dat wij ze tellen konden die zielen welke als uit het zand des slagvelds of van de kribbe waarin hunne gewonde ligchamen waren nedergelegd, in de armen van Gods eeuwige liefde gedragen zijn! — Eer, Christelijke hulde en dank aan de moedigen welke het voorbeeld gaven, dat ras door honderden werd nagevolgd; eer aan het tal van Christelijke bevelhebbers, die in oefening van opregte vroomheid zoowel als in alle krijgsdeugd de hunnen zijn voorgegaan! Aan u vooral ook eer, sieraden des priesterschaps, en aan u, onschatbare heldinnen des geloofs en der liefde! Gij allen hebt met ongeloofelijke inspanning, neen, met niet eindigende overspanning u beijverd, u geofferd, u zelven weggeschonken om alles voor allen te wezen: terwijl de menschheid u toejuicht is op Hooger raadsbesluit uwe hemelkroon met nieuwe glansen getooid!

En zegt nu dit alles niets of zoo weinig, dat het geen aandacht waard is, over Frankrijk, over zijne toekomst, en over den invloed dien we van dat rijk verwachten mogen? Ik weet het, 't is bij bovenstaande schets gemakkelijk aan te wijzen, op welk standpunt die genomen is; men zal mij van eenzijdigheid beschuldigen, en het verwijt, ik haast mij het te erkennen, is gegrond: ik voeg er bij: Er zoude van dat gevierde leger een tafereel te malen wezen, dat insgelijks niet alle waarheid miste, en nogtans geheel anders uitzag, ja het sterkst contrast aanbood dat de verbeelding hier verwachten kan. In afschuwelijke gedaante en akelige kleuren zouden daar de ondeugden te aanschouwen zijn, waarvan wij een deel ten

minste, helaas, met te veel grond, als met het krijgsleven schier vereenzelvigd plegen te denken; zucht naar losbandigheid door strenge krijgstucht naauwelijks te beteugelen, uitspattingen van allerlei aard, 't ligtzinnigst ongeloof, haat aan godsdienstigheid, in de hoogste ook zoowel als in de laagste rangen verwaarloozing van het noodzakelijkste, minachting ja hoonende verachting van het heiligste, bedrijf van het verfoeijelijkste, ja het schandelijkste. Een hiertoe betrekkelijk woord is ons ter oore gekomen, het zal uit den mond zijn uitgegaan van eenen dier heilige legerpriesters, die door eigen deugd en stichtende berigten in hooge maat onze verwondering wekten; het is van droevige en uitgestrekte beteekenis: „Hetgene ik geschreven heb", — in dier voege zal die priester over zijne mededeelingen gezegd hebben — „hetgeen ik geschreven heb is waar, en niets dan waarheid werd door mij geschreven; maar ik heb slechts de eene helft gemeld." Wij geven geloof aan zijne verklaring, zij bevreemdt ons geenszins, en wie heeft anders gedacht? Van legers ten tijde der kruistogten lazen we, dat al de soldaten voor den slag de H. Communie ontvingen; maar we weten trouwens zeer goed, hoe ver wij van die tijden verwijderd zijn. Degene welke meent onze eeuw met deze dagen te moeten vergelijken, kan het droeve hoofd lusteloos laten hangen; maar het regte punt van vergelijking, neen, heeft hij niet getroffen: naar korter bij liggend verleden moest hij den blik rigten, en wanneer hij dan tegenover elkander stelt de Fransche legermagt welke door Napoleon I over Europa geworpen werd, en die welke onlangs onder Napoleon III gestreden heeft, zij het dan ook dat tegen de lichtzijde, waarop wij het oog vestigden, eene schaduwzijde kan en moet worden overgeplaatst: zij het zelfs dat gene aanmerkelijk en verre

door deze overtroffen wordt; nimmer zal hij toch mogen, nimmer kunnen ontkennen, hoe zigtbaar, hoe duidelijk het ook in den jongsten oorlog gebleken is, dat eene crisis voor het kranke menschdom geweest is, dat de beterschap heeft aangevangen en voortduurt, en dat ten minste, ja al hebben we in het lange genezigns-proces nog menige worsteling tusschen het verwoestende en behoudende beginsel, nog menigen zelfs harden en gevaarlijken kamp te voorzien, de hoop tot een krachtig herstel niet als eene onzinnige moet verworpen, maar met het oog ten hemel, als eene verblijdende in het hart mag gedragen worden.

Met deze gedachte wend ik het oog naar mijn Vaderland en op de Katholieke Kerk binnen zijne grenzen; immers, weerklonk in het aangegeven denkbeeld als het ware de grondtoon des gemoeds bij alle beschouwing over de vermoedelijke toekomst, voor het Katholicisme ten onzent in het bijzonder verwachten wij mede bij voortduring deel aan den vooruitgang, maar niet zonder veel en zonder langgerekten en menigwerf heftigen tegenstand - niet anders alzoo dan onder het kampen van eenen verdrietelijken en harden strijd. Dat de Katholieke beweging in Nederland sedert ruim eene halve eeuw aangevangen en later met eenigzins krachtiger gang voortgezet, reeds aan haren eindpaal zou gekomen zijn, neen dat gelooft niemand, ook hij niet, welke luide roept geen schrede voorwaarts meer te willen dulden. In die mate vooreerst bedriegt men zich niet over mijne geloofsgenooten, dat men geen krachten bij hen voorhanden denkt, die den arbeid kunnen voortzetten; van onze zijde, het bewustzijn dat wij daartoe geregtigd zijn is algemeen, en de verpligting door velen ten levendigste beseft en moedig ge-

kweten, wordt alom ijverig ingescherpt, en het opwekkend woord keert wis niet immer zonder vrucht en ijdel tot dengene die 't gesproken heeft terug. — Maar staat niet eene magt tegen ons over, die de onoverschrijdbare grenslijn trekken zal en het „niet verder" afdoend gebieden? — Tegen het regt is geen' magt, en de naam van den ongeregten weerstand moet „geweld" heeten. Inderdaad er is een geweld, dat tegen ons is opgestaan, zich heeft aangegord en schrap gezet om elken voortgang, op zijne wijze, te keeren; een geweld dat meer wil, dat er op uit is ons terug te stuwen, ons te ontnemen wat wij regtvaardig bezitten, ons te verkleinen, te verzwakken, te verarmen, te verdringen, te vernietigen. Dat geweld is te over bekend. 't Is niet het Protestantisme in het algemeen hetwelk dit geweld pleegt, maar het is het, in latere jaren — wij moeten het tot onze smart zeggen — veel te sterk aangewassen deel, hetwelk, omdat niet een regtvaardige hand het krachtig en tijdig bedwong, na tot hooger en hooger toon zich te hebben verstout, na op den weg der verongelijking en van onredelijke eischen straffeloos de eene schrede na de andere gedaan te hebben, thans alles durft, alles waagt, boven alles zich verheft en naar wet of regt niet meer omziende tegenover de Grondwet des algemeenen vaderlands zelve onlangs zijne banier heeft ontrold met de leus, dat „Nederland is een Protestantsche Staat". 't Was te stout, het was onregtvaardig gesproken, en 't is sarrend zulk een woord te herhalen. Wij kunnen het niet anders inzien, dan dat eene ideale revolutie in die verzaking van Neêrlands opperste wet ligt opgesloten; hoe weinig afkeerig de gevaarlijke mannen, welke den standaard hebben opgestoken, van de reële revolutie zijn, ja hoe zij daartoe inderdaad gezind zijn, die verlangen,

hopen, voorbereiden, is uit opgezette daad en woord duidelijk gebleken. Deze partij, althans haar aanhang, is uitgebreid en te menigeen, hoewel hij zich niet in de voorste gelederen plaatse, welligt zelfs op den lof van regtschapen, verdraagzaam en grondwettiggezind staatsburger zich naijverig betoone, ja dien lof drage, moet bij zorgvuldige schifting en naauwkeurigen toets wel degelijk tot dien aanhang geteld worden. 't Is trouwens daartoe niet noodig, dat hij alles goedkeure en beame, wat de partij zich vermeet; men kan zeer wel, hetzij uit vrees eener opgewekte tegenwerking of om andere reden, van zekere uitersten eenen afkeer hebben; men kan in opregten ernst de buitensporige leer, dat Nederland een Protestantsche Staat is, met de Grondwet in de hand, logenstraffen en in verontwaardiging brandmerken, en toch — het tegen de Katholieken gekeerde geweld veelzins aanmoedigen, steunen en voorthelpen: van hen die bewust of onbewust zoo doen, is het getal niet gering. Wij achten het niet noodig, onze meening door het aanvoeren van bijzonderheden te staven; die behoefte aan nader bewijs gevoelt, moge nog eens over de „beruchte Aprilbeweging" en den aankleve van dien nadenken, en over den uitslag van tal van „verkiezingen" in den lande. Over den invloed en het oogenblikkelijke vermogen van de partij des gewelds verspreidt genoegzaam licht het soort van schrikbewind hetwelk in het „vrije Nederland" is te voorschijn getreden, onder welks drukking onderhoorigen, beambten en afhankelijken genoodzaakt worden, somtijds geheel tegen eigen overtuiging en wil, aan geheime genootschappen en ondernemingen of speculatiën van weinig verschillende strekking den penning welken zij liever en beter tot ander doel besteedden, ten offer te

brengen ten einde de ongenade van een' chef de bureau, den wrok van een dwingelandje of den grimmigen toorn van ik weet niet welke andere geduchte godheid af te wenden. Bedenkt men nu dat die partij overal en rijkelijk vertegenwoordigd en rusteloos met haar onregtvaardig bedrijf in de weer is — zij zit misschien op eenigen zetel van het staatsministerie; wij zien haar in de rijen der wetgevende vergadering; zij geldt veelal hoog in gewestelijke en plaatselijke besturen; wij zien haar omhangen met den tabbaard in de regterlijke collegiën, met de toga op het academiesch leergestoelte; wij zien haar in het leger en in de school, onder het met goud gestikte kleed en onder de schamele lijfsbedekking van den werkman of armen bedeelde, wij zien haar in één woord, overal en alom — bedenkt men nog, dat die talrijke, overmoedige partij met den waan van godsdienstigheid is en onophoudelijk wordt opgewonden en aangehitst, en dat de bewijzen voorliggen, dat in kerkelijke vergaderingen leeraars in plaats van bedwang der kwade hartstogten aan te bevelen, den haat wekken en tot gloeijens toe pogen te prikkelen; „waarlijk, men zoude dan schier tot geheel andere vragen zich gedrongen voelen dan deze: „Zal het Katholicisme in Nederland vooruitgaan?" — Nogtans, 't is reeds gezegd, wij gelooven, ja, wij gelooven vastelijk aan dien vooruitgang, wij achten dien door het tegenoverstaand geweld niet te keeren. Onze verwachting is redelijk, zij steunt op God. Ja, Gods hand heeft zich in de gebeurtenissen van Neêrlands Kerk te zigtbaar en te krachtig geopenbaard, de verandering aan haar voorgekomen en die langs zoo wonderbare wegen werd geleid, is te onmiskenbaar het gewrocht der Hoogere Magt, welke van hindernissen middelen, van den tegen-

stander een helper, van de schijnbare afwijking het regte pad vormt tot het voorgestelde doel, — in één woord: het raadsbesluit en de stem Gods is te duidelijk door ons vernomen, dan dat wij nog twijfelen kunnen, of de dageraad die is opgegaan door een dag van rijker zegening zal gevolgd worden. Blijkens hetgene is, is de voortgang Gods wil, en die zal vervuld worden. Wij steunen op de Waarheid, die, hoe zij wordt miskend, vertreden en verschopt, niet zal ophouden haar woord in goddelijke eenvoud en kracht te spreken, haar licht te doen schijnen, haar minnelijk stralend gelaat te vertoonen, en vroeger of later de regtschapen geesten zal aantrekken en met zoete banden zal boeijen. Wij steunen op ons Regt, niet slechts het algemeene, ondelgbare, goddelijke regt, hetwelk wij der Katholieke Kerk door haren goddelijken Stichter over geheel de wereld verzekerd weten en waaraan geen' sterfelijke hand zonder Opperste Majesteitsschennis vermag te raken, maar ook op het ons in schrift en eede gewaarborgde bijzondere landsregt, welks bepalingen wij zullen eerbiedigen of ondergaan, doch welks gebruik en vrijheden we ons ook niet willen laten ontwringen Wij steunen op zoo veel als reeds ter onzer verheffing en ter onzer versterking is tot stand gekomen; als een uitgestrooid zaad is het der aarde vertrouwd, het zal van jaar tot jaar nieuw gewas en menigvuldige vruchten voortbrengen. Wij steunen op hen die voor onzen voortgang arbeiden in verschillenden stand, eerwaardige en achtbare mannen, edele kampioenen, wier ijver blaakt, wier krachten zich sterken, wier bekwaamheid wordt benijd en wier moed beproefd en onbezweken is. Wij steunen op den tijd; hij zal het goede bevestigen, vooroordeelen wegruimen, den haat verteren, ingebeelde smarten doen ver-

geten, kalmte brengen in de gemoederen en allengs het booze doen wegsterven en vergaan. Wij steunen op hen — de velen onzer medeburgers — die, behooren zij al niet tot ons, met ons nogtans innig beseffen, dat het vuur der tweedragt dat zoo misdadig wordt gezwaaid en zoo vele harten heeft aangestoken, eene schande is voor Nederland, een beginsel van veelzijdige verzwakking, eene oorzaak van onophoudelijk gevaar, eene nationale ramp die, duurt zij voort, ligt als een doodenweg worden zal, waarlangs het onafhankelijke volksbestaan, de zelfstandigheid des vaderlands vroeg of laat ten grave gevoerd wordt. In de geschiedenis van het vaderland hebben zij zich geoefend; de drie jongst verledene eeuwen zijn hun bekend: met fierheid des harten, met zwellende borst hebben zij op menige bladzijde des geschiedboeks geschouwd die van welvaart, van grootheid en van glorie der natie getuigt: maar zoo zij mannen van edele ziele zijn, zoo zij het onregt waarachtig haten, de vrijheid lief hebben, de geveinsdheid verfoeijen, het kan niet anders, of het genot werd gestoord en menigwerf zwaar verbitterd door de sombere herinnering, dat ten dien tijde in naam der godsdienst welke de vrijheid als hoofdbeginsel belijdt, de hardste verdrukking, bittere vervolging, wreedaardige plagerijen en het gevoeligste onregt gepleegd werden tegen een iegelijk die anders gelooven, spreken, bidden dorst dan de „opregt gereformeerde religie" voorging, en eene in menig opzigt verfoeijelijke Dordtsche synode had uitgesproken. Dit feit, het moet hen bedroeven; zij kunnen het niet anders beschouwen dan als eene schande hunner vaderen; zij mogen, zij zullen niet dulden dat die schande ook eenmaal hunne schande door hunne nakomelingschap genoemd worde. Van het aangevoerde feit hebben met

ons bijzondere geheugenis de niet-katholieke „dissenters": deze weten, geloof ik, ook in welken zin ten slotte de leus: „Nederland is een Protestantsche Staat", door de meest drijvende partij zoude geduid worden; wij herinneren de woorden van den hoogleeraar van Gilse [1]): „Ware het eens mogelijk dat die strijd, waarvan men zegt dat hij alleen de Gereformeerden geldt, naar den wensch der orthodoxen wierd beslecht, - - - men zou eens zien hoe spoedig men ook met de „Dissenters en hunne stoutigheden" zou klaar komen." — Wilde ik nog meer redenen aanvoeren, waarom de partij des gewelds niet zoo erg te duchten is, op haar zelve zou ik dan allereerst wijzen: bij oplettende beschouwing, bij naauwkeurige monstering zou het, dunkt mij, blijken, dat zij in menig opzigt eer zwak dan sterk en zeker niet zoo magtig is als de geschokte verbeelding menigwerf zich voorstelt. Na al het hierboven gezegde moet en zal ik wel van de ontkenning verre blijven dat te vele mannen van aanzien en invloed in die partij zijn verdoold, en dat zij over te vele middelen beschikken kan; maar ik geloof nogtans dat wij vaak al te geneigd zijn om de krachten te begrooten naar zekere verschijnselen, die onmogelijk de juiste maatstaf wezen kunnen waaraan hare wezenlijke sterkte — die sterkte waarop het hier aankomt en waardoor zij in staat zoude wezen een gewigtig en duurzaam resultaat tegen ons voort te brengen — moet worden onderzocht. Tot zoodanige sterkte eener partij wordt vereischt eenheid, naauw en innig aansluiten der bestanddeelen aan elkander, zamenwerking niet slechts uitgaande van één beginsel maar ook krachtig strevend naar één doel, eendragt in de keuze en toe-

---

1) Vergelijk *de Katholiek*, Dl. XXVIII, bladz. 47.

passing der middelen, zelfsverloochening die eigen inzigt ter zijde stelt om het ordewoord eens leiders te volgen, onbaatzuchtigheid, toewijding en getrouwheid aan het voorgestelde oogmerk. Waar deze vereischten niet gevonden worden, daar is eene partij niet inderdaad sterk, en daar zijn geene groote, blijvende, en vaststaande uitkomsten te verwachten of te duchten. Zijn in den boezem der bedoelde partij die eigenschappen aanwezig? Mijn oog ontdekt ze niet: wanordelijke verdeeldheid, velerlei inzigt, verschil, diepgaand verschil zelfs van doel, onderlinge strijd, persoonlijke eerzucht bij velen en gehechtheid derhalve aan eigen meening en keus, weerspraak en tegenstand van het eene deel tegen het andere, ras volgende splitsing en verbrokkeling, ontmoediging des eenen, ontrouw des anderen, flaauwheid en werkeloosheid des derden, terugtreding en spijt wederom des vierden — ziedaar zoovele bekende en bij ondervinding gebleken eigendommelijkheden deze partij aanklevende, welke het onmogelijk maken dat zij tot wezenlijke en duurzame sterkte zich verheffe. — Zal men mij tegenvoeren dat er eenheid is, ten minste de voornaamste, eenheid van doel, en dat allen het wel degelijk op onze terugzetting, op onze verdrukking gemunt hebben? — Tot zekere hoogte, en geheel in het algemeen, geef ik het toe; maar ik ontken zonder verder bedenken dat men eens wezen zou, zoodra het tot nadere bepaling komen moest hoe diep men ons zal trachten onder te brengen of te houden en hoeverre men ons zal terugzetten. Doch al ware men ook daarover eens, de kracht zou er niet door gekomen, en onze toestand zoude er weinig erger, mijne vrees weinig grooter om wezen. Een doel wordt niet bereikt dáármede dat velen het zich hebben voorgesteld, maar door eendragtige werking van genoeg-

zame middelen: — en duurzame eendragt is onmogelijk. Waarlijk wij moeten ons niet te zeer beangstigen wanneer bij wijlen dreigende gedaanten die schrikkelijk schijnen en wat monsterachtig uitzien aan den gezigteinder zich vertoonen; menschen zijn niet altijd toonbeelden van zedelijkheid, zij zijn het ook niet van zedigheid: er is een ontzaggelijke afstand van het schreeuwen en tieren van een vuurbrakenden *clown* die een of ander oneerzaam dagblad tot een stellaadje heeft opgeslagen waar hij — men weet niet zelden, om welk blinkend inzigt — dapper pogchend zijne kunsten vertoont, tot — eene bedaarde grondwetsverandering of een bloedigen en ongewissen coup d'état: *deze* dingen ben ik geneigd ver onder de kimmen, in het rijk der mogelijkheden diep bedolven te gelooven. Ik meen derhalve ook dat we ons van onzen weg en van onze hoop niet mogen laten afbrengen, maar in vertrouwen op vooruitgang moeten blijven arbeiden, en dat ons hopend pogen niet vergeefs wezen, niet beschaamd zal gemaakt worden. Gestreden tegen hen die ons in 't bescheidenst gebruik van ons regt niet ongemoeid, in de ontwikkeling van onze krachten niet vrij en ongestoord gelieven te laten — gestreden tegen hen die door voorregt verwend, door vooroordeel verblind, door hartstogt en eigenbaat aangevuurd, door geen krachtige hand weerhouden, de overheersching willen herwinnen of bestendigen, en uit vrees zoowel als uit nijdigen trots het onregtvaardigste wagen — gestreden tegen hen zal er moeten worden. Nu het eenmaal zoo is, verkieze dan niemand de laffe, doffe rust boven den noodzakelijken maar eervollen strijd! Ondervinden wij het niet dat binnen ons het goede slechts door veel inspanning en onder langdurigen kamp tot stand komt? buiten ons blijkt het niet anders te zijn. Nog eens dan, gestreden en volhard! —

Vooral men hoede en sterke zich tegen ontmoediging bij oogenblikkelijke teleurstelling, en tegen werkeloozen zin bij tijdelijk nadeel of verlies. Strijdvoeren en zegevieren zonder dat het een enkelen man kost, moge een behagelijk denkbeeld schijnen, het ligt niet in den loop der dingen; en wie ledig zitten wil, is de overwinning niet waard. Wanneer de klaroen gestoken is, heeft tot den krijgsman de pligt gesproken; hij schaart zich en strijdt: — Ziedaar uwe beeldtenis. Overigens de krachten binnen ons en de krachten die we naar buiten zullen rigten, staan noodzakelijk in het naauwste verband: ik eindig daarom, ik zal niet zeggen, met eene raadgeving, waartoe ik veelligt niet bevoegd ben, maar met eenen, voor het minst welmeenenden wensch: Moge het Katholicisme in Nederland ten einde krachtig tegen den buitenstaanden vijand te kunnen optreden en kampen, inwendig en in eigen boezem onder ieder opzigt meer en meer zich versterken!

BESPIEGELING,

GEZAG EN ERVARING.

EENE WIJSGEERIGE, GESCHIEDKUNDIGE PROEVE.

DOOR

DR. A. PIERSON.

(*Vervolg van Deel* XXVIII, *bl.* 127.)

Men zal zich welligt verwonderen, dat wij de beoordeeling van dat geschrift nog voortzetten. Het mishaagt ons zoozeer, dat wij ons zelven mishagen met er zoo lang over te spreken. *Nescio quomodo nobis ipsi displicemus.* Maar wij hebben er een doel meê; we willen het ten spiegel doen dienen van den toestand waarin het Protestantisme zich bevindt. Er zijn van die vreemde planten die niet dan in een vreemd land groeijen, en waaraan men bijzonder erkent, wat daar zit in den grond, en wat luchten daar spelen. Het geschrift van Doctor Pierson is een echt Protestantsch voortbrengsel. Het zou reeds tot maatstaf kunnen genomen worden, omdat de heer Pierson Doctor in de godgeleerdheid en Predikant is, en hij zijn werk heeft opgedragen aan den Hoogleeraar Vinke, die deze opdragt wel niet gracieuslijk

zou hebben aangenomen, indien hij het met de godsdienstige waarheid strijdig vond en er over oordeelde als wij. Maar het geschrift verkrijgt zijn eigenlijke belangrijkheid als *symptoom*, als spiegel van den tijd, door de gebreken zelve, waarom men het anders zoude ter zijde leggen; want die gebreken zijn de gebreken van het Protestantisme die de heer Pierson óf niet weet te bemantelen óf nog verduidelijkt door ze te overdrijven. Hij vertelt alles met eene onbetaalbare naïeveteit. Hij durft zeggen wat zijne meesters wellígt niet zouden durven. De kunst die hem is voorgedaan kon hij nog zoo snel niet nadoen en verraadt daardoor de geheele methode. Hij vreest minder voor ergernis, schrikt voor geen uiterste terug, is niet verlegen met de Protestantsche tegenstrijdigheid, en laat het zoo onophoudelijk gelapte en eindelijk niet meer te lappen vaandel geheel uitwaaijen in de lucht.

We hebben nog slechts de eerste rigting gezien, die „*onveiligheid*" voortbrengt; daartoe behoorden degenen welke in alles en tot in hun denken *geheel willekeurig* meenen te kunnen te werk gaan. Het waren de *gekke subjecten*. Thans wordt ons de rigting uitgelegd die niet meer dan „*veiligheid*" voorbrengt, zij is die der *domme objecten*, der *menschen zonder hoofd*, die onder het geweld staan van het „uitwendig gezag" of zwichten voor „onbeperkten dwang".

Dat tweede wereldtafereel belooft niet minder schoon te zullen zijn dan het eerste, en is ook veel uitgestrekter, want het is om de Katholieke Kerk te doen. Die grootste, krachtigste, meest georganiseerde maatschappij die ooit heeft bestaan, zij zoo vol eenheid van geest, zoo bloeijend van verscheidenheid des levens, en tot welke in iederen leeftijd een aantal van de grootste

en beroemdste geleerden en staatspersonen, als tot de eenige ware terugkeeren, die Kerk bij uitstek het werk van God en der geschiedenis, wordt door den heer Pierson zeer eenvoudig verklaard voor het werk eener zoo blinde en gewelddadige „kracht" dat zij den mensch „van zijn hoofd" berooft.

Iets valt niet te ontkennen: dat Doctor Pierson durft zeggen wat hij over de Katholieke Kerk en over zich zelven denkt. De inleiding van het tweede hoofdstuk waarin hij die domme kracht beschouwen gaat, vangt aldus aan:

„Wij hebben een enkelen blik geworpen op een waarlijk „onafzienbaar gebied. Wij aarzelen schier voort te gaan; „want de vrees overvalt ons, dat men hem voor opper- „vlakkig zal uitkrijten, die, in zoo weinige bladzijden, „zulke belangrijke zaken tracht af te handelen." — Opper-vlakkig! Dat zou men zeggen, ja uitkrijten van Doctor Pierson? Pardonneer, hervat hij aanstonds: „ik „vraag verschooning; ik heb bij lange na niet getracht „deze zaken *af te handelen.* Integendeel de zwakheid „mijner krachten mij bewust, heb ik [het moeijelijkst ondernomen wat men ondernemen kan] slechts gepoogd „beginselen te ontdekken van overigens vrij algemeen „bekende verschijnselen; verschijnselen waarover dikwerf „genoeg, afzonderlijk en op zich zelven staande, [?] „is gehandeld maar die evenwel, zoo ik meen, nimmer „te dikwijls in hun onderlingen zamenhang kunnen „worden beschouwd."

Beginselen te ontdekken! wat gaat daarboven? Vooral als het vrij algemeen bekende verschijnselen betreft, van welke dus ondanks hunne bekendheid, nog de beginselen niet geweten zijn. 't Is te begrijpen, dat Doctor Pierson de ontwikkeling overlaat *aux esprits subalternes*, en zich

vergenoegt met „*de beginselen* en den *onderlingen zamenhang*". Hij zal dus ook aan de wijsbegeerte bevorderlijk zijn. „Aan de wijsbegeerte wensch ik mijne krachten en „studiën bevorderlijk te maken, maar wel te verstaan, [aan de verhevenste en meest gegronde] aan die wijsbegeerte „alleen die de schoone taak vervult van eene verrukkelijke „eenheid tusschen de verschillende deelen van het ge„bied der kennis te vinden en nooit handelt [!] dan „nadat eerst van elk der verschillende deelen op zich „zelve ernstig, grondig en zorgvuldig kennis is ge„nomen."

Hoe kan de heer Pierson zich verbeelden den *onderlingen zamenhang* of *het werkelijk verband* te hebben aangetoond, als hij niets anders doet dan op eene gewaande *gelijkenis* wijzen? Zoo immers werd in 't vorige hoofddeel niet alleen nergens gezegd, hoe het komt dat de mensch zich zulk een absolute individualiteit toeschrijft, maar met miskenning van zamenhang en verband telkens slechts individualiteit of „individueel karakter" als beginsel aangewezen. Uit dat individueel karakter kwam het Pantheïsme, kwam de valsche romantiek, kwam de subjectieve zedeleer, en eindelijk het mysticisme. Zij hadden dus *zekere gelijkenis*. Maar zij stonden volstrekt niet *in verband*, en het een was geen oorzaak van het ander. De valsche romantiek had volgens Doctor Pierson niets te maken met het Pantheïsme, de subjectieve zedeleer kwam uit een geheel tegenovergesteld beginsel, uit Materialisme voort, en een mystiek, zooals er nooit eene geweest is, die zich namelijk wetenschap tot naaste doel stelde, kwam het laatste. Reeds dat alleen, dat de godsdienstige dwaling, die blijkens de geschiedenis de hoofdbron is der overige dwalingen, achteraan wordt ge-

plaatst, is een bewijs van de geestverwarring en ongodsdienstige rigting van Doctor Pierson.

Gelijkenis is nog geen *verband*, en die geheel willekeurige individualiteit die voor beginsel dier gelijkenis gelden moest, bestaat niet, en is eene pure abstractie. Maar Dr. Pierson is zelf vervoerd door den abstracten verstandsgeest van het Protestantisme, welke *algemeenheid* voor de diepe werkelijke *oorzaak* neemt, en logische affirmatie of negatie voor eigenlijke *daad*. Deze geest doet Dr. Pierson spreken van eene wijsbegeerte die *handelt*, van een gezag dat het individu *ontkent*, van een haat die alle andere menschen *ontkent*, aan zekerheid den naam geven van *zelfstandigheid* en *vrijheid*, en eene uiterst abstracte gelijkenis uitgeven voor *onderlingen zamenhang*.

„Onveiligheid was onze titel [van 't vorige hoofdstuk]. „Ik geloof niet, dat er ligt iemand gevonden wordt, die „mij het regt betwisten zal aan de thans door ons behan„delde rigting [1]) van den menschelijken geest dat karakter „toe te kennen." — Het regt? De drukpers is vrij. Maar moet hier „regt" grond beteekenen, dan zullen er velen zijn die u het regt niet toekennen om *onveiligheid* op te geven als de waardering of maat der gevolgen van godverloochenend Pantheïsme, van zedenbedervende kunst, van materialistische zedeleer, en valsch mysticisme dat aan Europa stroomen bloeds heeft gekost. Wie zulk eenen weg volgen, gaan niet een weg die slechts onveilig is, en waarlangs men ofschoon met gevaar nog behouden aankomt, maar die ten gewissen verderve voert.

Naar dezelfde wonderlijke volgorde wordt ook nu weder gesproken over wetenschap, kunst, zedelijkheid en gods-

---

1) Dat er „rigtingen" staat zal wel eene drukfout zijn.

dienst. Juist anders-om is de orde der dingen. Van godsdienst komt zedelijkheid en eigenlijke beschaving; eerst dan ontwikkelt zich de kunst, en eindelijk de wetenschap. Dus is de gang der geschiedenis. De van Dr. Pierson gevolgde orde, waarbij de wetenschap voorop staat, is die van het individualisme, waarnaar de mensch alles uit zijnen geest meent voort te brengen. En hij waant nogtans dat individualisme te bestrijden!

Het eerst alzoo beschouwt hij den „onbeperkten dwang" op:

HET GEBIED DER WETENSCHAP!

Daar valt Dr. Pierson zijn vijand aan: het *uitwendig gezag!* want dat is onbeperkte dwang. „Ontkende het indi-„vidu anderer bestaan, het uitwendig gezag daarentegen „ontkent het individu en met het individu zijn bestaan, „zijne regten en allermeest natuurlijk zijn overmoed. „Ziedaar in weinige woorden het eigenlijk karakter van het „uitwendig gezag geschilderd." — Het kon in nog minder woorden, want als zelfs *het bestaan* van het individu ontkend is, kan de ontkenning van regten en van overmoed van het individu zeer wel wegblijven. Maar „in de verrukkelijke eenheid" van 't idee is alles één en te gelijk. Overigens is dat uitwendig gezag wel iets zeer afschuwelijks; het maakt den mensch tot redeloos wezen, tot een *object*, tot eene zaak, *res*, en tot eenen slaaf die zonder hoofd, *sine capite*, is. Daarom vervolgt hij, ten einde de „veiligheid" te kenschetsen, die 't gevolg van 't uitwendig gezag is: „De heelmeester, die om den „lijder aan kiespijn van zijn lastige kwaal te bevrijden, „hem van zijn hoofd berooft, is gelijk aan de kracht, „die wij noemen uitwendig gezag."

't Is zoo bar en brutaal, alsof men een hervormer, een Jakobijn of communist hoorde spreken. En men lette wel, dat Doctor Pierson gewoon is *denken* en *doen*, wetenschap en praktijk te verwarren, en *ontkennen* bij hem ook *vernietigen* is. Buitendien het uitwendig gezag ontkent „*bestaan*, *regten* en bijzonder *overmoed*", en moet dus ook van een zeer praktiesch gezag verstaan worden.

Waar zou het derhalve naar de *handelende* wijsbegeerte van Doctor Pierson met de wereld heen? Is de maatschappij niet 's menschen volmaking en hoogste natuur? En kan de maatschappij bestaan zonder drie functiën van zeer „*uitwendig gezag*", dat is, zonder wetgeven, regtspreken of vonnissen en strijden? Daar schijnt niets van te mogen overblijven, want ieder die geen slaaf zonder hoofd wil zijn, mag zijne rede niet onderwerpen aan de uitspraak van 't wetgevend, regtsprekend en militair gezag.

Ofschoon wij niet gelooven, dat Doctor Pierson zich bewust is, hoezeer hij wetenschap en praktijk verwart, ligt het toch in zijne beginselen, en juist daarom dat het in zijne beginselen ligt, begrijpt hij niet hoever zijne woorden dragen. Indien allen, om geene slaven te zijn, alles moeten beoordeelen, moeten allen ook alles beslissen en wie de rede absoluut maakt, hij ook maakt den *wil* absoluut. Van daar dat wij Doctor Pierson ook de pantheïstische deugd zullen hooren verkondigen, die als absolute wil *niet gehoorzaamt* en geen *gebod* volgt. Denzelfden oorsprong heeft de veelweterij onzer dagen, waarvan Doctor Pierson's geschrift een zoo waarschuwend voorbeeld is; want wie zelf alles moet beoordeelen en nooit een uitwendig gezag volgen, dient wel *alles* te weten. Ten einde zijn wijsgeerig hoofd te bewaren, is daarom de heer Pierson zijn eigen heelmeester als hij kiespijn heeft, zijn

eigen doctor als hij ziek wordt, en zijn eigen advokaat als hij in regten wordt betrokken.

Hij die in 't vorige hoofddeel een hersenschimmig individualisme bestreed, voert in dit hoofddeel weder een hersenschimmig individualisme in. Hij duldt geen uitwendig gezag, het brengt slechts „veiligheid" voort die hij verfoeit, en waarlijk, kon zijne wijsbegeerte worden toegepast, het zou tamelijk onveilig worden, en menigeen er letterlijk het hoofd bij verliezen.

Die afschuwelijke kracht, die aan de menschen het hoofd van de schouderen slaat, is naar de niet zeer stichtelijke meening van Doctor Pierson, door toedoen van het Christendom ontwikkeld.

„Die kracht is uit den aard der zaak eerst in volle „werking gekomen na het optreden van het Christendom, „door den vurigen Apostel des geloofs, krachtig en vrij „van alle vreemde bestanddeelen gepredikt; het Christen„dom, even jeugdig en frisch als bij zijne eerste wor„ding in het Protestantisme herboren, heeft de mensch„heid het eerst tot vrijheid opgeroepen. Op dien vrijheids„kreet gaf de indrukwekkende stem van het uitwendig „gezag, in den loop der eeuwen getrouw haar antwoord. „Die stem is tot op heden nog niet verdoofd."

Hoe moet dat verstaan worden? Gelijk de woorden daar liggen kan het geen anderen zin hebben dan dezen: Het Christendom werd door Paulus nog krachtig en vrij van alle vreemde bestanddeelen gepredikt, die er door andere Apostelen of de eerste Christenen reeds werden onder gemengd. Want aanstonds beantwoordde aan de stem der vrijheid de stem van 't verfoeijelijk gezag en deze laatste stem nam zoo toe, dat eerst in het Protestantisme het Christendom jeugdig en frisch herboren en

de eigenlijke vrijheidskreet geslaakt werd, ofschoon ook daardoor de stem van 't uitwendig gezag niet is verdoofd.

't Is moeijelijk zich een denkbeeld te maken van 'tgeen Dr. Pierson door Christendom en door beginsel of eigenlijk wezen van Christendom verstaat. Hij noemde het *positief*, als *feit*. Dat scheen in den zin onzer Groningers of van den Duitschen Ullmann opgevat te moeten worden. Maar hij twijfelt zelfs of dat beginsel niet weleer *vernietigd* was, zoodat het in den eigenlijken zin *herboren* is in het Protestantisme. Hij vervolgt:

„Een godsdienstig verschijnsel [!] alzoo heeft de eerste „denkbeelden der vrijheid bij de menschheid doen ont„staan. Met de verschijning van het Christendom heeft „niet allereerst eene staatkundige, niet allereerst eene „wetenschappelijke, maar allereerst eene godsdienstige „omkeering van zaken plaats gegrepen. Het Christendom „waar het optrad, verdreef de ruwe onbeschaafdheid der „volken en onder zijn gunstigen invloed bloeiden weten„schap en kunst." [Wanneer was dat? Het schijnt niet van de Grieken en Romeinen maar van de Germaansche volken te verstaan.] „Wie het beginsel der vrijheid wilde „aanvallen, moest het godsdienstig beginsel, waarvan het „eerste (dat der vrijheid) slechts een natuurlijk gevolg, „was, wijzigen, veranderen, zoo niet vernietigen. Dat „beginsel, eenmaal gewijzigd, veranderd, welligt vernie„tigd [!!], werd nu natuurlijk het beginsel des uitwen„digen gezags. Hieruit laat zich verklaren dat het uit„wendig gezag in den na-christelijken tijd meestal een „godsdienstige kleur vertoont zoowel op Roomsch als op „Protestantsch grondgebied."

Wij staan verbaasd en staren in stomme bewondering

Dr. Pierson na op zijnen, zoo hij zegt, volstrekt niet *veiligen*, maar zekeren weg!

Verheven wijsgeer, die „eene verrukkelijke eenheid ziet", die het beginsel hebt ontdekt waardoor de gekken zoo goed logiseren dat gij er geen woord kunt tegen inbrengen, en hoe een aartsdom geweld dat de menschen het hoofd afslaat, zich door het Christendom ontwikkeld en de wereld ingenomen heeft: zoudt gij ons ook kunnen uitleggen, hoe een beginsel dat *vernietigd* is, het beginsel *wordt* van het uitwendig gezag?

Gij laat er op volgen: „Hieruit laat zich verklaren, „dat het uitwendig gezag in den na-christelijken tijd „meestal eene godsdienstige kleur vertoont, zoowel op „Roomsch als op Protestantsch grondgebied." Is 't mogelijk! Had dan te voren het uitwendig gezag geene godsdienstige kleur? Want meestal beweert men dat vóór Christus alle uitwendig gezag zeer godsdienstig gekleurd was. Immers de Koningen en Keizers hadden priesterlijke magt, ja lieten hunne beelden aanbidden, en wetenschap en kunst waren in de oudheid als het eigendom der priesters. Daardoor was een afschuwelijk despotisme mogelijk en kon nog een Caligula letterlijk wenschen *aan het geheele menschdom het hoofd af te slaan.* Integendeel door het Christendom — zoo ten minste beweert men algemeen — is Staat van Kerk, wetenschap van godsdienstig geloof, kunst van eerdienst onderscheiden, en vertoonde daarom alle ander uitwendig gezag dan het kerkelijke eene minder godsdienstige kleur. De Paus zelf maakt geen aanspraak op onfeilbaarheid in menschelijke wetenschap en politiek. Eindelijk is uit het Protestantisme een toestand geboren waardoor Kerk en Staat, wetenschap en geloof, kunst en eerdienst elkander vreemd,

zoo niet vijandig zijn, en is het uitwendig gezag behalve dat der Katholieke Kerk bijzonder ongodsdienstig gekleurd. En gij, wijze Pierson, zegt juist het tegenovergestelde. Volgens u is het *uitwendig gezag* dat de menschen het hoofd afslaat, niet in het Heidendom maar in het Christendom ontwikkeld, is het in het Christendom eerst van zoo godsdienstige kleur geworden, bijzonder in den na-christelijken tijd bij Roomschen en Protestanten!

Maar schoon vóór het Christendom alle uitwendig gezag veel meer eene godsdienstige kleur vertoonde, het is waar, dat het Christendom een zoo groot, zoo zigtbaar of uitwendig gezag heeft als nog nooit te voren bestond. Maar hoe dan kunt gij zeggen: „Het Christendom waar „het optrad verdreef de ruwe onbeschaafdheid der volken „en onder zijnen gunstigen invloed bloeiden wetenschap „en kunst"? Waar ooit is het Christendom opgetreden zonder uitwendig gezag? Wie waren die ruwe volken? We weten er geene andere dan die der middeleeuwen, welke zeer bijzonder door het uitwendig gezag van Pausen, Bisschoppen en der van den Paus gezonden predikers beschaafd zijn. Hoe nu kan het uitwendig gezag, dat het bestaan van het individu ontkent, de hoofden afsnijdt, enz., wetenschap en kunst doen bloeijen?

Gij zegt dat „het Christendom even jeugdig en frisch „als bij zijn eerste wording in het Protestantisme her„boren is". Dus wel zonder „uitwendig gezag". De geschiedenis echter zegt daarvan, dat in Duitschland, de Nederlanden en Zwitserland het Protestantisme gewoonlijk werd ingevoerd op deze wijze: Het gepeupel door een of anderen predikant, meestal een afgevallen priester of monnik, en eenige belanghebbenden opgeruid, sloeg tot oproer over. De Katholieken en Protestanten kwamen

dan overeen dat ieder zijne godsdienst vrij zou belijden en beoefenen. Maar de Protestanten hielden zich niet aan 't gegeven woord; kerken en kloosters werden geplunderd, soms wel verbrand, de priesters verjaagd of vermoord, de Katholieke overheden afgezet, en overal zelfs daar waar de vorsten zich aan 't hoofd stelden der beweging, greep te gelijk met de godsdienstige eene staatkundige omkeering van zaken plaats. Zoo maakte Albert van Brandenburg zich meester van de kerkgoederen, en leide daarmede den grond voor den Pruissischen staat. De Duitsche Protestantsche vorsten verzetten zich tegen den Keizer. In Engeland was het Hendrik VIII en zijn even bloeddorstige dochter Elisabeth die zich als hoofd der nieuwe kerk lieten huldigen, en reeds daardoor alleen de constitutie wijzigden. Overal is dus het Protestantisme ingevoerd met geweld, met *uitwendig gezag*, dat is met eene kracht die brandde, roofde en plunderde, moordde en in eigenlijken zin de hoofden afsloeg. De hervormers zelven maakten aanspraak op uitwendig gezag. Zwingel stierf met het harnas aan, in den slag bij Cappel. Luther het vernemend, beweerde dat de Duivel hem den hals had omgedraaid, en stond zoo op zijn uitwendig gezag, dat hij van de Zwinglianen tot verdraagzaamheid en liefde jegens hen aangezocht, antwoordde: „Ik vervloek zulk „een liefde in den afgrond der hel!" Hoe Calvijn in Geneve zijn uitwendig gezag deed gelden en Servet verbranden, is overbekend. De hervormers wisten van geen vrijheid van opinie; zij vorderden die ieder voor zich, en duldden andersdenkenden niet. En daar het hun aan magt ontbrak, verviel het kerkelijk gezag in de handen der vorsten, en werd daardoor bijzonder uitwendig; want zonder de tijdelijke magt, dat is, zonder een zwaard

waarmede men de hoofden afslaat, kon het Protestantisme niet blijven bestaan, en de vorsten van hunne zijde gebruikten het tot politieke oogmerken. Is dat de stem die de menschen tot vrijheid oproept? dat nu de jeugd en frischheid van de eerste wording des Christendoms? Het schijnt ons een al te uitwendig gezag. De Apostelen, de Pausen en Bisschoppen die hen opvolgden stierven den marteldood. Ook zij ha den en oefenden een uitwendig gezag; maar dat gezag was kerkelijk, en niet politiek. Paulus, waarschijnlijk de van Dr. Pierson bedoelde „vurige Apostel des geloofs", die het „vrij van vreemde bestanddeelen" predikte, sprak met zulk een uitsluitend gezag en deed het zoozeer gelden, dat de rationalisten hem onverdragelijk vinden. Zoo onder anderen Rückert. Hoevelen zelfs oordeelen, als de Jenasche Professor Reinold, dat Paulus veel vreemde bestanddeelen bij het Christendom mengde, en half Jood en half Christen was.

Onze lezers zullen welligt verlangen dat wij nog eene vraag aan den wijzen Pierson rigten: wat hij over den bijbel denkt? Deze is toch, naar 't beweren der Protestanten, een uitwendig gezag. Dr. Pierson geeft daarop ten antwoord: „Wanneer iemand op grond van den bijbel „godsdienstig is, zóó, dat met dien grond zijne gods„dienstigheid staat of valt, kan hem evenmin als aan „den Pantheïst het bezit van ware godsdienst worden „toegekend." De Bijbel zegt alleen: „Wat hebben Christus „en zijne Apostelen omtrent God, enz. geleerd, terwijl „dan hunne leer verklaard en begrepen moet worden uit het „Oude Testament, als waarop beiden Christus en zijne ge„zanten zich herhaaldelijk en stelselmatig hebben beroepen."

Ongelukkige Dr. Pierson!.... maar gaan we verder:

„Voor wij tot de beschouwing van de voornaamste

„deelen der menschelijke wetenschap overgaan, willen „wij nog eenige oogenblikken stilstaan bij hetgeen als „uitwendig gezag op de wetenschap in het algemeen, „gewerkt heeft. Het is tweeledig, ten eerste de *traditie*, „ten tweede het *nominalisme*. Wij zullen straks dit laatste „woord ophelderen."

„De verbasterde vorm der geschiedenis als beste leer- „meesteres heet traditie.

„Traditie noemen wij met andere woorden het geheel „der lessen van de geschiedenis, aangehoord met vol- „komen stilstand van alle zelfstandige werkzaamheid der „menschelijke rede."

Zelfstandige werkzaamheid der rede zal moeten beteekenen, *onafhankelijke* werkzaamheid. Overigens is het onmogelijk dat men de lessen en bijzonder „*het geheel* der lessen van de geschiedenis" aanhoort, zonder groote inspanning en eigen werkzaamheid der rede.

„Ik gevoel", zoo gaat het voort, „dat mijne bepaling „te veel in het afgetrokkene blijft, en zal daarom trachten „haar met bijbrengen van een voorbeeld te verduide- „lijken." — Geen voorbeeld wordt gevraagd maar verklaring, wat zelfstandige rede is, en hoe zij *onafhankelijk* kan zijn tegenover „de beste leermeesteres". Is de rede van den leerling onafhankelijk van die zijns meesters? — Het verduidelijkend voorbeeld is: „Wan- „neer men bij een volk eene heerschende gewoonte be- „speurt, getrouw bewaard, en men een of meerdere „personen uit dat volk naar de reden, de oorzaak dier „gewoonte ondervragende eenvoudig ten antwoord be- „komt: „Wel ik weet u noch reden noch oorzaak dier „„gewoonte op te geven; wij behouden haar alleen, om- „„dat zij ons van de vaderen is overgeleverd", zoo her-

„kent men terstond de uitwerking van de magt der „traditie. Het voorschrift der geschiedenis is dan slaafs „overgenomen. Dat slaafsch overnemen is natuurlijk niet „anders, dan gehoorzamen aan uitwendig gezag [!]; dat „uitwendig gezag is de traditie [!]."

Ziedaar wel een van de beginselen door Dr. Pierson ontdekt! Traditie waardoor de maatschappij bestaat en zonder welke geene ontwikkeling mogelijk is, schijnt hem een blind geweld waar het domme volk voor bukt! En terwijl gezag, *om gezag te zijn*, zijne titels en gronden moet kunnen toonen, en het wederom de noodzakelijke voorwaarde is van 's menschen vorming en volmaking, wordt het ons voorgesteld als eene kracht die den menschen het hoofd van de schouders slaat. Wat meent gij, mijnheer Pierson? Een groote wijsheid aan den dag te leggen door met zulk eene brutaliteit de menschen voor zot en redeloos te verklaren? Gij bedriegt u geheel. Hij die *een geheel volk eene van de vaderen overgeleverde gewoonte trouw ziet bewaren*, en schoon hij er de reden noch van weet noch van vinden kan, voor die gewoonte geen het minste respect heeft, is niet meer dan een domme wijsneus! Als de koeijen stom achter elkander loopen maken ze een pad, en loopen gemakkelijker en regter toe. Dat, wijze Pierson! leeren u de koeijen. Tracht daaruit op te maken, dat een *geheel volk*, dat is, eene openbare maatschappij van redelijke menschen niet *eene van de vaderen overgeleverde gewoonte trouw bewaart*, zonder oorzaak of reden. De eenvoudige personen die door u worden ingevoerd en zeggen dat zij alleen de overlevering der vaderen volgen, hebben daarom goed geantwoord. Want het gezond verstand zegt hun, dat hunne voorvaderen, en al hunne medeburgeren redelijke wezens waren en

zijn, en er dus eene oorzaak of reden voor hunne algemeene handeling moet bestaan.

Wij kennen lieden, die, zonder philosophen van de eerste rigting te zijn, hunne gronden gingen bebouwen op eene wijze die zij in andere landen gezien en lang beredeneerd hadden. De boeren wisten ook geen andere reden van hun afkeuring te geven, dan dat die wijze bij hen nooit gevolgd was. Welk was de uitkomst? Dat gezegde lieden al hunne goederen hebben moeten verkoopen!

„De magt der traditie is groot; want de onderwerping „aan haar is aanlokkelijk. Zonder eenige inspanning, „zonder eenig zelfstandig onderzoek, zonder schiften en „scheiden van verkeerde of onnutte bestanddeelen, ont„vangt de mensch op bij uitstek gemakkelijke wijze, uit „de handen der traditie, eene gewoonte, eene wet, eene „wetenschap, eene godsdienst, en dat alles op eenmaal, „dat alles voor niets. Waar de traditie regeert, wordt „aan het individu niet in het allerminst [!] de vergun„ning verleend, de dingen naar haar regt van bestaan „te ondervragen. Men ziet hoe kostelijk hier de over„moed wordt beteugeld van het individu. Want de „traditie geeft de dingen zoo als zij zijn, en wanneer zij „zich verledigt een antwoord te geven op de vraag naar „het regt van bestaan dier dingen, zoo wijst zij alleen „op het tweeledig [!] en alles afdoend feit van hun tegen„woordig aanzijn en hun *altijd* bestaan hebben. — De „Roomsche Kerk heeft de traditie als het ware gewettigd. „In die Kerk bereikt de magt der traditie haar hoogsten „bloei, oefent haar grootsten invloed uit. Eigenlijk ver„eenigen zich daar in de traditie alle krachten van het „uitwendig gezag."

Dr. Pierson beschrijft daar niet *de* traditie, maar *eene* traditie of overlevering, en welke? eene zoodanige als in t geheel niet bestaat. Maar middelerwijl hij door zulke zich tegensprekende voorstellingen zijne eigen onwetendheid doet blijken, is hij in de vaste overtuiging dat bijna alle menschen aartsdom zijn. De geheele wereld ligt in duisternis. Millioenen en millioenen Katholieken zijn eeuwen lang, en nog op heden in eene verfoeijelijke „veiligheid" en loopen zonder hoofd. Men zou wanen dat het Protestantisme, dat zoo jeugdig en frisch herboren Christendom, de „vrijheid" of „zekerheid" had aangebragt. Ook dat heeft weinig gebaat, en Dr. Pierson vindt zich verpligt, zijn fakkel op te steken, ten einde het menschdom aan den nacht der slavernij te ontrukken. Hij zegt het zelf als hij tot reden van zijn schrijven opgeeft: „dat op een ieder de pligt rust van zich niet te „onttrekken aan het mededeelen van die onderzoekingen, „die naar zijn oordeel, tot het bezit eener *zekerheid* kun„nen leiden, *welke tot nu toe helaas! nog weinig het „voorregt der menschheid mag worden genoemd*" [1]). 't Ziet er dus allertreurigst uit. Dat Dr. Pierson in 't bezit der zekerheid is, spreekt van zelf. Maar zijn er niet meer? Hij zegt ter zelfde plaatse dat hij bij zijn schrijven zich heeft „beroepen op geachte namen, als die van Stahl, „Ranke, Guizot, Macaulay, Groen van Prinsterer, Op„zoomer, Beets, Scholten, enz." Of hier de wijze Pierson vergeet wat uitwendig gezag is, willen we eens daarlaten; maar men ziet er uit in wat nacht de wereld bedolven ligt en hoe het hoog tijd was, dat onze wijsgeer met zijne *onderzoekingen* en *ontdekte beginselen* voor den

---

[1]) In de voorrede.

dag kwam. Immers de opgenoemde heeren verschillen hemelsbreed en onder elkander en van hem zelven. (Stahl en Ranke! Groen van Prinsterer en Opzoomer!) Zoodat, daar tegenstrijdige leeringen onmogelijk allen *zekerheid* kunnen bezitten, wij tot het besluit komen, dat de mannen zelven op wie een Pierson zich beroept, nog niet zeker zijn, en hij nagenoeg de eenige is die zich op zekerheid beroemen mag. De uitkomst is onbegrijpelijk vereerend voor Dr. Pierson!

„Men zou echter", dus gaat hij voort, „naar ons inzien „zeer dwalen, wanneer men de onderwerping aan de traditie „alleen bij de Roomsche Kerk zocht. Wel verre van dien „wordt zij bij zeer velen, ook buiten dat kerkgenootschap „gevonden." We weten dat reeds! De Hervorming heeft niet gebaat, en Dr. Pierson, schoon hij zich op Stahl beroept, zal wel gelijk geven aan den Ridder Bunsen, die aan Stahl verwijt, dat zijne leer aangaande de Kerk geheel Katholiek is. Is er dan zekerheid? Helaas zij is nog weinig het voorregt der menschheid, en de Protestanten moeten zich met twee dingen troosten: ten eerste dat zij uit de „veiligheid" van de Roomsche Kerk zijn geraakt, en ten tweede, dat Dr. Pierson hun de onderzoekingen mededeelt die naar zijn oordeel tot zekerheid kunnen leiden.

„Die traditie werkt in de politiek bij de zoogenaamd „conservatieve partij. — Het is, gelijk reeds bij voorraad „uit ons boven gekozen voorbeeld zou kunnen worden „opgemaakt, het is de partij die zich vasthoudt en naauw „aansluit aan de geschiedenis, zonder dat het door de „geschiedenis overgeleverde aan den toets der menschelijke „rede onderworpen wordt."

Men ziet hoe de wijze Pierson onder de traditie gebukt gaat der valsche wetenschap; naar deze is het niet

genoeg, dat de mensch in alles met rede handelt, maar hij moet alles van zijne rede alleen afhankelijk maken, en wie dat niet doet wordt beschouwd als had hij volstrekt geen rede. Welaan zien wij nog eens dat „voorbeeld" waarop wij van Dr. Pierson weder verwezen worden.

Waarom behoudt men eene gewoonte? niet ondanks of zonder de menschelijke rede, maar op grond, ofschoon niet alleen op grond der menschelijke rede. Reeds dat, naar alle regtsgeleerden, door gewoonte een wet kan ontstaan, en voordat de wetten geschreven werden de gewoonte zeer veel besliste, zoodat sommigen onder gewoonte het geheele *jus non scriptum* begrijpen, zou Dr. Pierson voor die dwaze bemerkingen hebben moeten behoeden.

Waarom dan behoudt men eene gewoonte? Vooreerst omdat zij, als produkt der redelijke maatschappelijke natuur des menschen, uit haren aard aan eene behoefte van die natuur beantwoordt, en daarom niet alleen in de objectieve orde gegrond is, maar die orde versterkt als zijnde hare ontwikkeling.

Dit is eene algemeene maar zeer redelijke praesumtie, want als eene gewoonte geen klagten en oneenigheden voortbrengt, mag men wel aannemen dat zij goed is. Men kan dus eene gewoonte reeds eerbiedigen vóór dat men haar bepaaldelijk begrijpt.

Maar het hoeft bij geen praesumtie te blijven, en het blijft er ook niet bij. De menschen hebben rede en zijn op hun voordeel bedacht. Zij zien, zij begrijpen, zij ondervinden dat die gewoonte goed en nuttig is; vooral het „uitwendig gezag", 'twelk door zijne stelling beter in de gelegenheid is van te oordeelen, en wiens belang, in den regel, het belang is der onderhoorigen, neemt het

ordelijke, nuttige en heilzame dier gewoonte waar.

Wie dus de menschen neemt gelijk zij zijn en geene hersenschimmen voor de geschiedenis der Christelijke volken heeft leeren in de plaats stellen, zal, als hij eene *heerschende* gewoonte bij een *volk* waarneemt, beginnen met die gewoonte te eerbiedigen, en op zijn vragen naar de oorzaak en reden, gewoonlijk veel meer vernemen dan de heer Pierson veronderstelt; want eene *heerschende gewoonte* toont aan, dat geen despotische alles regelende willekeur het volksleven onderdrukt, en geeft integendeel vrijheid, bewustzijn en ongehinderde ontwikkeling te kennen. Dien overeenkomstig waren in vroeger eeuwen de *gewoonten* als zoo vele beschermende regten en vrijheden der burgeren.

Mogt echter het antwoord gegeven worden: „wij weten „het niet, maar volgen de overlevering der vaderen", dan blijkt alvast dat zij zeer oud is, uit de natuur voortkomt en het gezag heeft eener wet, terwijl ze welligt daarom niet van ieder begrepen wordt, omdat hare reden te diep is en niet van een ieder begrepen kan worden.

Om daarover het naaste te vernemen, dient men zich te wenden tot *het uitwendig gezag* hetzij der geleerden, hetzij der overheid; want zoo min als traditie in naäperij bestaat, is uitwendig gezag eene kracht die de menschen van hun hoofd of rede berooft, maar een beginsel van orde, van beschaving en verlichting.

Een gewigtiger bemerking op de voorstelling van den heer Pierson is deze, dat hij in gewoonte geen anderen grond erkent, dan wetenschap, en zoogenaamd zelfstandige rede: slechts als men haar begrijpt, moet men haar volgen, als men haar niet begrijpt, verwerpen of veranderen. Eene *heerschende* gewoonte onder een *volk*, wij

hebben dat reeds gezegd, ontstaat uit eene objectieve regtsorde, en brengt zelve eene objectieve regtsorde voort. Zal dan ieder die deze orde niet begrijpt óf haar revolutionair moeten tegengaan, óf een slaaf, een mensch zijn zonder hoofd, indien hij zich aan 't algemeen gezag en bestaand regt onderwerpt? Want er komt hier verkregen regt, belang, vrijheid te pas, en de eerste vraag is niet of deze gewoonte begrepen wordt, of zij wetenschappelijk of niet wetenschappelijk, maar of zij wettig, regtvaardig, nuttig is, en men er zich wel bij bevindt. Ook dan wanneer men in eene bestaande orde gebreken ziet, en eene betere kan denken, is dit geen grond om haar omver te werpen en *belangen*, *vrijheden* en *regten* te vernietigen. De heer Pierson wil niet dat men eene wet uit de handen der traditie zal ontvangen zonder „schiften en scheiden van „verkeerde of onnutte bestanddeelen". De traditie van eene wet kan niet anders zijn dan eene overerving van regten. Zal men dan maar aan 't schiften en scheiden gaan, en de regthebbenden benadeelen omdat men 't anders schooner vindt? De leer door Dr. Pierson verdedigd is de leer der revolutie. Deze na *tabula rasa* gemaakt te hebben van al het bestaande, rigt een wettenfabriek op en verheft de maatschappij tot zulk eene verstandelijkheid of wetenschappelijkheid dat inderdaad niemand haar begrijpt en het volk zonder *gewoonte*, dat is zonder eigen leven, bewustzijn en vrijheid, slechts zwicht voor het despotisme der hersenschimmige volkssoevereiniteit. Men vrage eens in onze moderne verstandsstaten aan een of meer uit het volk: wat de reden of oorzaak van deze of gene wet is? Men zal ondervinden dat de gevraagde er niets van begrijpt, er geheel vreemd aan is, slechts gehoorzaamt omdat hij gedwongen wordt, en in plaats van zich op

de vaderen te beroepen, niet weet te zeggen dan: „het is zoo geworden sinds de laatste revolutie". Engelands staatsregeling, van de heden bestaande ongetwijfeld de beste, en waarmede zelfs de heer Pierson het hoog schijnt op te hebben, is middeleeuwsch, is vol *traditie* en *gewoonten*, en nog laatstelijk oordeelde daarover een Engelschman: „dat een verdrag tusschen beginselen, het gelijkelijk „bestaan zelfs van *tegenstrijdige* beginselen *met een vrij „groote bijvoeging van 'tgeen men afwezigheid van alle „beginselen* zoude kunnen noemen, in een woord het „systeem zoo vol anomaliën 'twelk men constitutioneel „gouvernement noemt [in Engelschen zin], duurzamer en „meer geschikt is om het geluk van groote maatschappijen „te verzekeren" [1]). Maar de groote Engelsche staatslieden die aan 't uitwendig gezag van traditie vasthouden zijn mannen zonder hoofd; nietwaar, mijnheer Pierson?

De wetenschap aan Dr. Pierson getradeerd, en die hij zoekt te volmaken, is die valsche wetenschap die in haar absolutisme alles verwart, die niets matigs, niets organiesch, niets waarlijk harmoniesch kan denken, maar slechts weet van uitersten. Gezag is dwingelandij; een koning is een tiran; erkenning van het zinnelijke is materialisme; eerbiediging van bestaand regt is onvrijheid; gelooven aan getuigenis of aan eens anders meerdere wetenschap is domheid; kortom, het individualisme, dat Dr. Pierson in het eerste hoofdstuk voorstelt *gelijk het niet is*, om het te kunnen verwerpen, wordt in het tweede hoofdstuk opgenomen en verdedigd *gelijk het is*, en het gezag 'twelk slechts met dat absoluut individualisme niet bestaan kan, voor-

---

1) Zie het artikel uit het *Dublin University Magazine* in de *Revue Britanique*, Sept. 1855, p. 338.

gesteld als ware het onbestaanbaar met waarachtige individualiteit. Niet eene overdrevene vasthoudendheid aan eene traditie wordt door hem veroordeeld, maar *de* traditie, en dewijl het overal slechts om wetenschap om onafhankelijkheid van gedachte, of zoogenaamde zelfstandigheid der rede te doen is, wordt onder den naam van traditie de geheele zamenhang van 't verleden met het tegenwoordige verworpen. O zeker, wie een wetenschap *tradeert* moet in dezelfde mate meer doen begrijpen, als het object dier wetenschap meer begrijpelijk is, zoodat hij die leert ten laatste uit eigen inzage zeker is, en weder anderen kan leeren. Geheel anders is de traditie of overgang van gewoonten en wetten. Dat is niet meêdeeling van eene waarheid, maar van een verkregen goed, voortzetting van eene regtsorde, die men om zekere idealen niet geregtigd is omver te werpen. Wederom anders, gelijk we straks zien zullen, is de traditie der godsdienst, of beter gezegd der godsdienstleer; want godsdienst bestaat niet enkel in weten of zoogenaamd gelooven. Dat alles nu wordt door Dr. Pierson, die geen het minst onderscheid maakt, aan de *zelfstandige* rede onderworpen, want er mag geen *traditie* zijn, en ieder moet van nieuws beginnen met alles *zelfstandig* te onderzoeken. Het gevolg daarvan kan niets anders zijn dan twijfel, dan verwarring, dan eigenzinnige verbeelding en verlies der waarheid. Wanneer alle menschen eer zij gingen eten, de spijzen chemiesch moesten onderzoeken om te weten wat er voedend, wat schadelijk of niet schadelijk in was, zouden ze hun voedsel vernietigen en van honger sterven. Zoo gaat het met de waarheid, en wel inzonderheid met de waarheid des levens, met de godsdienstige waar alle andere waarheid mede in betrekking staat, en de vrucht der hervorming, die de traditie verwierp, is, dat Dr. Pierson zich

verpligt voelt onderzoekingen mede te deelen die tot *zekerheid kunnen leiden!*

Als tweede vorm van uitwendig gezag wordt opgegeven nominalisme. „Deze tweede vorm is aan den „eersten naauw verwant; ja ik zou bijna zeggen: hij is „niet anders dan de eerste, maar in eene wetenschappe„lijke gehalte [!].

„Het Nominalisme is eene rigting geweest in de „middeneeuwen, die, welke verschillende vormen zij ook „in haar verloop aangenomen hebbe, nogtans dit één „volstandig vastgehouden heeft, dat aan de begrippen, „door de menschelijke rede gevormd, geen zelfstandig „bestaan noch waarde hoegenaamd moet worden toege„kend. Het Nominalisme is waarschijnlijk ontstaan en „allezins verklaarbaar uit eene reactie tegen het Realisme „of de rigting, die met *geheele* veronachtzaming van *alle* „waarneming der werkelijkheid, bij uitsluiting voort„redeneert uit de algemeene begrippen der rede; het „Nominalisme is voor ons tegenwoordig doel, bijzonder „belangrijk zooals het vertegenwoordigd is geworden door „Willem van Okkam.

„Willem van Okkam was streng Nominalist. Hij ont„kende ten eenemale de mogelijkheid om tot zekerheid „te geraken. En wat was het gevolg, uit deze ontken„ning getrokken? Het gevolg was een vast besluit, zich „volkomen te onderwerpen aan het gezag der Kerk" enz. — Wat plaisier! Okkam die alle rede veracht onderwerpt zich aan de domme Roomsche Kerk!

Ach dartel zoo niet, klein vischje! gij zijt in de fuik, en straks halen we u op.

Die geheele voorstelling van het nominalisme is als van iemand die er zoo in de verte wat van gehoord

heeft. Dat zoo algemeen en afgezaagd thema van actie en reactie maakt op ons denzelfden indruk als het praatje van den winkelbediende: „'t Is mooi weêrtje van daag!" En legt men dan eene *reactie* uit zonder te zeggen waar de *actie* van daan komt? Neen uit die reden is het nominalisme noch „ontstaan" noch „alzins verklaarbaar". Het was het groote probleem der wetenschap in den vorm der middeleeuwen, dat wil zeggen in zijn meest objectieven en diepsten vorm! Wij kunnen daar hier niet intreden, maar zullen slechts zeggen wat noodig is om den groven misslag van Dr. Pierson te doen zien.

Bij het vertrouwen dat de Katholieke Kerk leerde stellen in de door haar opgekweekte en verlichte menschelijke rede, en door het streven om de zelfstandigheid der dingen zooveel mogelijk te naderen, ontstond de vraag: waaraan men meer die zelfstandigheid en het eigenlijk bestaan moest toeschrijven, óf aan het vormelijke óf aan het actuele, dat is, óf aan het *algemeene* óf aan het *individuele;* bijvoorbeeld: waarin was de werkelijkheid en het eigenlijk bestaan? In het algemeene: *mensch?* of in het individuele: *Petrus?* Twee overdreven rigtingen werden er uit geboren: de bij uitstek realistische stelde het bestaan in het algemeene: *universalia ante res;* de rigting der nominalisten in het individuele: *universalia post res.* De ware scholastiek antwoordde, dat noch het een noch het ander uitsluitend moest genomen worden: *universalia in rebus.*

Aanvankelijk mogt daar de eindige orde der natuur slechts mede gemoeid zijn, maar daar deze analogiesch is aan de bovennatuurlijke orde des geheims, was er inderdaad alles mede gemoeid. Gelijk we uit Anselmus en de veroordeelingen van dien tijd zien, gold het de

hoogste waarheid, het geheim der H. Drievuldigheid; want wie geen bestaan erkende in de individuen, moest, consequent zijnde, de drie individualiteiten of Personen in de Godheid loochenen, en wie integendeel alleen aan het individuele het bestaan toeschreef, moest de eenheid der drie Personen loochenen, en, tenzij hij tevens die drie Personen ontkende, drie Goden invoeren.

De beide overdreven rigtingen liepen natuurlijk naar twee uitersten. Wat volgde namelijk uit de bewering dat slechts het *algemeene* een waarachtig bestaan had? Daar men altijd meer veralgemeenen kon, en het soort (*species*) doen vergaan in het geslacht (*genus*) en zoo steeds tot omvattender geslacht opklimmen, zoo volgde dat er eigenlijk niets anders bestond dan het *algemeenste zijn of wezen*, en daar te gelijk het beginsel van onderscheiding daarmede verloren ging, moest men alles aanzien voor één, eindig en oneindig verwarren en vervallen in Pantheïsme.

Wat integendeel volgde, wanneer het bestaan niet dan aan het individuele werd toegekend? Daarmede was een uiterst beginsel van verdeeling ingevoerd. Er volgde, dat niets gelijk was aan iets anders, en alzoo bij gemis van gelijkenis niets in zekere algemeenheid kon opgenomen worden. Er konden, gelijk de H. Anselmus zegt, geen geheel en geen deelen bestaan. Er bleven slechts niet te qualificeren *atomen*, en men moest vervallen in Materialisme.

Wanneer wij die twee uiterste gevolgen van Pantheïsme en Materialisme aanwijzen, is dat echter meer om die rigtingen te doen begrijpen, dan om te zeggen dat men er inderdaad toe kwam. Openlijk Pantheïsme of Materialisme te verkondigen, was in die dagen van geloof en zekerheid niet wel mogelijk, en wie in dergelijke of daarmeê verwante dwalingen vervieden, waren zich daar weinig van bewust.

Intusschen breidde de questie zich zoozeer uit, dat ook de technieke bewoordingen of termen, hierboven opgenoemd, in eenen anderen zin genomen werden. Het kwam er op aan, hoe de verschillende natuurvormen, uitgedrukt in het *algemeene*, van God verschilden of in God bestonden, hoe zij bestonden in de dingen zelve en eindelijk in den menschelijken geest. De ware scholastiek antwoordde, dat zij vooraf bestonden in God als typen, *universalia ante res*. Deze hadden in de dingen hun onderscheiden eindig bestaan verkregen, *universalia in rebus*, en de menschelijke geest die orde waarnemend, had daarin eenen grond voor zijne abstrahering en begrippen, *universalia post res*.

Naar het gezegde willen we nu niet alles wat er in de voorstelling van Dr. Pierson verkeerd is beoordeelen. Slechts dit hebben wij bijzonder op te merken, dat hij den geest der middeleeuwen geheel miskennend, de questie verkeerd voorstelt en spreekt van „*twijfel*" en „*zekerheid*", van „*waarneming*", van „*zelfstandige werkzaamheid* der rede". „Wie de zelfstandigheid (der menschelijke „rede) opheft, moet noodzakelijk komen tot het aannemen „van gezag. Want bij onzekerheid en twijfel kan de „mensch op den duur niet leven. Hij verlangt zekerheid. „Zijne rede geeft hem die niet (als hij nominalist is), de „grove waarneming, het grove empirisme evenmin. De „zekerheid moet dus van buiten komen." [Van den Paus!]

Niet hij die de zelfstandigheid of volstrekte onafhankelijkheid der rede ontkent, moet in twijfel vervallen, maar *die aan de rede de haar toekomende waarde ontzegt.* Doch dat was volstrekt de geest der middeleeuwen niet; twijfelen was een gevolg waartoe de dwaling zoude hebben moeten komen, maar waartoe zij niet kwam. Zoo ver dreef men het niet, en van die zijde beschouwde men de

waarheid niet. De *naaste* vraag liep niet over de *zekerheid;* was niet: beantwoordt de *werkelijkheid* der dingen aan onze *gedachte?* maar: welke is in de dingen zelve het verband tusschen *vorm* en *werkelijkheid;* is daarin zulk een vorm of niet? Ongetwijfeld staat het een met het ander in naauw verband, maar men twistte niet over *twijfel en zekerheid.* Om het, zoo noodig, duidelijker te maken: de wetenschap heeft een deel dat handelt over de *methode*, of over de middelen van *zekerheid;* en zij heeft eèn ander deel dat de *objectieve zeker bezeten waarheid zelve* bespreekt. Waarover nu werd in de middeleeuwen getwist? Over de methode en den weg om tot zekerheid te geraken? Neen, over de waarheid zelve, dewijl men zich van haar bezit verzekerd hield. De metaphysiek was het veld, waarop de strijd geleverd werd. Het spreekt van zelf, dat men door den zamenhang der beginselen, soms op het terrein der methode werd teruggedrongen, maar daar was de groote, de algemeene geestbeweging, daar de strijd niet. Men was verdeeld over den aard der dingen, over de objectieve waarheid, niet over de subjectieve methode, en de termen *universalia ante res*, *in rebus*, enz., duiden dat genoegzaam aan.

Wat volgt er derhalve uit het bestaan van dien twist, die in de scholen zelfs zoo lang geheerscht heeft, dat sommigen (als Tennemann) er, hoewel zeer verkeerd, de geschiedenis der wetenschap naar verdeelen? Volgt daaruit dat, gelijk Dr. Pierson wil, het Katholiek gezag en de traditie aan de rede nadeelig en op twijfel gegrond waren?

Juist het tegendeel. Die twist van nominalen en realen geeft een groot betrouwen op de rede te kennen, want hij liep over de waarheid zelve, over de objectieve zelfstan-

digheid der dingen, niet over zekerheid of onzekerheid, en Dr. Pierson schrijft aan de middeleeuwen toe, wat het eigen is van veel lateren tijd. Eerst nadat het Protestantisme de godsdienstige waarheid en maatschappij verworpen, en genoegzamen invloed verkregen had, nam de wijsbegeerte eene andere gedaante aan, en kwam de vraag op: *hoe men de waarheid vinden moest, of hoe men van iets zeker was.* Dat weet ieder.

Ten andere werd het nominalisme vrij algemeen verworpen, en Dr. Pierson zelf zegt van Anselmus, van Albertus Magnus en van Thomas van Aquine, dat, schoon zij niet als Hegel pantheïsten waren, toch in dien geest philosopheerden. „Ook in het stelsel van Albertus M. „en Thomas Aquinas daarentegen is de wereld een denk- „proces." Die lof is al te groot. De H. Thomas was ver af van nominalist te zijn, erkende in de wereld eene orde, eene diepe, geheimvolle orde, maar hij maakte daarvan geen „denkproces", geen steeds noodzakelijke ontwikkeling. Hij begreep en gevoelde de vrijheid van God en de toevallige natuur van het eindige zoozeer, dat hij meestal slechts *conveniënt* of passend noemt, wat heden bij zoo velen *noodzakelijk* heet. Albertus Magnus derhalve en Thomas, die engel der school, de grootste der Katholieke theologanten en wiens leer sinds ieder theologant beweerde te volgen, hij, zegt ons Dr. Pierson, beschouwde de wereld als een denkproces! En terwijl dat gezegd wordt van den hoogsten bloei der scholastiek, van den vertegenwoordiger der scholastiek bij uitnemendheid, zal het gezag der Kerk, die deze scholastiek voortbragt, de kracht der rede verwerpen, en nominalisme veronderstellen! Schaam u Doctor Pierson!

Als men der Katholieke Kerk verwijten wil, dat zij

de rede verwerpt, dan waarlijk moet men zwijgen van de middeleeuwen, toen Plato en Aristoteles zulk eenen invloed oefenden, toen ieder Theologant van eenig aanzien een *Summa* schreef, toen een Scotus, vooral een Thomas een *Summa* voortbragt, waarin de geheele Katholieke leer beredeneerd en gelogiseerd was. Niets is gelijk aan de stoutheid van dat wetenschappelijk gebouw, dan de maat en juistheid waarmede het is opgetrokken. De geheele rigting der scholastiek, dat wil zeggen, der bij uitstek Katholieke eeuwen, was niet door aanvoering van gezag de waarheid te verzekeren, maar haar door redenering te begrijpen en te bevestigen, want men twijfelde niet, en betrouwde op de menschelijke rede.

Het nominalisme verkreeg eerst een meer uitgebreiden en verderfelijken invloed, bij 't verval van de Katholieke eeuwen, ten tijde van Durandus en Okkam, toen het groote oproer, dat men Protestantisme noemt, zich voorbereidde. Toen stonden die hervormers op, die de geheele openbare *objectieve orde* verwierpen, die door een mystiesch en onbewust Pantheïsme verleid, den mensch voor volstrekt boos en bedorven verklaarden, en derhalve *zijne rede* veroordeelden. Hoe ook zouden ze zonder dat te doen, zonder de rede te vloeken, de Christelijke geschiedenis van zooveel eeuwen hebben kunnen verwerpen? Is dan door hen niet de *rede*, niet al wat menschelijk is, als boos en logenachtig veroordeeld? En op wie hebben zij meer gescholden dan op die redenerende scholastieken, dan op dien Thomas, die, naar 't zeggen van Dr. Pierson, de wereld beschouwde als een denkproces? „*Thomistiesch varken*" was de gewone benaming waarmede Luther de Katholieke theologanten begroette. Vandaar dat Cramer, een Protestantsch geschiedschrijver, zegt: „Diegenen welke

„tegen het einde der vijftiende en in het begin der zes-
„tiende eeuw de groote en voor het menschelijk geslacht
„zoo weldadige Kerkhervorming deels voorbereidden,
„deels bewerkten en bevorderden, Jan Wessel, Gabriël
„Biel, Luther, Melanchthon en na deze Camerarius waren
„allen scholieren en vrienden van de Nominalisten" [1]).

Het nominalisme was met Katholicisme onbestaanbaar. De Katholieke Kerk biedt eene *objectieve orde* aan, zoo uitgestrekt en zoo diep, dat geene andere in volkomenheid daarmede mag vergeleken worden; hare constitutie, hare eerdienst en sakramenten, hare dogmatiek en zedeleer, hare zoo menigvuldige inrigtingen en gebruiken, maken met elkander een groot geheel uit, zijn als zoo veel verscheiden zijden, toepassingen en ontwikkelingen van eene enkele waarheid: de tegenwoordige Christus. En deze grootsche en omvattende orde is zich zelve noodzakelijk bewust, dewijl zij eene orde des geestes en eene volkomen maatschappij is. Daarom *bewijst* de Kerk haar gezag, toont zij de overeenkomst harer geheimen met de rede, draagt haar bestier het kenmerk van de hoogste wijsheid, en is hare overlevering eene zoodanig voortgaande ontwikkeling en steeds inniger vereeniging van het licht der openbaring met het licht der rede, dat er geen leeftijd omgaat, waarin zij hare leer niet nader bepaalt en omschrijft. Hoe kan een nominalisme, 'twelk geene *objectieve orde* en niet dan atomen erkent, het bestaan van zulk een Kerk, van zulk eene organische, levende, zich bewuste orde als die Kerk is en beweert te zijn, aannemen? Op het Protestantisme, waarin slechts individuen zijn, en men nog zoo weinig zeker is, dat Dr. Pierson

---

[1]) *Forts. d. Einl. der Geschichte von Bossuet.* Th. V. B. II. S. 425.

de menschheid er om beklaagt, en „onderzoekingen" mededeelt, die „naar zijn oordeel tot zekerheid kunnen leiden", daarop zou het nominalisme wel van eenige toepassing zijn, niet op de Katholieke Kerk, vol orde, vol zekerheid en bewustzijn van de waarheid te kennen.

Okkam levert daarvan een verklarend voorbeeld; niet echter gelijk het door Dr. Pierson in strijd met de openbare feiten der geschiedenis is voorgesteld. „Willem van Ok-„kam", zegt hij, „was streng Nominalist. Hij ontkende „ten eenemaal de mogelijkheid, om tot zekerheid te ge-„raken. En wat was het gevolg, uit deze ontkenning „getrokken? Het gevolg was een vast besluit, zich vol-„komen te onderwerpen aan het gezag der Kerk."

Zou men dat lezend niet denken, dat Okkam een sceptische of twijfelende philosooph was, die tot de Katholieke Kerk is overgegaan?

Okkam was monnik, Franciskaner monnik, dat wil zeggen, Katholiek, mijnheer Pierson! Okkam was leerling van den grooten Duns Scotus, die zoo min nominalist was als Thomas van Aquine, en wiens naam van *doctor subtilis* alleen genoeg te kennen geeft, hoezeer hij op menschelijke rede steunde; ook dat wil zeggen, mijnheer Pierson, dat Okkam geen nominalist was. Maar wat gebeurde? Die Okkam, die Katholiek, die leerling van Scotus, verviel in de dwaling van het nominalisme, „*en wat was het gevolg, uit deze ontkenning getrokken? Een vast besluit om zich tegen den Paus en 't Kerkelijk gezag" te verzetten;* en dat deed hij in Engeland, dat in Duitschland, waar hij zich vervoegde bij Lodewijk den Beijer, en aansloot aan Marsilius en Jannes van Janduno die op Calvinistische wijze de Kerk beschouwden als eene democratie waar het gezag ontstaat en aangesteld wordt

van het soevereine volk. Hij zelf schreef een zamenspraak of Dialogus, waarin hij met de leer voor den dag kwam, dat niet alleen de Paus, maar de algemeene conciliën en de geheele Kerk in ketterij konden vervallen, en duidelijk grondde hij die stellingen op zijn nominalisme. Dialogus L. V, cap. 1, cap. 22, cap. 28.

Er zijn berigten dat hij in 't laatst zijns levens aanzoek deed om weder in de Kerk opgenomen te worden, en na herroeping zijner dwalingen en dwaze stappen ook werkelijk met de Kerk verzoend is. Echter is iets bepaalds daarover, alsook de tijd wanneer hij gestorven is, onbekend en niet op te maken.

De feiten zijn dus in tegenspraak met het zeggen van Dr. Pierson, en bewijzen juist het tegenovergestelde zijner bewering. Van opzettelijk bedrog houden wij hem niet verdacht, maar daarmede is alles niet gezegd, en tot zoover behoefde hij zich door zijne Protestantsche traditie niet te laten verblinden.

„De nominalist", dus zegt hij, „ziet slechts enkel ver-„schijnselen die geheel op zich zelve staan — hij kan niets „doen om ze met elkander in betrekking te brengen. „De mensch is hier geheel lijdelijk, geheel onder een uit-„wendig gezag [!]. Niets natuurlijker, dan dat voor den „nominalist *de eenheid*, die hij zelf niet in staat was voort „te brengen, te midden van die ontelbare menigte van „individuele verschijnselen, hem zeer aanlokt zoo als zij „gevonden is en gepredikt wordt door een uitgebreid en „aloud kerkgenootschap, dat op zich zelf weêr *een groot „ondeelbaar verschijnsel is* waarvan de nominalist zich „geene rekenschap behoeft te geven."

Dat is verregaand! De uitdrukkingen zelve door Dr. Pierson gebruikt drijven met hem den spot! *Eenheid!*

en wel eenheid die *ondeelbaar*, die „*een groot ondeelbaar verschijnsel*" is; die „*aloud*" is, die het verledene omvat: eenheid die „*uitgebreid*" is, die zich over de wereld uitstrekt, zulk eene eenheid zou worden aangenomen van eenen nominalist die alle eenheid ontkent!

Op dezelfde bladzijde zegt Dr. Pierson: „Dat hij (de „nominalist) geene eenheid ziet, en dat niemand haar „(met zinnelijke oogen) *ziet*, valt niet te loochenen. De „menschelijke rede alleen is in staat verband en zamen„hang in het enkele, het op zich zelf staande te ont„dekken." Hoe dan is het mogelijk de eenheid, de ondeelbare eenheid der Katholieke Kerk waar te nemen, zonder rede? Hoe kan men die *aloude*, het verledene omvattende eenheid waarnemen, hoe die over de wereld *uitgebreide* eenheid erkennen, zonder door de rede zamenhang in het enkele te ontdekken en aan die rede te gelooven of er die objectiviteit aan toe te schrijven, welke de Nominalisten ontkennen? *Ziet* men dan met oogen het *verledene*, de *ondeelbaarheid* van een verschijnsel, de *uitgebreidheid* van eene maatschappij?

Intusschen is dat verwijt van nominalisme, schoon zonder eenigen grond der Katholieke Kerk gedaan, zoo hier als in Duitschland, iets zeer gewoons geworden. Het gaat daarmede als met de uiterlijkheid. Omdat de Kerk *ook* uiterlijk is, besluit men dat zij niet innerlijk is. Evenzoo omdat zij de gedachte niet voor de zaak zelve houdt, wordt zij beschuldigd aan de gedachte alle waarheid te ontzeggen. Slechts aan het *eenzijdig* Protestantisme, 'twelk een *pantheïstiesch realisme* tot grond heeft, kan de Katholieke Kerk zoo voorkomen. Wij kunnen, dewijl we hier kort moeten zijn, het niet beter toonen dan door het begin, waar het eigenlijk Protestantisme van uitgaat en

het eind waartoe het komt: want daarin moet de aard van een stelsel zich uitspreken. Waar dan ging het Protestantisme van uit? Van zeer wonderlijk geloof. Want als men ziet wat Luther, Zwingel en Calvijn geloof noemen, vindt men er eene beteekenis aan gehecht die het woord nooit aanduidt, en die wél beschouwd onbegrijpelijk is. Het is noch een bloot natuurlijk gelooven aan eene waarheid of eene historie, noch het bovennatuurlijk geloof der Katholieken aan hoogere waarheden of feiten, 'twelk onder invloed van den wil plaats heeft; maar gelooven is reeds *alles*, is den persoon van Christus zelven grijpen, is met Christus één zijn, is niet Hem erkennen als Verlosser der wereld, maar is een onfeilbaar zeker bewustzijn of gevoelen van het individu dat het verlost is en zijne zonden hem niet worden toegerekend. Zoo is het begin reeds het eind, en het woord van Leibnitz wel van pas op dit realisme: „Ik verbeeld mij dat ik te Constanti-„nopel ben, dus ben ik er."

Wat is het einde van eene godsdienst? De praktijk en dus inzonderheid de eerdienst, welke zeer zeker de hoogste en levendigste daad is die de mensch verrigten kan. En wat nu gold in het Protestantisme voor eerdienst? Eene *beschouwing*, eene opwekking van het geloof. En 't spreekt ook van zelf, dat als het geloof reeds de voltooijing is, als men daarin Christus zelven grijpt, gelijk Calvijn leert, of als Zwingel zegt, dáár *God* is waar het geloof is, dan is de *realiteit* onmiddellijk in het geloof, en heeft men geen objectieve eerdienst noodig, zijn de sakramenten slechts middelen om het geloof op te wekken, of als Zwingel nog consequenter leert, om het geloof voor anderen te belijden.

Trek voor trek vertoont zich in het Protestantisme het

realisme en de uiterste subjectiviteit der pantheïstische dwaling. Men zou er een boek van schrijven, maar het bovenstaande is wel genoeg om te begrijpen hoe het in eene wijsbegeerte moest overgaan waarvan Ida Hahn-Hahn zegt:

„Das nur den Umkreis, nur die Flache kennt,
„Um von der Tiefe ewig fern zu bleiben,
„Und als den Kern das eigne Ich benennt!"

De hervormers mogten dus overeenkomstig dat mysticisme den mensch en zijne rede vloeken; zij hadden feitelijk een appél aan ieders subjectiviteit gedaan, en zulks niet alleen omdat zij zich op de schriftuur beriepen die ieder naar zijnen privaten geest moest uitleggen, maar omdat hunne geheele godsdienst in subjectivisme bestond. Zoo dan verkregen de hervormers eene eer, die zij zelven zeer zeker zouden hebben teruggewezen; zij die de rede hadden veroordeeld golden voor bevrijders, voor kampioenen van de menschelijke rede, en de theologie verloor zich in philosophie.

Dr. Pierson is zoo van dat uiterst realisme doortrokken, dat hij, als we later zullen zien, de waarheid *voelt*, en als we reeds hebben gezien, op Hegel's logica als logica niets heeft aan te merken. Die logica of liever dialektiek heeft tot grond, dat de *gedachte* de *zaak* zelve is. Men kan zich daaruit een idee maken van Dr. Pierson's consequentie, die deze logica ontegensprekelijk vindt en nogtans het Pantheïsme verwerpt! Ongelukkig is hij de eenige niet.

Hij belooft nu tot de „bijzondere punten" te zullen overgaan, waarbij nog bepaalder blijken moet, dat het uitwendig gezag de hoofden afslaat of de rede uitdooft. Die punten zijn de natuurkennis en de politiek.

„De traditie heeft zich met de openbare autoriteit, „d. i. met de Roomsche Kerk ook hier gelijk meestal „vereenigd." — Indien de woorden van Dr. Pierson meer gewigt hadden, zouden we zeggen dat hij hier eenen wonderbaar grooten lof geeft aan de Katholieke Kerk.

Maar het is hem om iets anders te doen: „Wij her- „inneren hier met eenige aandoening [!] den beroemden „naam van Galileï. Men weet hoe hij, die bijna de „martelaar [!] van de wetenschappelijke vrijheid had kun- „nen worden, te vergeefs getracht heeft de grenzen der „natuurstudie uit te breiden. Men weet hoe hij zijn aan- „sluiting aan Copernicus boeten moest met zich den haat „op den hals te halen der geestelijkheid. Men weet ein- „delijk, hoe hij voor eene vergadering van kardinalen „zijn nieuw systeem moest herroepen, en door zijne tegen „Grassi gekeerde Saggiatore, zich bij de Jesuiten meer „en meer gehaat heeft gemaakt."

Alweêr van Galileï! De Katholieke Kerk is strikt gesproken, zoo min verantwoordelijk voor de inquisitie van Rome als voor die van Spanje. Desniettemin moet die regtbank van Rome wel zeer eerbiedwaardig zijn, en uitmunten door geleerdheid en wijs overleg; want waarom anders eeuwig en erfelijk het feit aangehaald van Galileï?

Indien zij met Tycho-Brahé, Baco van Verulam en Cartesius, die zich tegen Galileï verklaarden, gedwaald heeft, dan heeft zij niet zonder eer gedwaald. Maar heeft zij gedwaald? Dat staat Dr. Pierson te bewijzen, die wanneer hij de ware en hem onbekende toedragt der zaak weten wil - het zevende deel der *Politische Blätter* kan opstaan. We zullen er slechts bijvoegen, wat aan den geleerden Duitscher nog niet bekend was: Dat in 1811 in de *Biographie Universelle*, Tom. VI

p. 92, een handschrift van den kardinaal Bellarminus is medegedeeld, waarin het volgende voorkomt: „Daar wij „Robert Kardinaal Bellarmin vernomen hebben, dat de „heer Galileï belasterd en van hem gezegd is, dat hij „in onze handen zijne leer afgezworen en tot eene boete „veroordeeld is, zoo verklaren wij bij dezen overeen- „komstig de waarheid, dat de genoemde heer Galileï „niet afgezworen heeft, noch in onze handen, noch in „die van iemand anders, noch te Rome noch elders, „en dat hij tot geene boete van welken aard ook, is „veroordeeld." Verder wordt daar ook bevestigd, dat men van Galileï verlangde zijne leer als hypothese voor te dragen en te gebruiken. Waardoor hem bijgevolg niet belet werd, „de grenzen der natuur-studie uit te breiden", en tevens het gezag der schriftuur geëerbiedigd bleef, dewijl de leer van Galileï *zoo onvolmaakt en onbehouwen als zij daar lag*, met de schriftuur in strijd was. Kon men wijzer handelen? Maar Galileï luisterde naar geen reden, en eerst toen was men genoodzaakt hem zijne leer te doen afzweren. Intusschen ging dat toe met zulk eene voorzigtigheid dat het formulier dier afzwering zich met het stelsel van Copernicus, gelijk het thans ontwikkeld is, zeer wel laat overbrengen. Hetgeen Dr. Pierson verhaalt, is sleehts de door hem gevolgde traditie, dat is die van den laster. Galileï is nooit op het punt geweest van martelaar der wetenschap te worden. In zijne brieven vermeldt hij dat de Paus hem met achting behandelde, en hij werd veroordeeld om te blijven — in een der schoonste paleizen van Rome van Trinita' de' Monti. Daarna liet men hem naar Toskane terugkeeren, waar hij voortging met „de grenzen der natuur-studie uit te breiden" en in 1637 de libratie der maan ontdekte. Om

het spel te volmaken zegt Pierson: „Men weet, hoe hij „zijn aansluiting aan Copernicus boeten moest met zich „den haat der geestelijken op den hals te halen. Men „weet — hoe hij door zijne — welsprekende zelfver- „dediging zich bij de Jesuiten meer en meer gehaat „heeft gemaakt." — Neen dat weet men niet; dat vertelt men, en vertelt gij op traditie na. Maar men weet, dat Copernicus het werk waarin hij zijn stelsel bekend maakte, heeft opgedragen aan Paus Paulus III; men weet dat de Pausen van de aanmoediging die zij aan alle wetenschappen gaven de Astronomie niet hebben uitgezonderd, en in verschillende Protestantsche landen de verbeterde jaartelling van Paus Gregorius XIII ingevoerd, uit haat tegen den Paus eerst niet werd aangenomen; ook weet men, dat de beroemde Kepler, die het stelsel van Copernicus beter dan Galileï begreep en het volmaakte, voor de Protestanten de wijk heeft moeten nemen bij de Jesuïeten, die hem met open armen ontvingen.

Voorts zoekt Dr. Pierson in de middeleeuwen, en jammert over Baco, die — zoo dom en boos was het Katholiek gezag — „bespied werd, of men ook welligt „tot ontdekking konde komen van den boozen geest waar- „mede hij in betrekking *moest* staan, die wonderbare „profeet naar het schijnt, van de stoomwonderen onzer „eeuw, welke negen jaren in een kerker moest zuchten, „en zijnen moeitevollen arbeid onmeedoogend zien ver- „nietigen."

Hoe komt die *beroemde monnik*, en zoo vele andere *monniken* aan zulk eene wetenschap, indien de Katholieke gezagvoerders de wetenschap onderdrukken, dewijl zij „zeer „goed begrepen, dat de studie der natuur bij uitnemend- „heid geschikt is, om den menschelijken geest tot een

„betamelijk gevoel van onafhankelijkheid op te voeden"? De redenen waarom Baco gevangen werd gezet zijn onbekend, en door den Paus werd hij verlost.

Ook moest Dr. Pierson aan de Katholieke Kerk geen „bijgeloof" verwijten en zich herinneren wat Calvijn in Geneve heeft uitgerigt. Hij voerde daar de doodstraf in tegen de toovenaars, en in den tijd van zestig jaren, werden, blijkens de stadsregisters, honderd en vijftig menschen om toovenarij verbrand. In de kunst van den duivel te bespieden, schijnt men het dus onder de Protestanten al spoedig verder te hebben gebragt dan bij de Engelsche monniken en onder de Pauselijke dwingelandij. Maatschappelijk gezag is geen beginsel van bijgeloof en fanatisme; maar individualisme, subjectiviteit, Duitsche van Dr. Pierson gepredikte „zelfstandigheid" — dat leidt tot allerlei excentriciteiten, niet het gezag waardoor men in de algemeene orde en gedachte blijft. Zich geheel aan alle traditie en gezag te onttrekken is volstrekt onmogelijk, en derhalve *de* traditie en *het* gezag te verwerpen, als Dr. Pierson verlangt, eene dwaasheid; maar ook tot zoo ver als zulks kan plaats hebben, is dat eene eenzaamheid die de mensch niet verdragen kan. De geschiedenis van het Protestantisme is er een bewijs van, en onder de menigvuldige uitersten waarin men daar vervalt, behoort ook die toovenarij, dat bijgeloof, en dat veelsoortig fanatisme, 'twelk Dr. Pierson als gevolg van het gezag wil doen voorkomen. Men denke aan de wonderlijke vertooningen en convulsiën der Herdoopers, aan de profeten in de Cevennes, aan die tot waanzin gedreven Duitsche fanatieken, welke om den duivel uit te drijven, elkander met hamers dood sloegen. Hoevele menschen hebben zich in wanhoop van 't leven beroofd omdat zij de orthodoxe

subjectiviteit niet konden bereiken en zich verbeeldden dat zij uitverkoren waren. Hoevelen, wien het maar al te zeer ernst was met de individuele uitlegging der schriftuur, zijn daardoor hetzij tot belagchelijke dwaasheden, hetzij tot afgrijselijke wandaden vervoerd. 't Is immers meermalen gebeurd, dat een vader het Abraham meende te moeten nadoen en zijne kinderen vermoordde, dat anderen zich wilden kruisigen, enz. Nog dezer dagen berigtten de nieuwsbladen, dat in Zwitserland verschillende menschen weder beproefd hebben elkander aan het kruis te nagelen. Noord-Amerika, het land van het individualisme, is ook het land waar zich de uitzinnigste sekten opdoen. Op dit oogenblik zijn daar meer dan dertigduizend *mediums* of vrouwen die den des verkiezende in verkeer brengen met geesten, 'tzij duivels, 'tzij engelen, 'tzij afgestorvenen. In Zwitserland heeft Christus zelf reeds gesproken. En wanneer we de in het Protestantisme heerschende verwarring en ledigheid nagaan, en bedenken hoe geloof een behoefte is voor den mensch, zijn we er alles behalve gerust over of niet te eeniger tijd de Amerikaansche klopgeesten in Europa een vreeselijke kloppartij zullen voortbrengen. Moge de hemel ons bewaren voor die gevolgen der „zelfstandige" rede!

„En wie denkt", roept dr. Pierson uit, „waar sprake „is van onderdrukking der wetenschap door de R. K. „Kerk, niet aan Telesio, niet aan Campanella vooral „aan Jordano Bruno, den door Schelling en zelfs door „Hegel gevierden wijsgeer, de rookwalmen van wiens „brandstapel den dageraad der zeventiende eeuw zoo „droevig hebben verduisterd."

Van de drie daarop genoemde wetenschappelijke mannen, zijn weder twee monniken. Indien uit eenige weinige

feiten zooveel besloten kan worden, waarom besluit dan Dr. Pierson niet, dat de geestelijke orden die de Katholieke leer bijzonder in oefening brengen, ook bijzonder geschikt zijn ter aankweeking van wetenschap? En wie ook nagaat wat met die van Dr. Pierson beklaagde mannen gebeurd is, zal er alles behalve een bewijs vinden dat de Katholieke Kerk de wetenschap onderdrukt. Telesio stond om zijne geleerdheid in hooge gunst bij Paus Paulus IV, en wel zoozeer dat deze hem bisschop wilde maken. 't Is waar dat sommige ordesgeestelijken hem later zeer vijandig werden. Maar waarom? Uit afkeer tegen de wetenschap? Volstrekt niet; deels uit ijver voor den hooggeschatten Aristoteles, deels omdat Telesius in een oppervlakkig sensualisme verviel, 'twelk tot Materialisme leiden moest [1]). Campanella, een Dominikaner monnik, werd aan 't Spaansche hof verdacht gehouden van staatsverraad. Paus Urbanus VIII bewerkte eindelijk, dat hij uit zijne gevangenis ontslagen en aan hem uitgeleverd werd, onderzocht de zaak, vond Campanella onschuldig in schonk hem niet alleen eene jaarwedde, maar trok hem met andere geleerden in zijnen omgang. Na eenige jaren echter begaf Campanella zich uit vrees voor de Spanjaarden naar Parijs, waar hij in groot aanzien overleed [2]). Maar Jordano Bruno? Hij is toch verbrand! 't Is waar dat men heden nog eenigen indruk kan maken met van houtmijten te spreken. Bij 't heerschend individualisme meent ieder, dat eerst met hem de klare rede begint, en hij zoo straks de waarheid zal ontdekken. Daardoor gaat niet alleen de

---

[1]) Rixner u. Siber, *Leben und Lehrmeinungen berühmter Physiker.* Heft 3. — J. G. Lotteri, *Diss. de Bern. Telesii Philosophia.*

[2]) Vgl. Schröckh. *Lebensbeschr.* Th. I.

eerbied voor het voorgeslacht verloren, maar men is er mede in strijd, men veroordeelt het, en is niet eens in staat het te begrijpen. Als de hoogere waarheid verworpen is, als die der rede nog moet gevonden worden, als bijgevolg orde en gezag niet meer op zedelijke gronden erkend en 's menschen laatste doel in deze wereld gezocht wordt, hoe zal men dan eenen toestand kunnen begrijpen waarin de heiligste waarheid als onbetwistbaar gold, het gezag daar op steunde, het diepste bewustzijn van regt en onregt, de grootste afschuw en straf voor logen en misdaad bestond, en men niet tot dit leven het lot der menschen bepaalde. Toen werden de God- en Christusverloochenaars verbrand. Thans zijn dat slechts wetenschappelijke vragen, mag ieder wie hij zij, wat hij weet of niet weet, God, Christus en de openbaring verloochenen, eischt men, dat zelfs de schriften, en welke schriften! waarin die waarheden openlijk worden aangerand, bestreden en ja beoordeeld zullen worden alsof het om de grammatica of de regels van den goeden smaak te doen ware! Zoo hoort het! of zoo zegt men dat het hoort in eenen tijd, waarin men vreest de moordenaars zeer te doen, en het eergevoel der dieven te beleedigen!

Maar laten we de vraag van wat naderbij bezien; en zoo 't hier niet doenlijk is haar wijdloopig te bespreken, ten minste de hoofdpunten aanwijzen.

Slechts de herinnering aan Jordano Bruno is voor Dr. Pierson een afdoend bewijs dat de Katholieke Kerk de wetenschap onderdrukt.

Om het voorgevallene met dezen godloochenaar wel te beoordeelen, dient wel allereerst daaraan gedacht te worden, dat de Katholieke Kerk zich in 't bezit gelooft van goddelijke, bovennatuurlijke waarheid, en van een boven-

natuurlijk gezag om die waarheid te verkondigen en te handhaven.

Ook degeen die hare leer en haar gezag niet voor waar erkent, is gehouden het ten minste als een feit te laten gelden, dat zij *zulk* een leer en *zulk* een gezag beweert te bezitten, want daarnaar behooren hare handelingen te worden gewaardeerd. Wie een stelsel gaat beoordeelen, moet, zoo hij niet een geheel ijdel werk wil verrigten, dat stelsel opvatten in dien zin en die beteekenis die het werkelijk heeft; niet het veranderen, niet er willekeurig een zin aan geven, welke er niet in ligt, dewijl hij zoo doende slechts zijn eigen ideën zou goedkeuren of veroordeelen. Zoo intusschen handelt men gestadig met de Katholieke Kerk. Men veroordeelt hare instellingen, leeringen en gebruiken, zonder ze te kennen, of zonder ze in dien zin en verhouding te nemen die zij in 't stelsel der Katholieke Kerk hebben. Zij is, zegt men, der wetenschap vijandig. Op wat grond? Zij rust op gezag, terwijl de wetenschap meer subjectief is en uitgaat van *eigen* oordeel. Die grond is onvoldoende, vermits het Katholieke gezag zoodanig is, dat het aan de wetenschap haar *eigen* oordeel overlaat. Welk gezag alzoo bedoelt men? Een bloot menschelijk en natuurlijk? O zeker een zoodanig gezag zou aan de wetenschap de haar toekomende vrijheid niet laten. Maar dan is er geen sprake over de Katholieke Kerk. Deze beweert een bovennatuurlijk gezag te hebben om bovennatuurlijke waarheid te verkondigen. En daarmede verkrijgt de zaak eene geheel andere gedaante. Immers zulk eene waarheid, door de rede niet voortgebragt kunnende worden, moet noodzakelijk met gezag worden overgeleverd of zij bestaat niet, en indien zij werkelijk bestaat en overgeleverd wordt, kan zij der weten-

schap onmogelijk nadeelig zijn. Iemand bij 't licht dat hij bezit een nog veel grooter licht mededeelen, is niet hem in 't duister storten. Het komt derhalve daarop aan, of de Katholieke Kerk al dan niet *zulk* een gezag bezit. Eerst als men bewezen heeft dat zij 't niet bezit, eerst dan, en niet vroeger, is men geregtigd, hare gedragingen te veroordeelen. Maar geheel te ignoreren en ter zijde te laten, met *welk* gezag zij beweert bekleed te zijn, aanstonds te spreken in de veronderstelling of er geene hoogere dan bloot redelijke waarheid bestond, en reeds daarom alleen omdat de Kerk met zooveel kracht haar gezag handhaaft, haar als der wetenschap nadeelig veroordeelen — dat is minstens zeer onverstandig, doet volstrekt niets ter zake en is wel beschouwd strijden tegen een hersenschim.

Alzoo moet hier onderscheid gemaakt worden tusschen de wetenschap en het geloof, alsook tusschen de handeling van de Kerk en den Staat. Om met het eerstgenoemde te beginnen:

De Katholieke Kerk laat de wetenschap volkomen vrij.

Ten bewijze hoezeer de Katholieke Kerk der wetenschap vijandig is, zegt Dr. Pierson, dat de handhavers van het uitwendig gezag de natuurstudie tegengingen, omdat zij inzagen hoezeer deze den mensch tot onafhankelijkheid vormde.

't Is wel wonder, dat die handhavers van 't gezag zoo veel slimmer waren dan al hun tijdgenooten, en terwijl zij een even diep begrip van de natuurstudie hadden als Dr. Pierson, het slechts in hun belang en ten nadeele dier studie gebruikten.

Maar waarom voert natuurstudie den mensch tot onafhankelijkheid en uit de banden van 't godsdienstig gezag?

„Zoo lang de mensch met de natuur, hare krachten „en wetten nog niet innig bekend is, leeft hij gedurig in „eene wereld vol geheimen en geheimzinnigheden."

„Naarmate hij onveranderlijke wetten (in de natuur) „erkent, valt ook zijn geloof aan 't geheimzinnige der „natuur weg, slechts een overblijvend bijgeloof kan in „eene of andere nadeelige werking der natuur het bewijs „zien van den toorn der godheid. Gezond verstand of „liever grondige kennis doet die werking erkennen als „een noodzakelijk gevolg eener oorzaak, die op haar „beurt van vroegere oorzaken weder het even noodzakelijk „uitvloeisel is geweest. Valt die vrees, dat gevoel van „iets geheimzinnigs weg, dan wordt de mensch zich in „zekere mate, zijne onafhankelijkheid, zijne vrijheid be- „wust; hij weet het, die natuur werkt met noodzake- „lijkheid, met onweerstaanbare kracht, maar op die nood- „zakelijkheid kan hij invloed uitoefenen [!], die kracht „kan hij, zoo al niet geheel en al beteugelen, nogtans „breidelen" [!].

Er wordt in die woorden een zeer ongodsdienstig *determinismus* verkondigd, waarnaar geen tusschenkomende leiding der Voorzienigheid, en wel bijzonder geen eigenlijk wonderwerk mogelijk is; weshalve wij gereedelijk toegeven, dat wanneer zulke gronden moeten gelden, *het godsdienstig gezag onbestaanbaar is met de wetenschap der natuur*, en wel om de zeer eenvoudige reden dat er dan aan geene bovennatuurlijke godsdienst en openbaring meer te denken zou zijn. Wie zou dat van eenen predikant verwachten?

Gewis, indien het zoo met de natuur gelegen is, indien slechts ijzeren noodzakelijkheid haar beheerscht, en alles het onfeilbaar gevolg is van *zulk soort* van wetten, dan

mag Dr. Pierson van het toppunt zijner wijsheid met verachting nederzien op de Christenen, en het „een „overblijvend bijgeloof" noemen, als zij „in eene of „andere nadeelige werking der natuur, het bewijs zien „van den toorn der godheid". 't Is dan wel onnoozel bij eenen bijzonder slechten oogst te zeggen als zij: „God „straft, God beproeft ons", of te bidden om eenen regen die toch alleen met noodzakelijkheid valt of niet valt. Dan ook is de minachting te wettigen, waarmede de heer Pierson spreekt van degenen, door wie „de strijdige uit- „spraken van Bijbel en natuur, zoo goed mogelijk met „elkander in overeenstemming worden gebragt". Immers de bijbel leert in de nadeelige werking der natuur den toorn der Godheid zien. Bijzonder in het Oud Verbond toen de onvolmaakte mensch nog door tijdelijke straffen en belooningen zoozeer moest worden aangespoord, wordt de voor- of nadeelige werking der natuur steeds als gevolg beschouwd van de zedelijke en godsdienstige gesteldheid der menschen. De profeten zijn daar vol van. Niet minder stellig leert de bijbel het bestaan van wonderen door Gods vrije tusschenkomst verrigt. De geheele geschiedenis der godsdienst gaat van wonderwerken uit, en zet zich met wonderwerken voort. Op zij dus met dien bijbel! waarvan, waaruit en waarnaar Dr. Pierson moet preken.

De vraag of het tusschenkomend bestier van Gods voorzienigheid niet tegen de van Hem zelven gevestigde orde strijdt, is belangrijk genoeg om er hier iets meer van te zeggen.

Op welken grond wordt door Dr. Pierson die tusschenkomst erkend?

Een bladzijde lang wordt daarop aangedrongen, dat

het godsdienstig gezag de studie der natuur, als voor zijn invloed zeer nadeelig, moet vreezen en tegengaan, maar daarvoor geen andere grond aangevoerd dan dien wij hebben medegedeeld: „de natuur werkt met noodzakelijkheid", is onder „de heerschappij van onveranderlijke wetten", en „gezond verstand of liever grondige „kennis doet die werking" waarin slechts „bijgeloof" Gods hand ziet „erkennen als een noodzakelijk gevolg „eener oorzaak, die op hare beurt van vroegere oor„zaken weder het even noodzakelijk uitvloeisel is geweest." Wanneer men dus weet, dat alles noodzakelijk gebeurt, leert men dat godsdienstig gezag ter zijde stellen, dat in de natuur Gods zegen of gramschap leert zien.

Met een enkel woord kunnen wij dien grond omverwerpen. Wij hebben slechts op den groven misslag te wijzen, die Dr. Pierson begaat met aan de natuurstudie de vinding of ontdekking dier hooge noodzakelijkheid toe te schrijven waaraan God zelf om dus te spreken gehouden is. Wie dan weet niet dat de *zinnelijke* natuur aan den mensch het idee niet kan opleveren van *noodzakelijkheid*, van *absolute geene wijzing of uitzondering toelatende wetten?* De ideën hebben haren oorsprong niet in het stof, daarom worden ze van den materialist geloochend. Volstrekte noodzakelijkheid is niet in de zinnenwereld, en het godsdienstig gezag kan derhalve gerust de natuuronderzoekingen toelaten, verzekerd als het is, dat die noodzakelijkheid *met geene mogelijkheid* door zinnelijke waarneming kan worden gevonden of bewezen. Ook Kant erkent, dat de onmogelijkheid van Gods tusschenkomst niet kan bewezen worden [1]).

---

1) *Religion innerhalb* enz., S. 63, 122, 124.

Het is derhalve slechts eene op de natuur toegepaste methaphysiek, en niet de natuur zelve waarop Dr. Pierson zich beroept.

En wat is dat voor methaphysiek?

Een zeer eenzijdige, een uiterste hetwelk tegen een ander uiterste overstaat en bijgevolg eene dwaling.

In de vorige eeuw toen men van Deïsme tot Materialisme voortging en bijzonder op de *werking* uit was, werd de kracht de *vis propria* der verschillende dingen overdreven; sprak men steeds van *spelingen* der natuur, van *monsters* die zij voortbragt, en kwam het ten laatste op eene materialistische fortuin neêr. *Alles was toevallig*, dus geene Voorzienigheid.

De tijden zijn veranderd. Het Pantheïsme heeft den boventoon verkregen, en de vroeger overdreven individualiteiten en eigen krachten worden verworpen. Men erkent geen onderscheiden, geene verschillende krachten, geen waarachtige oorzaken meer. Alsof men met de chemie goud en meer dan goud kan maken, ontkent men het verschil tusschen de kracht der delfstoffen, de levenskracht der planten, en die der dieren. Er is, zoo beweert men, slechts ééne en dezelfde kracht, die door combinatie, door fijner organisme dat zij verkrijgt, fijner en meer gecompliceerde werking voortbrengt. Zoo loopen dan de genera in elkaâr, wordt alles één en terwijl er vroeger niet dan ontelbare atomen waren, bestaan er dan nu geen eigenlijke onderscheidene *oorzaken*, maar slechts eene noodzakelijke ontwikkeling van orde of van wetten als waarvan Dr. Pierson spreekt. Daarbij is weder geene vrij besturende Voorzienigheid denkbaar. Wanneer alles noodzakelijk gebeurt, wat zullen we dan God vreezen of hem iets vragen. De pantheïsten willen daarom

niet dat ons gebed eene *bede* of vraag zij, en naar Hegel was bidden *denken*.

Door deze laatste strooming of valsche traditie is Dr. Pierson medegesleept.

Maar in een uiterste is de waarheid niet. Het is onwaar, dat *alles toevallig*, en even onwaar dat *alles noodzakelijk* is.

Men ziet wel dat de vraag eigenlijk hier op neêrkomt of er zekere *indifferentie*, zeker *spel* of toeval, zekere bewegelijke zijde in de natuur bestaat, waardoor zij zoowel op deze als gene wijze werken kan; want daardoor wordt het begrijpelijk dat God naar behoefte van 's menschen zedelijken toestand de natuur met behoud harer orde op tegenovergestelde wijzen beurtelings doet werken.

Wat is toeval? In de pantheïstische rigting waardoor Dr. Pierson wordt medegevoerd, en welke niets matigs maar altijd absoluut denkt, is toeval reeds lang gedefiniëerd als „effekt zonder oorzaak", en dienovereenkomstig beweerd, dat men datgene toevallig noemt, waarvan men de oorzaak niet kent. Zulk een toeval is absolute wanorde en bestaat zeer zeker niet. Maar omdat er geene volstrekte wanorde bestaat, is daarom minder volkomen orde, daarom onregelmatigheid of zelfs eenige wanorde onmogelijk? Ware er in 't geheel geen toeval, dan zou het onverklaarbaar zijn, waarom ieder dat woord zoo dikwijls in den mond neemt, en ook als men nagaat in wat zin het gebruikt wordt, beteekent het geenszins effekt zonder oorzaak of absolute wanorde. Wie bij voorbeeld zegt: „ik heb zeer toevallig mijn vriend ontmoet", is geenszins van meening, dat of zijn vriend of hij zelf zonder oorzaak of doel is uitgegaan, of dat die ontmoeting heeft plaats gehad zonder oorzaak. Het toevallige

ligt hier in het minder ordelijke, dewijl hunne ontmoeting gebeurt zonder bedoeling, hunne voornemens wijzigt of belet enz. Toeval is dus niet eene werking of effekt zonder oorzaak, maar eene niet geregelde of niet regelmatige werking der oorzaak.

Dat er zulk eene werking of spel in de natuur bestaat, gevoelt ieder en gevoelen bijzonder zij, die, van eene zijde ten minste, dieper in de natuur zien, dan de steeds abstracte wijsgeeren. Wij bedoelen de kunstenaars, welke meer dan het *bloot ware*, welke het *schoone* kennen 1) en veel beter het *eigen leven* der natuur vatten. Een kunstenaar onderscheidt zeer fijn den aard, den typus, de wet van den bouw der rotsen, van 't woelen der golven, of het slingeren van den wijnrank. Maar eenmaal die wet of orde goed gevat hebbende, zal hij binnen die orde zijn phantasie, zijn hand, zijn penseel laten spelen, en daardoor de onbepaalde toevallige bewegingen des levens met de onbewegelijke orde vereenigen, en dan nog als hij de natuur weder raadpleegt, zal hij dikwerf bevinden dat in de werkelijkheid de rots veel phantastieker, de golfslag veel grilliger, en de wijnrank veel losser en aardiger is; zoodat hij schoon zich overgevend aan het toeval, niet eens de toevalligheid der natuur bereikt.

Maar wat des kunstenaars genie gevoelt dat bevestigt de rede.

God alleen is de zuivere *eenheid*, in Hem derhalve de

---

1) Ook de Hegelianen beweren, dat Kant's zoogenaamde physico-teleologie en schoonheidsleer den overgang maakte, of voorbereidde voor hunne absolute wetenschap. Het *schoone* is zeer zeker nader aan de substantie dan het *ware;* echter weder minder daaraan nabij dan het *goede*.

wet of noodzakelijke orde volstrekt niet verschillend van de werking, en de waarheid zelve is in Hem spontaneïteit.

Het eindige integendeel is slechts hypothetiesch noodzakelijk, het kan zijn en niet zijn, en bestaan en werking des bestaans is daarin niet hetzelfde als orde en wet. Hoe meer het zich ontwikkelt, hoe meer het derhalve dat onderscheid en dat contingente 'twelk in zijn oorsprong ligt toonen moet. Vandaar dat het accidentele en toevallige bijzonder gevonden wordt in de peripherie of den uitersten omtrek. Zoo is het in den mensch, zoo in de maatschappij, zoo in ieder wezen en in de geheele natuur.

Het toevallige heeft dus daarin zijn oorsprong: ten eerste dat de natuurwet niet puur één maar slechts *algemeen* is, en de algemeenheid op menigvuldige wijzen de haar toekomende realiteit kan verkrijgen, derhalve niet volstrekt gedetermineerd en tot zekere hoogte indifferent is, zoodat de algemeene wet zich evenzeer op deze als gene wijze kan vervullen; ten tweede, dat er waarlijk *eindige* krachten of individuele oorzaken bestaan, die niet volstrekt passief zijn, die als eindig, als niet één met de wet, kunnen wankelen, falen, elkander doorkruisen, tegenwerken, ja opkomen en vergaan. Indien alles noodzakelijk was, zegt de H. Thomas, zou er niets geboren kunnen worden.

Wat zien we zelfs in de meest geregelde werking der natuur, in de groote en vaste maat der dingen, waaraan het heidendom om die reden iets bijzonder goddelijks toeschreef: den loop der hemelligchamen of het planetarium? Is daar zuivere éénheid? Neen, de beweging is de orde der beweging niet. Alles is er tweevoudig. Het is daar geene zuivere cirkel met één middelpunt; het zijn

ellipsen met twee brandpunten, het zijn tweevoudige krachten: in de zon en in de planeten; tweevoudige bewegingen: in de elleptische baan en om de as: *Er is dus geene eenheid, maar gelijkenis en algemeenheid.*

Maar die planeten, schoon aan eene algemeene wet gebonden, en slechts ondergeschikte oorzaken, zijn toch waarlijk oorzaken, hebben haar eigen zwaartepunt, hebben *eigen individuele kracht* en werken op elkander. En wat is daarvan het gevolg? Dat zij aan dien loop, haar als wet van de zon voorgeschreven, niet absoluut gebonden zijnde kunnen afwijken en werkelijk afwijken van hare baan. Er zijn in die zoo geregelde orde *perturbatiën*, stoornissen, welke ofschoon te berekenen, niettemin stoornissen of afwijkingen zijn van haar eigenlijken loop. *Er zijn dus individuele krachten, ware oorzaken met eigene van de algemeene wet onderscheiden en verschillende werking.*

Dan zoo wij in die onwankelbare orde der planeten reeds eene *algemeenheid* leeren denken, die verschillende toepassingen gedoogt, zoo wij in die mathematieke zijde der natuur, in de maat zelve der dingen, waar geen *leven* door ons wordt waargenomen, en die wij als volstrekt geregeld denken, reeds afwijkingen zien, hoe diep ligt dan het veranderlijke en toevallige in de eindige natuur, en hoezeer zullen wij dat zien toenemen, naarmate wij hare peripherie, hare einden naderen, waar zij haar doel bereikt in den mensch. Daar ontwikkelt zich de algemeene wet in duizend wetten, en verliezen we ons in de werkelijke en mogelijke verscheidenheid der toepassing; daar zijn duizenderlei oorzaken, die wij alle met den zeer algemeenen naam van oorzaak noemen, maar wier menigvuldigheid van werking zoo groot is, dat niemand bepalen kan, langs hoeveel graden zij van eigenlijke be-

heerschende oorzaak overgaat tot hetgeen slechts irritatie, slechts voorwaarde, of zelfs slechts die tegenstand is, welke in het object zelf waarop de oorzaak werkt, gevonden wordt. Daar ook zien wij de oorzaken, zich meer of min intenderen, falen, veranderen, ontstaan en verdwijnen, elkander kruisen, tegenwerken, enz. De boom was van nature bestemd te groeijen en vruchten te dragen; en echter doet hij het niet; want of de storm slaat hem neêr, of de vorst, of een insekt, dat aan zijn wortel komt, doet hem sterven. Het einde dier orde wordt dus niet bereikt en de oorzaak verkrijgt hier haar effekt niet, iets wat volstrekt onmogelijk en onverklaarbaar zoude zijn, indien er slechts eene *absolute* orde bestond en alles volgens *noodzakelijke* wetten gebeurde; want absolute orde duldt geen uitneming of ongeregeldheid, en noodzakelijkheid geen falen. Zelfs is de ongeregeldheid zoo onmiskenbaar, dat men er een bewijs in heeft willen zoeken, om de Voorzienigheid te loochenen. En wat zegt Dr. Pierson zelf? De mensch „weet het, die natuur werkt met „noodzakelijkheid, met onweerstaanbare kracht, maar op die noodzakelijkheid kan hij invloed uitoefenen [!], die „kracht kan hij, zoo al niet geheel en al beteugelen, „nogtans breidelen." 't Is al te onnoozel! Op de noodzakelijkheid invloed uitoefenen! en noodzakelijke kracht breidelen! En hij die zoo spreekt, durft het geloof aan eene Voorzienigheid smaden en het „bijgeloof" noemen onbestaanbaar met „gezond verstand of liever grondige kennis"! Neen het gezond verstand zegt, dat hetgeen waartoe de mensch in staat is, zeer zeker ook in de magt ligt van God, en grondige kennis erkent in de natuur slechts algemeene wetten, die verschillende toepassing gedoogen, slechts beperkte en toch waarachtige oorzaken,

ten gevolge waarvan die natuur eene zoo bewegelijke zijde heeft, dat God haar, gelijk een van Hem bestuurden wagen, zoowel dezen als genen weg kan doen gaan, en haar niet het minste geweld doet, als Hij zijn weldadigen regen of vernielenden bliksem niet hier maar een eindwegs verder doet nedervallen.

Wat leidt tot bijgeloof? Niet dat Christelijk geloof waartegen de predikant ijvert, maar dat ongeloof, dat Pantheïsme, waarvan hij doortrokken is, en dat God met de natuur vereenzelvigt. Pantheïsme en valsch mysticisme zijn naauw verwant. Ook de Stoïcijnen wisten niet dan van noodzakelijke wetten, en geen sekte was bijgelooviger dan zij. Dezelfde divinatie vindt men bij Hegel, en het Amerikaansch Spiritualisme verkondigt over het algemeen zeer pantheïstische stellingen.

„Ook in onze dagen", zoo klaagt Dr. Pierson al verder, „wordt òf de vrijheid van het onderzoek der natuur „geloochend, en worden hare uitkomsten wanneer zij „met den Bijbel in strijd zijn, reeds van te voren (*a priori*) „verworpen, òf waar men dit nalaat, de strijdige uit- „spraken van Bijbel en natuur zoo goed mogelijk met „elkander overeengebragt."

Zoo is het dan reeds te veel, dat men de ontdekking der wetenschap en de uitspraken des Bijbels tracht overeen te brengen, en zulks een bewijs van 't nadeel dat het uitwendig gezag aan de wetenschap doet!

Wanneer men aan de openbaring en de inspiratie der bijbelsche schrijvers gelooft, kan men, bij de overtuiging dat de eene waarheid onmogelijk strijdig is met de andere, wel niet anders doen dan naar overeenstemming zoeken tusschen den bijbel en de wetenschap; en dat strekt ter bevordering en ontwikkeling, niet tot nadeel en belem-

mering onzer wetenschap. Eerst na den voortgang der chemie, der vergelijkende anatomie, en de begonnen geologische onderzoekingen, heeft men het proces dat er in de natuur is, leeren kennen, en dewijl het scheppingsverhaal met die bevindingen overeenstemt, strekt dit niet alleen ter bevestiging van de inspiratie des bijbels — dewijl zoowel uit de oudheid als uit den geheelen aard van het verhaal blijkt, dat het niet de vrucht is van wetenschappelijke nasporingen — maar de bijbel wordt er tevens te beter door verstaan en begrepen; en schoon deze niet geschreven is ten behoeve der natuurwetenschap, geeft hij toch zekere aanwijzingen, zekere beginselen, ideën der orde, van welke het niet dan hoogst nuttig kan zijn zich te doordringen. Overigens is tot heden toe geen enkel feit door de natuur-wetenschap geconstateerd, hetwelk met den bijbel in strijd is. Wij zouden hier een lijst van opwerpingen achter kunnen voegen die ongegrond zijn bevonden, en zoo immer, dan zeker mag men zich op zulke herhaalde ondervindingen beroepen tegenover eene wetenschap die geheel op ondervinding berust, en waarin zelfs de zekerste waarnemingen door latere ontdekkingen in ander verband gebragt, en daardoor geheel anders begrepen en tot grond voor geheel andere gevolgtrekkingen genomen worden.

De slotsom is dat er geen reden bestaat, waarom de Kerk de natuurstudie niet vrij zoude laten. Ook het dikwerf aangevoerde woord van Baco: een weinig philosophie voert van de godsdienst af, veel philosophie voert er toe terug - is eigenlijk van de natuurkunde door hem gezegd.

Maar zoo de Kerk de wetenschap vrij laat, *zij laat het geloof niet vrij.*

Zij zou de ontkenning of vervalsching der geopenbaarde

waarheid slechts kunnen vrijlaten in een dezer drie veronderstellingen:

Of dat de geopenbaarde waarheid van geen gewigt was;

Of dat zij van die waarheid hoe gewigtig niet zeker was;

Of dat zij geen roeping had die waarheid hoe gewigtig en hoe zeker te handhaven.

Echter is het een aan het ander ten naauwste verwant; de gewigtigste waarheid is van nature niet alleen de zekerste, maar ook de maatschappelijkste, en moet derhalve aan een orde verbonden zijn, waarin ze wordt gehandhaafd. Van daar dat deze drie elkander veronderstellende karakters der waarheid in het Protestantisme evenzeer ontbreken. De waarheid wordt er van weinig gewigt geacht: ieder kan in zijn geloof zalig worden en de strijdigste meeningen heeten daar verscheiden ontwikkelingen. Zekerheid is, het spreekt, daarmede niet bestaanbaar en men blijft er onophoudelijk zoeken naar de eerste gronden. Eindelijk is de kennis der godsdienstige waarheid daar de zaak van het individu, en zoo weinig aan eene maatschappelijke orde verbonden, dat zij beschouwd wordt als zonder deze, dat is, zonder Kerk, in den mensch te kunnen bestaan. En daar het een het ander bevordert, daar verschil onzekerheid voortbrengt en onzekerheid verschil, en beiden individualisme, en weder individualisme verschil en onzekerheid, zoo neemt de onverschilligheid aanhoudend toe, schijnt de hoogste waarheid slechts een spel voor den geest, en blijft er kracht noch ijver dan om te ontkennen en aan te vallen. Is zulk een toestand redelijk? Is het met de rede overeen te brengen dat daar de weg der waarheid, de verlichting des geestes, het heil der zielen is? Neen zoo is en zoo kan het niet zijn in de Kerk van Christus? Hij is God

en deelde daarom goddelijke bovennatuurlijke waarheid meê, van welker aanneming of verwerping ons eeuwig geluk noodzakelijk afhangt; *wie niet gelooft zal veroordeeld worden.* Zoo gewis als die waarheid bovennatuurlijk is, moet zij om den mensch medegedeeld of eigen te worden, van eene bovennatuurlijke zekerheid vergezeld gaan. Daarom sprak Christus gelijk slechts God spreken kan: dat Hij zelf den Geest der waarheid zoude zenden, den Geest die de waarheid van Hem ontvangt, en die alle waarheid zoude leeren. Joan. XIV, 16, 19; XV, 26; XVI, 13. Even goddelijk eindelijk is de instelling van een maatschappelijk gezag, namelijk van een gezag voor alle volken, voor alle eeuwen, en 'twelk niet slechts zou leeren kennen, maar leeren doen, en van Hem genade daartoe uitdeelen. Matth. XVI, 18, 19; XVIII, 19, 20, en menigvuldige andere plaatsen.

Ziedaar wat met de rede overeenkomt. Geen bovennatuurlijke waarheid zonder bovennatuurlijke zekerheid, geen zulke zekerheid zonder bovennatuurlijk gezag. Want dat gezag is noodig: omdat die waarheid overgeleverd of *betuigd* moet worden, omdat zij aan alle menschen van welken stand of jaren of kennis moet overgeleverd worden, omdat zij openbaar of publiek moet overgeleverd worden, omdat zij zonder maatschappelijke orde niet te kennen is, en nog wel bijzonder, omdat het hoogst praktische waarheid is, welke moet leeren onderhouden worden. Indien de rede van den mensch niet ontwikkelt door bloote woorden-klanken, maar door waarneming der voorwerpen, inzonderheid der maatschappelijke of zedelijke betrekkingen die zij beteekenen, door naleving en handhaving van die betrekkingen, door eigen wil en handeling: in 't kort, indien het een dwaasheid zoude zijn,

den mensch te willen leeren denken met klanken alleen zonder objectieve orde en zonder gezag dat doet handelen, gebiedt en verbiedt, straft, beloont, aanmoedigt, enz.: hoe veel te meer is er om aan het menschdom de bij uitstek levende waarheid te leeren, eene objectieve hoogst maatschappelijke orde, en een gezag noodig met magt bekleed om te straffen of te vergeven. De ontzettende woorden van Christus: „Gaat en onderwijst alle volken" zouden onbegrijpelijk zijn, indien er ook niet stond: „wier zonden gij vergeven zult hebben, zijn vergeven" en niet met de zending om te leeren eene daaraan beantwoordende magt door Hem was medegedeeld en gevestigd. Wil men derhalve in den bijbel slechts schriften van zekere wijze mannen erkennen, en ze met gewone schriften gelijk stellen, dan is ten minste van de besproken zijde daarin geene tegenstrijdigheid, dat men den bijbel tot eenige kenbron maakt van 'tgeen die mannen gedacht hebben. Dan ook heeft men ter verklaring en begrip van die schriften, eene objectieve orde in de gewone rationalistiesch opgevatte geschiedenis en redelijke menschen-maatschappij; want God kennen zonder kennis van den mensch, dat wil zeggen, van de maatschappij of ontwikkelden mensch, is niet mogelijk. Maar moet de bijbel voor openbaring gelden, gelooft men, dat God inderdaad hoogere waarheid aan het menschdom heeft medegedeeld, dan is het eene ongerijmdheid te beweren, dat die waarheid, welke niet anders kan zijn dan bij uitstek praktiesch, en de diepste leer van goed en kwaad, aan den mensch zou gegeven zijn, zonder daaraan beantwoordende instellingen. Plato achtte het groote domheid, praktische en bijzonder zedelijke waarheid te willen invoeren en bevestigen door geschrift. En het menschdom

zou worden opgevoed en volmaakt door een boek! De geopenbaarde godsdienst is eene geschiedenis, eene zich ontwikkelende maatschappij, die van patriarchaal of huiselijk - openbare staat is geworden, totdat Christus de volmaking aanbrengend eene van den staat afgescheiden maatschappij stichtte, welke alle volkeren in zich moet vergaderen. Die maatschappij is de Katholieke Kerk.

Zij is de eenheid die bewijst, dat een God op aarde is gezonden, en die het menschdom moet heiligen en volmaken. Voor die groote taak heeft zij magt en gezag. Zij leert niet alleen, zij gebiedt, en spreekt regt; en gelijk iedere welgeordende maatschappij degenen die 't gezag aanranden, of opstand tegen de wet prediken, of de openbare zeden kwetsen, uit haren kring verwijdert door verbanning, door inkerkering of door den dood, zoo is de Kerk verpligt niet toe te laten, dat men of haar gezag aanrande door schisma, of hare leer door ketterij, of hare wetten door openbare misdaad, en ook zij sluit degenen die zich daaraan schuldig maken buiten hare maatschappij. En dat is hare zwaarste straf.

Te vergeefs wil Dr. Pierson dat doen voorkomen als onderdrukking der wetenschap. De Kerk beslist niet in questiën van bloot menschelijke wetenschap. Het is een hoofdbeginsel der Katholieke leer, dat de bovennatuurlijke orde van die der natuur of rede onderscheiden is, en het kerkelijk gezag geene menschelijke wijsheid of wetenschap maar het geloof verkondigt. De inhoud der openbaring is wel niet enkel bovennatuurlijk, maar ten eerste is daarmede die inhoud voor zoover zij natuurlijk of redelijk is aan de rede niet ontroofd, en ten tweede is het geheel iets anders, die waarheden der rede eenvoudig te leeren, dan die waarheden wetenschappelijk te bewijzen en uit te

leggen Bijv. de Kerk leert, dat er een God is, dat de ziel onsterfelijk, dat de wil vrij is, enz. Dat zijn waarheden die de rede bewijzen kan; maar de Kerk hindert de rede niet in dat bewijzen, en beslist noch over de wijs en waarde der wetenschappelijke argumentatie, noch over de verschillende *wetenschappelijke* uitleggingen. Wie veronderstelt dat Christus geen God is en derhalve met dien sluitsteen het geheele gebouw der openbaring verwerpt, kan zulk een gezag onmogelijk erkennen. Dat hoeft geen betoog. Maar die veronderstelling moet bewezen worden, en Dr. Pierson die er van uitgaat om de Katholieke Kerk te beschuldigen, doet dat nergens. Bijgevolg zijn zijne beschuldigingen ijdel en rusten op geen grond.

Hij heeft zich over dat onderscheid tusschen natuurlijk en bovennatuurlijk allerongelukkigst uitgelaten.

„Dit nu: in zake der godsdienst tegen zijn geweten te „handelen, is voor de Roomsche Kerk eene geheel en „al onverschillige zaak, vooral omdat die Kerk, door de „reformatie, wat het middeleeuwsch realisme binnen „haar eigen boezem goeds had ten eenemale verloren „heeft" enz.

Bravo! het geweten geldt niet in de Roomsche godsdienst! Dat zijn van die stellingen die voor een ieder doen blijken, dat gij gelijk hebt en uwe even diepgaande als naauwkeurige „onderzoekingen" wel degelijk „tot het „bezit eener zekerheid kunnen leiden welke tot nu toe „helaas! nog weinig het voorregt der menschheid mag „worden genoemd."

Gij zegt, dat de Katholieke Kerk, „veiligheid" voortbrengt: hoe kan dat? hoe kan eene Kerk waarvoor zelfs in zake van godsdienst gewetenlooze handelingen geheel en al onverschillige zaken zijn, „veiligheid" voortbrengen?

De Kerk is meer dan alleronveiligst. Gij die met Macaulay het Protestantisme bij een stad vol dieven vergelijkt, had, dunkt ons, beter gedaan, met de Katholieke Kerk zoo voor te stellen. En gij ziet zulke schreeuwende tegenstrijdigheden in „de verrukkelijke eenheid" uwer wijsbegeerte? En die Kerk die het geweten vertrapt staat eeuwen en neemt de wereld in! 't Is een soort van helsch mirakel!

Het bewijs voor 't bestaan van dat mirakel volgt onmiddellijk:

„Op het latere Roomsch-Catholieke standpunt — zelfs „de poging van een Möhler om dit te ontkennen is door „eigen herroeping gebleken vruchteloos te zijn — op het „Roomsch-Catholieke standpunt toch wordt de Godskennis „in den mensch als eene bovennatuurlijke gave beschouwd."

Wat! herhaaldelijk noemt ge dat het Roomsch-Katholieke standpunt? Wie mag u die kap hebben opgezet, en dat wel eene zoo klinkend van punten! Professor Scholten?

Het is niet waar, dat zoodanig het Katholieke standpunt heden is, of vroeger een andere dan heden was, of immer een ander dan heden wezen zal.

Het is niet waar, dat Möhler zich herroepen heeft, als hebbende hij eene verandering van 't Katholieke standpunt ten onregte ontkend.

Wél beschouwd schrijft Dr. Pierson aan de Katholieke Kerk een Protestantsch beginsel toe. 't Is geen gering blijk van de bestaande verwarring!

Er is naar de Katholieke leer eene *natuurlijke Godskennis*, die als zoodanig geene bovennatuurlijke gave is; en er is eene *bovennatuurlijke Godskennis*, die eene door de menschelijke natuur oorspronkelijk niet gevorderde en alzoo wél bovennatuurlijke gave is. Bij voorbeeld: dat er een oneindig God is, Schepper van hemel en van aarde,

belooner van het goed en straffer van het kwaad, enz, behoort tot de orde der natuur of der rede. Immers eene rede, waardoor men niet tot de kennis van God zou kunnen komen, zou eene rede zonder ideën van eenheid en noodzakelijkheid, en dus geene rede meer, maar een onding zijn. Daar verder zonder die ideën er noch streving daarnaar, noch liefde daarvoor, noch spontaneïteit mogelijk is, zou er in den mensch geen geweten en geene vrijheid meer zijn. Kortom, het menschelijke wezen zou niet bestaan, want dat wezen is bijzonder in de rede gelegen, en een *verminkte* rede of een brok van een rede is eene onmogelijkheid. De rede is noodzakelijk eene eenheid of geheel.

De openbaring zou insgelijks onmogelijk zijn. Want 's menschen redelijkheid is voorwaarde der openbaring, dewijl deze niet bestaat in een licht hetwelk het licht der rede verduistert of verdringt, maar zich aan de rede huwt, naar het opperste voorbeeld der vereeniging van Godheid en menschheid in Christus.

De Heilige Thomas bewijst daarom Gods bestaan door menigvuldige bloot natuurlijke redenen of argumenten; en welke Katholieke theologant weet niet, dat de onzigtbare Schepper uit de zigtbare schepselen kan gekend worden? Rom. I, 20. Maar voor de kennis van Gods innig wezen, van de H. Drievuldigheid, daar is openbaring voor noodig, dat is bovennatuurlijke gave; en schoon de H. Drievuldigheid van eene zijde het klaarst en meest intelligibel geheim is, en het niet hetzelfde zoude zijn, dat nu eenmaal geopenbaarde geheim te bewijzen, als het met de rede te zoeken, wil toch dezelfde H. Thomas niet, dat men zulk bewijzen beproeven zal. Die dat trachten te doen, leert hij, doen aan het geloof te kort

op twee wijzen: dat is, zij handelen tegen den aard zulker waarheid en tegen de menschelijke behoefte, en hij besluit: „Wat alzoo des geloofs is (*ea quae sunt fidei*) moet „bewezen worden door *gezagsgetuigenissen* aan diegenen „die gezag aannemen; bij de overigen is het genoeg de „mogelijkheid (het tegen de rede niet strijdige) van 'tgeen „het geloof verkondigt te verdedigen" [1]).

Na eenen Thomas te hebben aangevoerd, mogen we waarlijk wel besluiten, dat op het Katholieke standpunt de Godskennis niet zoo maar als bovennatuurlijke gave beschouwd wordt.

Dat onderscheid van bloot redelijke of natuurlijke, en bovennatuurlijke Godskennis, berust op het Katholieke beginsel, dat de openbaring en staat van verheerlijking waarin de eerste mensch geplaatst was, niet door de menschelijke natuur gevorderd werd, en dus, als niet noodzakelijk tot 's menschen redelijk wezen behoorend, eene bovennatuurlijke gave, een „*donum superadditum*" was. Zoodanig is de leer der Vaderen [2]). Van daar, dat men op het concilie van Trente de vraag opwierp, of God aan den mensch aanstonds met diens schepping dan wel eenigen tijd later dien hoogen staat geschonken had. Maar het concilie wilde zich nooit met schoolsche of bloot wetenschappelijke vragen inlaten, want of die gave aanstonds of later geschonken is, doet niet af: slechts geeft dat eerste gevoelen meer de gepastheid of geschiktheid, het tweede meer de vrijheid dier gave te kennen.

Dat onderscheid tusschen natuur (*status naturae purae*, gelijk de scholastieken zeiden) en der bovennatuurlijke

---

1) Summa I^a, q 32, a, 2. c.
2) August. De libero arbitrio III, c. 20. n. 56.

gave, is de grond of het uitgangspunt van Möhler's beroemde Symboliek, om de Katholieke en Protestantsche leeringen te doen begrijpen en te waarderen. Want door de hervormers en in de Protestantsche symbolische schriften werd dat onderscheid verworpen.

Zoo namelijk wordt het begrijpelijk, dat de Katholieke Kerk den mensch na zijnen val en de berooving der bovennatuurlijke gave, niet als *volstrekt* bedorven beschouwt. Want de gave ontnomen zijnde, laat nog de natuur over die slechts gewond, niet verminkt of een brok geworden is waar een essentiëel deel aan ontbreekt.

De mensch blijft redelijk wezen 'twelk God kan kennen, eenen vrijen ofschoon verzwakten wil behoudt, en in staat is tot goede daden, die hoewel aan het bovennatuurlijke doel niet evenredig, niettemin goede daden zijn.

Naar de Protestantsche leer daarentegen werd dat bovennatuurlijke beschouwd, als niet iets bijkomends maar als eene volmaking, welke 's menschen natuur uit haren aard noodzakelijk vorderde; derhalve was de mensch na zijnen val niet gewond maar *verminkt*, er bleef een verminkte rede, hij was tot niets goeds in staat, had geenen vrijen wil, en *zoo kon de Godskennis niet anders dan een hoogere of bovennatuurlijke gave zijn.*

De vreeselijke vloeken der eerste hervormers tegen de natuurlijke rede, hunne praedestinatie-leer, enz. worden daardoor zeer begrijpelijk. Eigenlijk bestond er geen natuurlijke orde meer; want eene verminkte natuur is geen natuur, is geen orde. Rede en openbaring, wijl deze laatste slechts voltooijing der rede was, werden met elkander verward, en derhalve was de onderscheiding tusschen eigenlijke geloofsleer en wetenschap onmogelijk geworden. Slechts twee uitersten bleven over: óf

het geloof, hetzij door inwendige waarneming, hetzij door vasthouden aan de letter des bijbels, moest absoluut positief worden en geene rede toelaten: óf daaraan geheel tegenovergesteld moest de rede alles beslissen, en de bijbel als een gewoon boek bloot redelijk begrepen en uitgelegd worden. 't Is dat onredelijk fanatisme en dat ongeloovig rationalisme die we elkander in het Protestantisme onophoudelijk zien bevechten.

Het groote leerstuk inzonderheid, dat het Christendom kenschetst, en er het eigenlijke wezen van voorstelt: de vereeniging van Godheid en menschheid in Christus, zoodat, met blijvend onderscheid en verschil der vereenigde naturen, Hij waarlijk *God* en waarlijk *mensch* is, kon niet meer behouden blijven. Als de *menschelijke* natuur uit haren aard en haar wezen het *goddelijke* of bovennatuurlijke tot hare voltooijing vordert, dan is het *wezenlijk* onderscheid tusschen natuurlijk en bovennatuurlijk, tusschen goddelijk en menschelijk niet denkbaar meer, moet het eene in het ander, de Godheid in de menschheid, of de menschheid in de Godheid vergaan, en Christus worden verloochend.

De in het Protestantisme plaats hebbende verloochening dier hoofdwaarheid des Christendoms is dus alles behalve iets toevalligs, of slechts eene van de mogelijke dwalingen waarin het eigenzinnig individu vervalt; het is een noodzakelijk gevolg.

Zoo ook wordt het wel niet verschoonlijk, maar begrijpelijk, dat Dr. Pierson aanstonds het verwijt gegrond achtte, 'twelk hij tegen de Katholieke Kerk had hooren opperen: *dat zij, met miskenning der rede, de Godskennis eenvoudig weg als bovennatuurlijke gave beschouwde.* Zooveel wist hij, dat de Katholieke Kerk zich op goddelijke

zending en bovennatuurlijke openbaring beroept; en daar openbaring ook het goddelijk wezen betreffen en Godskennis schenken moet, zoo bleef hem, die geen natuurlijk en bovennatuurlijk had leeren onderscheiden en van rationalisme doortrokken was, slechts de gedachte mogelijk, dat naar de Katholieke leer de Godskennis alleen bovennatuurlijk, alleen door het kerkelijk gezag te verkrijgen was, en geene rede of wetenschap toeliet.

Zijne voorstelling is echter nog wonderlijker en averegtscher geworden door hetgeen hij zegt van „het later standpunt" en van Möhler's „herroeping".

In de Katholieke Kerk wordt de leer steeds bepaalder omschreven en daardoor meer van het vroeger geloofde tot verpligtend geloof of leerstuk gemaakt. Daar nu de Katholieke Kerk altijd geloofd had, dat het bovennatuurlijke, als door de eindige natuur niet gevorderd, er van onderscheiden en eene bijkomende *gave* was, zoo kan een later standpunt slechts daarin gelegen zijn, dat gezegd onderscheid van natuurlijk en bovennatuurlijk meer nadrukkelijk geleerd werd. En zoo is het inderdaad. Ten bewijze haalt Möhler twee stellingen aan, welke door Pius V veroordeeld zijn [1]) en waarover we straks meer zullen zeggen. Dewijl Dr. Pierson bijzonder van de Godskennis spreekt, zullen we eene *nog latere* veroordeeling door Clemens XI aanvoeren: „Alle Godskennis, ook de „natuurlijke, ook bij de heidensche wijsgeeren, kan niet „komen dan van God (op bovennatuurlijke wijze) en brengt „zonder genade slechts roekeloos betrouwen, ijdelheid en „weerstand tegen God zelven voort, in plaats van ge-

---

1) Gregorius XIII en Urbanus VIII hebben die veroordeeling op nieuw bekrachtigd.

„voelens van aanbidding, van dankbaarheid en liefde" [1]). Deze stelling is tegen Quesnel veroordeeld, en bijgevolg leert de Kerk, dat niet alle Godskennis door bijzondere tusschenkomst van God verkregen wordt of bovennatuurlijk is.

Alzoo geheel tegenovergesteld aan 'tgeen Dr. Pierson beweert: als zou de Kerk *later* alle Godskennis bovennatuurlijk geacht hebben, heeft zij er meer op aangedrongen, dat alle Godskennis *niet* bovennatuurlijk is, en zelfs de natuurlijke Godskennis goede gevoelens kan voortbrengen.

Maar wat heeft dan Möhler herroepen? heeft hij dan niet bevestigd wat Dr. Pierson beweert? Volstrekt niet! Integendeel heeft hij gewaarschuwd, dat hij nog *niet genoeg* had gezegd met wat nadruk de Kerk de natuur onderscheidt van het bovennatuurlijke. Hij had namelijk wel gezegd, dat de Kerk ten allen tijde het bovennatuurlijke als een *superadditum donum* of bijkomende gave beschouwd had, maar hij meende, dat dit geloof nog niet als *leerstuk* verpligtend was gemaakt. Dit nu bemerkende, deelt hij de door Pius V *veroordeelde* stellingen mede waaruit blijkt dat het wel degelijk leerstuk is.

De eerste is de 21ste tegen den Calvinistiesch gezinden Bajus: „De verheerlijking en verheffing van 's menschen „natuur tot deelgenootschap der goddelijke natuur was „verschuldigd aan de geheelheid van den eersten toe„stand (des menschen, behoorde daartoe als noodzakelijk deel) en is bijgevolg natuurlijk te noemen en niet boven-

---

1) Omnis cognitio Dei, etiam naturalis, etiam in philosophis ethnicis, non potest venire nisi a Deo, et sine gratia non producit, nisi praesumtionem, vanitatem et oppositionem ad ipsum Deum, loco affectuum adorationis, gratitudinis et amoris.

„natuurlijk". Er kon dus naar de leer der Kerk *een geheele*, ongeschonden natuur bestaan zonder iets bovennatuurlijks; maar *naar Bajus behoorde het bovennatuurlijke tot de natuur, als tot hare geheelheid* (*integritas*). Daarop wordt door veroordeeling der 23, 24 en 25ste stellingen nogmaals de leer gehandhaafd, dat de eerste mensch *bovennatuurlijke gaven* ontvangen, en derhalve alle daden van den gevallenen en van die gaven beroofden mensch niet kwaad waren, dewijl hij met de bovennatuurlijke *gaven* niet een essentiëel deel van zijne natuur verloren had. Daarop volgt de 26ste veroordeelde stelling, die insgelijks van Möhler wordt aangehaald:

„De geheelheid der eerste schepping (namelijk de ge„heelheid gelijk Bajus haar dacht) was niet eene aan de „menschelijke natuur onverschuldigde verheffing, maar „de natuurlijke toestand daarvan" [1]).

Wie, we mogen dat thans vragen, wie staat niet verbaasd over zulk eene verdraaijing der duidelijkste feiten? Is men dan zoo volstrekt onbekend met de geschiedenis? Wist men dan niet eens wat Bajus, wat Jansenius en Quesnel beweerd hebben; en dat hunne beweringen veroordeeld zijn? En dat juist dat de Kerk van hen veroordeeld heeft, dat zal de leer der Kerk zijn! 't Is zooveel te belagchelijker, dewijl het de oud-

---

1) 22. Humanae naturae sublimatio et exaltatio in consortium Divinae naturae, debita fuit integritati primae conditionis, et proinde naturalis dicenda est non supernaturalis. 26. Integritas primae creationis non fuit indebita humanae naturae exaltatio, sed naturalis ejus conditio. — Het schijnt dat men deze door de Kerk *veroordeelde* stellingen voor de leer der Kerk heeft aangezien, en de integriteit van Bajus, waarvan het bovennatuurlijke slechts *deel* uitmaakt, zoodat alles slechts natuur is, niet verstaan heeft. 't Is ridicuul!

Protestantsche leer zelf is, die van Bajus, Jansenius en Quesnel verkondigd werd! Ja Möhler zal erkend hebben, dat op een later standpunt van de Katholieke Kerk de Godskennis eenvoudig weg als bovennatuurlijke gave beschouwd wordt! Möhler wiens geheele voorstelling van het Katholicisme daarvan uitgaat, dat de menschelijke natuur, om een voltooid geheel te zijn, geene bovennatuurlijke gave behoefde! Möhler die het met zooveel scherpte aan Baur verweten heeft, en het „belagchelijk" genoemd, dat deze aan de Katholieke Kerk de gevoelens der orthodoxe Protestanten toeschreef alsof de Kerk met hen den gevallen mensch hield voor een „zoutpilaar", een „boomstronk" of een „aardklomp" [1]! Men zou meenen, dat het niet erger kon. Maar neen het kon erger en de maat der uitsporigheid was niet uitgeput: men heeft bevonden dat Möhler zelf zich herroepen heeft, zijn geheele werk voor ijdel en onwaar verklaard en als gehoorzame zoon der Kerk beleden heeft, dat de menschelijke natuur zonder genade nooit een *geheel* kon zijn, en dus de Godskennis slechts bovennatuurlijke *gave* is.

Ook in dit tijdschrift is reeds voor jaren tegen Professor Scholten bewezen, dat de Katholieke Kerk eene kennis van God uit de natuur of eene dus gezegde openbaring der rede aannam. 't Is alles te vergeefs! 't Is wel met reden dat Möhler de wijze bespot waarop men de Katholieke leer onderzoekt; en het vreeselijk woord van den Engelschen Newman schijnt maar al te gegrond: dat men de waarheid niet *wil* kennen, en bevreesd is haar te zullen vernemen.

---

[1]) *Neue Untersuchungen*, S. 72.

Wat wonder dan dat Dr. Pierson chorus maakt en herhaalt wat hem is overgeleverd. Want om aan zijne goede trouw te blijven gelooven, moeten we wel aannemen, dat hij, ondanks zijn zoo bout spreken van „zelfstandige rede" en „zelfstandig onderzoek", Möhler nooit gelezen heeft. Hij zegt slechts wat hem gezegd werd. 't Is de magere praatzieke echo:

Ingeminat voces auditaque verba reportat.

In den strijd welke er door verwarring van rede en openbaring in het Protestantisme moest ontstaan, neemt hij, van pantheïstische philosophie doortrokken, het voor de rede op tegen het geloof. Hij kiest dus partij voor Giordano Bruno, voert het aan dien monnik voltrokken doodvonnis ten bewijs aan, dat de Katholieke Kerk de wetenschap onderdrukt, en zou gewild hebben dat men aan dezen gelijk aan Schelling of Hegel een katheder had gegeven om te verkondigen, dat wij allen God zelf zijn. Is het Pantheïsme eene dwaling of is het er geen? Indien het eene dwaling is, wat nadeel doet het dan aan de wetenschap dat men de verkondiging van eene zoo vreeselijke dwaling belet. Maar, zegt welligt Dr. Pierson, dat is het vrij onderzoek beletten. Alsof er geene vrijheid zonder de grootste losbandigheid mogelijk ware! En welken voortgang kan de wetenschap hebben, of liever welke wetenschap kan er bestaan, indien iedereen weêr van voren af aan de zekerste en meest uitgemaakte waarheden moet betwijfelen en gaan zoeken? Maar volgens Dr. Pierson is nog niets uitgemaakt: „zekerheid, helaas „is tot nu toe nog weinig het voorregt der menschheid"! en daar degenen die niet alles zelfstandig onderzoeken, voordat ze iets zeker achten, domme objecten en menschen zonder hoofd zijn, zoo is de geheele wereld in

eenen zwarten nacht gedompeld. De geheele maatschappij behoorde stil te staan; men moest nog vooreerst aan geen wetten gehoorzamen, geen regt spreken en de dieven niet straffen. Want zonder zekerheid zulke handelingen verrigten is handelen als een slaaf, als een dom object, is zelfs hoogst misdadig. Het ongelukkigst van al mogen we het dus wel noemen, dat „de onderzoekingen" van Dr. Pierson zelven, en zulks wel naar zijn eigen „oordeel", slechts „tot het bezit eener zekerheid *kunnen leiden*, welke helaas! nog weinig het voorregt der menschheid mag genoemd worden"!

Wat we zeiden van de handeling der maatschappij en de uitoefening van haar strafregt herinnert ons, dat we nog een punt te bespreken hebben, namelijk:

De handeling van het tijdelijk gezag is bij de doodstraf om ketterij of ongeloof wel te onderscheiden van die der Kerk.

„En wie denkt, waar sprake is van onderdrukking der „wetenschap door de R. C. Kerk, niet aan Telesio niet „aan Campanella, *vooral aan Gordano* [*Giordano*] *Bruno*, „*den door Schelling* [!] *en zelfs door Hegel* [!] *gevierden* „*wijsgeer, de rookwalmen van wiens brandstapel den dage-*„*raad der zeventiende eeuw zoo droevig hebben verduisterd.*"

't Is merkwaardig, dat hier de dageraad der verlichting aan de *zeventiende* eeuw wordt toegeschreven, en niet aan de zestiende, toen de hervorming begon en hare grootste uitbreiding verkreeg. Zou het nu niet meer waar zijn, dat het Christendom jeugdig en frisch in het Protestantisme herboren, en de vrijheidskreet er toen door geslaakt is? Of wordt de zestiende eeuw vergeten, omdat de hervormers de rede veroordeelden, en die philosophie welke Dr. Pierson wil bevorderen, eerst in de zeventiende

eeuw gedruisch begon te maken? Of herinnert hij zich hier, hoe Luther, Calvijn, Bucer en zoo vele vorstelijke Protestanten nog over de teregtstelling van ketters dachten?

Niet minder merkwaardig is het, dat de grootste pantheïsten, dat Schelling en zelfs Hegel worden aangevoerd ten bewijze, wat lof en eer de pantheïst Bruno verdient.

We hebben straks reeds gezegd, dat het noch onderdrukking der wetenschap is, noch onderdrukking der wetenschap veronderstelt, wanneer men de uitsporigste en gruwelijkste dwaling tegengaat, en eene zoodanige is het Pantheïsme door Bruno verkondigd. Men beleedigt de waarheid niet door de verderfelijkste logens niet toe te laten.

Intusschen is die verdediging van Bruno slechts verdediging van de leugen, maar het is zich zelven aan logentaal schuldig maken: zoo maar eenvoudig weg de Katholieke Kerk voor te stellen als bezig met houtmijten te stapelen, enz. De Katholieke Kerk bestaat nog, en echter wordt onzes wetens niemand om zijn ongeloof verbrand, of een dergelijke strafoefening van haar gevorderd. Er moet dus onderscheid gemaakt worden tusschen hetgeen de Kerk en hetgeen de Staat doet. De Kerk veroordeelt niet ter dood; *Ecclesia horret sanguinem* is het woord, en het is aan hare bedienaren zelfs verboden, de doodstraf aan te zien. Zij had ook het voorregt verkregen, dat de geestelijken niet door het staatsgezag mogten ter dood veroordeeld worden, dan alvorens door haar te zijn uitgeleverd, en de zoo wijze en wetenschappelijke Bruno behoorde tot de domme monniken.

De vraag is dus deze, of de staat regt kan hebben en gehad heeft, Godverloochenaars als Bruno ter dood te veroordeelen?

Niet volgens Protestantsche beginselen, en daarom was de geregtelijke terdoodbrenging van zoo vele Katholieken en niet Protestantsch genoeg denkenden eene door niets te verschoonen afschuwelijkheid

Wél volgens Katholieke beginselen. Maar men lette wel, wat wij beweren: niet dat de Staat aanstonds als Staat, of *per se* het regt heeft om zoowel den laster tegen God, als den laster tegen een of ander burger naar verdienste te straffen; zoo ver gaat onze bewering niet. Ook dat regt moet, als alle politieke regten, historiesch verkregen worden. Maar wij beweren, dat zulk een regt zeer ordelijk kan verkregen worden, dewijl het in de orde ligt, dat de staat het verkrijgt, en dat het alsdan pligt is het te handhaven.

En zoo ergens de godsdienst op ordelijke wijze staatswet geworden is en daardoor de hoogste sanctie had die de staat geven kon, dan was zulks het geval met de Katholieke godsdienst in de middeleeuwen.

Zij was niet de wil eener meerderheid, die van de minderheid vorderde zich te onderwerpen; zij was niet, gelijk men zegt, de godsdienst der Franschen of Duitschers, en derhalve door hunnen uitdrukkelijken wil tot wet gemaakt. Dit alles zegt niet genoeg. Ongetwijfeld zou de algemeene volkswil genoegzamen grond opleveren voor eene wet en dus ook voor erkenning van de Katholieke godsdienst als godsdienst van staat. Maar de Katholieke godsdienst was zoozeer grondslag van den staat, als ooit of immer eene godsdienst het zijn kan. De staat was uit de Kerk geboren, was naar haar voorbeeld gevormd en geordend, van haren geest in zijne verschillende levenssferen doortrokken en bezield, en had slechts bewustzijn van zich zelven noodig, om zich met al

zijne krachten aan de Katholieke godsdienst te hechten, als aan zijn oorsprong, zijn hem dragenden grondslag, zijn leven-gevende worteling. In waarheid, het is niet gemakkelijk zich in onzen tijd een begrip te vormen van hetgeen toen de godsdienst was, hoe men alles aanrandde met haar aan te randen, hoe de wet die haar beschermde, de algemeene en bijzondere belangen beschermde, en de uitdrukkelijkste en tevens innigste wil was des ganschen volks.

Maar wat men al van inquisitie aan de menigte hebbe voorgelogen, wat men van houtmijten in rijm en onrijm hebbe verteld en op prentjes vertoond: we gelooven toch dat iemand uit de menigte, schoon alles naar zijn eigen tijd beoordeelend, nog meer gevoelen zal van de waarheid omtrent dat doodregt aan Bruno geoefend, dan Dr. Pierson er door de beschouwing „der verrukkelijke eenheid" toe in staat schijnt. Hij ziet in de vrijheid ter godverloochening en ter verbreiding van de onzedelijkste leer de vrijheid der wetenschap. Den hemel zij dank, tot zoover is de menigte moeijelijk te verblinden en te bederven.

De godsdienst zal steeds voor den staat tot grondslag gevorderd, en in dat opzigt boven alle vergelijking met de wetenschap zijn. Schitterend heeft dan ook de geschiedenis de wet geregtvaardigd waarnaar Bruno is ter dood gebragt, en in plaats van weinige schuldigen, die gespaard bleven, hebben duizenden en duizenden hun leven moeten laten. Reeds toen Bruno gevonnisd werd, had de afval in de zestiende eeuw vele staten ten onderstboven gekeerd; had men den boerenkrijg, het helsche treurspel van Munster, de bloedige gebeurtenissen in Engeland, Zweden, Denemarken en de Nederlanden, de burgeroorlogen in Zwitserland en Frankrijk gezien, en Duitschland bereidde zich voor tot den zoo vreeselijken dertig-

jarigen oorlog. Waren dat ondervindingen welke de overtuiging dat een godslasteraar den dood verdiende, moesten doen wankelen? De godsdienstoorlogen eindigden op het vaste land met den Munsterschen vrede, en in Engeland nadat de strenge Calvinisten of Puriteinen Karel I op het schavot hadden doen omkomen. Maar daarmede hielden de inwendige beroeringen niet op en hadden de gevolgen der eenmaal ingevoerde wanorde niet uitgewerkt. Frankrijk, dat door de hervorming in plaats van Duitschland de hegemonie had verkregen, scheidde zich meer en meer van de Katholieke Kerk en werd eindelijk het middelpunt eener beweging waarbij de beginsels der hervorming op de rede werden toegepast. Allerlei philosophieke idealen kwamen op als zoo vele furiën om Europa te teisteren en verwarren; en sinds de vreeselijke revolutie van 1789 is de geschiedenis niet anders dan een voortgezette revolutie, waarvan zeer zeker de laatste schok in het jaar 1848 niet vernomen is. Waarschijnlijk zal wat met godsdienstoorlog begonnen is, ook met godsdienstoorlog eindigen, en het toenemen van de sekte der Herdoopers zou ons dat einde kunnen doen denken als nog bepaalder beantwoordend aan het begin.

Bovendien Dr. Pierson zelf erkent, dat het Protestantisme revolutie, socialisme en communisme ten gevolge moet hebben. 't Is waar, hij noemt dat slechts „onveiligheid". Maar wie 't wél beschouwt wat het zij, dat in deze wel onveilige dagen een predikant er dus over oordeelt, zal slechts te beter begrijpen, dat het niet altijd met redeneren te doen is, en de maatschappij zeer wel het regt kan hebben bezeten om tot behoud van haar eigen leven de philosophieke oproerpredikers met het hunne voor eene hardnekkigheid die 't kwaad tot stelsel maakt te doen boeten.

We kunnen er nu niet toe besluiten om even wijdloopig te bespreken wat Dr. Pierson verder van de staatswetenschap en in 't voorbijgaan of toevalliger wijze van de theologie zegt. De verwarring van gedachte die wij er ontmoeten, is zoo groot, dat we er geen eind aan zien, indien alles uiteen gehaald en tot de ware gronden moet worden teruggevoerd. Ook komen er zijne toch reeds bekende gebreken en dwalingen weêr voor den dag, en vinden we slechts andere toepassingen of voorbeelden.

Zoo zal er over de historische school gesproken worden: in plaats daarvan wordt over Savigny's „Geschiedenis van 't Romeinsche regt in de middeleeuwen", op grond eener tirade van Guizot en eener andere van Stahl *abgeurtheilt*, en de conservatieve staatkunde voorgesteld als zeer dom, als zich slechts beroepende op eenige feiten. Hij weet niet wat er gaande is. De historische en conservatieve staatkunde heeft haren naam in tegenoverstelling van die staatkunde die alles uit eene zoogenaamde natuur of uit de rede wil afleiden en daarnaar de maatschappij regelen. Naar zijn abstract subjectivisme alles beoordeelend, meent Dr. Pierson dat de oppositie dezer rigtingen slechts ontstaat uit de vraag waar het meest te leeren zij.

De grootste uitsporigheden worden toegedicht aan degenen die niet van het gevoelen van Dr. Pierson zijn; want, we hebben het reeds gezegd, hij kent slechts uitersten. Om degenen te wederleggen die de staatswet willen doen steunen op Gods wil, 'tzij die wil hun kenbaar wordt door het uitwendig gezag der Kerk, des bijbels of van den koran, komt hij met de volgende stelling voor den dag:

„Wie gehoorzaamheid aan Gods wil predikt en daarbij „overtuigd is, dat die wil in een bepaalden vorm zich „zóó duidelijk heeft uitgedrukt, *dat alle werkzaamheid*

„*der rede volkomen onnoodig wordt*, verkondigt wél eene „leer van uitwendig gezag."

Dat is geen gezag, mijnheer Pierson! en door zulken bespottelijken praat verkrijgt gij het regt niet om het Christelijk gevoel te beleedigen en den bijbel met den koran te vergelijken.

Hij schrijft eenvoudig weg zijn eigen ideën toe aan degenen die hij bestrijdt.

„Wat is de Bijbel, wat de Kerk met betrekking tot „ons tegenwoordig doel? (de kennis van Gods wil.) De „Bijbel behelst voor een groot gedeelte de uitdrukking „van hetgeen een aantal godvruchtige mannen als Gods „wil hebben erkend en geëerbiedigd. De Kerk draagt in „haar schoot de uitdrukking van hetgeen een aantal god„vruchtige mannen als Gods wil hebben erkend en ge„eerbiedigd, enz.

„Wat de rede leert of niet leert, is op dit standpunt „geheel onverschillig."

Dat is de Kerk en de Bijbel voor u, niet voor ons, en gij moogt ons geene zotheden toeschrijven, die uit *onze* beginselen niet volgen.

Daar het Protestantisme het natuurlijke niet van het bovennatuurlijke, en bijgevolg rede en wetenschap niet van geloof onderscheidde, is, het zij nog eens gezegd, de strijd ontstaan waarbij men van den eenen kant alles geheel positief wil beslissen door de openbaring, en van den anderen kant alles wil uitmaken door redenering. De heer Pierson heeft de laatste partij gekozen, gelijk op nieuw uit de aangevoerde plaats over den bijbel blijkt, en waarin de openbaring verklaard wordt te zijn het gevoelen van eenige brave mannen.

Vooreerst dus volgt uit het Katholicisme niet wat Dr.

Pierson veronderstelt, wijl daarin het bovennatuurlijk gezag anders wordt opgevat.

Ten andere is zelfs tegen orthodoxe Protestanten niets verrigt met bloote verzekeringen, die slechts het uitwendig gezag hebben van Dr. Pierson. Het eerst wat hij te doen had was te bewijzen, dat er geene bovennatuurlijke openbaring bestaat, ten einde aan zijne tegenpartij niet zonder allen grond dingen toe te schrijven, die in hunne beginsels niet liggen opgesloten.

„Minachting der theologische wetenschap — (ziedaar) „weder een karaktertrek, die deze leer (van gezag des „bijbels en der overlevering) zoowel op Roomsch als op „Protestantsch gebied, natuurlijk kenmerkt. Waar zelfs „het vermogen der rede, ja wij zouden bijna zeggen, het „bestaan der rede op godsdienstig grondgebied geloo„chend wordt, kan er natuurlijk van een voortbrengsel „der rede geen sprake zijn."

't Is vrij duidelijk, dat als men het bestaan der rede ontkent, er van geen voortbrengsel der rede en dus ook van geen wetenschap sprake kan zijn. Maar wie ontkent het bestaan der rede op godsdienstig grondgebied? Dat deden de orthodoxen, niet de Katholieke Kerk, welke niet alleen niet beweert, dat de mensch door zijnen val de rede heeft verloren, maar leert, dat door het geloof de rede zelve verhoogd en versterkt wordt, en zich daardoor des te meer en te juister van het geloof onderscheidt. Doch Dr. Pierson weet veel beter wat de Katholieke Kerk leert dan deze Kerk zelve, en met bijzondere diepzinnigheid ziet hij in, dat de door haar veroordeelde opiniën juist tot de Katholieke Kerk, dat is, tot Ultramontanisme geleiden. Hij triumfeert op de volgende wijze:

„En daarom wees welkom Bisschop van Rome, bij

„wien wij zelfs de magt der traditie, de uitspraken der „Conciliën, de oordeelvellingen der hoogste kerkver- „gadering kunnen missen. Wij verwijten u niet, dat „gij gisteren dit en heden iets anders hebt goedgevon- „den, dit boezemt ons juist vertrouwen in; want wan- „neer gij ons slechts een beginsel hadt gegeven, zouden „wij zelven telkens moeten beslissen, hoe wij in iedere „bijzondere levensomstandigheid dat beginsel moesten toe- „passen, en onze rede is zoo zwak, ons verstand zoo „verduisterd, hoe zouden wij daartoe in staat zijn? Noem „ons heden het zwarte wit, het witte zwart, zie dat is „juist wat wij noodig hebben. Wij onverstandigen, wij „twijfelen aan het witte van het wit, aan het zwarte „van het zwart, kom gij daarom telkens ons van dat „witte en van dat zwarte een denkbeeld geven. Heilige „Vader, gij bezit ons verstand".....

't Is dol! Maar hij gaat voort, en stelt nog als Katholicisme of Ultramontanisme voor: „*de mensch heeft geen rede*"!

In 's hemels naam Dominé, houd op u zoo kwaad te maken, en zulke leelijke gezigten te trekken. — Merkt gij dan nog niets? De Jesuïeten zitten te lagchen; zij die 't immers zoo hoog ophebben met de rede en de eindige natuur, dat ze voor Pelagianen gehouden worden. Middelerwijl gij schuimt en knarstandt, en hunnen Paus meent te bestrijden, bestrijdt gij hunne doodelijke vijanden: het orthodox Protestantisme en 't daaruit ontstane Pantheïsme, waar gij zelf zoo veel van houdt, ondanks dát het de waarheid der *eindige* rede met al het eindige bestaan ontkent. Wat spektakel! Als de poes vecht gij tegen uw eigen staart! en: houû vast! houû vast! roepen de schaterende Jesuïeten.

VERSCHEIDENHEDEN.

DRIE STUKKEN AANGAANDE HET TRADITIONALISME.

De heer Bonnetty, directeur der *Annales de philosophie chrétienne*, geeft in de aflevering van 19 December jl. in vermeld tijdschrift het volgende te lezen:

Met vreugde, met eerbied en de volkomenste onderwerping, gelijk het de pligt van ieder Katholiek is, bieden wij de drie navolgende stukken aan 't publiek aan:

I. *Brief van Pater Modena, Sekretaris der Congregatie voor de verboden boeken, aan Zijne Excell. den Apostolischen Nuntius, medegedeeld en openbaar gemaakt met goedkeuring van den schrijver.*

Hoogwaardigste Excellentie,

Mijne bediening maakt het mij ten pligt, Uwer Hoogwaardigste Excellentie mede te deelen, hetgeen in de laatste zitting der vergadering van den Index, aangaande het tijdschrift dat onder de leiding van den heer Bonnetty wordt uitgegeven, beraadslaagd is. Daar men uit vele bewijzen de meening en den geest des Redacteurs kent, die niet slechts orthodox, maar daarenboven zeer verknocht is aan den H. Stoel, en die aan de godsdienst groote diensten heeft bewezen door vele werken en door de aanhoudende moeiten, die hij zich sinds lang tot schraging der gezonde leeringen getroost: zoo heeft men omtrent hem die welwillendheid en onderscheiding willen in acht nemen, welke vroeger, in dergelijke gevallen, jegens uitnemende Katholieke schrijvers gebruikt zijn: door niet met schade van hunnen goeden naam uitspraken af te kondigen, waarbij hunne meeningen óf valsch, óf verdacht, óf ge-

vaarlijk verklaard zouden worden. Doch van den anderen kant, is het een heilige en dure pligt, om met alle mogelijke waakzaamheid en zorgvuldigheid elke gelegenheid tot aanstoot te voorkomen, dien andere personen zouden kunnen nemen, zoo niet uit de theoriën zelve, dan toch zeker uit de naaste of meer verwijderde gevolgtrekkingen, welke anderen, vooral in geloofszaken, daaruit zouden kunnen afleiden. Men heeft derhalve raadzaam geoordeeld, aan bovengenoemden schrijver een verklaringsformulier voor te leggen zoo bepaald en zoo duidelijk, dat het den lezers van dit tijdschrift niet den minsten twijfel overlaat, noch aangaande de beginselen, noch aangaande de toepassing, die daaruit moet voortvloeijen.

Dit formulier is vervat in de vier stellingen, die ik u hiernevens doe toekomen, terwijl ik Uwe Excellentie namens de H. Vergadering verzoek, met goedheid en met kracht zoo te handelen, dat de heer Bonnetty het met zijne eigene onderteekening bekrachtige, en mij dit stuk door uwe tusschenkomst weder ter hand gesteld worde. Ik twijfel niet of gij zult genoemden schrijver buigzaam en gedwee vinden, te meer daar hij zelf, mondeling en schriftelijk, verklaard heeft, dat hij in alles niet slechts de bevelen, maar ook de raadgevingen en wenken, die hem namens den Heiligen Stoel zouden geworden, wilde opvolgen.

In afwachting, enz.

Fr. Angelus Vincentius Modena,
van de Orde der Predikheeren, Sekretaris van den Index.

Rome, ter Sekretarij van de H. Vergadering van den Index, 5 Julij 1855.

Aan Zijne Hoogwaardigste Excellentie Mgr. C. Sacconi, Aartsbisschop van Nicea, Apostoliesch Nuntius te Parijs.

II. *Besluit van de H. Vergadering voor de verboden boeken van den* 11 *Junij* 1855.

Toen in de H. Vergadering van den Index, ter algemeene bijeenkomst, gehouden in het Apostoliesch paleis van het Vatikaan den 11 Junij 1855, de vraag is voorgesteld:

Of de volgende wijsgeerige stellingen moeten worden goedgekeurd en ter onderteekening aangeboden aan den heer Bonnetty, schrijver van een tijdschrift getiteld: *Annales de philosophie chrétienne* — heeft genoemde Vergadering, na te voren en rijpelijk de gevoelens der godgeleerden te hebben overwogen, geoordeeld en besloten:

Dat deze stellingen moeten worden goedgekeurd en aan den schrijver van genoemd werk ter onderteekening aangeboden, altijd behoudens het nadere oordeel van den H. Stoel aangaande het gansche werk.

Dit besluit der H. Vergadering is door mij ondergeteekende aan onzen Heiligen Vader Paus Pius IX overgebragt den 15 Junij van dit jaar 1855, die het heeft bekrachtigd en de uitvoering daarvan gelast.

Die stellingen zijn van dezen inhoud:

1. Etsi Fides sit supra Rationem, nulla tamen vera dissensio, nullum dissidium inter ipsas inveniri unquam potest, cum ambae ab uno eodemque immutabili veritatis fonte, Deo Optimo Maximo oriantur, atque ita sibi mutuam opem ferant. (Encyc. PP. Pii IX, 9 Nov. 1846.)

1. Ofschoon het Geloof boven de Rede is, kan er toch nooit eenige wezenlijke verdeeldheid of eenige strijdigheid tusschen beiden gevonden worden, daar beiden uit ééne en dezelfde onveranderlijke bron der waarheid, den Algoeden en Grooten God, voortkomen, en derhalve elkander wederzijdsche hulp verleenen. (Encyc. van Paus Pius IX, 9 Nov. 1846.)

2. Ratiocinatio Dei existentiam, animae spiritualitatem, hominis libertatem cum certitudine probare potest. Fides posterior est Revelatione, proindeque ad probandam Dei existentiam contra atheum, ad probandam animae rationalis spiritualitatem ac libertatem contra naturalismi et fatalismi sectatorem allegari convenienter nequit. (Prop. subscript. a Botaenio, 8 Septemb. 1840.)

2. Het redevermogen kan het bestaan van God, de geestelijkheid der ziel, de vrijheid van den mensch met zekerheid bewijzen. Het Geloof komt na de Openbaring, en kan derhalve niet gevoegelijk worden aangehaald, om het bestaan van God te bewijzen tegen een godloochenaar, of om de geestelijkheid en de vrijheid van de redelijke ziel te bewijzen tegen een aanhanger van het naturalisme en fatalisme.

3. Rationis usus Fidem praecedit, et ad eam hominem ope Revelationis et Gratiae conducit. (Prop. subscript. a D. Bautain, 8 Sept. 1840.)

(Stelling die onderschreven is door Bautain, 8 Sept. 1840.)

3. Het gebruik der Rede gaat het Geloof vooraf, en leidt den mensch tot het Geloof met behulp der Openbaring en der Genade. (Stelling die onderschreven is door Bautain, 8 Sept. 1840.)

4. Methodus, qua usi sunt D. Thomas, D. Bonaventura, et alii post ipsos scholastici, non ad rationalismum ducit, neque causa fuit cur apud scholas hodiernas, philosophia in naturalismum et pantheismum impingeret. Proinde non licet in crimen doctoribus et magistris illis vertere, quod methodum hanc, praesertim approbante, vel saltem tacente Ecclesia, usurpaverint. (Prop. contradict. propositionibus passim ex D. Bonnetty desumptis.)

4. De leerwijze, die de H. Thomas, de H. Bonaventura en andere scholastieken na hen gevolgd hebben, voert niet tot rationalisme, en is geenszins oorzaak geweest, dat, in de hedendaagsche scholen, de wijsbegeerte tot naturalisme en pantheïsme is vervallen. Bijgevolg mag het dien leeraars en meesters niet tot een verwijt gemaakt worden, dat zij die leerwijze gevolgd hebben, vooral daar zulks geschied is met goedkeuring of althans onder stilzwijgen der Kerk. (Stelling in strijd met verschillende stellingen van den heer Bonnetty.)

Hieronymus Kard. d'Andrea, Prefekt.

Fr. Angelus Vincentius Modena, van de Orde der Predikheeren, Sekretaris der H. Vergadering van den Index.

Gaarne, met hart en ziel, stem ik met deze stellingen in.

Augustinus Bonnetty, schrijver en uitgever van het tijdschrift, getiteld: *Annales de philosophie chrétienne*, Ridder der Orde van den H. Gregorius den Groote.

Parijs, 12 Julij 1855.

Voor eensluidend afschrift:

Fr. Ang. Vinc. Modena, van de Orde der Predikheeren, Sekretaris der H. Vergadering van den Index.

III. *Brief van Mgr. den Aartsbisschop van Parijs aan zijne onderhoorige geestelijken.*

Parijs, 12 December 1855.

Mijne Heeren en Waardige Medearbeiders,

Wij hebben onlangs van wege den H. Stoel mededeeling ontvangen van vier leerstellingen, welke in de vergadering van den Index opgemaakt en goedgekeurd zijn.

Wij rekenen het ons ten pligt, u daarvan kennis te geven, wijl zij betrekking hebben op geschriften die vooral in ons bisdom verschenen, en op geschilpunten, die bijzonder in ons midden ontstaan zijn.

(*Na mededeeling der vier hierboven gegeven stellingen, vervolgt de Aartsbisschop*:)

Gij ziet het, Mijne Heeren en Waardige Medearbeiders, deze stellingen zijn gerigt tegen dat nieuwe systeem, hetwelk *traditionalisme* wordt genoemd, en waarvan de strekking is om aan de menschelijke rede alle kracht te ontnemen.

Tot onze groote vertroosting hebben wij gezien, dat zij die beschuldigd waren van onder ons eene dergelijke leer te verdedigen, alle wijsgeerige eigenliefde hebben ter zijde gesteld, en enkel gehoor gevend aan hunne ware gevoelens van trouw en verkleefdheid aan den H. Stoel, openhartig en oogenblikkelijk de vier stellingen, hun uit Rome ter onderteekening toegezonden, hebben onderschreven [1]).

---

[1]) Niet zoo opregt als de heer Bonnetty schijnt de heer J. Duplessy, directeur der *Bibliographie catholique*, deze vier stellingen onderschreven te hebben. Na 't overnemen van dezen brief des Aartsbisschops schrijft hij wel: „Met de grootste bereidvaardigheid plaatsen wij deze vier stel-„lingen, en ook wij onderteekenen ze van ganscher harte, want nooit „hebben wij er een enkele van, naar we meenen, tegengesproken — „en elk is de uitdrukking van een onzer gedachten." — Doch na die verklaring komen er zoodanige opmerkingen en uitweidingen omtrent die stellingen, dat men bezwaarlijk aan een gave aanneming er van door den heer redacteur gelooven kan. — Zie *l'Ami de la Religion* van 15 Januarij jl.

In deze stellingen, welke, als van Rome uitgegaan, voor alle Katholieken zulk een groot gezag hebben, heeft de H. Stoel in de verhevene kringen des geloofs en der rede een lichtspoor getrokken. Rome toont ons wijselijk den weg tusschen twee uitersten. Het bakent de grenzen af en wijst de afgronden waartoe zoowel de hoogmoed als de verloochening der rede den mensch brengen. De dwaling is in de meeste gevallen, gelijk men gezegd heeft, niets anders dan eene overdrijving en een misbruik van de waarheid.

In onze dagen heerscht er eene wijsbegeerte die door hoogmoed in de treurigste afwijkingen vervalt. Zij veracht het geloof, zij verheft de rede boven mate. De mensch wordt vergood. Hij is niet meer dat zwakke en gewonde schepsel, hetwelk eene verlossende hand behoeft, om zich op te heffen en tot zijn doel te geraken: het is een wezen dat ongeschonden is gebleven in zijne natuur, dat zichzelve genoeg is en bij de hem eigen kennissen niets aan de bovennatuurlijke verlichting te ontleenen heeft. Onze Opperherder, gij weet het, heeft de dwalingen dezer wijsbegeerte betreurd in zijne Allocutie van den 9 December 1854.

Doch de buitensporigheden der rationalisten, hoe verderfelijk en hoe verspreid ook, geven aan de kinderen der Kerk geen regt om tot andere uitersten over te slaan. Men mag evenmin de rede loochenen als het geloof. God verheft ons tot zich, door zich van ons, onze natuur en onze rede te bedienen. Dat leeren ons de hier aangehaalde stellingen; dit is ook de Katholieke leer van alle eeuwen.

Ziet, hoe de Kerk in den grooten strijd tegen de Pelagianen met vasten en veiligen tred den middenweg heeft weten te houden tusschen het natuurlijke en het bovennatuurlijke, tusschen de vrijheid en de genade, tusschen de kracht van den mensch en de werking van God. Zij heeft evenmin geduld, dat men de genade Gods als den vrijen wil van den mensch loochende.

Zoo ook verheft zij heden plegtig hare waarschuwende stem, zoowel tegen hen die de menschelijke rede te hoog verheffen, als tegen diegenen welke de rede schijnen te willen vernietigen.

Zoo vertoont zich de Kerk in alle eeuwen als de grondzuil der waarheid. Laten wij altijd gewillig en met liefde hare lessen na-

komen. Achten wij ons gelukkig, dat wij die schitterende vuurbaak, dat licht der waarheid in ons midden hebben, om onze twijfelingen te doen verdwijnen en onze schreden te bestralen.

Ontvangt, Mijne Heeren en Waardige Medearbeiders, de verzekering mijner hartelijke toegenegenheid.

MARIA DOMINICUS AUGUSTUS,
Aartsbisschop van Parijs.

VERBODEN BOEKEN.

Bij Dekreet van den 6 December 1855, goedgekeurd door den H. Vader den 14 derzelfde maand en in het officiëel gedeelte van *het Dagblad van Rome* van den 19 gepubliceerd, zijn de werken welker titels hieronder volgen, op de lijst der verboden boeken geplaatst.

Ueber den Rathschluss Gottes mit der Menschheit und der Erde: latine vero: *Decretum Dei de Humanitate et de Terra.* Decr. 6 Decembris 1855.

L'Observateur Catholique: Revue des Sciences ecclésiastiques et des faits religieux. Omnia instaurare in Christo. Eph. I, 10. Decr. eod.

A Don Giacomo Perucchi eletto Preposto di Stabio per voto di popolo secondo la vigente Legge Comunale. Lugano 1855. Decr. eod.

Le Istorie italiane di Ferdinando Ranalli dal 1846 *al* 1853. Decr. eod.

Esprit moral du dix-neuvième siècle, par Louis-Auguste Martin. Decr. eod.

Fisiologia e Patologia dell' anima umana, per Francesco Bonucci, Firenze, 1852—1854. Decret. S. Off. Feria IV, Martii 1855. Auctor laudabiliter se subjecit et opus reprobavit.

Studi Filosofici et Religiosi — Del sentimento — di Ausonio Franchi. Torino, 1854. Decr. S. Off. Feria IV 11 Julii 1855.

Intelligenza de' Misteri principali della Fede Cattolica del M. R. P. Salvatore Collu Sacerdote dell' Ordine di S. Giovanni di

Dio. Cagliari, 1853. Decr. S. Off. Feria IV 19 Septembris 1855.

Opus cui titulus: *Simplice narrativa della Nascita, Vita e Morte del N. S. Gesù Christo.* Ricordata da Maria SSma a piedi della Croce. Posta in ottava rima dal P. Francesco Antonio Min. Osservante. Decr. S. Off. Feria IV, 28 Novembris 1855.

„DE GIDS DER ROOMSCH-KATH. MILITAIREN" [1].

Een allernuttigst werk heeft de Eerw. Pater Pijpers met dit geestelijk handboek voor de R. K. krijgslieden volbragt; 't is zoo waar wat hij ter inleiding schrijft: in hunne behoefte „is tot nu „in 't geheel niet, of ten minste niet genoegzaam voorzien, terwijl „er misschien geen stand gevonden wordt, waarin de gevaren „grooter, de hulp noodwendiger is." En wie zich ten dezen als geestelijke met den schrijver op „eene langdurige ondervinding" beroepen kan, zal zijnen arbeid te hooger waarderen: men erkent er overal den van ijver blakenden zielenherder in, die dat leven met zijne bijzondere gevaren van nabij heeft gadegeslagen; het weêrgeeft zooals het is, van zijne licht- en zijne schaduwzijde; de geeigende middelen aanbiedt met eene innemende hartelijkheid die den schrijver beminnen doet, terwijl het degelijkst onderrigt niet minder de zwakken in kennis versterken dan de ligtzinnigen of ongeloovigen in dien stand beschamen en overtuigen moet.

De eigenlijke *Gids* [2] is in drie deelen onderscheiden, waarvan het eerste handelt over „de hinderpalen tot een opregt en godsdienstig militair leven"; het tweede over de „middelen tot een opregt militair leven;" het derde over „de vervulling der militaire pligten". Elk deel heeft weder zijne hoofdstukken en paragrafen,

---

[1]) „Gevolgd door eene verzameling van godvruchtige gebeden, door H. J. Pijpers, R. K. Priester. — Te Nijmegen, bij Langendam en Comp. 1856."

[2]) In 't ons toegezonden exemplaar ontbreekt de op den titel vermelde „Verzameling van godvruchtige gebeden" alsook eene inhoudsopgave.

waarin geen punt van eenig gewigt, hetzij in de hinderpalen hetzij in de middelen, hetzij in de pligten, bij vrede en oorlog, wordt voorbijgegaan. Gepaste voorbeelden uit de kerkgeschiedenis, uit het krijgsleven onzer dagen, wisselen de leeringen aangenaam af en dringen ze aan, terwijl de soldaat herhaaldelijk op zijn Reglement van krijgstucht wordt verwezen, waaruit zeer wijselijk vele paragrafen zijn overgenomen. Aan 't hoofd van 't werkje staat § 2 der Inleiding van genoemd Reglement: „Daar de godsdienst „de bron is van alle geluk, waren moed en troost, moet in den „krijgsman een ieder zich tot betrachting derzelve bevlijtigen." — Dat is dan ook de hoofdtoon van 't gansche boek; welke bewijzen, drangredenen of voorbeelden er uit het bijzondere, burgerlijke, of maatschappelijke leven ontleend worden: de godsdienst is en blijft hoofdzaak; de godsdienst met hare wetten en leeringen, hare heil- en troostmiddelen, hare bovennatuurlijke krachten en toonbeelden. Aan het eind wordt zulk een Christen krijgsknecht, door de godsdienst gevormd, met een ongodsdienstig soldaat vergeleken: men vindt daarin eene korte zamenvatting van 't geheel der lessen en de vrucht er van in één voorbeeld veraanschouwelijkt. „Gelukkig de militair — zeggen we met den Eerw. „schrijver der Sociëteit — die alzoo de deugd met de wapenen „weet te vereenigen!.... maar tevens gelukkige regeringen, die de „godsdienst tot grondslag der militaire tucht maken, en haar „als de voornaamste bron van alle dapperheid en geluk, doen „beminnen en beoefenen!"

Moge deze voortreffelijke *Gids der Roomsch-Kath. Militairen* door ruime verspreiding tot het ware geluk van den krijgsman — en in hem ook tot heil van Koning en Vaderland — het gewenschte deel toebrengen.

BRIEF

VAN

D. THIERRY DE VIAIXNES

AAN

P. PARDEN,

ABT VAN HET KLOOSTER TE VLIERBEEK.

Aan de beoefenaren der Vaderlandsche Kerkgeschiedenis zullen de bovengenoemde mannen en de betrekking, waarin zij tot de rampzalige scheuring der vorige eeuw gestaan hebben, wel niet onbekend zijn. Van de brieven, tot welker wisseling onder hen deze betrekking aanleiding gaf, neem ik de vrijheid eenen ter lezing te komen aanbieden. De waarschuwing ga vooraan, dat hij niet is een onuitgegeven, noch hetgeen men noemt een onbekend stuk: integendeel, na de dagteekening, die hij voert, waren niet meer dan ongeveer vier jaren verloopen, toen hij met eene reeks van aanteekeningen, die gezamenlijk in uitgebreidheid nagenoeg den tekst evenaren, door den druk openbaar gemaakt en als strijdwapen gebezigd werd tegen den man en de gezindheid, waarvan hij afkomstig is.

Met den herdruk hier ter plaatse vlei ik mij nogtans velen eene welkome dienst te doen. Op zich zelven heeft de Viaixnes' Brief de waarde van eene historische oorkonde betreffende eene gewigtige gebeurtenis; hij spreidt over personen en bedrijf, waarvan hij gewaagt, een licht, hetwelk, ofschoon daaraan tot den strijd geene behoefte meer is, toch immer voor de geschiedkennis van belang wezen zal; en zij het misschien voor menigeen geen geheim dat zulk een brief geschreven werd, hebbe men daarvan, bij Mozzi of elders, melding en uittreksels aangetroffen, en zij het ook niet dan in beperkten zin met de waarheid overeenkomstig en later zoo goed als geheel vervallen, hetgeen evengenoemde Italiaansche schrijver [1]) over opkoopen en verduisteren van de afdrukken, door C. P. Hoynck van Papendrecht, in zijne Epistola Quinta ad Joannem Christianum Erckelium, bezorgd, heeft medegedeeld: ik meen nogtans, zonder laatdunkendheid, te kunnen vermoeden, dat er niet zeer velen zijn, die het geschrift van de Viaixnes in zijn geheel ooit gelezen hebben.

Het komt mij eenigzins bezwaarlijk voor, den Brief bij lezers, welke met het tijdvak en de gebeurtenissen, waaraan hij behoort, minder mogten bekend zijn, genoegzaam in te leiden, zonder de behoorlijke grenzen te overschrijden. Over den Schrijver kan en wil ik kort wezen om eene bijzondere reden: immers zoo het op eenige wijze blijken mag, dat de thans geschiedende mededeeling niet ongunstig ontvangen wordt, hoop ik weldra meerdere, en, onder deze, onuitgegevene, brieven van dezelfde hand onder de oogen der lezers te brengen: deze bijdrage tot

---

1) Histoire des révolutions de l'église d'Utrecht, t. II p. 133. Edit. de Gand, 1829.

onze Kerkelijke Geschiedenis zal dan van zelve nadere kennismaking ten gevolge hebben.

Voor den oogenblik dan over den man dit weinige. Dom Thierry de Viaixnes — naar zijnen doopnaam zou ik hem Joseph moeten noemen — was Benedictijner monnik van de Congregatie van St. Vanne in Frankrijk. Gelijk anderen van zijne Ordebroeders in die dagen, was hij van het Jansenisme tot in merg en been, vroegtijdig, doortrokken: na in zijn vaderland, ter oorzake van zijne buitensporige leeringen, tweemaal gekerkerd geweest te zijn, week hij in 1721, met verlof van den beruchten Regent, hertog Philips van Orleans, uit het Rijk, en begaf zich eerst naar Henegouwen, waar hij zich echter, in de Abdij van St. Guislain bij Bergen, op nieuw, zoo onrustig gedroeg, dat hij, na een verblijf van slechts drie of vier maanden, van den Raad des Konings het bevel ontving, om binnen vier en twintig uren Henegouwen te verlaten. Hij nam nu de wijk in het klooster te Vlierbeek, bij Leuven, en verbond zich daar naauw met den Abt Pieter Parden (Paradanus), aan wien, blijkens ons opschrift, de Brief gerigt is, die hieronder zal worden medegedeeld. De herhaalde bestraffingen, welke D. Thierry zich op den hals had getrokken, hadden hem niets wijzer gemaakt, zoodat hem weldra, op den 12 Maart 1722, door den Waarnemenden Gouverneur, Markgraaf de Prié, het verblijf in de gansche uitgestrektheid der Oostenrijksche Nederlanden ontzegd werd. Balling van twee landen, toog hij thans naar Holland en nam, te Amsterdam, bij den, insgelijks uit Frankrijk herwaarts gekomen, welbekenden Arnold Joseph de Brigode (zijn partijnaam was Du Bois), met wien hij, eenige jaren te voren, bij een ontmoeten in de Zuidelijke Nederlanden, kennis en vriendschap had

aangeknoopt, zijnen intrek. In het huis van dezen man, welke vroeger verblijf gaf en geheimschrijvers-dienst bewees aan Paschasius Quesnel — in dat huis, waar ook de gesuspendeerde bisschop Varlet geherbergd was, en waar, zooals wij later zien zullen, de heiligschendende plegtigheid plaats vond, welke in onzen Brief beschreven wordt — in dat huis, waarvan ik, tot mijne spijt, de juiste standplaats niet naauwkeurig kan aanduiden — sloeg het ijvervuur van de Viaixnes zijne hoogste vlammen, en bewezen zijne twijfelachtige talenten aan het, nog niet gansch voldragen, Jansenisme hier te lande al de diensten, welke zijne gebreken niet verhinderden. Dom Thierry was, het laat zich uit het gezegde opmaken, van zeer onstuimigen, en ook van zeer zelflievenden aard. De meer berekenende en fijner geslepen van Erkel schaamde zich over de heftigheid en het onverstand, dat daaraan dikwijls gepaard was: ook verkoos later Barchman Wuytiers zich van den franschman de wet niet te laten stellen; doch een en ander neemt echter niet weg, dat de zweepslag van het onbeschaamde en woelige heethoofd de, nog eenigzins weifelachtige, bouwlieden der nieuwe afgescheurde kerk, inderdaad tot voltooijing des opzets heeft voortgedreven, en, zoo er eer steken kon in de mijter door Steenoven gedragen, wij zouden zeggen, dat Steenoven aan de Viaixnes wezenlijk verpligt was.

Het Jansenisme zelf — wij meenen de geschiedenis van zijne geboorte nogmaals in het kort te moeten zamenbrengen — het Jansenisme, zooals het in ons midden, en enkel in dit land, gevestigd is, in den vorm namelijk van een genootschap met eigen aartsbisschop, bisschoppen, pastoors, kerken, enz., heeft tot zulk bestand kunnen geraken, enkel ten gevolge van twee oorzaken, welke

noodlottig, hier te lande, zamentroffen. De eerste en algemeene oorzaak, die elders zoowel als ten onzent aanwezig was, is het verzet tegen, of ten minste het zich niet onderwerpen — of het zich niet onderwerpen op vereischte wijze aan de Pauselijke veroordeeling der dwalingen van den welbekenden man, naar wien de sekte genoemd is, en van zijne volgelingen, in het bijzonder van Paschasius Quesnel. Het kan niet ontkend worden, dat deze oorzaak, of althans haar eerste element, ik bedoel de dwaling zelve, in ons vaderland rijkelijk verspreid was: van de geestelijkheid waren, aanvankelijk, zeer velen, en de aanzienlijksten, er mede besmet; zelfs moest de Apostolische Vicaris, de befaamde Aartsbisschop van Sebaste, Petrus Codde, ten jare 1702, om zijn hardnekkig vasthouden aan de dwaling, tot welker vestiging en verspreiding hij zijn ambtsbestuur dienstbaar maakte, door de Opperste magt, die 't hem had toevertrouwd, van het bestuur worden ontzet. Ware echter het aankleven der dwaling en het weigeren van gehoorzaamheid alleen en op zich zelf gebleven, er zouden, ja, hier te lande gelijk elders, bijv. in België, Frankrijk, Italië, enz. Jansenisten geweest zijn, maar zij zouden niet, door eenen hiërarchischen band, gebrekkige nabootsing des Katholieken Kerkwezens, tot zulk een uiterlijk geordend geheel, tot een, in zijne soort, welgeleed en zamenhangend ligchaam vereenigd zijn. Dat het bij ons, en nergens dan hier, zoo ver gekomen is, moet vooral aan eene tweede oorzaak geweten worden, waarvoor in de Bataafsche of Hollandsche Missie, gelijk zij destijds genoemd werd, de gelegenheid voorhanden was. Aan diezelfde bijzondere plaatselijke oorzaak, waarmede zich de, minder of meerder heimelijke, begunstiging van de landsregenten — allen,

gelijk van zelf spreekt, leden der destijds bestaande „heerschende Kerk" — paarde, moet mede worden toegeschreven, dat uit andere landen, met name vooral uit Frankrijk, de geestverwanten van onze „appellanten", diegenen namelijk, welke zich tegen den Pauselijken eisch betreffende de onderteekening van het Formulier van Alexander VII en tegen de aanneming der Bulle *Unigenitus* van Clemens XI, waarbij honderd en een stellingen van Quesnel gedoemd waren, aankantten, zoo gretig en in aanmerkelijk getal, naar deze streken overkwamen en in onze provinciën zich vestigden. Eenmaal herwaarts getogen, gingen deze lieden, gelijk ligt te verklaren is, met gespannen ijver, vaak met de uiterste stoutheid, te werk, en werden zij de invloedrijke leidsmannen der scheurzieke partij: men kan dan ook met alle regt zeggen, dat het eigenlijk de vreemdelingen waren, die het Jansenisme, in den afgeronden vorm van afzonderlijk genootschap, op onzen grond tot stand gebragt hebben [1]).

De bedoelde oorzaak dan, welke aan de voltooijing en regeling van het scheuringswerk bijzonder voordeelig werd, en die, het moet er worden bijgevoegd, met listige behendigheid ten nutte gemaakt is, ik zal niet zeggen, lag in - maar werd kunstmatig toebereid en opgedolven

---

[1]) Quesnel dreef het beruchte „Appel" van den 9 Mei 1719, waaronder twee en zeventig geestelijken der Missie hunne namen stelden, en was, in het algemeen, de mentor van den zich noemenden Vicaris, van Heussen; — Varlet wijdde den eersten schismatieken Aartsbisschop van Utrecht; — de Viaixnes was vooral de band tusschen de Hollandsche en Fransche Jansenisten, welke laatste de eerste met raad en daad hebben voortgeholpen, en hij had aan de wijding van Steenoven, gelijk nog nader blijken zal, een aanzienlijk deel: de Brigode, van Espen en vele anderen, waren vreemdelingen.

uit vroegere gebeurtenissen, betrekkelijk tot het bestuur der Katholieke Kerk hier te lande. Men zette namelijk, op eenige hier en daar verzamelde schijngronden steunende, de bewering vooruit, die nu vlijtig werd voorgestaan en met de uiterste hardnekkigheid verdedigd — helaas, zij vond ook bij te velen ingang — dat, sedert de Hervorming, het Metropolitaan-kapittel van Utrecht, met de gewone regten aan zulke instelling verbonden, was blijven bestaan en immer voortduurde. Hoe strijdig met de geschiedenis en de eerste beginselen van kerkelijk regt deze vooruitzetting, hoe noodwendig valsch de gevolgtrekkingen waren, die men er uit trachtte af te leiden; er werden ettelijke priesters, ijverige aanhangers van het Jansenisme, gevonden, die moeds genoeg en te over hadden, om van het verdichtsel eene soort van wezenlijkheid te maken, en om zich gezamenlijk voor het volgeregtigd kapittel van Utrecht uit te geven. Deze mannen deinsden dan ook voor het vroeger ongehoorde gevoelen niet terug, dat de Kerkelijke Provincie van Utrecht, in 1559 door Paulus IV gesticht, niet was geworden eene Apostolische Zending, maar dat de Aartsbisschoppelijke Zetel van Utrecht nog immer wèl en degelijk overeind stond, doch, tijdelijk slechts, door geenen aartsbisschop bekleed zijnde, een ledigstaande zetel (*sedes vacans*) was. Om deze meening, die inderdaad eene dwaze meening moet benaamd worden, aan den man te helpen, werd niets onbeproefd gelaten, niets gespaard: het partijbelang deed zelfs naar kunstmiddelen en vervalschingen grijpen, wier pleging volkomen ongeloofelijk wezen zou, indien de nagebleven oorkonden de feiten niet boven allen twijfel verheven hadden. Zoo bijv. ten einde de niet beter wetenden diets te maken, dat na den dood des wettigen

Aartsbisschops Frederik Schenk van Tautenburg, die den 25 Augustus 1580 overleden was, de opvolging op den Utrechtschen Stoel heeft voortgeduurd, kon men er toe overgaan de geschiedenis, op de onbeschaamdste wijze, in het aangezigt te slaan, en de Apostolische Vicarissen, wier titel of benaming reeds het bewijs aan zich draagt, dat het Bisschoppelijke bestuur of de uitoefening der zoogenaamde gewone jurisdictie (= *jurisdictio ordinaria*) voor een bestuur bij delegatie van den Apostolischen of Pauselijken Stoel (= *jurisdictio delegata*) had plaats gemaakt, zooals Sasbold Vosmeer, Philippus Rovenius en anderen, aan welke de Paus, toen geen Aartsbisschop van Utrecht meer geduld werd, het kerkelijk bestuur in deze gewesten had opgedragen, als Aartsbisschoppen van Utrecht uit te geven, en honderd of mindere jaren na hunnen dood, dit predikaat achter hunne namen te voegen. Zoo min als ik, zijn de genoemde mannen of eenige Vicaris, die hen is opgevolgd, ooit met die waardigheid bekleed geweest: Vosmeer en Rovenius waren Apostolische Vicarissen, dat is stedehouders hier te lande van den Paus en Aartsbisschoppen *in partibus infidelium* onder den titel van Philippi; niets meer: men behoeft nogtans de *Batavia Sacra* van van Heussen, of zijne *Historia Episcopatuum foederati Belgii* slechts op te slaan, en men zal, zelfs aan den voet van de platen die de beeldtenis van Vosmeer en Rovenius dragen, na Archiepiscopus Philippensis, het bijvoegsel „et Ultrajectensis", voluit gedrukt of in verkorting aantreffen. Van de geschiedkunde diens schrijvers zoude men wel een zeer zonderling denkbeeld moeten vormen, indien men het er niet voor houden wilde, dat hij — van zijne medestanders moet hetzelfde gelden — ten zijnen tijde, zoo goed ge-

weten heeft als wij het thans weten, dat hij eene grove onwaarheid poogde te verspreiden. Maar partijzucht en hartstogt, het is in andere blijken zigtbaar, zijn tot het ergste in staat.

Ware intusschen hetgeen over het voortbestaan des Aartsbisschoppelijken zetels en over de wettigheid van het Kapittel verkondigd werd, waarheid geweest, dan zoude inderdaad, volgens algemeen regt, de jurisdictie over het Aartsdiocees van Utrecht in handen van het Kapittel, of bepaalder bij den Vicaris, door het Kapittel ter voering van de jurisdictie benoemd, berust hebben. Zóó wilden, zoo eischten dan ook de vermeende kanunniken; dáarom was het eigenlijk mede te doen, dewijl de uitvoering van jurisdictie het noodzakelijke middel was voor eigen onafhankelijkheid en voor leven en duur der scheuring. Verschil van gevoelen en verdeeldheid, in de eerste plaats in den boezem der geestelijkheid, was het naaste gevolg van de roekelooze aanmatiging en het stoute pogen. Naarmate men voor of tegen de dwalingen van Jansenius en Quesnel gestemd was, naarmate men het geschil over de jurisdictie begreep, of liever naarmate men het opvatten wilde, werd voor of tegen het Kapittel partij gekozen. Wel verklaarde zich de H. Stoel met kracht tegen de wederregtelijke aanspraken die gemaakt werden; wel had, om dit eene slechts in het bijzonder hier te noemen, Clemens XI in zijne Breve „Illius vices" van den 7 April des jaars 1703, toen, na schorsing van Codde, de Hoogeerwaarde heer Theodorus de Kock tot Provicaris was aangesteld, alle inmenging in de uitoefening der jurisdictie onder voorwendsel van Kapittel- of Vicariaatsraadsregt [1]),

---

[1]) Ter verduidelijking van dit woord uit 's Pausen Breve, tecke-

met den meesten nadruk, en onder straffe van excommunicatie, door zulke inmenging zelve en zonder bijzonder vonnis te beloopen, verboden; edoch de nieuwe Utrechtsche domheeren achtten zich zelven wijzer en magtiger dan Zijne Heiligheid, en gesterkt door de uitspraken en raadgevingen van den gedienstigen Leuvenschen hoogleeraar van Espen en anderen, vervolgden zij, met even betreurenswaardige als verfoeijelijke halsstarrigheid, hunnen kwaden weg, boven kerkregel en gezag zich trotsch verheffende.

De jurisdictie werd geusurpeerd, feiten werden gesteld: de mannen, die men kapittel-vicarissen genoemd had, gaven zendbrieven ter wijding van geestelijken uit, men magtigde eenen vreemden Bisschop tot bediening van het H. Vormsel, zond priesters in de openvallende of hulpbehoevende statiën, in één woord, men gedroeg zich als magthebbend, en als gewoon bestuur eens Aartsbisdoms bij het openstaan des zetels. Tot welke botsing en ergernissen dit onregtvaardig ingrijpen, waarbij de ongeldigheid der beschikkingen en daden om den palm dingen kon met de strafbaarheid en de schuld van degenen, door welke zij gesteld werden, aanleiding gaf; hoe schandelijke tooneelen zelfs van verwarring en twist daarvan menigwerf het gevolg geweest zijn, wanneer bijv., ter vervulling eener vacature, twee pastoors in dezelfde kerkgemeente gezonden werden, de eene door

---

nen wij aan, dat reeds de tweede Apostolische Vicaris, Philippus Rovenius ten jare 1633, ter zijner hulpe in het bestuur, te Utrecht, een Vicariaatsraad had ingesteld. Deze instelling werd naderhand te baat genomen, om het voorgewende Kapittel voor- of rugwaarts te *perenniseren*. Zonderling! — De naam zelf getuigt, dat Rovenius Vicaris, en dat het vroegere Aartsbisdom destijds Vicariaat was.

den Pauselijken Magthebbende, hetzij Nuntius of Apostolische Vicaris, de andere door den magteloozen Kapittel-Vicaris van Utrecht, dit alles gaan wij, in dit inleidend overzigt, met stilzwijgen voorbij: doch het ontbreekt niet aan plaatsen, waar het aandenken nog steeds is blijven voortleven van de gewelddadigheden, welke de uitdrijving van eenen geestelijke wiens dienst niet begeerd werd, vergezeld hebben. Uit het bovengezegde is mede te verklaren, op welke wijze en langs welken weg, kerken en statiën, die vroeger door Katholieke priesteren bediend, en veelal na de Hervorming geheel nieuw waren opgerigt, in het bezit der Jansenisten gekomen zijn: het geschiedde namelijk, hetzij door 't behouden van de overhand bij zoo even aangeduiden strijd, of wel omdat een geestelijke van de zich afscheurende partij, vóór de eigenlijk volbragte scheiding, teregt of te onregt het bezit verkregen hebbende, in zulke statie verbleef, en, wanneer het noodig werd, door andere geestelijken van dezelfde gezindheid vervangen en opgevolgd werd.

Doch hoeveel men zich nu reeds onderwonden en aangematigd had; hoeverre men op den weg der verachting van kerkelijke wet en straffen was voortgeschreden; het opgezette werk stond nog immer onvoltooid, en de toekomst was niet gewaarborgd, zoolang eigen bisschoppen ontbraken. Na korten of langer duur zouden de priesters, die thans in de soldij van het Schisma stonden, wegsterven; opleiding en onderwijs waarbij de sekte-begrippen den aankomenden geestelijken werden ingeprent, waren ontoereikende middelen, en men was verre van verzekerd, nadat het Pauselijk gezag een en andermaal de stem met kracht had doen hooren, dat immer gedienstige buitenlandsche bisschoppen, zooals die van Senez zich

eenen betoond had, zouden te vinden wezen eer- en pligtvergeten genoeg om, op vertoon van nietswaardige zendbrieven, die door eenen, misschien geheel onbekenden, man, welke goedgevonden had zich den naam van Vicaris van 't Kapittel van Utrecht toe te eigenen, waren geteekend en afgegeven, aan aldus gezondenen, en zonder onderteekening des Formuliers, en zonder aanneming der Bulle „*Unigenitus*" de handen op te leggen en de priesterwijding toe te dienen. In het kort, zonder bisschoppen ging men eenen zekeren dood tegemoet.

Met het dringen van de zucht naar behoud paarden zich andere beweegredenen. Daartoe rekenen wij vooreerst het verlangen naar landsbisschoppen, dat, ook ten dien tijde hier te lande, algemeen, zoowel onder de getrouwe geloovigen als onder de afvalligen of ten afval neigenden, en bij leeken zoowel als geestelijken, verspreid was; hiermede was, ten andere, de hoop bij de Utrechtenaren verbonden, dat niet slechts het door de bisschoppelijke inrigting gestegen aanzien, maar ook de geestelijke voordeelen uit die inrigting immers wanneer zij eene regtmatige is - voortvloeijende, zooals het genot der Sakramenten, die den Bisschop tot bedienaar hebben, ter uitbreiding en versterking hunner kerk krachtig zouden bijdragen; vervolgens de niet roekeloos gekoesterde verwachting, dat de landsbestuurderen, door wier onverdraagzaam toedoen, in den tijd, toen vooral het plan om eenen tot Bisschop te doen wijden tot rijpheid kwam, de getrouwe Apostolische Vicaris Joannes van Bijlevelt, na eerst uit 's Hage en later ook uit Utrecht verdreven te zijn, genoodzaakt was te Arnhem, als balling, te leven, voor eenen Bisschop van de keuze der Utrechtenaren toegefelijkheid en oogluiking zouden overhebben; terwijl eindelijk par-

tijzucht en hartstogt zullen hebben ingeblazen, dat de rol van onafhankelijken van 's Pausen wil en gezag eenmaal opgenomen niet mogt worden tot schande gemaakt, en dat men dus Zijner Heiligheid - reeds lang deerlijk bespot en beschimpt - de les moedig lezen, kortom, dat men volhouden en triumferen moest.

Er werd derhalve besloten voort te gaan, en eenen Aartsbisschop van Utrecht te kiezen. Op den 27 April des jaars 1723 kwamen de acht mannen, het zoogenaamde Kapittel uitmakende, en die zich tot het doen der keuze bevoegd durfden rekenen, zamen. Zij waren Jan Christiaan van Erkel, pastoor te Delft, Cornelis Steenoven, pastoor te Leiden, Willem Daellennoort, pastoor te 's Hage, Matthias Oosterling, pastoor te Delft, Gijsbert van Dyck, pastoor te Utrecht, Theodorus van der Croon, pastoor te Gouda, Willebrord Kemp, pastoor te Utrecht en Nicolaas Broedersen, pastoor te Delft. Van Erkel droeg den naam van Deken, Steenoven en van Dyck beiden dien van Vicaris des Kapittels. Met eenparigheid van zeven stemmen werd Steenoven, uit hun midden, tot Aartsbisschop verkozen.

Men moet met dit soort van menschen en met den eigenaardigen en erfelijken geest, die hen bezielt, bekend wezen, om op het vermoeden te kunnen geraken van hetgeen, na dezen nieuwen, gewigtigen stap, allereerst het voorwerp hunner zorg geworden is: maar, van den anderen kant, niets verwondert minder dan juist *deze* zorg, wanneer men eenmaal weet, hoe zij er op bedacht waren, om jegens het Opperhoofd der Kerk, met hetwelk zij, die immers aanspraak maken, dat zij de ware, zuivere Katholieken, de belijders der echt Christelijke waarheid en de handhavers der eenig degelijk goede Kerktucht

zijn, steeds voorgeven naar behooren vereenigd te wezen, gehoorzaamheid en eerbied in uiterlijke vormen te huichelen, terwijl zij met der daad aan den Paus de wet zochten te stellen en hem naar hunne inzigten te dwingen, en over zijne bevelen en straffen niet in het minste zich bekommerden. Tegenover den Hoogsten drager van beide, wetgevende en uitvoerende magt, zelven, grijpen zij, na in volle bewustheid aan wetverbreken en opstand zich te hebben schuldig gemaakt, als zouden deze hen regtvaardigen, naar zeer onwellevende beleefdheden; altijd belovende „al het schuldige" aan hunnen „Allerheiligsten Vader" te bewijzen en te doen, maar ook altijd aan zich de bepaling voorbehoudende hoeveel zij schuldig wezen zullen — hetgeen eigenlijk op - *niets* nederkomt. De „eerste zorg" dan, zoo wordt verzekerd in de Verklaring en Akte van Appel, van den 23 November, of, indien men wil, van den 6 December 1724, door Steenoven, in vereeniging met het Kapittel, als klaagbrief over de verdrukkingen door de Pausen aangedaan de wijde wereld ingezonden, de eerste zorg, zeg ik, zoo van den verkozen Aarstbisschop ter eenre, als van den Deken en het Kapittel ter andere zijde was, denzelfden dag, waarop de keuze had plaats gehad, brieven met vele pligtplegingen (perofficiosas litteras) aan [hunnen] Allerheiligsten Vader Innocentius XIII te schrijven [1]), dien [zij] met alle schuldig eerbewijs (qua par est honoris exhibitione) van de gevierde verkiezing (de

---

1) De verklaring is hier niet geheel naauwkeurig in hare opgave: de brief van Steenoven draagt de dagteekening van den 18 Mei, en nog drie dagen later eerst, werd de brief zoowel van het Kapittel als van den elect, naar Rome verzonden.

celebrata electione) kennis gaven, en onder bijvoeging van de Akte der verkiezing, om verleening van de goedkeuring of gewone bevestiging, verzochten. En — zoo laat op bemerkenswaardige wijze de Verklaring, welke wij thans in regte rede afschrijven, nog volgen — en aangezien wij voorzagen, dat niet ligt drie Bisschoppen hier zamenkomen zouden, om de Consecratie van onzen elect te verrigten, zoo smeekten wij in eene moeite den Allerheiligsten Vader (eadem opera Sanctissimum Patrem obsecrabamus), dat het, met zijn goedvinden, mogte vrijstaan, ditmaal de wijding in onze Kerk door éénen Bisschop te vieren (ut istam consecrationem in Ecclesia nostra cum bona illius venia per unicum Episcopum celebrare liceret)."

Op deze nieuwe verstouting, die ik niet weet of zij eerder den naam van bespotting dan wel van uitdaging dragen moet, kwam den briefschrijvers geen letter ten antwoord, evenmin als antwoord gegeven was op de brieven van den 11 Junij 1721 en van den den 30 September des volgenden jaars aan denzelfden Paus: wat meer is, wij vernemen uit den tweeden brief, na Steenovens verkiezing, door het Kapittel onder dagteekening van den 1 Augustus aan den Paus gezonden — want van drie maanden tot drie maanden ongeveer gingen nu brieven naar Rome tot dat de drie instantiën vervuld waren — dat de man „dien [de kapittelheeren hunne] brieven om ze aan [Zijne] Heiligheit te behandigen toegezonden hadden, die brieven weiger[de] over te geven, t'welk hij zekerlijk [deed] uit vreeze van sommigen persoonen misnoegen te geven." Daarom liet men nu, onder verzoek van verschooning den „brief, [waarbij een duplicaat van den eersten brief des Kapittels en van Steenoven gevoegd

was] aan [Zijne] Heiligheit door den gewoonelijken postryder toekomen." Maar ook deze bragt geen antwoord: noch de gevraagde „bevestiging" van Steenoven's keus, noch het „verlof", dat zijne wijding door éénen Bisschop alleen mogte plaats hebben, werd gegeven, — en alle aanhouden te Rome bleef vergeefsch. —

Wat zal men nu doen? — Niemand, dunkt mij, is er die niet, gelijk wij, beseft, dat deze weigering, hoezeer zij ook konde voorzien worden, inderdaad de kiezers en den verkozene niettemin in het naauw en tot vertwijfeling moet gebragt hebben, en insgelijks, dat, regtens althans, ook in het nieuwe stadium, waar beiden zich thans bevonden, geene keus tusschen voortschrijden of teruggang overblijft. Inderdaad, laat ons voor een oogenblik onderstellen, dat hetgene tot hiertoe door de Utrechtsche partij gedaan en beweerd werd alles ter goede trouw en met schuldeloos gemoed zij geschied; of, wat nog meer is, onderstellen we het onmogelijke, namelijk dat het alles voor de regtbank der geschiedenis en naar uitspraak der Kerkelijke wet, juist het tegenovergestelde bestand hebbe van hetgene de Katholieke Kerk, in vereeniging, zooals van zelve spreekt, met den Paus, zegt het ware te zijn: — dan zal, naar dien geheelen omkeer van zaken, de eisch tot onderteekening van het Formulier van Alexander VII een onregtvaardige eich geweest zijn, waartegen het vrijstond of pligt was zich te verzetten: — dan verdiende de Bulle „*Unigenitus*" van Clemens XI niet anders dan als Kettersche bulle gedoemd, gescholden, geschimpt en in het vuur geworpen te worden: — dan zullen Sasbold Vosmeer, Rovenius, Codde en andere Apostolische Vicarissen, gelijkgerigtigde opvolgers van Schenk van Tautenburg, en Aartsbisschoppen van Utrecht geweest zijn: —

was de benaming van Apostolische Missie, aan de Utrechtsche Kerkprovincie gegeven, onpassend en, ter kwader ure, door de regt en vrijheid verdrukkende Roomsche Curie uitgevonden: — kon er ook, aan het einde van de zeventiende en vervolgens in de achttiende eeuw, volstrekt geen spraak wezen van herstel des Aartsbisschoppelijken Zetels, dewijl die Zetel immer nog voortbestond, maar, na Codde's dood, slechts onbezet was gebleven: — dan zal, al verder, het Metropolitaan-Kapittel, noch door versterf der Kanunniken, noch door hunnen afval van de Katholieke Kerk, noch op eenige andere wijze, zijn te niet gegaan: — dan was de Vicariaatsraad - kwellende benaming! - door Rovenius ingesteld en door de la Torre bevestigd, niet eene door den Vicaris ter zijner hulpe vrij gekozene vereeniging, maar het geregtigde Utrechtsche Kapittel, met hetwelk Rovenius en zijne opvolgers verpligt waren te handelen: — is insgelijks het Collegie, dat onder „Deken" van Erkel in 1723 bestond, het wettige Metropolitaan-Kapittel geweest: — dan zal - wij gaan met onderstellen immer voort - toen hetgeen in 1559, bij het oprigten der Utrechtsche Kerkprovincie, tusschen Paus en Koning bepaald was en krachtens hetwelke, de benoeming des Aartsbisschops aan Philips en aan zijne opvolgers behoorde [1]), door de vestiging der Protestantsche Regering, niet meer kon worden nageleefd, het benoemingsregt, neen, volstrekt niet aan den Paus zijn vervallen, maar zal de keuze des

---

1) Onhandige Jansenisten hebben beweerd, dat deze bepaling alleen de *nieuwe bisdommen* betrof. Hadden zij de Bulle „Super Universas" van Paulus IV nooit gezien? — En hoe is het dan later betrekkelijk Haarlem en Deventer toegegaan?

Kerkvoogds aan het Kapittel behoord hebben: — geene uitdrukkelijke Verordening ook zal ooit geschreven of in het Kerkelijk regt opgenomen geweest zijn, waarbij, voor Zetels, te midden van eene bevolking die van de Kerk is afgescheurd, zooals hier te lande het geval was, de voorziening aan den Paus is voorbehouden: — eindelijk, noch de elect Steenoven, noch degenen welke hem kozen, zullen, door Kerkelijke Censuren, van het regt om te kiezen en gekozen te worden verstoken geweest zijn: — in één woord, alles zal tot aan de gedane keuze van Steenoven regtmatig en naar behooren, aan de zijde van de Utrechtsche heeren, geweest en geschied zijn: — indien we nu al deze onhistorische en onkatholieke onderstellingen, voor een oogenblik als wezenlijke en zuivere en ontegenzeggelijke waarheid wilden laten gelden, dan zouden nog en niettemin, ter goeder trouw gesproken, Steenoven en van Erkel c. s., indien zij, ik zeg niet onderworpen Katholieken, maar, eerlijke lieden geweest waren, na hun wedervaren met de laatste brieven aan den Paus, de zaak hebben moeten opgeven en het werk laten steken. Zij hebben de bekrachtiging (confirmatio) van hunne bisschopskeuze van den Paus gevraagd; zij waren overtuigd, dat zij die behoefden en dat, zonder Pauselijke „Bevestiging", geen Bisschop mag worden gewijd: - welnu - de confirmatie is niet verkregen, zij is met blijkbare verontwaardiging geweigerd: verdere voortgang was alzoo zedelijkerwijze onmogelijk. — De kapitularissen nogtans begrepen, of om naauwkeuriger te spreken, wilden het anders. Zij volhardden in het opzet.

Met de dagteekening van den 24 April 1724, kwam nu een geschrift uit Rome, de ongeldige verkiezing van Steenoven en de halsstarrig volgehouden zaak betreffende:

het was niet gerigt aan het zich noemend Kapittel van Utrecht, maar aan den Hoogwaardigen Nuntius Spinelli te Brussel, met last, om daarvan, vooral in de Hollandsche Zending, naar best bevinden, gebruik te maken; het was niet van den Paus, maar van het Collegie van Kardinalen, die toen reeds in Conclave vergaderd waren, om eenen opvolger van Innocentius XIII te verkiezen; de hoofdinhoud kwam daarop neder, dat de Gezant de geloovigen der Missie, tegen de onderneming des Kapittels en hare verleidelijke bedoeling, ten krachtigste behoeden, en tevens de naburige Bisschoppen, welke vermoedelijk ter wijding van Steenoven zouden genoodigd worden, tegen het onwettige bedrijf en ongeoorloofde handleening zoude waarschuwen. Met een begeleidend en aandringend schrijven van den voornoemden Nuntius, werd het stuk, ter voldoening aan de inzigten van de Kardinalen, in groot getal naar behooren verspreid: doch op wien het den gewenschten goeden indruk gemaakt hebbe, gewis niet op het Kapittel. Zoo weinig werden de leden van dat verstokte ligchaam er tot betere gezindheid door gebragt, dat zij de onbeschaamdheid hadden, om aan den nieuw verkozen Paus, spoedig na Zijne verheffing, de aanvrage om de „bevestiging" van hunne keus, en goedkeuring op het gebeurde, nog eens te herhalen, met bijvoeging aan Zijne Heiligheid — die - men lette wel - geen ander was dan de Kardinaal Ursini, een der drie onderteekenaren van den lastbrief uit het Conclave aan den Nuntius Spinelli geschreven — met bijvoeging, zeg ik, dat zij „verzekerd zijn van de regtvaardigheid [hunner] zaak"; „dat [zij], naar weten, niets verzuimd hebben van hetgene de Kerkelijke Regels bevelen"; dat, zoo Zijne Heiligheid zich slechts gewaardigt een aangeboden klein

geschriftje ter loops te overwegen, „Zij alles zal goedkeuren en door Haar gezag bekrachtigen wat [de kapitularissen] door den nood gedrongen, op regelmatige wijze voor de welvaart [hunner] kerk ondernomen hebben"; dat hunne zaak door hunne tegenstrevers - tot welke, naar 't schijnt, de Pausen toch mede behoord hebben! - „kwaadaardig en regt met de waarheid in strijd, aan het Hof van Rome is voorgesteld"; dat zij, „door de naauwste gemeenschap met Zijne Heiligheid vereenigd, onder Hare gehoorzaamheid staan en door een en hetzelfde geloof, met Haar volkomen verknocht zijn; dat hunne „tegenstanders, die in 't geheim lagen leggen, indien zij er lust toe gevoelen, maar in 't openbaar hun geloof [van de Jansenisten] moeten bestrijden" enz. — Benedictus XIII deed als zijn Voorganger, hij gaf zijne verontwaardiging door stilzwijgen te kennen: - de Utrechtsche heeren bleven mede aan zich zelven gelijk.

De evengemelde brief aan den Paus was van den 27 Julij 1724. Toen dan ook deze Paus niet antwoordde, rigtte men zich, nu wel besloten om tot de wijding over te gaan, in het begin van October, op nieuw — want reeds vroeger, den 9 Maart van ditzelfde jaar, had beroep op buitenlandsche Kerkvoogden plaats gehad — aan eenige naburige Bisschoppen, met name thans aan die van Antwerpen, Roermond, Namen, Utrecht en St. Omer, bepaaldelijk met het doel, om deze Hoogwaardige Heeren tot de wijding van Steenoven uit te noodigen. Hun werd een „zeer spoedig en gunstig antwoord" verzocht, dewijl „de uiterste nood der Kerk geenszins langer uitstel lijden kan". Men verzekerde, bij die uitnoodiging, nogmaals, de regtmatigheid der gedane Verkiezing; maar vooral verdient deze brief onze bijzondere opmerking, omdat daarin, even gelijk

in de latere Verklaring, van welke hier te voren reeds gewaagd is, de gronden besproken zijn, waarop men, zonder 's Pausen „bevestiging" verkregen te hebben, de Wijding nogtans zal doen plaats hebben. Wij moeten aanteekenen, dat ook in dit schrijven, en uitdrukkelijk, erkend werd, dat, volgens de „kerktucht", de „bevestiging" noodzakelijk is: — hierna moge een ieder de redenen wegen, welke ten berde gebragt zijn: 1°. De bevestiging is tot drie reizen toe aan Paus Innocentius XIII, en later nog eens, aan Zijnen Opvolger met de meeste ootmoedigheid en den diepsten eerbied gevraagd; maar de vragers zijn „helaas! omdat de vijanden — overmagtig zijn, geen antwoord waardig gekeurd." 2°. „Volgens de instelling van Christus en hetgeen de Apostelen gedaan hebben moeten over alle kerken Bisschoppen aangesteld worden". 3°. „Het is slechts volgens lateren tuchtregel, die gedurende vele eeuwen niet in zwang was, dat de Bisschoppen door den Paus moeten bevestigd worden": 4°. „maar deze latere tucht weegt niet zwaarder dan het gebod van Christus". 5°. „Daar het buiten [hunne] schuld zij, dat [deze latere tucht] thans niet kan gehouden worden, zoo mag daarom het gebod van Christus niet verzuimd worden". 6°. „Bovendien, men mag misschien uit het stilzwijgen van den Paus besluiten, dat de bevestiging vergund is geworden, volgens den regel des Regts: die zwijgt schijnt toe te stemmen": — of 7°. „ten minste, dat de bevestiging naar kanonieken eisch gevraagd en zonder reden geweigerd zijnde, als verkregen kan gehouden worden".

Zoo min als op ons, hebben deze redenen op de genoodigde Bisschoppen, welken men den moed had die voor te beuzelen, de, daarvan, zoo het althans schijnen

kan, verwachte, uitwerking gehad: ten minste niemand hunner heeft aan de uitnoodiging beantwoord.

Hiermede bleef ook een ander bezwaar onopgeheven, waarvan mede, bij de eerste kennisgeving van Steenoven's verkiezing aan den Paus, reeds gewaagd was. De kerkelijke verordening namelijk vordert tot de Wijding van eenen Elect de zamenwerking van drie Bisschoppen. Niemand zal nogtans verwachten, dat de mannen, welke zich in menige omstandigheid over den eerbied voor irriterende wetsbepalingen stout hadden heengezet, door deze verbodswet zich zullen laten weerhouden, noch zelfs dat uit die moeijelijkheid thans nog vertraging voortspruiten zal - vooral niet wanneer aan de redenen gedacht wordt, waarmede het beletsel der niet verkregen „bevestiging" ter zijde gesteld werd. Het Kapittel en Steenoven hadden immers het hunne gedaan en dispensatie aan den Paus gevraagd; buiten hunne schuld was die geweigerd; misschien kan men, volgens den bekenden regtsregel, uit het stilzwijgen wel afleiden, dat de dispensatie gegeven was; in alle geval, instelling en gebod van Christus waren, dat over alle kerken Bisschoppen moeten gesteld worden; en, ten slotte, bij de veranderlijkheid der kerktucht, moet men zich niet angstvallig aan de wetten houden, die van kracht zijn ten tijde dat men leeft en handelt, maar, wanneer het beter dient, het gebruik der Apostolische of eerste eeuwen der Kerk volgen - en in die tijden werd het drietal Bisschoppen niet vereischt. — Niet onaardig is het van de Jansenisten gezegd, dat zij een Capitulum: *Necessitatis* in het Kanonieke Regt ontdekt hebben: voor deze almagt, die te beter dienst konde doen, omdat de beslissing over de noodzakelijkheid aan de eerlijke vinders werd

voorbehouden, moest alles buigen. Voor de wijding van Steenoven bestond noodzakelijkheid; daarmede is de zaak afgedaan.

De man die nu het werk, zoo vele twistvolle jaren gedreven, de kroon opzetten en in heiligschendend gebaar over Steenoven den Geest Gods zoude afroepen, was, door de gastvrijheid hem bewezen, reeds lang in verzekerde bewaring, — hoewel hij allerminst dezen uiterlijken band behoefde, om ten naauwste met het Utrechtsche Kapittel en zijnen Elect vereenigd te blijven. Met een paar woorden moeten we hem nog bekend maken.

Dominique Marie Varlet had eerst den theologischen leerstoel, dien hij in de Sorbonne te Parijs bekleedde, tegen eene pastorij verwisseld; na weinige jaren deed hij daarvan weder afstand, en begaf zich toen als buitenlandsch zendeling naar Luisiana in Nieuw Frankrijk. Zijne toegenegenheid tot de nieuw veroordeelde leeringen schijnt destijds niet te zijn opgemerkt, althans hij werd, nog werkzaam zijnde als Vicaris-Generaal onder den Bisschop van Quebec, door Paus Clemens XI tot Coadjutor benoemd van den Bisschop van Babylon, met regt van opvolging, en tegelijkertijd zelf tot Bisschop van Ascalon, *in partibus infidelium* verheven. Hij kwam nu voor eene wijle tijds naar Europa terug; maar vóór zijne aankomst te Parijs, was de Bisschop van Babylon reeds overleden. Den 19 Februarij des jaars 1719, te Parijs de Bisschoppelijke Consecratie ontvangen hebbende, nam Varlet de reis naar het hem toevertrouwde Bisdom over Holland. In Frankrijk had hij *verzuimd*, den, door Zijne Heiligheid en de Congregatie *de propaganda fide* geboden eed op het aannemen en doen aannemen van de Bulle „*Unigenitus*" te zweren: hier te lande deed hij zeer dui-

delijk van zijne ware gezindheid blijken, niet slechts door met de „appellanten" zich naauw te verbinden, maar, wat nog erger is, door het veil geven van zijne heilige ambtsdiensten aan de wenschen der scheurlingen. Hij was de vreemde Bisschop, hierboven bedoeld, die in April des zoo even genoemden jaars 1719, op eene magtiging van wege het Kapittel, ook buiten het voormalige diocees van Utrecht, met name te Amsterdam, het H. Vormsel toediende. Zijne kenbaar geworden gevoelens en het ongeoorloofd leenen zijner bediening aan de Nederlandsche weerspannelingen haalden hem 'sPausen billijke verontwaardiging en regtvaardige straffen op den hals, en hij was zoo ras niet aan de grenzen van Persië ontscheept, of hij werd spoedig, ten gevolge eener lastgeving uit Rome, vóór hem reeds aangekomen, door den Bisschop van Ispahan in zijne bediening geschorst. Terugkeer uit het Oosten werd hierdoor noodzakelijk; Varlet besloot er toe, maar spoedde zich niet naar Rome tot den H. Vader: hij vestigde zich te Amsterdam.

Gedurende dit verblijf, werd door het Utrechtsche Kapittel, onder dagteekening van den 13 October des jaars 1723, zeer weinige dagen alzoo - dit verdient wel opmerking - na het zenden van de onbeantwoord gebleven brieven aan de naburige Bisschoppen van Antwerpen, Roermond, Namen, Utrecht en St. Omer, een plegtig en met redenen breed omkleed verzoekschrift aan hem gerigt, waarbij, behalve de, zoo dikwijls herhaalde, betuigingen van eigen regtvaardigheid en de oude klagten over de onregtvaardigheid van anderen — van den Paus, in de eerste plaats — nog met bijzonderen ophef gewezen werd op de leidende hand der Goddelijke Voorzienigheid, die zelve hem, als toeverlaat in den nood der jammerlijk

verdrukte Utrechtsche Kerk, herwaarts zal gevoerd hebben — alles met het doel, om den wis uiterst ongenegen man te verbidden, dat hij zich gewaardige de zoo noodzakelijke wijding aan Steenoven te verrigten. — Over Varlet's suspensie, die, al ware zij het eenige beletsel geweest, de inwilliging der kapittel-bede onmogelijk maakte, zoo mede over censuur-schennis en daaruit voortvloeijende irregulariteit, is mij niet gebleken, dat tusschen hem en zijne Utrechtsche vrienden, bij deze gelegenheid, zelfs spraak zal geweest zijn. Wel heb ik nogtans voor mij liggen Varlet's brief, den 1ⁿ Januarij 1723 te Amsterdam aan Zijne Heiligheid Innocentius XIII geschreven [1]), waarin hij, onder anderen dus bad: „Moveat te, Sanctissime Pater, innocentia mea, moveant labores mei, justumque illud ac sollicitum Ecclesiae meae, jam a decem ferme annis desertae, opitulandi desiderium. *Censuram Episcopi Ispahamensis benignus solve.*" Uit deze bede kunnen we niet anders opmaken dan dat Varlet, bij den aanvang van het jaar 1723, het er voor hield, dat de gevelde Censuur hem verbond: zeker is het, dat hij er niet van werd ontheven. Ter loops moet ik hier twee punten opmerken. Het eerste: dat in een lateren brief, mede uit Amsterdam, gedagteekend 24 Augustus 1724, aan den Opvol-

---

1) Deze brief komt, getcekend met letter C, voor onder de Pièces Justificatives, die als Aanhangsel gevoegd zijn bij de Plainte de M. l'Evêque de Babilone a l'église Catholique, gedagteekend Amsterdam, den 6 Junij 1724. — Wij laten de vertaling volgen van het uittreksel waartoe de citatie behoort: „Laat mijne onschuld, Allerheiligste Vader, U bewegen; laat mijn verrigte arbeid U bewegen, en het regtvaardige verlangen dat mij zoo veel kommer baart, om mijne, nu reeds bijkans tien jaren verlatene, Kerk bijstand te bieden. Ontbind goedertieren de Censuur des Bisschops van Ispahan."

ger van Innocentius XIII, wel veel geklaagd werd over onregt en geleden nadeel, waarvan herstel gevorderd wordt, maar niet meer uitdrukkelijk om bevrijding van de Censuur gebeden is. Het tweede — dit is van anderen aard — dat eene *vergissing* heeft plaats gehad aan de, door ons aangehaalde en cursijf geplaatste woorden uit den brief van den 1 Januarij 1723 — vergissing, welke tot het vermoeden zou kunnen leiden alsof Varlet, in het Latijn aan den Paus schrijvende, anders spreken moest dan in het Fransch en voor het algemeen: in de Fransche vertaling namelijk die achter den Latijnschen brief gevoegd is, is een woord tusschengeschoven: „Censuram Episcopi Ispahamensis benignus solve" luidt in trouwe, woordelijke vertaling: „Ontbind goedertieren de censuur des Bisschops [genetiv. subjecti] van Ispahan": de Fransche vertaling heeft er van gemaakt: „daignez lever la censure *injuste* de M. l'Evêque d'Ispahan." — Dat is te erg, dan dat ik het met stilzwijgen mogt voorbijgaan, al ben ik juist niet in staat den valschen munter aan te wijzen: op het laatste blad van de „Plainte" enz. zijn „fautes a corriger" opgegeven, *deze* „zinstorende" fout is, naar het schijnt, over 't hoofd gezien.

Te lang reeds heeft Varlet ons opgehouden, dan dat wij verder nog een woord aan gissen of wegen van de redenen verspillen mogen, waarmede hij het schorsende vonnis, dat op hem bleef drukken, ter zijde stellen dorst. Genoeg, gecensureerd, gesuspendeerd als hij was, leende hij zich op nieuw tot het verlangen des Utrechtschen Kapittels, en de 15 October van het jaar 1724 was de droevige zondag, waarop nu de heiligschendende consecratie van den eersten Jansenisten-Aartsbisschop van Utrecht, Cornelis Steenoven, voltrokken werd.

Deze gebeurtenis en de ontboezemingen, waartoe zij den briefschrijver aanleiding gaf, en die over den geest, welke in de partij heerschte, gelijk reeds gezegd is, een immer belangrijk licht verspreiden, zijn de inhoud des beloofden Briefs van Dom Thierry de Viaixnes, dien wij thans laten volgen. — Dit eenige nog: wij geven den Brief in de oorspronkelijke taal, en in spelling enz. geheel gelijk aan den afdruk welke door Hoynck van Papendrecht bezorgd werd: alleen zullen wij uit een Afschrift, dat voor het oogenblik in ons bezit is, een tweetal namen aanvullen, welke de eerste Uitgever, om ligt te vermoeden reden, ten zijnen tijde niet aan de openbaarheid heeft willen prijs geven.

"Soli Deo honor et gloria.

Monsieur très Venerable et très honoré Abbé.

Bien des raisons m'obligent à rendre compte à votre chere Reverence de ce qui s'est passé icy depuis quelques tems. La chose le merite bien; et vous avés tant contribué à inspirer du courage à nos Messieurs, et à leur faire prendre l'heroique resolution qu'ils ont enfin executée; qu'il est bien juste de ne vous rien laisser ignorer d'une ceremonie qui ne s'est jamais faite dans ces Provinces depuis plus de 150 ans. J'aurois dû même plustot m'acquitter de ce devoir. Mais j'espere que vous aurés la bonté d'excuser un pauvre vieillard, qui est devenu bien pesant, et qui d'ailleurs est accablé journellement de plus de travail qu'il n'en peut porter.

Graces au Seigneur l'archevêque d'Utrecht est enfin sacré. Ce n'a pas été sans trouver bien des obstacles qu'il a fallu vaincre tant au dedans qu'au dehors, les difficultés sembloient même augmenter sur la fin, et quelques Chanoines timides et difficultueux, nous ont fort embarassé; mais enfin ils se sont rendu à la raison, et tout c'est fait avec une parfaite unanimité. Le Dieu des misericordes a eu compassion de nous, et il a lui même determiné les esprits selon sa sainte volonté. Peut-etre même qu'il a permis tous ces obstacles, afin qu'on prit plus de precautions, et

qu'on jetta mieux ses mesures. Car on je puis vous assurer, mon tres estimable Monsieur, qu'on n'a rien obmis de tout ce que les loix, les regles, et la bienseance obligent. C'est dans notre Chapelle domestique, dont votre souprieur a pû vous faire la description, et ou il a dit la S. Messe, que c'est fait la ceremonie du sacre, qui commença à 5 heures et demi du matin, et dura au moins trois heures. Pour vous en donner une juste idée et bien sûre; je ne scaurois mieux faire, que de vous transcrire l'Acte que j'en dressai moi-même sur le champ, et qui fut signé par tous les assistans qui entendoient le latin, au nombre de 16. Les 7 autres n'étoient pas de si grande consideration. Voici cet Acte.

„Anno Domini 1724, die 15 mensis Octobris, quae est Dominica 19 post Pentecosten, Illustrissimus ac Reverendissimus Dominus Dominicus Maria Varlet Episcopus Babiloniensis, Amstelodami in Sacello suo domestico, inter Missarum solemnia, in Archiepiscopum et Pastorem ordinarium Ecclesiae Metropolitanae Ultrajectensis Catholicae consecravit Illustrissimum ac Reverendissimum Dominum Cornelium Steenoven, jam dudum Pastorem emeritum, et dictae Ecclesiae simul et Harlemensis, Sede vacante, Vicarium Generalem; et ordinavit juxta ritum omnem in Pontificali Romano praescriptum [1]). Ad hanc consecrationem peragendam, dictus Illustrissimus Epi-

[1]) Wij hebben ons ten regel gesteld om, na hetgene vooraf gezegd is, verder geene aanmerkingen aan den Brief van de Viaixnes toe te voegen: de lezers, welke lust of behoefte gevoelen, zullen, mits zij Latijn verstaan, met genoegen en vrucht, de puntige „Observationes", waarmede Hoynck van Papendrecht dat werk bij voorraad, uit de hand genomen heeft, raadplegen. Om ook onzerzijds echter nog één staaltje aan te voeren van den waarheidszin der Jansenisten — de „Akte" is door zestien hoofdmannen onderteekend — en te doen uitkomen, hoeveel vertrouwen men stellen kan op die geschriften zelfs, welke zij met den naam van „Akte" bestempelen, trekken we hier eene „Observatio" van Hoynck kort te zamen. De Akte zegt, dat Varlet de Wijding verrigt heeft gansch en al volgens de ritus in het Pontificale Romanum voorgeschreven. — Is dit waarheid? — 1°. Het Pontificale verbiedt, dat een Elect geconsacreerd worde, tenzij de wijdende Bisschop vooraf het bewijs hebbe, in een Apostolieseh schrijven, zoo de wijdeling buiten de curia is, van de Pauselijke „Commissio" tot de Consecratie. 2°. Het Pontificale Romanum wil voor de plaats der wijding, niet eene huiskapel, maar kerk; 3°. twee assisterende Bisschoppen bij den wijdenden Bisschop. Men oordeele. —

scopus Babiloniensis per supplices litteras, ab Amplissimo Decano et omnibus Capituli Ultrajectini Canonicis subsignatas et sigillo munitas, humillime simul et instantissime fuerat supplicatus et requisitus; ipsique dignissimo Praesuli electionis praedicti Domini Steenoven instrumentum ab Amplissimo Decano porrectum, publice, intelligibiliter et distincte in dicto Sacello praelectum est; deinde eidem Praesuli expositum quod, ut ipsum non latebat, Capitulum Ultrajectense ternis et amplius vicibus a defuncto Summo Pontifice Innocentio XIII per annum ferme integrum, nec non et a moderno ipsius Successore Sanctissimo Domino Benedicto XIII humillime, enixissime et canonice expostulasset electionis dicti Illustrissimi Domini Cornelii Steenoven confirmationem, sed absque ullo prorsus responso; denique, quod debite et convenienter a Venerabili Decano et Capitulo, quinque ex vicinioribus Episcopi, Atrebatensis scilicet, Audomarensis, Antverpiensis, Namurcensis et Ruremundensis, fuissent invitati et rogati, ut huic consecrationi manum admoverent, sed frustra expectati; unde Gratiam suam Illustrissimam ardenter et suppliciter deprecarentur, ut Episcoporum defectu, Amplissimos Dominos in dignitate Ecclesiastica constitutos, J. C. van Erckel dicti Ultrajectensis Capituli Decanum, et Guilelmum Fredericum Dalennoort ejusdem Capituli Canonicum et Dioecesis Ultrajectinae Officialem, pro Assistentibus sibi asso-

---

Betreffende het genoemde sub. nº. 1, verdient bijzonder opmerking hetgeen, volgens de Ritus van het Pontificale, bij den aanvang der Consecratie, geschiedt. De oudste Hulpbisschop — wiens plaats door van Erkel zou vervuld zijn — rigt zich tot den wijdenden Bisschop met deze woorden: „Hoogwaardige Vader, onze Heilige Moeder de Katholieke Kerk vraagt, dat gij den hier tegenwoordigen priester tot het Bisschoppelijke lastambt zult verheffen." De wijdende Bisschop — Varlet — vraagt daarop: „Hebt gij eene Apostolische lastgeving?" — Van Erkel: — „Die hebben wij." — Varlet: — „Zij worde gelczen." — Dan ontvangt — immer volgens het Pontificale — de Notarius van den wijdenden Bisschop het Apostoliesch schrijven uit de hand van den oudsten Assistent-bisschop, en leest met luider stemme het stuk van den beginne tot het einde af; waarop dan de wijdende Bisschop zegt: „Deo gratias." — Hoe men het met dit gedeelte van de Ritus in het Pontificale gemaakt hebbe, wil ik niet onderzoeken: maar het zal, vertrouw ik, wel klaarblijkelijk wezen, hoe men over de Akte, hier ter plaatse te denken heeft.

ciare dignaretur: quod et praestitit; et cum omnibus solemnitatibus, orationibus, benedictionibus, unctionibus, et caeremoniis consuetis, ac in Pontificali Romano praescriptis; nec non juramento, quod in eodem Pontificali habetur, per eundem consecrandum juxta formam consuetam prius praestito, fideique facta professione secundum articulos ibidem praescriptos; idem dignissimus Praesul, dictum Illustrissimum Dominum Cornelium Steenoven in Archiepiscopum Ultrajectensem, et ordinarium hujus Ecclesiae Pastorem consecravit et ordinavit, praesentibus infrascriptis testibus. In quorum omnium fidem subscripsimus die et anno ut supra.

† Dominicus Maria Episcopus Babiloniensis.

Cornelius Archiepiscopus Ultrajectensis.

Joannes Christianus Erckelius Capituli Metropolitani Decanus.

Guilielmus Fredericus van Dalennoort Capituli Ultrajectini Canonicus et Officialis, Archipresbyter Delflandiae Pastor Hagae.

Theodorus Doncker Archi-Presbyter et Pastor Amstelodamensis.

Lucas Ahuys Pastor Senior Amstelodamensis, librorum Censor, et Protonotarius Apostolicus.

Jacobus Krys Juris utriusque Doctor, Pastor Amstelodamensis, Officialis Harlemensis, Protonotarius Apostolicus.

Antonius Meyers Pastor Amstelodamensis.

D. Theodoricus de Viaixnes Presbyter Religiosus Benedictinus Congregationis S^ti^ Vitoni in Gallia.

Fredericus Mauritius Foinard Presbyter, pridem Pastor et Decanus Caletensis in Gallia.

Nicolaus de Wolff Presbyter et Capellanus Leydae,

Adrianus Wittert Juris utriusque Doctor.

Jacobus Lock Juris utriusque Doctor.

Joannes Wittert.

Arnoldus Josephus de Brigode Du Bois.

Matthias Oosterling Capituli Ultrajecti Canonicus et Secretarius, Pastor Delphis, Theologiae Doctor et Protonotarius Apostolicus.

[*Vertaling van vorenstaande Akte.* In het jaar des Heeren duizend zeven honderd vier en twintig, op den vijftienden October, zijnde de negentiende Zondag na Pinksteren, heeft de Doorluchtige en Hoogwaardige Heer Dominicus Maria Varlet, Bisschop van Babylon, te Amsterdam in zijne huiskapel, onder de plegtige Mis tot Aartsbisschop en gewonen Herder der Katholieke Metropolitaan-kerk van Utrecht geconsacreerd den Doorluchtigen en Hoogwaardigen Heer Cornelis Steenoven, sinds geruimen tijd emeritus-pastoor en, bij openstaanden zetel, Vicaris Generaal van voornoemde kerk en te gelijk van die van Haarlem, en heeft de wijding gedaan geheel en al volgens de in het Roomsch Pontificale voorgeschreven ritus. Tot het verrigten van gemelde consecratie was voornoemde doorluchtige Bisschop van Babylon ootmoedig en ten dringendste gebeden en verzocht bij smeekbrieve door den zeer achtbaren heer Deken benevens alle de kanunniken van het Utrechtsche Kapittel onderteekend en met zegel voorzien; en is eerst aan hem Hoogwaardigen Bisschop de Acte der verkiezing van voormelden Steenoven door den Deken overgereikt, en daarna openlijk en wèl verstaanbaar en duidelijk in voornoemde kapel voorgelezen: wijders is aan meergemelden Bisschop vertoog gedaan, dat, zooals hem niet onbekend was, het Utrechtsche Kapittel drie en meerdere malen, gedurende bijkans een geheel jaar, van wijlen Paus Innocentius XIII, en insgelijks van zijnen tegenwoordig regerenden Opvolger, den Allerheiligsten Heere Benedictus XIII, allerootmoedigst en nadrukkelijkst en op kanonieke wijze de bevestiging van den Doorluchtigen Heer Cornelis Steenoven voormeld had gevraagd, doch zonder eenig antwoord ontvangen te hebben: en eindelijk dat door den Eerwaardigen Deken en Kapittel op behoorlijke en gepaste wijze, uit de naburige Bisschoppen vijf, te weten, die van Atrecht, van St. Omer, van Antwerpen, van Namen en van Roermond waren genoodigd en verzocht om tot de tegenwoordige wijding de hand te leenen, doch dat men te vergeefs hen heeft gewacht: dat zij [deken en Kapittel] derhalve zijne Doorluchtige Genade vurig en ootmoedig smeekten, dat hij, bij gebrek van Bisschoppen, zich zoude gewaardigen de zeer achtbare heeren, beiden in kerkelijke waardigheid geplaatst, J. C. van Erckel, deken van meergenoemd Kapittel, en Willem Frederik

Dalennoort, kanunnik van hetzelfde Kapittel en officiaal van het diocees van Utrecht, als Assistenten te nemen, hetwelk hij ook heeft gedaan: en zoo heeft de Hoogwaardige Bisschop meergemeld met al de gewone en in het Roomsch Pontificale voorgeschreven plegtigheden, gebeden, zegeningen, zalvingen en ceremoniën, en nadat vooraf door den te wijdene de eed, insgelijks in het Pontificale aangegeven, naar het gebruikelijke formulier, gedaan, en de geloofsbelijdenis, volgens de terzelfde plaatse voorgeschreven artikelen, afgelegd was geworden, den reeds vaak gemelden heer Cornelis Steenoven tot Aartsbisschop van Utrecht en tot gewonen Herder dier kerke geconsacreerd en geordend, in tegenwoordigheid van de hierna geschreven getuigen. Ter bevestiging van al hetwelke, wij hebben onderteekend ten dage en jare als boven. — *Hier volgen de handteekeningen.*]

On ne peut pas être plus edifié que nous le fumes du Consacré et du Consecrateur; la solide pieté, et la religion la plus pure paraissoient peintes sur leur visages. Chacun en fut attendri jusqu'aux larmes; et je doute que pareille ceremonie se soit jamais faite avec plus de majesté, d'ordre, de decence, de tranquillité, et de canonicité. Tout y étoit d'une propreté achevée, sur tout, les ornemens. Nous ne nous étions point encore servi de ceux du calice, si richement et artistement travaillé par Melles vos Soeurs, et dont elles ont fait present à M. Du Bois. Il parurent pour lors dans tout leur lustre pour la première fois. Je leur en fait compliment, et les salue avec respect. Je paru toujours dans une si illustre compagnie dans mon habit de Benedictin, ayant seulement un surplis et une étole; car j'étois comme le directeur des ceremonies. Ce fut moy qui d'abord lû, à haute voix l'*instrumentum electionis*, qui est assé long; et ensuite je servi comme de Diacre a Mgr. de Babilone. Pendant que les deux Prelats faisoient leurs actions de graces, j'allai fabriquer l'acte que vous vené de lire plus haut; et je le fis signer un peu après 9 heures. Il a été inscrit dans les registres, et est conservé dans les Archives, tout ecrit de ma main. Ainsi on se souviendra d'un pauvre Benedictin, qui fait gloire d'être de l'ordre des Saints Willebrord, S. Boniface et tant d'autres de mes illustres Confreres, qui ont fondéc cette

Eglise, et l'ont gouvernée pendant plus de trois siecles. Peut-être que si on eut continué d'en tirer les Evêques de l'ordre de S. Benoist, elle se seroit mieux conservée.

Nous avions prit toutes les precautions possibles, pour que la chose fut fort secrete, et se passa sans éclat du moins au dehors, pour ne pas chocquer MM. des Etats ni nos Magistrats Protestans. Mais les Romanistes nos adversaires, qui epient toutes nos actions, et nos demarches, publierent bientot le sacre par tout. et il est deja connu dans toutes ces Provinces. Nous avons même tout lieu de croire, que ce sont eux qui ont porté leurs plaintes à ce sujet à MM. les Bourguemaistres d'Amsterdam. Le 23 ceux cy citerent trois de nos Pasteurs à comparoitre le lendemain devant eux. La principale plainte fut qu'on ne les avoit pas averti de cette ceremonie si importante, et qu'on n'avait pas demandé leur agrément. Nos Messieurs leur avouerent sincerement comment le tout s'étoit passé; mais ils leur firent remarquer 1. qu'on avoit jetté toutes les mesures possibles pour tenir la chose secrete, et que nos seuls adversaires la faisoient éclater. 2. Que la ceremonie s'etoit point faite dans aucune de nos Eglises, mais dans la maison d'un Bourgeois. 3. Que M. Krys avoit eu soin depuis 2 ans, de les avertir de tout ce qui regardoit l'Archevêque d'Utrecht, et qu'on avoit fait la même chose auprès de MM. des Etats, jusque là que plusieurs s'etoient plaints qu'on ne consommoit pas cette affaire etc. en un mot, les Bourguemaistres reçurent gratieusement nos Messieurs, parurent contens de leurs reponses, et explications; et en écrivirent le jour même à leurs Deputés à La Haye. Depuis ce tems nous n'en avons eu aucune nouvelle, et je suis persuadé que les choses n'en iront que mieux.

Nos adversaires qui n'ont pour but que d'augmenter le schisme quoiqu'ils ne le scauroient porter gueres plus loin, se flattent qu'ils pouront presentement obtenir de MM. des Etats leur agrément pour qu'ils puissent avoir un Evêque Vicaire Apostolique nommé par le Pape, et ils pressent de nouveau pour qu'on leur permette le S^r. van den Steen. Mais nous esperons que leurs efforts seront inutiles. Ils publient entre autres choses contre nous, que notre nouvel Archevêque est un fantôme, puisqu'il n'est sacré que par un Evêque interdit de toutes ses fonctions par le Pape même.

Mais la divine Providence, qui en tout se declare si sensiblement pour nous, a fait que l'Apologie de ce tres digne Prélat fut sortie de dessous la presse un peu avant le sacre. On en distribua même des exemplaires à tous ceux qui y étoient presens. Elle commence à devenir publique et produit des tres bons effets dans l'esprit de tous ceux qui la lisent Je prie M. Ernest d'avoir la bonté de vous en faire tenir un de ceux qu'on lui a envoyé. Rien n'est plus capable de couvrir la Cour Romaine d'une éternelle confusion, que cette affaire. Elle ne se tirera jamais de ce mauvais pas: et je suis persuadé que la simple lecture de l'Apologie vous fera fremir d'horreur contre l'iniquité de cette Cour, et que vous rendré une pleine justice à cet admirable Evêque. Depuis plus de deux ans et demi, que j'ai l'honneur de demeurer ici avec lui, je puis vous assurer Monsieur et tres honoré Abbé que je ne cesse d'admirer la pureté de ses moeurs, la penetration de ses lumières, la droiture de sa conduite, la prudence et l'ardeur de son zele, la profondeur de sa science et de son érudition. Entre nous je suis son Confesseur, et j'en puis juger mieux que personne. On ne peut pas un meilleur naturel. C'est un Evêque tout Apostolique, et qui aurait fait des grands fruits en Perse, si la Cour Romaine, qui ne veut que des esclaves, ne l'avoit traversé, aussi bien que les Jésuites et les Moines Mandiants, ses suppots et valets de pied. Les Papes même sont les esclaves de cette Cour, et quand ils voudroient quelque chose, elle les corrompt pour satisfaire sa hauteur, son ambition, et son avarice. S'ils aimoient cordialement la Religion, et ne cherchoient que d'étendre et fortifier le Royaume de Jésus Christ en ce monde, ce qui devroit être leur unique but et occupation, n'emploieroient-ils pas les meilleurs Ministres, et les plus capables de gagner les ames à ce divin Sauveur? Rejetteroient-ils du Ministere ce qu'il y a de plus saint et de plus éclairé dans l'Eglise, comme ils font ceux qu'il leur plait d'appeler Jansenistes, parce qu'ils ne donnent pas dans le fanatisme de leur infallibilité ridicule? N'auroient-ils pas dû avoir une joye infinie, de voir que l'on avoit moyen de rétablir l'Eglise de Hollande sur son ancien pied? D'y revoir publiquement un Archevêque d'Utrecht, et peut-être même ses Suffragans? Pouvoient-ils se dispenser de se joindre à Nous, de nous secourir, de nous seconder pour perfectionner une si bonne oeuvre? Bien

loin de la, nous trouvons plus d'obstacles du coté de Rome, que de la part des Protestans. Que cela crie vengeance devant Dieu, et doit faire horreur à tous les hommes de bonne volonté! Ouy, je ne crains pas de le dire, la Cour de Rome par la maniere dont elle se conduit, fait plus de mal à l'Eglise, que les Payens, les Infideles, les Heretiques et les Schismatiques; et elle met des obstacles invincibles à leur conversion. C'est par l'humilité, le desinteressement, et la charité que les Apôtres et leurs successeurs animés du même esprit, ont fait tant de progrès. Tant que les Papes, les Cardinaux, les Evêques et autres Ministres de l'Eglise Catholique, ne se laisseront conduire, que par des vües d'ambition, d'orgueil, de despotisme, de domination, d'avarice et d'amour, comme nous avons le malheur de le voir de nos jours dans la pluspart, l'Eglise Catholique deperira toujours de plus en plus. Mais Dieu ne l'abandonnera pas. Il y aura toujours des Elus. *Reliquit sibi semen.* Et peut-être se conservera-t-il dans cette pauvre Eglise affligée, une source pure de la foy, de la morale, et de la discipline Ecclesiastique, qui repandra quelque jour ses ruisseaux dans toute l'Eglise universelle. On n'aura qu'à suivre son exemple. Je le souhaite de tout mon coeur, et je commence à l'esperer un peu depuis que nous avons un Chef dans toutes les formes les plus pures selon les canons de l'Eglise. C'est pourquoi nous invitons tous les Catholiques du monde à chanter avec nous à ce sujet. *Laudate Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi. Quoniam confirmata est super nos misericordia ejus; et veritas Domini manet in aeternum.* Je suis persuadé, Monsieur et tres Reverend Abbé, que vous entrerés dans ces sentimens de jubilation. Vous avés trop donné des marques de vos bonnes intentions, et de votre zele pour le bien de cette Eglise, pour pouvoir en douter tant soit peu. Il est vrai que nos Messieurs eussent ardemment souhaité, et moi plus que personne, que votre Reverence eût pû être l'Abbé assistant de notre Evêque Consecrateur. Mais nous nous sommes rendu à vos puissantes raisons; et nous ne laissons pas de vous avoir de tres grandes obligations de votre bonne volonté. Tous nos Messieurs, et tres particulierement notre nouvel Archevêque, et M. le Doyen, m'ont bien chargé de vous en assurer dans l'occasion, et de l'estime et veneration qu'ils ont

tous pour votre personne et votre merite. Mgr. de Babilone, qui ne vous connoit que de reputation, auroit bien desiré aussi de faire connoissance avec vous. Il est presentement à Helder, ou il est allé faire la dedicace d'une nouvelle Eglise, et donner la confirmation. S'il étoit ici, il ne manqueroit pas de me charger de vous assurer de ses estimes et de ses respets.

Pour ce qui regarde M. van der Heyden, votre Reverence m'a pleinement satisfait, par ce qu'elle a eu la bonté de m'en écrire; et j'admire votre charité à son egard. C'est bien dommage, qu'il ne soit pas maitre de certaines preventions, et de ses saillies, et qu'il n'ait pas assé d'ordre et de systheme dans sa doctrine et dans sa conduite. Car du reste, il a beaucoup de Religion et de merite. On nous mande, qu'il est presentement à Ostende; et qu'il souhaite de s'instruire à fond de nos affaires, pour voir, s'il se determinera à se donner à cette Eglise-cy, et à y recevoir la Pretrise des mains de notre nouvel Archevêque. Je scais même, qu'on lui a envoié la *Causa Ecclesiae Ultrajectinae*, et les reponses qu'on a faites aux lettres de l'Internonce, et à celle des Cardinaux du conclave contre notre bon Clergé. Mais par tout, ou il se pourra trouver, ce sera toujours un Anti-Moine. Et comme je lui ai dit à lui-même, il y Moines et Moines. Je lui passe ses prejugés contre les Mandians et les Jésuites. Mais pour les Benedictins, qui ont si avantageusement soutenu l'Eglise, et la soutiennent encor depuis plus de douze siecles, il en devroit avoir une autre idée; et il verra, que dans ce Pays on y met une grande difference.

J'ai tant de consolation, Monsieur et tres intime Abbé, de m'entretenir avec votre tres chere Reverence, que je ne m'apperçois pas, que j'abuse de votre patience par une si longue lettre. Je lui demande cependant encor en grace, de vouloir bien me permettre d'assurer votre sainte communauté de mes respectueuses tendresses, et de mes justes sentimens de reconnoissance, et d'avoir la bonté de me recommander a ses saints sacrifices et prieres, particulierement le R. P. Prieur que j'aime tendrement, M. D. Anselme, M. le Cellerier, M. D. Philippe Cleymans votre cher Neveu, que j'embrasserois bien volontiers icy etc. Je n'oserois nommer D. Guislain, parce qu'on m'assure que votre Reverence n'a pas lieu

d'en être contente, ni de mon Frere Colomban, dont je suis tres faché; car s'ils suivoient vos ordres et vos exemples, il m'a paru que ce seroient d'excellens sujets. Je souhaite que le Seigneur leur ouvre les yeux, et leur touche le coeur; mais encor bien plus à ceux, qui font malheureusement profession ouverte de combattre la verité, et de vous être opposé. Il faut être autant animé de l'esprit de Jésus Christ, que vous l'etes, pour soutenir si dignement un tel fardeau. Qu'il vous continue et vous augmente ses graces et ses faveurs. C'est l'ardent desir de celui qui fera toujours gloire, d'être avec le coeur le plus penetré de sentimens de reconnoissance, de veneration, d'estime, et d'attachement en N. S. J. C.

Monsieur tres illustre et tout estimable Abbé.

Votre tres humble tres obeissant et tout devoué serviteur,

A Amsterdam ce 31 [1]) Novembre 1724.

D. Thierry de Viaixnes.

P. S. Cette lettre n'a pu partir pour Ernest que le 2 Novembre. Si vous jugés à propos de la communiquer à M. l'abbé du Parck et à M. Cinck; voulés vous bien les assurer tous deux de mes profonds respets?
Quam bonus Israël Deus; his qui recto sunt corde?"

---

[1]) Blijkbaar is hier eene misstelling, welke wij nogtans zoo min, als de eerste uitgever het deed, hebben getracht te verbeteren.

PATER FELIX

IN

NOTRE-DAME TE PARIJS.

Onder nog grooter toevloed en bijval, zoo mogelijk, dan het vorige jaar, heeft Pater Felix, de beroemde opvolger der Paters Ravignan en Lacordaire in Notre-Dame, zijne vierde reeks van conferentiën gedurende de jongste vasten gehouden [1]). Zijne even degelijke als schitterende welsprekendheid heeft weder zijn niet minder aanzienlijk dan talrijk gehoor meêgesleept, verrukt, soms ontzet, dit niet het minst door de plaatsen die we straks laten volgen. Het door hem gekozen onderwerp was nog weinig, of in het geheel niet, van den Christelijken kansel, gelijk hij zelf opmerkte, behandeld — doch het oogenblik vorderde die stof: hij heeft gesproken over den *Vooruitgang*, en gepoogd: in Christus en zijne leer de *goddelijke*

---

[1]) Zie *de Katholiek*, D. XXVII, bl. 122.

oplossing van den menschelijken vooruitgang aan te wijzen. Om dadelijk het hoog gewigt van 't onderwerp te doen begrijpen, is Pater Felix begonnen, met én uit de natuur van den mensch én uit de behoeften der eeuw aan te toonen, hoe dringend noodzakelijk de oplossing van 't vraagstuk des vooruitgangs is. In de tweede conferentie stelt hij het punt van uitgang, in het derde het punt van aankomst dier menschelijke voortschrijding vast. Het eerste ligt in de drie hoofdleerstukken der schepping, van den val en het herstel; het tweede, de eindterm, is in 't aanschouwen, 't beminnen en 't bezit van 't oneindige. Dan komt de redenaar — na 't begin en 't eind des vooruitgangs te hebben aangegeven — van zelf tot de verdere vraag: Hoe moet de menschheid van het eene naar het andere gaan? Welke is de aard dier voorwaartsche beweging, waartoe God haar weder geroepen heeft, met haar op te beuren uit haren val? Met andere woorden: „Wat is boven alles het voorwerp van den menschelijken vooruitgang?"

Deze vraag beantwoordt Pater Felix in de vierde conferentie, en daaruit wenschen we ditmaal enkele treffende plaatsen onder de aandacht onzer lezers te brengen.

„Het gewigt — zegt hij — der vraag: waarop vóór alles de vervulling van de wet des menschelijken vooruitgangs vallen moet — heeft scholen doen ontstaan, de scholen stelsels, de stelsels meeningen. Maar in die onbegrensde versplitsing der scholen, stelsels en meeningen, komt overal ééne gedachte en ééne strekking als de algemeenste en meest verspreide uit: de *stoffelijke ontwikkeling*, namelijk, wordt in de boeken voorgesteld, en in de werkelijkheden des levens beoefend als de voornaamste vooruitgang, als de vooruitgang zelf."

Tegenover dit feit van den tijd, wil de redenaar onderzoeken: „welke in zich zelve de *waarde* der stoffelijke ontwikkeling in den menschelijken vooruitgang is, en welke de maatschappelijke gevolgen van hare overdrijving zijn."

„De stoffelijke ontwikkeling heeft in 't geheel van den menschelijken vooruitgang hare *betrekkelijke* waarde. Gelijk de gezondheid in den bijzonderen persoon eene ordelijke voorwaarde is ook voor de eenstemmige en krachtige werking der verstandelijke en zedelijke vermogens, zoo is er een graad van stoffelijke ontwikkeling voor de volheid van 't maatschappelijke leven nuttig en zelfs noodzakelijk. De stoffelijke ontwikkeling is dus een vooruitgang; 't is een vooruitgang in het stof. Maar iets anders is de vooruitgang in het *stof*, iets anders de vooruitgang van den *mensch*. En schoon beide vooruitgangen niet noodzakelijk gescheiden zijn, ze zijn evenmin noodzakelijk vereenigd; de mensch kan, met het stof te volmaken, zich zelven verlagen, en men kan beide verschijnselen in een zelfde volk en in een zelfde tijdstip zien zamentreffen: den vooruitgang in het stoffelijke en 't verval van den mensch. Om dan hier de ware leer op een onwankelbaren grondslag te vestigen - moet er gezegd, welke de waarlijk vooruitgaande zijde van den mensch, en wat het wezen is van een vooruitgang die waarachtig een vooruitgang is van den *mensch*."

Dan gaat Pater Felix 's menschen natuur in, en na getoond te hebben, van wat zijde hij klimt en hoe hij daalt — grondt de redenaar de heilige orde onzer vooruitgangen op de natuur zelve onzer vermogens, en komt tot het besluit: dat, zal de stoffelijke vooruitgang, én in de maatschappij, én in den mensch, de door de natuur hem aangewezen plaats bewaren, hij op den rang van

ondergeschikten vooruitgang moet blijven: dát is de wet, de orde, de harmonie. De stoffelijke voortschrijding is in den mensch de *minst menschelijke*, in de maatschappij de *minst maatschappelijke* vooruitgang.

Na gestaafd te hebben dat de stoffelijke vooruitgang regtens de lagere is, geeft de redenaar zijne vrees te kennen, dat het *feit* van den dag de eenstemmigheid verbreekt, en den ondergeschikten vooruitgang tot den rang van hoogeren verheft:

„Ach! mijne heeren, — roept hij uit — ziet, bid ik u, in dezen kreet mijner ziel niet eene bittere bespotting van hetgeen gij uwe volmakingen des stofs en uwe veroveringen op de natuur noemt. Het kwaad dat ik hier ontdek, en waarvan u de klaarblijkelijkheid niet kan ontgaan, zijn niet die veroveringen zelve, noch de tentoonspreiding harer schitterende trofeën: 't is het onmatig gewigt en de onregtvaardige voorkeur die men haar geven wil boven nog grooter en uwer waardiger overwinningen! Want, vergeet het niet, er is iets grooters dan al die veroveringen en zegepralen: dat zijt gij! Er is voor mijn ziel eene verrukkelijker beschouwing dan het gezigt uwer verledene, tegenwoordige en toekomstige meesterstukken: 't is het op aarde door geen ander geëvenaard gezigt der schoonheden, harmoniën en grootheden van den mensch. En wanneer ik die hooge gloriespitsen der menschelijke natuur beschouw, vanwaar mijn gedachte met eene niet uit te spreken vreugde zoo vele bovenzinnelijke prachttooneelen en onstoffelijke schoonheden ontwaart — dan smart het mij, ik beken het, dan smart het mij, onze waarachtige grootheden vernederd te zien voor de verheerlijkingen van het stof. en ik kan mij, zelfs terwijl ik u bewonder, ter naauwernood troosten, als ik u aan de won-

deren van het stof een verbazing zie ten hulde brengen, welke de wonderen der zielen niet meer van u verwerven. Ja, wat ik betreur, en het kwaad dat ik openlijk wenschte aan te klagen, met eene stem doordringend genoeg, om hare magtige klanken tot aan alle einden der aarde te dragen — dat is de overdrijving der ontwikkeling van het stof, door vijanden der menschheid als het geluk der menschheid uitgeroepen; dat is, in één woord, den vooruitgang, dien ik bemin, dien ik oproep, dien ik voor mijn deel in de zielen wenschte op te wekken, den waarachtigen vooruitgang van den *mensch* voor mijne oogen zóó verlaagd te zien, dat het niet meer is dan een bloote vooruitgang in het stof.

„Wat toch zie ik, wat toch hoor ik rondom mij heen boven alles voor 's werelds vooruitgang uitroepen? Wanneer ik zie waar de werkelijkheden der eeuw leven, waar de eerzuchtigheden der eeuw in beweging zijn, waar de verwachtingen der eeuw trillen - dan vraag ik: waar is de vooruitgang?

„Wat dan zegt en wat dan toont men mij? Als één enkel mensch verheft de eeuw mij op de tinne harer grootheden, en mij in de verte de wonderwerken toonend die zij onder onze oogen volvoert, voegt zij mij, hare hand uitbreidend, toe:

„Ziet gij dien draad, die als een levende zenuw van het eene uiteinde van Europa tot het andere, van stad tot stad, van volk tot volk, van wereld tot wereld - de gedachte en den wil van den mensch met de snelheid des gevoels gaat overbrengen?

„Ziet gij over de oppervlakte der aarde dat ontzettend ijzeren net, en het eene spoor over de landgrenzen heen in het andere grijpend als een *teeken van verbond?* en

den trein die daar voorbijschiet, door zijn adem als door eene levende ziel voortgevoerd en zelf gansche bevolkingen voortvoerend naar tooneelen, naar zaken en vermaken welke onze vaderen niet kenden?....

„Ziet gij daar op de velden des Oceaans het schip, nu ontheven aan de vlagen der atmosfeer en de luimen der golven, met zijn eigen beweging over den afgrond gaan en naar de overzeesche oevers snellen, om er aan te komen op zijn uur, en als naar zijn eigen believen!

„Ziet gij in onze steden, des avonds door tooverachtige schitterglansen verlicht, het gas ter eere van den nacht een kroon van licht vormen, welke den dag verbaast en den nijd wekt van de zon?....

„Ziet gij te midden der hoofdstad heel die wereld van zaken die zich in bleeke ontsteltenissen en koortsige gejaagdheden beweegt en roert? Dat is het kapitaal dat op- en nedergaat, en de aâmechtige maatschappij tusschen de rijzing en daling slingeren doet?

„Ziet gij verder die gelukkigen, welke in één nacht en in één enkel feest verteren waar men eene stad meê voeden zou? Dat is de mensch die geniet zooals geen mensch nog ooit genoten heeft, de waarlijk *menschelijkste* mensch, de grooter geworden mensch, die in zijn altoos keuriger en voor genot al meer en meer ontwikkelden smaak het fijnste aller genietingen weet zaam te brengen?

„En als men mij getoond en weder getoond heeft, en als ik gezien en weder gezien heb - vraag ik: wat is dat? en men antwoordt mij: *Gij hebt den Vooruitgang gezien!*

„Eens, eindelijk, geeft Europa of liever geheel de wereld in eene beroemde stad aan al de uitvindingen, aan al de volmakingen van het stof eene vereenigingsplaats zooals men er nog nooit een zag. Daar wordt het

vervolmaakte stof in al zijn vormen en met al zijn wonderen voor de oogen van 't Heelal uiteen gespreid, uitgestald, te zien geboden. 't Is de algemeene Tentoonstelling! En al de volken snellen toe, zij zien, zij bewonderen; en allen, geleerden en onkundigen, rijken en armen, edelen en burgers, vorsten en volken, zeggen bij 't wederkeeren in hunne hutten, hunne huizen, hunne kasteelen of hunne paleizen: Wij hebben Parijs gezien met 's menschen glorie gekroond, *wij hebben den vooruitgang gezien!*

„Dusdanig is in de levende maatschappij en in onze dronken gemaakte geslachten wat men eene algemeene overtuiging, gedachte, vooringenomenheid, eene algemeene dwaling noemen kan!...

„O! ik weet het, er zijn uitzonderingen. Tegen die meening welke het vervolmaakte stof aan 't hoofd stelt van den menschelijken vooruitgang - zijn logenstraffingen gehoord: doch die te enkele tegenbetuigingen gaan in 't verward en wijd gedruisch van 't heerschend gevoelen verloren: zij gelijken aan de stemmen die men des avonds in 't gewoel van Parijs van de hoogten van Montmartre verneemt.

„Wel nu, die logenstraffing - zij moet zich uitbreiden, verheffen, versterken door de eenparige vereeniging van alle edelmoedige stemmen. Die gevaarvolle meening moet geoordeeld, het geslacht dat in 't najagen van den vooruitgang het spoor bijster is, moet opgeroepen worden om in dit punt zijne eigene overtuigingen te herzien en zelf voor het stille licht der waarheid zijne eigen begoocheling te doen vallen.

„Dat moet men! want wat u bedreigt, dat verleidt u, en wat u in 't verderf kan storten dat heeft de magt

van u te begoochelen! Wat, met een woord, in dit oogenblik uw hoogste gevaar uitmaakt, is, dat terwijl eene op zich zelf geoorloofde beweging u meêvoert ter verovering van den vooruitgang - eene noodlottige dwaling u dien zoeken doet op den weg des vervals! En wijl dit uwe groote dwaling, uwe voornaamste begoocheling is - de *overdrijving* van 't rijk des stofs, den stoffelijken vooruitgang voor den vooruitgang zelven aan te zien - laat mij dan er u de gevolgen van zeggen met eene onafhankelijkheid die mij van boven komt en mij boven de menschelijke vrees verheft."

In het tweede deel wijst nu de redenaar de maatschaplijke gevolgen der *overdrijving* des stoffelijken vooruitgangs na. We geven die verschillende punten slechts even aan, om het schitterende laatste gedeelte in zijn geheel over te nemen.

De stoffelijke voortstreving — dus is de inhoud — wordt overdreven als zij de mate overschrijdt, en zij breekt dan de zamenwerking en 't evenwigt der krachten, hetwelk haar, met betrekking tot de andere vooruitgangen, op de laatste plaats moet houden.

Die overdrijving nu brengt van nature drie hoofdgebreken voort, welke zich tegen den waarachtigen vooruitgang aankanten en ten verval doen neigen.

Het eerste uitwerksel van den gelukkigen wasdom is de *verheffing*; wassen is zich verheffen. De overdrijving der stoffelijke ontwikkeling brengt, voor algemeen eindgevolg in de maatschappij, de *verlaging der zielen* voort.

De tweede eigenschap van een gelukkigen wasdom is met de verheffing de *uitbreiding*; dat is in den mensch de onbekrompenheid van hart met de verhevenheid van ziel.

't Onvermijdelijk gevolg van alle overdrijving in het stoffelijke leven is de inkrimping en gevoelloosheid der

harten, de vermindering der liefde in het toenemen der eigenzuchtigheid.

„Onze eeuw — zegt hij — schept zich op dit oogenblik twee even verleidelijke als met elkaâr strijdige droomen: de voortgaande ontwikkeling van het stof, en de voortgaande uitbreiding der harten." Allerdringendst wordt door den welsprekenden redenaar het tegenstrijdige dier beide strevingen aangetoond en hij besluit dit gedeelte met deze dreigende woorden tot de verdoolden:

„Aanbidders van een onbroederlijk en onmaatschappelijk geluk, dat aan enkele menschen gegeven en aan de menschheid onttrokken wordt, o! 't is tijd, denkt, ik bid het u, denkt er aan: van den eenen kant, het kapitaal dat toeneemt, en van den anderen - de ellende die aanwast. Van den eenen kant, eene prachtlustige minderheid, die al meer en meer met weelde, met goud en purper en zijde zich dekt; van den anderen, eene noodlijdende meerderheid, wier lompen dien fortuinen tot dreigende kontrasten worden. Van den eenen kant, te midden uwer kapitalen - praalvertooningen, welke wijdschitterend verkondigen: de Vooruitgang! - en van den anderen, in 't hart der maatschappij - verarmingen, die smartelijk, zoo niet wanhopig, roepen: *Verval!* Kortom: van den eenen kant, de vooruitgang in het stof; van den anderen, de vooruitgang in de ellende!....

„Ziedaar de werkelijkheid die blijft na den droom die verdwijnt. O! zoo gij er aan twijfeldet, zou ik u zeggen: rangschikt uwe cijferen, legt uwe statistieken uit, vergelijkt, zelfs op korte afstanden, tijdperk en tijdperk met elkaâr! ziet op dezelfde tijdstippen, in den boezem derzelfde volken - de behoefte des volks in klimmende verhouding toenemen met de ontwikkeling van het stof en

den rijkdom, en begrijpt eindelijk wat het is van vooruitgang te spreken en het begrip er van verloren te hebben! begrijpt welk een kring van verwijten zich al meer en meer om uw fortuin, uw weelde, u zelven zamentrekt; vreeselijke kring! waarin gij den volksleeuw met u opsluit, dien uw voorspoed sart, uw overvloed uithongert, die tot zijne verzadiging alles zou dreigen te verslinden, indien gij voortgingt, blindelings als den waren voortuitgang een stoffelijken voorspoed na te jagen, welke niets anders dan verenging der harten en de uitdooving der broederliefde is."

Het derde uitwerksel der overdrijving van den stoffelijken vooruitgang en het gevaarlijkste voor 't bestaan der maatschappijen, is de *verzwakking*. Gelijk die vooruitgang de verlaging in plaats van de verheffing, de bekrompenheid in plaats van de uitbreiding werkt — zoo brengt hij, in plaats van de kracht, de *verzwakking* voort; dat wil zeggen: wat het meest met den waren wasdom van den mensch en het leven der maatschappij in strijd is.

De ware magt van den mensch — betoogt de redenaar — is niet de sterkte zijns ligchaams - 't is de kracht zijner ziel; en zoo is het ook met de maatschappijen; de forsche, mannelijke ziels- en wils-kracht beslist; zij verzwakt waar het stof het overwigt neemt. En in 't uur der groote gevaren:

„Dan — vervolgt hij — dan blijken die maatschappijen bedekt met zijde, schitterend van weelde, vloeijend van goud, van eene zwakheid te zijn die verbaast. Die volken welke de stoffelijke magt met ontzenuwing der zedelijke kracht hebben overdreven, worden met een zooveel te zwaarder val, een zooveel te dieper ondergang bedreigd als de stoffelijke vooruitgang hun geluk, zonder steun in de zielen, te hooger verhief.

„Dan staat ter verdediging der bedreigde maatschappij

en der kwalijk gevestigde instellingen de stoffelijke Vooruitgang op; hij staat op als een reus, en hij, de ontroerde bevolkingen en de sidderende magten ziende, spreekt tot al wat beeft: „Wees niet beangst, ik, ik zal u verdedigen! Zie, zegt hij, daar zijn mijne hulpbronnen, mijne wapenen, mijne onverwinlijke borstweringen; daar zijn mijne kanonnen en daar mijne bajonetten; ziedaar mijne vestingen en daar mijne schepen; daar mijne wallen, wallen van aarde, en wallen van ijzer: alle wallen!... ja alle! behalve den eenigen welke in staat is alles te verdedigen en alles te redden: den wal der sterke zielen en der magtige willen.

„Dan als de nadering der groote jammerslagen alom in de lucht die sombere geruchten heeft vooruitgeworpen en die onheilspellende voorgevoelens welke ze voorafgaan, gelijk de windtogten welke den storm aankondigen; als de leeringen en de mannen des verderfs, magtiger dan de goden der fabel, de grondvesten der groote steden schudden — wat gebeurt er dan te midden dier maatschappijen, zoo trotsch op hare magt? De schrik stijgt naar de harten; moedeloosheid grijpt de zielen aan; de veerkracht ontzinkt aan de willen, die niet meer durven; de wapenen ontvallen aan de handen, die ze niet meer torschen; al de schutswallen, rondom de maatschappij opgerigt, storten in één uur voor een verterenden adem ter neêr.

„Dan keert de stoffelijke Vooruitgang, als een degen in de handen des verraders, zich om tegen al wat hij verdedigen moest. De verwilderde en bleeke eigenzuchtigheden vlugten weg van de magt die haar niet meer beschermt; en van de puinen nog eene laatste beschutting vragend, roepen zij voor de voeten der overwinning neêrvallend uit: *Wee den overwonnelingen!*

„Ach! mijne Heeren, wie uwer, als hij in dit tafereel eene schaduwe van 't verledene zag voorbijgaan, heeft welligt niet in den schoot zelfs van den tegenwoordigen voorspoed eenigen geheimen angst gekoesterd? en wat heb ik, met u die woorden te zeggen, anders gedaan dan eene verstaanbare stem gegeven aan de klanklooze rede die gij in u zelven hieldt? geeft wel acht op uw inwendig woord, 'twelk vrij wat meer vermag om u te overtuigen dan deze rede van buiten!... Mijne Heeren, te midden der wonderen van uw tegenwoordig en de vooruitzigten uwer toekomst zijt gij voor iets beangst! ja, eene vrees mengt zich in al uwe verwachtingen, en de schrik schuilt op den bodem uwer bewonderingen! Wat is dat? hoe! mijne Heeren, gij zijt beangst! en waarvoor dan? Kan in het tegenwoordige en in het toekomende iets u sterker toeschijnen dan ons Frankrijk in 1856? Zie u daar tweewerf triomferend en tweewerf roemruchtig: én in de wonderwerken des vredes en in de wonderdaden des oorlogs, met de puinen van Sebastopol ter linker, en de algemeene Tentoonstelling ter regter!... en gij zijt beangst? Van waar komt u bij de volheid aller hulpbronnen die vreeze voor 't gevaar? en in al de vervoeringen des vooruitgangs zooveel schrik voor verval?

„Omdat gij begrepen hebt, dat de stoffelijke magt zonder den steun der zedelijke kracht slechts de welvaart is der ligchamen boven het ijdel der zielen zwevend! omdat de behoefte om te leven en 't instinkt van behoud, sterker nog dan de vervoering des vooruitgangs, uit de diepte van u zelven als uit de diepte der dingen u toeroepen, dat op den dag der uiterste gevaren niets van wat u bedoochelt u zou kunnen redden; de rijkdom zou u niet redden; het kapitaal zou u niet redden; uwe statistieken

zouden u niet redden; uwe tentoonstellingen zouden u niet redden: kortom uw stoffelijke vooruitgang zou u niet redden, daar niets van al wat hij voortbrengt u genoeg voor de gevaren vrijwaart die hij met zich voert, en hij met zich te overdrijven en door zijn overwigt het evenwigt der maatschappelijke krachten te breken, zich zelven tegen u wapent met al die vermogens die hij in uw midden ten toon spreidt!...

„Laat mij dan, mijne Heeren, zonder iets van uwe wettige uitvindingen te verstooten, zonder de stoffelijke ontwikkeling te doemen..., laat mij terwijl ik eindig u toeroepen: Wacht u haar te *overdrijven*, wacht u haar te misplaatsen en aan den lageren vooruitgang den rang eens hoogeren te geven. Wacht u den vooruitgang des stofs als den vooruitgang van den mensch na te jagen. Ja, wacht u wel voor die dwaling, ik vraag het u om mijne liefde tot u; want die dwaling is eene van die welke de schitterendste maatschappijen tot Babels maken door hun eigen praal ten ondergang gewijd: en zij zou welligt ons geluk doemen te vergaan als Balthasar te midden zijner dronkenschap, met den gouden beker in de hand!..."

VERSCHEIDENHEDEN.

EEN BLIK IN DE VROEGERE PROTESTANTSCHE ZENDING IN INDIE.

De heer J. J. Scheuer, sinds vijftien jaren predikant in de Oost-Indië, getuigt in zijn *Iets over de zending in Indië* [1]) tegen Ds. O. G. Heldring, welke in zijn boekje: *De Nederlandsche Hervormde Kerk in Indië* den zendingsijver in de dagen der Oost-Indische Compagnie hemelhoog verhief, o. a. het volgende: Men beweert dat er toen zooveel Heidenen tot het Christendom zijn gebragt! Ja, men heeft aan alle die duizenden den naam van Christenen gegeven, zonder te vragen of zij de noodige Christelijke kennis bezaten, en of men zoude in staat zijn voortdurend voor hen te zorgen: hij berekent, dat „er in de Oost tusschen de 2 à 300,000! verwaarloosde Christenen zijn!" In 1776 was er geen enkel predikant aanwezig te Jaffna, waar 47 kerken gebouwd waren. Uit Valentijn berigt hij verder, hoe in den tijd van den grootsten bloei der Hervormde Kerk, de besnijdenis bij den Inlander in zwang was die een' slaaf zond om in zijne plaats het avondmaal waar te nemen, en erger nog is het wat hij uit dien auteur overneemt: we schrijven des heeren Scheuers woorden (bl. 6 en 7) af:

„Valentijn, een schrijver wiens getuigenis men zeker niet wraken zal, verbloemt in zijn werk *Oud en Nieuw Oost-Indië* de grove onkunde en zonden niet, die nog in de gemeenten, vóór en in zijnen tijd, bleven heerschen.

---

[1]) „Bijdrage ter beoordeeling van O. G. Heldring's Hervormde Kerk in Indië." — Te Arnhem bij Is. An. Nijhoff en Zoon. 1855. Vgl. den *Tijdspiegel* van 11. December.

„Op verschillende plaatsen, te veel om hier allen aan te halen, spreekt hij van ontucht en afgoderij, die niet te overwinnen of uit te roeijen waren.

„Ten bewijze, welke begrippen men nog had van de Christelijke Godsdienst, zullen we hier de eigene woorden van den geschiedschrijver eens overnemen, waarmede hij ons verhaalt, wat er in 1674, in den tijd toen de Hervormde Kerk haren grootsten bloei bereikt had, gebeurde:

„„Men hoorde nu *dagelijks*, dat de besnijdenis bij den Inlander zeer in zwang ging.

„„Ds. Huisman berigt, dat in de Overzeesche dorpen, velen het brood des avondmaals niet aten, maar in hunne neusdoeken naar huis droegen.

„„Vóór Ds. Carons vertrek was een oud aanzienlijk Inlander zijn Eerw. voorgekomen, die zich ontschuldigde, dat hij, wegens ouderdom, nu niet meer ten avondmaal gaan kon, doch dat hij zijn slaaf zenden zou, om het in zijne plaats waar te nemen. Diergelijken voorval heb ik, omtrent vijftien jaren daarna, met eenen Inlander gehad, alleen, met dit onderscheid, dat hij zijn zoon in zijne plaats wilde zenden. Aan deze voorbeelden kan men genoeg zien, hoe *slecht* het nog met de kennis van den Inlander (hoeveel men ook bevorens van den aanwinst der Christenen daar opgegeven had) gesteld zij.„„ — (Valentijn, D. III, 1e stuk bl. 76.)

Dan komt Ds. Scheuer op het toenmalig *bestuur* der Kerk in Indië. Als namelijk Ds. Heldring verder beweert, dat de Regering thans zulk eene voogdijschap over de Protestantsche Kerk in Indië uitoefent, en het koningrijk Gods gerekend wordt tot de kategorie van aardsch belang, administratief belang, bureauzaak - luidt het zakelijk antwoord van Ds. Scheuer weêr: In den ouden tijd, waarvan gij als lofredenaar optreedt, werd *alles* door de Regering gedaan. Reeds bij de eerste Regerings-instructiën in 1617 werd vastgesteld: „*Niet de Kerk*, maar de gouverneur-generaal en raden van Indië zullen ook overal, op de voortplanting der Christelijke religie, opbouwing van goede scholen en andere zaken daartoe noodig, alle behoorlijke orde stellen.„ Verder: de gouverneur-generaal Jacques Specx, matigde zich aan, alle zaken in Indië, in deze of gene gemeente voorvallende, door het wereldlijk regt te her-

stellen, om, bij voorval van eenig geschil, de predikanten naar andere plaatsen te zenden; alle de nieuw gekomene predikanten naar zijnen zin te plaatsen; den kerkeraad te Batavia alleen het beroepen van hare predikanten toe te laten; een ergerlijken predikant, of die nalatig in zijne dienst was, door den fiscaal te doen aanspreken; geene kerkenorde te erkennen, en niets anders na te komen, dan hetgeen de heeren bewindhebbers in de instructie der predikanten en krankbezoekers, die zij hun medegaven, belastte, willende verder alles naar zijn zin, en het ook van alle de heeren landvoogden in opzigt van de predikanten, gedaan hebben (Valentijn). De gouverneur van Banda, Jacob Kips, ontnam den kerkeraad het beheer zijner armengelden, om daarover oppermagtig te beschikken. De predikanten die hiertegen bezwaren inbragten, werden uit hunne betrekkingen ontslagen. Al wat men kon verkrijgen was, dat zij wederom in betrekking gesteld werden, maar tot straf voor hunne ongehoorzaamheid werden hun eenige maanden van hun traktement afgehouden. Te Amboina moest een commissaris politiek in de kerkeraads-vergadering zitting nemen, ofschoon hij nog niet gedoopt was. In 1710 bekleedde de gouverneur van Amboina, van der Hel, met het oppergezag over het armenhuis, eenen man, die van de Roomsche godsdienst was, terwijl die persoon tevens als praeses der diakenen moest optreden. — (Uit Valentijn, in het vlugschrift van Ds. Scheuer bl. 7—9.) — Ware genoemde predikant, die nu met verlof in 't vaderland is, op dit oogenblik in Indië, hij zou daar een menigte andere bewijsstukken uit het kerkeraadsarchief te Batavia, schoon hier en daar geschonden, kunnen aanvoeren, — zegt hij — maar die hij nu niet gebruiken kan; dan zou het nog méér uitkomen, hoe de Kerk destijds onder het drukkend beheer zuchtte van den Staat.

Zulk een heerschappij van den Staat over de Kerk is ongetwijfeld stuitend en ergerlijk, maar 't eigenaardig gevolg van 't Protestantisme zelf, hetwelk geen eigen godsdienstig verzag erkennende, noodzakelijkerwijs in de handen van een der Kerk vreemd, en dus tijdelijk gezag: dat van den Staat, vervallen moest. En hoe ook zoude het zich zonder die hulp én hebben kunnen vestigen, én zoolang staande houden!

ZONDERLINGE VRIJHEID VAN GODSDIENST.
VERVOLGING IN ABYSSINIE.

Onder het opschrift: „*Vrijheid van godsdienst*" (in Abyssinië) geeft het orthodoxe maandschrift *de Vereeniging* daarvoor dit wel zonderlinge bewijs: „Dit land, dat sedert de werkzaamheden van den tegenwoordigen Engelschen bisschop Gobat en den medearbeider Dr. Krapff voor de prediking van het Evangelie [der Protestanten?] gesloten was, is, naar men berigt, op nieuw voor het Evangelie geopend. De tegenwoordig regerende koning [keizer] heeft de Jezuïten weggejaagd, en verklaard dat voortaan alle godsdiensten in zijne staten vrij zullen zijn." Eene vreemdsoortige „vrijheid van godsdienst", waar vooreerst tegen de Katholieken in hare „weggejaagde" priesters en tegen hen zelven wordt gewoed; waar ten andere, luidens de jongste berigten in den *Ami de la Religion*, niet enkel zij, maar allen die met de schismatieke Kopten geen gemeene zaak willen maken, te vuur en te zwaard worden vervolgd.

Hoe dan is in Abyssinië de ware staat van zaken?

De soeverein van Kicara, na in 't land van Dambya twee vrij magtige hoofden verslagen te hebben, vernietigde in Gojjam het leger van Ros-Ali en voltooide de verovering van Abyssinië door zijne overwinning op den soeverein van Semen en Tigrë, Ubé geheeten. Na die behaalde zegepralen nam hij den naam van Theodorus en den titel van keizer te Janamora in Semen aan. De vervolging woedt er sedert eenigen tijd voort, en treft niet enkel de Katholieken, maar het meerendeel der Schismatieken, allen kortom die de sekte niet willen volgen van Salama, den schismatieken Koptischen bisschop, die de eigenlijke opstoker der door den keizer bevolen gewelddadigheden is. De invloed diens bisschops dagteekent van den tijd dat Theodorus, tegen zijn soeverein Ras-Ali opgestaan, nog maar het hoofd van eenige benden was. Te dien tijde zond hem Salama, hetzij hij een voorgevoel had van Theodorus' toekomst, of hem wat er ook gebeurde voor zich wilde winnen, geschenken van geweren, pistolen, kruid, enz.; hij be-

moedigde hem krachtdadig in zijne onderneming, en verkondigde hem zelfs, dat eene goddelijke openbaring hem tot het oppergezag riep en hem bestemde om de ware godsdienst te doen heerschen. Schoon de list niet nieuw was en Salama haar reeds met twee of drie andere oproerlingen gebruikt had, hetwelk hem openlijk door een hunner verweten werd — zij vleide Kasa (dien naam droeg Theodorus toen) al te zeer om er zich niet door te laten vangen. Toen de overwinning hem begunstigd had, onderging hij den invloed van Salama. Zijne eerste daad was de vrijheid en verdraagzaamheid, welke de Christenen zonder onderscheid onder de vorige regeringen genoten, af te schaffen. Salama's haat viel vooral op Mgr. de Jacobis en de Katholieken, welke die wreede beproeving met het vertrouwen en den moed der martelaren ondergingen. Vervolgens deed hij ook den schismatieken welke zich met hem niet wilden vereenigen zijn toorn gevoelen: een soort van verzet had er te Gondar plaats; doch toen de keizer de voornaamste leden der schismatieke geestelijkheid op eene openbare plaats, die hij met troepen had doen omringen, verzameld had, en hun met een aanval der soldaten bedreigde, zoo zij niet oogenblikkelijk het geloof van den bisschop Salama omhelsden: legden zij, bevend van vrees, de geloofsbelijdenis die men hen vóorzeide af; doch naauw waren zij vrijgelaten of zij verklaarden dat zij slechts voor 't geweld hadden gebukt — en zij gingen onder hevig uitvaren tegen Salama uiteen. Daar echter deze laatste de Abyssiniërs veracht, stelde hij zich met hunne schijnbare aanhankelijkheid tevreden. De Katholieken vreest en acht hij; daarom vervolgt hij hen te onverbiddelijker. Zijn doel is, al de Katholieke Europesche Zendelingen uit Abyssinië te verdrijven, en ten deele is hij er reeds in geslaagd. Slechts Mgr. Massaia en twee paters, Felicissimo en Cesare, zijn nog niet achterhaald. Gelukkig is de eerbiedwaardige bisschop in veiligheid.

De openbare meening is anders den Katholieken in Abyssinië niet vijandig, en eigenlijk gezegd, heeft de godsdienst er slechts één wezenlijken vijand: dien scheurzieken bisschop Salama. De keizer zelf is zeer onwetend, hij kan naauwelijks lezen en van de godsdienst-geschillen heeft hij niet het minste begrip. Zonder den verfoeijelijken invloed van zijn lagen raadsman, zou zijn bestuur

zoo kwaad niet zijn. De Abyssiniërs zijn bij uitstek verdraagzaam; zij hielden veel van Mgr. de Jacobis, en de vervolging die zij zamen lijden, zal de wederzijdsche genegenheid versterken. Zonder die gewelddadigheden zou er een groote menigte zich Katholiek verklaren; zij hebben een volslagen afkeer van de Koptische bisschoppen, die meerendeels onwetend, trotsch en van zeer verdachte zeden zijn.

De zending der Gallas heeft bij terugstuit Salama's hatelijkheden ondervonden. De Eerw. pater Just d'Urbino is voor eenigen tijd in hechtenis genomen, in den kerker geworpen, veertien dagen lang deerlijk mishandeld; toen verbannen en onder geleide naar Matamna, het eerste dorp van den Sultan, gezonden. Daar werd hij achtergelaten zonder eenig middel van bestaan, en moest hij omstreeks 300 mijlen ver, onder de Arabieren zijn brood bedelend, door de woestijnen en de zeldzame woningen zich tot Kartum voortslepen. Hier, door de liefde der Europeanen en inzonderheid van een edelmoedig Fransch koopman, den heer Lafargue, opgenomen, vond hij middel den Nijl af te zakken en in Egypte te komen. Hij bereidt zich tot het trotseren van nieuwe gevaren om in zijne dierbare zending terug te keeren.

Beter dagen zijn er evenwel in 't verschiet; een naschrift meldt den dood van Salama, en ook zou de keizer hevigen weerstand van de zijde van Tigrë ondervonden hebben; volstrekt zeker echter is er nog niets.

Zóó dan is de jongste toestand der Katholieken in Abyssinië; dat heet bij de orthodoxe *Vereeniging* „vrijheid van godsdienst"!! — naar zulk een maatstaf kunnen die lieden, gelijk zij plegen te doen, ook ons vroeger Nederland als het „klassieke land der vrijheid" roemen: een groene bril kleurt alles groen.

DE „TIJDSPIEGEL" OVER VICTOR EMMANUEL II, KONING VAN SARDINIE, EN FRANS JOSEF, KEIZER VAN OOSTENRIJK.

Eene voorstelling te geven in eenen spiegel heeft eigenaardige bezwaren. De voorsteller brengt zoo ligt, terwijl hij de hoedanigheden van het vertoonde voorwerp wil aanwijzen, de hand, soms zijnen geheelen persoon voor den spiegel en men ziet daarin, wat hij volstrekt niet voornemens was te vertoonen.

Zoo dachten wij, toen wij onze oogen wierpen in den *Tijdspiegel* van Januarij dezes jaars. Daarin werd ons de beeldtenis vertoond van Victor Emmanuel II, koning van Sardinië. Om ons dien vorst meer aanschouwelijk te maken, vergelijkt hem de voorsteller met eenen anderen vorst, Frans Josef, keizer van Oostenrijk; maar vervoerd door zijne zucht, om ons het verschil tusschen beide vorsten aan te wijzen, begaat hij de gewone onvoorzigtigheid, hij komt te digt voor den spiegel, en vertoont ons zich zelven. Intusschen ons verschafte het een genoegelijk oogenblik, want het was een kurieus en komiek gelaat, dat wij te zien kregen. Men bedenke slechts, het was het gelaat van iemand, die altijd en zonder ophouden met gespannene aandacht in zijnen „spiegel" zit te kijken, om er alles, om er „den tijd" in te zien. Maar dat gestadig afwisselen van allerlei gebeurtenissen, waarvan de eene de andere verdringt, om weder even snel plaats te maken voor eene derde; dat strakke staren en staroogen op alle die in den spiegel voorbijzwevende beelden; dat onophoudelijk vragen aan zich zelven: *Fils de l'homme que vois-tu?* - het moet een magiesch effekt te weeg brengen, de man wordt er door gebiologeerd, de voorwerpen die hij ziet wekken in hem de tegenstrijdigste aandoeningen en hij kan de beelden niet anders zien dan zóó als ze hem worden voorgesteld door zijne half waanzinnige imaginatie. Daar vertoonden zich nu eensklaps voor zijn oog twee vorsten: een keizer van Oostenrijk sluitende het konkordaat met den Paus; een koning van Sardinië bekrachtigende de wet tot saecularisatie der geestelijke goederen ten spijte van den Paus. Welk een gezigt voor onzen Protestant-

schen ziener! Is het wonder, dat het hem schokt, dat zijne zenuwen hevig beginnen te werken, dat die werking zigtbaar wordt op zijn gelaat, dat wij daar beurtelings uitbundige vreugde en smartvolle droefheid op geteekend krijgen, naarmate hij nu den eenen, dan den anderen der genoemde vorsten aanstaart? Nu eens is het Jean qui rit, dan weder Jean qui pleure, en soms - beiden te gelijk.

„Zoo wij aandachtig den strijd nagaan", aldus hooren wij hem spreken, terwijl hij met groote oogen in den spiegel blikt, *„dien „Victor Emmanuel zoo langen tijd met Rome voerde en waaruit hij „eindelijk als overwinnaar te voorschijn trad, dan zien wij....."* De verheffing van toon, waarmede die laatste woorden „dan zien wij" gesproken worden, de zenuwachtige zamentrekking van mond en lippen, het verraadt, dat er iets buitengewoons te zien is; zoude het niet goed zijn, indien wij met kalmte eerst zelven eens in den spiegel zagen, om het beeld op te nemen, zooals het zich werkelijk in het glas vertoont? Sardinië verschijnt daar in de gedaante eener bloeijende vrouw, het kruis volgende dat een grijsaard, wiens schedel een driedubbele kroon versiert, haar vooruitdraagt; terwijl zijne gemijterde dienaren haar van alle zijden omringen en beveiligen tegen eenen val in de diepe afgronden, die zich langs haren weg bevinden. Die grijsaard en zijne dienaren, zoo kenbaar aan hunne gehate hoofddeksels! tusschen hen ingesloten die vrouw, op welke de hoop van het Protestantisme gevestigd is! dat is het, dat onzen ziener doet trillen van verontwaardiging en afgrijzen. Hij gevoelt het gruwelijke van die omgeving; dat gevoel vermeestert hem, hij kan het niet bedwingen en roept daarom hartstogtelijk uit: *„dan „zien wij, hoe aanvankelijk de pauselijke heerschappij Sardinië ten „eenemale in hare magt had en voor regering en volk beiden een „kanker was."*

Ongelukkig Sardinië! in de magt van de „pauselijke heerschappij". of, wat hetzelfde is, van den „kanker"! Wel is waar, dat rampzalig land is slechts „aanvankelijk" maar toch ook „ten eenemale" in de magt van dien beheerschenden kanker; het is een kanker, die niet oogenblikkelijk den dood veroorzaakt, maar die toch ongeneeslijk is en waaraan de zieke sterven moet. Late het dan nog eenige stonden duren, weldra zal Sardinië vallen en verdwijnen uit de rij der koningrijken, en zoo enkelen zijner kinderen

dien val overleven, het zal slechts zijn, om door Europa de klagt te doen weergalmen: *Fuimus Sardi!*

Maar die „kanker"? zoo vraagt welligt deze of gene, hoe kan iemand ter wereld zoo in eens op het idee van kanker komen, als hij eene koningin ziet tusschen Paus en Bisschoppen ingesloten?

Deze vraag kunnen wij gemakkelijk beantwoorden. Een volk, dat ten eenemale in de magt is der pauselijke heerschappij, heeft immers alle kwalen? het lijdt aan bloedverlies ten gevolge van koningsmoorden, aan brandwonden veroorzaakt door de Roomsche martelvuren, zelfs aan de tering uithoofde van het menigvuldige vasten. Is het dus niet allernatuurlijkst, ook aan kanker te denken?

Maar daar vertoont zich iets anders in den spiegel: wij zien verscheidene groepen. De hoofdgroep bestaat uit eenige personen in lange mantels gewikkeld; men zou hen voor Poolsche of Hongaarsche wonderdokters aanzien, zoo zij niet een eenigzins Jakobijnsch hoofdbekleedsel droegen; ook hebben zij geene geneesmiddelen bij zich, maar slechts scherp geslepene messen en andere snijdende instrumenten, perfekt geschikt, om 's menschen ligchaam te bevrijden van kanker en andere overtolligheden. Zij worden echter in hunne goede bedoelingen gehinderd; want op eenen wenk van den grijsaard, die nog even in den spiegel zigtbaar is, snellen zijne gemijterde dienaren toe, om hun de armen en voeten vast te binden. — In de kleinere groepen vertoonen zich hier monniken aan den veldarbeid, terwijl eenigen hunner de vruchten van den arbeid aan de armen uitdeelen; daar kloosterlingen verslonden in gebeden voor het heil des volks; op eene derde plaats priesters hunne geloovigen onderwijzende en aanmanende tot zoogenaamde goede werken; verder zelfs vrouwen in geestelijk gewaad aan het ziek- en sterfbed van ongelukkigen die zij verplegen.

Afzigtelijk schouwspel van de gruwelen en boosheid der priesterlijke partij! daar ziet ge nu, lezers! den kanker in zijne volle en doodelijke werking! hoe grijnzen al die zwarte spookachtige gedaanten onzen Protestant uit zijnen spiegel tegen! hoort dan ook hoe krachtvol hij ze beschrijft: „*De paus handhaafde door „de aartsbisschoppen en bisschoppen zijn aangematigd gezag en „poogde de kracht der regering te verlammen, terwijl een heir*

„van priesters, monniken en geestelijken van allerlei orde en rang „de zedelijke kracht van het volk ondermijnde."

Terwijl hij dus spreekt, vaart hem eene vreeselijke huivering door de leden; het is, als zag hij tegen hem zelven dat vijandelijk heer in slagorde geschaard. Zelfs wordt zijne aandacht daardoor eenigzins van den Paus afgetrokken. Den Paus heeft hij ons getoond als den man, wiens heerschappij *„Sardinië ten eenemale in „hare magt had en voor regering en volk beiden een kanker was."* Die heerschappij, dat „aangematigd gezag", zoo zegt hij ons nu, „handhaafde de paus door de aartsbisschoppen en bisschoppen". Maar in denzelfden adem gaat hij voort met ons te spreken van eene „regering" in Sardinië, die niet bukt voor den Paus, maar wier kracht de Paus slechts „poogde te verlammen". Hoe dit overeen te brengen? Eene „poging" toch wordt niet altijd met gevolg bekroond, zij kan mislukken; dit is zoo waar, dat wij aanstonds deze zelfde Pauselijke poging verijdeld zullen zien.

De tegenspraak is niet te wettigen, maar zij is verklaarbaar. Hij ziet immers alles in zijn spiegelglas, en elk voorwerp dat hij daarin ziet werkt verblindend op zijn verstand en daarom des te krachtiger op zijne verbeelding; hij ontvangt daarvan eenen indruk, die hem volkomen beheerscht, en geene kleuren zijn hem sterk genoeg, om ons dien indruk af te malen. Hij ziet den Paus en diens invloed in Sardinië: 't is een doodelijke kanker. Daar verschijnen hem de mannen met lange mantels en scherpe messen; hij begroet ze als Engelen, wier reddende werking de Paus slechts kan „pogen" te verlammen. Nu valt zijn oog op Sardinische priesters: 't is een vijandelijk heir, dat de zedelijke kracht van het volk ondermijnt, en hij zoekt den held, die dat leger zal verslaan.

Die held is weldra gevonden. Terwijl hij nog huiverende blikken werpt op de gevreesde priesterschaar, ziet hij eensklaps in den spiegel een ridder opdagen. Deze stelt zich aan het hoofd der wonderdokters, wier banden hij verbreekt, trekt met hen ten strijde tegen de nuttelooze en verderfelijke priesterbende, maar biedt deze, alvorens den strijd te beginnen, een wapen ter harer verdediging aan.

Vol verrukking staart nu onze Protestantsche ziener op de verwarring van den strijd en vooral op des ridders slagen en hou-

wen, die hij zonder verpoozen en telkens treffend ziet nederkomen; glinsterende vreugde straalt hem daarbij uit de oogen, en met fiere borst roept hij uit: *„Het land van deze nuttelooze en verderfelijke „wezens te zuiveren"* (namelijk, van die priesters, monniken en geestelijken van allerlei orde en rang), *„was de..... groote taak, die „Victor Emmanuel op zich nam. Het was eene moeijelijke proef voor „de nieuwe instellingen, waardoor aan de priesterschap uit den aard „der zaak een wapen op staatkundig gebied in de hand werd ge„geven. Jaren waren er noodig eer zij was volbragt....."*

Het getuigt van vaderlandsliefde, de groote taak op zich te nemen, om van nuttelooze en verderfelijke wezens den vaderlandschen bodem te zuiveren; het getuigt ook van moed, den strijd te aanvaarden tegen eenen magtigen vijand; maar dien vijand nog een wapen te geven, getuigt dat wel van voorzigtigheid? Meer dan gij denkt, lezers! Zonder dat was de strijd niet wel mogelijk; men moet toch ook zijnen riddernaam in eere houden en eenen strijd tegen ongewapenden is immers alles behalve ridderlijk. Maar daarenboven kwaad kon het niet veroorzaken. Niet in de wapenrusting van Saül, veel minder in die van Goliath, versloeg David den reus: zij zoude hem in den strijd noodlottig zijn geworden. Ook is er weinig gevaar in gelegen, iemand een ongeladen pistool in de hand te geven, als men eerst gezorgd heeft, dat hij nergens kruid of kogels bekomen kan. Eindelijk het zoude eene onbegrijpelijke onvoorzigtigheid zijn, aan een ander te willen onthouden wat men zeker weet, hem niet te kunnen onthouden. Maar het wapen dat aan de priesterschap op staatkundig gebied gegeven werd, het konde haar niet onthouden worden, want het werd gegeven *„uit den aard der zaak"*. Wat dat beteekenen mag? Wij willen het onzen lezers ter overdenking laten; alleen herinneren wij, dat nimmer aan dieven of roovers „uit den aard der zaak" wapenen worden gegeven: wel komen zij toe „uit den aard der zaak" aan den eigenaar, om zijn regtmatig eigendom te beschermen.

Intusschen telt onze vriend de slagen, die aan de priesterschap gegeven worden en ieder slag, die haar treft, treft ook hem, dat wil zeggen, zijne zenuwen worden er door getroffen en zijne lachspieren in beweging gebragt. Alleen, hoe genoegelijk het hem

ook aandoet — het eindresultaat blijft wat lang uit; een enkele totaal verpletterende slag zoude nog genoegelijker geweest zijn, en op eenigzins klagenden toon zegt hij ons: *„jaren waren er „noodig, eer zij„* (die groote taak) *„was volbragt, maar.....„* Ziedaar het toppunt van vreugde.

De ridder verschijnt nu in den spiegel met majestueusen tred, want de vijand is verslagen en onnoemelijk groot de veroverde buit. Herauten doen den kreet der overwinning weergalmen. Op hun bazuingeschal snellen gedeputeerden toe uit alle landen, eenigen gesteekt en gebeft, anderen geroodmutst; alleen Hollanders ontbreken, niet uit gebrek aan sympathie — dit zij verre! — maar gedachtig aan hun *Festina lente*, komen zij voor zulke plegtigheden wel eens wat laat. De president der deputatie plaatst met statigen ernst op het hoofd van den ridder eene brandende kroon, en eerbiedig buigen allen bijna aanbiddend de knieën voor den aldus gekroonden held.

„Zij werd toch volbragt„, roept onze spiegelkijker triomfantelijk uit, *„en Victor Emmanuel mag bij den roem der overwinning de „kroon van het martelaarschap voegen. Zijn volhardend streven toch „om zijn rijk aan den verderfelijken invloed van Romes suprematie „te redden, heeft hem den banvloek op het hoofd gehaald.„*

Die uitroep: „zij werd toch volbragt„ is subliem van eenvoud; het is de vreugde, die met volle teugen wordt ingedronken en genoten. Evenwel tot eene kleine opheldering gevoelen wij ons verpligt. Onze lezers zouden bij een uitstapje naar Sardinië welligt verwonderd staan van daar nog „priesters, monniken en geestelijken van allerlei orde en rang„ aan te treffen; het wordt hun hier toch zoo plegtig verzekerd, dat die groote taak om het land van al die nuttelooze en verderfelijke wezens te zuiveren, „volbragt„ is. Daarmede echter wordt eigenlijk niet bedoeld, dat Sardinië gezuiverd is van die nuttelooze en verderfelijke wezens, maar dat die nuttelooze en verderfelijke wezens van hunne goederen „gezuiverd„ zijn. Wat ook ons verwondert, is, zulke kracht aan den Pauselijken banvloek te hooren toekennen; hoe dikwerf werd het gezegd: de bliksems van het Vatikaan hebben alle kracht verloren! Wat de dichter zong van Priam, hoe luide werd het herhaald van den Paus: *telumque imbelle sine ictu conjecit!* En

wat moeten wij nu vernemen? Die banvloek, ja kan worden aangewend, om het hoofd te sieren en te kroonen, maar maakt toch ook den gekroonde tot „martelaar", tot eenen martelaar, wien zelfs Protestanten vereeren en huldigen!

Doch, hoe dit ook uit te leggen zij, zeker is het, dat onze Protestant voor zijnen spiegel overstelpt wordt van vreugde. Als hij ziet, die vernedering van het Katholicisme, en vooral die goederen, sieraden en schatten, door de geloovigen aan God geofferd en daarom het eigendom der Katholieke Kerk — thans in handen gesteld van hen, die ze wel „getrouwelijk" zullen verdeelen; als hij ziet Victor Emmanuel „gemarteld" door den banvloek van Rome — en derhalve in zijne verbeelding minstens half op weg naar het klein Protestantsch kerkje van Turijn: o dan vonkelt zijn oog, dan zwelt zijn boezem op, hij geraakt in hartstogtelijke vervoering, en een lach, een onbeschrijfelijke lach verspreidt zich over zijn gelaat. In dien lach is bittere spot en sympathische vreugde tevens. Spot voor de verslagene, de Katholieke partij: *„zij is gevallen!"* roept hij uit, *„en waarschijnlijk voor altijd!"* — Dat „waarschijnlijk" is wat prozaiesch in den mond van onzen geestenziener; ons dunkt het niet onwaarschijnlijk, dat de redactie van den *Tijdspiegel*, die niet te veel hecht aan profetiën, het er heeft ingeschoven; men mogt haren spiegel eens voor eenen waarzeggers-spiegel aanzien. Maar in dien lach is ook sympathie voor den overwinnaar, Victor Emmanuel: *„waarlijk een treffend"... beeld!*.... aldus wil hij voortgaan; doch, lezers! ziet gij die plotselinge verandering op dat uitbundig lagchend gelaat? De vreugde is wel niet geheel verdwenen, maar toch beneveld; het is. of er eene wolk van droefheid over wil nedervaren; 't is het Homeriaansche lagchen en weenen te gelijk. Wat daarvan de oorzaak zijn mag?

Wij behoeven slechts met hem in den spiegel te zien, om het antwoord te vinden. Naast den ridder van zoo even rijst eene andere gedaante op, een jeugdig vorst, wiens insignia den keizer van Oostenrijk aanduiden. Dit nu alleen zoude juist geene stoornis in de vreugde veroorzaken; maar ook de gehate grijsaard met de tiaar en het kruis komt weder te voorschijn, en wat het ergste is, de vorst werpt zich vrijwillig in de armen van den grijsaard; beider harten sluiten zich vast aan elkander en aan het kruis, en

uit beider mond stijgt dezelfde jubeltoon: *„konkordaat!"*

Een konkordaat met Rome gesloten door den magtigen keizer van Oostenrijk! dat verklaart ons alles, de verandering op he gelaat zoowel als de plotselinge verandering der phrase. Victor Emmanuel is niet alleen *„* een treffend beeld *„*, maar *„een treffend tegenbeeld van dat, hetwelk ons de tegenwoordige keizer van Oostenrijk oplevert."*

Beurtelings wendt hij nu de oogen dan ter regter- dan ter linkerzijde, en met een enkelen fikschen trek worden ons beide vorsten als tegenbeelden van elkander geschetst: *„Victor Emmanuel de „verworpene uit de Katholieke Kerk, omdat hij de kampvechter was „der vrijheden zijns volks — Frans Jozeph, die zijne onderdanen „aan zedelijke slavernij overgaf, om zijn wereldlijk gezag te be- „houden."*

Dat Victor Emmanuel *„*de verworpene uit de Katholieke Kerk *„* is, schijnt niet tot de tegenstelling te behooren, maar deed toch het Protestantsche hart te goed, om het niet even te zeggen; of behoort het er toe, dan was het omgekeerd te pijnigend, om Frans Josef *„*den getrouwen zoon der Kerk*„* te noemen. Intusschen frappant is het onderscheid tusschen een kampvechter der vrijheid en een bevorderaar der slavernij, vooral als deze slavernij de vreeselijkste is, die bestaan kan, eene *„*zedelijke*„*; de slavernij van het *konkordaat*, zoo gruwzaam, dat zelfs dat woord niet over de lippen durft. 't Is zoo frappant, dat wij bijna zouden meenen een nader onderzoek te moeten instellen; maar gelukkig is dit niet gevorderd voor de bloote verklaring van onzen geestgetuige, die alles in zijn spiegel ziet.

Verder merken wij ook het motief op van den Keizer: *„*om zijn wereldlijk gezag te behouden*„*. In zich kunnen wij dit motief niet misprijzen; het geluk des volks hangt zamen met het wereldlijk gezag van den vorst. Zooals het ons echter hier wordt voorgesteld in verband met het aangewende middel, toont het ons eenen keizer, die uit vuig eigenbelang zijn volk ongelukkig maakt. Jammer maar, dat wij niet hooren, om welk motief Victor Emmanuel de kampvechter was der vrijheden zijns volks; of zoude welligt de tegenstelling minder frappant zijn geworden?

Maar te pijnlijk doet dat beeld des Roomschen Keizers onzen

Protestant aan; hij wendt er zich spoedig van af, en vestigt de oogen alleen op den koning van Sardinië, om zijne vrolijke stemming terug te krijgen. Nogmaals ziet hij op de volbragte taak van dien vorst en de verwonnene goederen der priesterschap; maar te vergeefs, de vrolijke stemming wil niet wederkeeren. Zelfs de beeldtenis van Victor Emmanuel lacht hem minder toe, want ook in Sardinië, waar hij den strijd volbragt waande, ziet hij nu de priesterschap nog niet geheel verslagen, maar gesteund door den Senaat, die de wet op het burgerlijk huwelijk verwierp. Waaraan moet dit nu worden toegeschreven? Ach! hij wilde dat beeld des Keizers niet meer zien en toch danst het hem telkens voor de oogen; hij gevoelt behoefte, zijn verkropte spijt tegen Frans Josef voller te uiten, en het is hem onmogelijk daaraan langer te weerstaan: *„Hoe hebben zich nu die beide vorsten, elk in zijn „rijk gedragen, en welke aanspraak hebben zij op de dankbaar- „heid hunner onderdanen?"* — zoo vraagt hij en geeft ons op die vraag het volgende antwoord ten opzigte van den Keizer van Oostenrijk:

„De constitutioncle regten, die zijn volk verlangde, konden niet „geweigerd, maar door slinksche middelen onthouden worden. De „concessies aan het volk gedaan in het uur des gevaars werden in- „getrokken onder de bescherming der vleugelen van den russischen „adelaar, en het eenige gevolg der omwenteling van 1848 *en* 1849 *„was dat de banden des volks nog steviger werden aangehaald en „alle regten der aristocratie, die het keizerlijk gezag konden be- „dreigen, werden afgeschaft."*

Slinksche middelen, intrekken van gedane concessies, aanhalen der banden des volks, afschaffen van de regten der aristocratie, 't geeft ons alles behalve een liefelijk idee van den Keizer, wien zooveel ongeregtigheid op vrij slinksche wijze wordt toegeschreven. Toch toont het ons dien Keizer maar ten halve, het ergste moet nog komen; wij hooren verder:

„En ware het daarbij gebleven! Maar neen. Hij, de man wiens „bajonetten den paus handhaafden op een wankelenden troon, waar- „voor niemand meer eerbied had, gaf zich, zonder iets daarvoor in „de plaats te bedingen, met ziel en ligchaam over en deed afstand „der opperheerschappij over zijne eigene staten aan de magt van

„ *Rome.* „ — Deze uitboezeming is zoo vol, dat ze eenige ontleding noodig heeft.

Vooreerst Frans Josef was „de man wiens bajonnetten den paus handhaafden op een wankelenden troon, waarvoor niemand meer eerbied had „. 't Is vreemd; die handhaving door bajonetten schijnt nog al eenigen eerbied voor 's Pausen troon aan te duiden. En als wij dan bedenken, dat niet alleen de bajonetten van Frans Josef, maar ook en wel voornamelijk die van keizer Napoleon tot deze handhaving hebben bijgedragen; als wij bedenken, dat nog andere bajonetten gereed stonden, om dien troon te helpen handhaven; als wij ons herinneren de millioenen Katholieken der geheele wereld, die toch moeijelijk „ *niemand* „ kunnen genoemd worden: dan wordt het ons onverklaarbaar dat „ niemand meer eerbied had „ voor den Pauselijken troon. Of zoude welligt aan Protestanten alleen het praedikaat „ *iemand* „ toekomen? Maar zelfs dan nog kunnen wij niet aannemen, dat van alle Protestanten niemand eerbied zoude gehad hebben voor dien troon door regt en oudheid zoo dubbel eerbiedwaardig. Ééne zaak alleen is ons duidelijk: onze spiegelkijker heeft bij die woorden aan zich zelven gedacht en zijnen eerbied voor Mazzini en diens regt!

Maar vervolgens: Frans Josef „ gaf zich, zonder iets daarvoor in de plaats te bedingen, met ziel en ligchaam over en deed afstand der opperheerschappij over zijne eigene staten aan de magt van Rome „.

Tot dusverre hadden wij, en zonder twijfel onze lezers met ons, altijd gedacht, dat het merkwaardigste feit van het jaar 1855 op politiek terrein de val van Sebastopol geweest is. Schromelijke dwaling, waarin wij verkeerden! en hoe gelukkig, dat wij thans kennis krijgen van de vrij wat merkwaardiger gebeurtenis van het overgaan der teugels van het keizerrijk uit de handen van Frans Josef in die van Pius IX!

Evenwel die overgang, zooals die ons hier wordt voorgesteld, is weder vrij onbegrijpelijk en raadselachtig van den kant des Keizers. Hij handhaaft 's Pausen wankelenden troon; de Paus verklaart hem uit dankbaarheid den oorlog, maar in de diepste stilte, zoodat niemand er iets van verneemt; en de Keizer geeft zich zonder slag of stoot over, zoo totaal mogelijk „ *met ziel en ligchaam* „; op genade of ongenade „ *zonder iets daarvoor in de plaats*

te bedingen"; doet afstand van zijnen troon en geeft den Paus de opperheerschappij over zijne eigene staten!

Welke gevolgen heeft toch dat aanhoudend spiegel-kijken! Straks was het: Frans Josef levert *"zijn volk"* over, nu geeft hij *"zich zelven"* over; — straks was het aan eene *"zedelijke"* slavernij, nu is het eene slavernij, die ook het *"ligchaam"* drukt; — straks was het doel des Keizers: *"zijn wereldlijk gezag te behouden"*, nu wil hij het niet behouden, *"bedingt niets in de plaats"* en doet *"afstand"* van zijn gezag aan de magt van Rome. O onzinnige spijt!

Maar genoeg dan ook daarover. Wat wij bij elken aanval tegen de Katholieke Kerk kunnen waarnemen, dat zagen wij ook hier: de hartstogt, die strijdt tegen de waarheid. Met heftigheid wordt deze van alle zijden aangetast; 't is slechts te doen om haar te slaan en te wonden; hare *heerschappij* wordt verfoeid en te gelijk hare *onmagt* bespot: wij hooren jammeren over hare *uitbreiding* en op hetzelfde oogenblik een zegelied over haren *ondergang en val*; want de blinde hartstogt kiest niet tusschen wapenen — zij gebruikt alle wapentuig. Maar om diezelfde verblinding beseft zij ook niet, hoe daarbij de waarheid niet alleen ongedeerd blijft, maar tusschen dat ontkennen en bevestigen, dat ja en neen harer bestrijders, 'twelk elkander gestadig oplost en vernietigt, slechts te schitterender blinkt.

SPROKKELING.

HET AMERIKAANSCHE ZENDINGSWERK IN TURKIJE. — Volgens een berigt der boven herdachte *Vereeniging* bezigt de Amerikaansche Raad der Buitenlandsche Zendingen 259 Protestantsche zendelingen en agenten in het Ottomanische rijk en besteedt aan dat werk jaarlijks *f* 225,000. Vooral arbeidt men onder de Armeniërs. Deze zijn over geheel het Turksche rijk verspreid; zij betoonen zich (naar dat berigt) zeer geneigd om het Evangelie aan te nemen, en schijnen bestemd te zijn om eens de groote kolporteur!!

en de groote zendeling van het Oosten te worden. Reeds zijn er 23 kerken en 42 Protestantsche Christelijke scholen in 28 van de grootste steden van het rijk gesticht. Te Konstantinopel drukken de zendingspersen in het Armeniesch den Bijbel, een tijdschrift en eenige andere Christelijke boeken. Het is verbazingwekkend! (verklaart altoos dat zelfde Amerikaansche berigt) te zien hoe de Bijbel er gevraagd en gekocht wordt, niet alleen door de Armeniërs, maar zelfs door de Muselmannen; 9 kolporteurs doorkruisen Konstantinopel; 40 Armenische studenten worden in de scholen dezer hoofdstad opgeleid, van waar 5 reeds zijn uitgegaan om het Evangelie in even zoo vele steden te verkondigen. Te Kessab (in Zuid-Armenië) begon dit werk in 1848 door een onderwijzer van Aleppo, die ter zake van godsdienst in dat dorp gebannen was, en in spijt van vrij wat vervolging is er eene gemeente van 300 personen tot stand gebragt. Men hoopt haar eerlang een inlandschen herder te kunnen geven. Niet verre van daar is Antiochië, waar eertijds de Christelijke gemeente zoo bloeide. Daar zijn Armeniërs en Grieken tot het Evangelie gebragt; men zal er twee zendelingen vestigen. Aintab heeft eene geregelde Christelijke gemeente; onlangs zijn er 14 nieuwe leden aangenomen. Te Killis, te Mosul (het oude Ninevé), te Kharpoet, enz. gaat het werk op de meest bemoedigende wijze voort. In eenige van die plaatsen begint de geest van onderzoek onder de Muselmannen te ontwaken; eenigen zijn Protestanten in het geheim. — Aldus het berigt uit genoemd tijdschrift, waarin we bij veel Amerikaansche grootspraak eigenlijk weinig resultaten vermeld vinden. Dat er *eenigen*, soms zelfs *velen*, Protestant zijn *„in 't geheim"* — schijnt een der aangenomen verslaggevers-termen, om op de *„meest bemoedigende wijze"* te verkondigen, dat *„de geest des onderzoeks"* ergens *„begint te ontwaken"*!

PAULINUS,

BISSCHOP VAN NOLA, EN ZIJN TIJD

(350—450).

DOOR

PROF. ADOLF BUSE [1])

Met even uitgebreide als naauwkeurige kennis van de literatuur der H. Vaders, welke over de inwendige ontwikkeling en de uiterlijke vorming der Kerk zooveel licht verspreidt, heeft Professor Buse rondom het altoos uitkomend beeld van een voortreffelijk bisschop der oude Kerk een aantal personen, toestanden en verschijnselen tot een hoogst liefelijk tafreel weten te groeperen. De scherp geteekende karakters, de heldere, geestrijke schetsen zijn voor 't geoefend oog van deskundige geleerden van veelzijdig belang, terwijl de volle lichtgloed en de frissche wadem, die over 't geheel verspreid liggen, elk Christelijk gemoed

---

1) „*Paulin, Bischof von Nola und seine Zeit* (350—450). Von Adolf Buse, Licentiat der Theologie und Professor am Erzbisch. Semin. zu Cöln. Zwei Bände. (I^{r} B. XII en 368, II^{r} B. VIII en 339 bladz.) Regensburg bei Manz, 1856." — Verg. de *Kath. Lit.-Zeitung*, van 3 Maart jl.

weldadig verkwikken. Des schrijvers hooge geestdrift voor de opgevatte taak is zelfs door geen zware en jaren-lange studie der bronnen verzwakt of verkoeld. „Ik dacht niet — zoo luidt het in 't voorberigt — ik dacht niet aan de bezwaren, die ik ontmoeten zou. Naauwelijks echter was ik begonnen, of ik bemerkte, dat elke verdere schrede op een doornig pad van chronologische en historische moeijelijkheden moest gewonnen worden;.... doch bij al die lastige studiën, die noodig waren, is mij geen ongeduld overkomen; integendeel: menigwerf bevond ik mij aan 't eind van den doolhof als ik er nog midden in dacht te staan."

Met welk eene naauwgezetheid, uitvoerigheid en volledigheid hierbij te werk gegaan is, zegt ons dit getuigenis van den schrijver: „Welligt zou men mij te laste kunnen leggen, dat ik dit (het opsporen van de historische waarheid) al te zeer tot in de kleinste bijzonderheden heb doorgezet; maar ik dacht: aan de gothische gebouwen bewondert men evenzeer de fijnheid en naauwkeurigheid waarmeê de laatste bloem van 't verste torentje, voor 't oog naauw meer bereikbaar, uitgebeiteld is, als de grootheid die in 't plan van 't geheel heerscht, en zoo dient bij een goeden historischen arbeid het plan juist ontworpen en tot in de kleinste bijzonderheden met een naauwgezette zorg doorgezet te worden."

En 't is inderdaad verwonderlijk, dat de auteur zijn werk, eene gedurige aaneenschakeling van tallooze en allerlei en zoo moeijelijk te ontwarren bijzonderheden, in zulk een behagelijken vorm wist te gieten, daar er toch geen enkele regel over den hoofdpersoon, over wien of wat onderwerp ook, in dien tijdkring van honderd jaren gegeven is, welke niet aan den voet der bladzijden

met de bewijsplaatsen allernaauwkeurigst is gestaafd. De tekst biedt bij eene allerleerzaamste tevens eene allerbehagelijkste lektuur, terwijl noten en bijlagen van degelijke geleerdheid en scherpzinnige kritiek getuigen. Mogt iemand de stijl soms te dichterlijk toeschijnen, men gedenke — verzoekt de schrijver — dat de bronnen het aldus aangaven, en aan Paulinus zelven de kleuriger stijl van zijnen tijd niet enkel in zijne gedichten, maar tot zelfs in zijne brieven eigen is.

Het leven van Paulinus valt in dat groote overgangstijdperk der geschiedenis, „waarin eene oude wereld vergaat en uiteenstort en de er in gelegde nieuwe levenskiemen zich onder veel stormen en schokken ontwikkelen". Al wie — hetzij op een hoog standpunt van 't praktische leven, of binnen eenigen werkkring des geestes — bij magte is de verschillende elementen en krachten der ontbinding, welke in onzen tijd werkzaam zijn, met helderen blik te overzien, zal, bij groot verschil, zekere overeenkomst van onze eeuw met die des bisschops van Nola niet ontkennen. Grieken en Romeinen hadden destijds alles wat menschelijke krachten en wereldsche berekening vermogten uitgeput; zij hadden hunne wijsgeerige stelsels tot het uiterste ontwikkeld, en het resultaat van onbeschrijfelijke inspanningen was van den eenen kant het *diepst bederf* des volks — de wijsgeerigste tijden zijn immers de onzedelijkste; — van den anderen kant een *volslagen verwarring* aller begrippen: 't gevolg beide van de verachteloosde godsdienst en 't eerste het noodzakelijk uitvloeisel van het tweede: verwarring van begrippen voert onvermijdelijk tot wanordelijke daad. Voor de oude Platonische ideën, of liever voor de Socratische wijsheid, welke zich langs de verschillende zigtbare verschijnselen

tot de kennis van het goddelijk wezen zocht te verheffen, was de Nieuw-Platonische wijsbegeerte in de plaats getreden. „Wel verre dat deze der godenwereld een nieuw leven inademde en eene zedelijke beteekenis gave, had Rome veeleer onder den spot van Lucianus zijnen Jupiter, in wiens baard de vogelen nestelden, en wiens gouden bliksems de roovers stalen — leeren bespotten, althans niet meer vreezen, en zich de feestgelagen en uitspattingen der Olympische goden ten toonbeeld genomen".

Paulinus was gesproten uit een der rijkste en magtigste raadsheerlijke geslachten, hetwelk uitgebreide goederen in Italië, Frankrijk en Spanje bezat. De roem van zijn geslacht bepaalde zich niet bij den senaat noch bij de stad Rome alleen, maar breidde zich buiten hare muren allerwege in het rijk uit. Bewijs daarvan het groote opzien, hetwelk Paulinus' bekeering in de gansche wereld baarde. Ambrosius zegt: dat hij wat den glans van zijn geslacht betreft in de landstreek van Aquitanië, het verblijf van zoovele voorname Romeinsche familiën, waar ook Paulinus rijke goederen bezat, voor geen van haar behoefde onder te doen. Niet minder hoog stond hij door gaven des geestes, door ambten en waardigheden, en bezat diensvolgens al die schitterende eigenschappen welke de wereld zoekt, bemint en bewondert. Daarbij was in hem „eene onbeschrijfelijke zachtheid en goedigheid van aard met al de verhevenheid en adel zijner hooge geboorte vereenigd; zelfs uit de vriendelijke trekken van zijn rond gelaat straalde de goedheid van zijn open hart." Hij was voorzigtig, bedachtzaam, van hoogst beschaafde en innemende zeden, en hoewel van tengeren ligchaamsbouw, sterk genoeg om alle zaken te voeren; opgeruimd, gastvrij, gul, vooral jegens zijne vrienden, vertrouwelijk,

hartelijk in den omgang, en zoo onbaatzuchtig en edel dat hij het welzijn van anderen altoos boven het zijne stelde.

Onder den invloed van zijnen leermeester, den klassieken dichter Ausonius, wien keizer Valentinianus later de opvoeding van zijnen zoon Gratianus toevertrouwde, was zijn zeldzame aanleg en zijne dichterlijke natuur tot eene groote vruchtbaarheid ontwikkeld. „In den ouderdom van 24 jaren werd hij tot de hoogste ambten van 't Romeinsche rijk verheven. Als consul trad hij in al den glans van zijnen rijkdom op: met tal van dienaren, groote landgoederen, prachtige huizen, goud, edelgesteente, kostbaar vaatwerk, kortom hij vermogt alle praal, zooals zij in de Romeinsche wereld gebruikelijk was, door zijn onmetelijk vermogen ten toon te spreiden." Hij behield echter zelfs te midden van dien verbazenden wereldschen luister, waarin dikmaals ook de edelste zielen ontaarden, altoos een zeker streven van hooger, meer geestelijken aard. De indruk van het schoone in natuur en kunst, die hem zoo menigwerf in de hoogste verrukking bragt en de klankrijkste snaren zijns harten deed trillen, bleef hem jaren lang een ondoordringbaar geheim van den menschelijken geest. Doch weldra leerde hij inzien, dat alle *schoon*, hetwelk zich in de zigtbare natuur en in de menschelijke wereld vertoont, daar niet in eigen wezen bestaat, maar slechts als de weerglans te beschouwen is eener bovenaardsche onvergankelijke schoonheid, welke in eene andere onzigtbare wereld haar eeuwig vaderland heeft. Terwijl b. v. in Göthe's pantheïstische wereldbeschouwing de idee der schoonheid, door natuur en kunst gedragen, de plaats van 't geopenbaarde Christendom moest vervangen, hetwelk hem bij beginsel in de magt der uiterlijke

zinnenwereld voerde, en *antiek heidensch* maakte, ging Paulinus bij zijne dichterlijke voortbrengselen zuiver *objectief* te werk, en leidde hem zijn gansche streven allengs tot de bron van alle waarheid en schoonheid — tot den waarachtigen God. Mogt nu zijne ziel zich wiegen op de baren der zee, of op de blinkende golven van den stroom tusschen weiden en wouden voortschieten; mogt zij vol gedachten zich verliezen in de stille afgezonderde diepten van een eenzaam dal, wanneer de avondzon hare laatste gouden stralen van de toppen der bergen heft; mogt hij in de morgenuren der ontwakende lente het geurige woud, vol klanks, doorzwerven, en bij voorkeur den zang der nachtegalen beluisteren; of in de heldere nachten van Italië de wandelende sterren, „die eeuwige bloesems des hemels", beschouwen: voor hem was de natuur slechts de weerspiegeling der oneindige schoonheid van God; hare duizendvoudige stralen doordrongen zijn gemoed, om reiner nog en doorzigtiger voor zijnen geest te rijzen; hem waren de welluidende klanken der natuur zoovele stemmen uit eene andere onzigtbare wereld, welke zijn inwendig diep verscholen leven wonderbaar wekten en in beweging zetten, tot hij weldra magtiger nog door de genade aangetrokken, alles zou verlaten, om Christus te volgen.

Het heidendom had hem sinds lang niet meer bevredigd; de afgodendienst scheen hem eene dwaasheid, de heidensche wijsbegeerte een altoosdurend zoeken en verhandelen, onmagtig om iets te bepalen [1]); hij zag hare erbar-

---

[1]) Tractantes semper, nec definire valentes. Carm. ult. v^{s}. 37. — Een woord, gelijk er meer volgen, van volkomen toepassing op het Protestantisme.

melijkheid in, en toch bewonderde hij haar. Hij onderzocht, hij ging van 't eene punt tot het andere; hij overwoog de leerstellingen der bijzondere scholen; maar als een donkere wolk lag er over hem; lang nog onzeker, slingerde hij heen en weder; het was hem als iemand, die in een hevigen storm, tusschen rotsklippen in, op wild-golvende zee wordt rondgedreven.

In zulk eene stemming betrad hij den drempel der H. Felix-kerk. Een heilige huivering greep hem aan; bevend schreed hij voort; hij zag de wonderen die daar geschiedden. Toen nam Christus, die alles bestuurt, het geleide, verstrooide de nevelen, en met een vol hart dronk hij voor de eerste maal het Geloof van den goddelijken naam, en blijde leerde hij in den lichtglans van den H. Felix Christus beminnen [1]).

Voor de eerste maal werd het hem klaar, dat er niets beters was, dan in Jesus Christus, Gods menschgeworden Zoon, te gelooven; — hij liet zijn' naam dadelijk op de lijst der Katechumenen inschrijven. Van toen af beschouwde hij zich zelven als een offergeschenk aan den H. Felix gebragt; onuitwischbaar en altoos was zijn beeld hem voor den geest; jaren lang zong hij, aan 't graf van zijn geliefden heilige wonend, een nieuw loflied op zijn feestgetij; groote schatten besteedde hij ter uitbreiding en versiering van zijne basiliek; onuitputtelijk bleef jegens hem zijne innigste dankbetuiging: „Vijftien jaren zijn voorbij — zong hij in 395 [2]) — sedert ik u mijne gelofte en mijn hart opdroeg. Rampspoeden te land en te zee

---

1) Toto corde Fidem divini numinis hausi,
Inque tuo gaudens adamavi lumine Christum.
Nat. XIII, 373, 374.

2) Nat. II, 6—13.

hielden mij van uwen zetel verwijderd, gij weet het, want ik heb u altoos onder de moeijelijkheden van den weg en de onzekerheid des levens aangeroepen. Onder uw geleide en niet zonder u, want ik voelde uwe hulp, heb ik de zeeën betreden, terwijl ik de gevaren in Christus, den Heer, overwon. Altoos, te land en te zee, wandelde ik veilig door u!"

Toen Paulinus en zijne echtgenoote Therasia zoo openlijk en volkomen met de wereld gebroken hadden, ging er van hare zijde allerwege een kreet van afkeuring op. In Rome en Milaan riepen de aanzienlijken: „Hoe! een man van zulk een geslacht, van zulk een afkomst, zulk talent, met zulk eene welsprekendheid begaafd, is uit den senaat gegaan, en heeft de lijn van zulk eene adelijke familie onderbroken — neen! dat was niet om te dulden [1])!" — Onverantwoordelijk dwaas was het, dat een raadsheer, een voormalig consul in den hoogsten glans van 't geluk al zijne goederen verkocht, en ze aan de armen geeft, om zelf een rampzalig leven, in kommer en ligchaamspijniging, te gaan leiden. Rutilius Numatianus, een heiden en Galliër van geboorte, die ons zijne reis [2]) onder Honorius in 410 beschrijft, weet geene woorden genoeg te vinden om zijn toorn tegen de monniken op het eiland Capraria uit te drukken. Hij spreekt van levend zich begraven, van zwartgalligheid, van ziekte van Bellerophon, - en vooral wekt een jongeling, die, in dezelfde levensbetrekkingen als Paulinus, het echtelijk verkeer, de wereld en al zijne goederen had opgeofferd, om op een verlaten eiland der Middellandsche Zee te gaan leven, zijne volle verbittering. In dien geest ook sprak men over het grootsch besluit

[1]) Ambr., Ep. 58 (al. 30), n. 3.

[2]) Itinerarium ap. Onuphr. de Repbl. Rom. Francf. 1597, p. 137.

van den beroemden raadsheer en oud-consul - en bij woorden bleef het niet: - „vrienden, verwanten, vrijgelatenen, slaven, allen verlieten hem." Maar hij, verheugd over dien smaad, schrijft aan Severus [1]): „Mogen wij, mijn broeder, waardig bevonden worden, gevloekt, gelasterd, vertreden, ja zelfs om den naam van Jesus gedood te worden, als Christus zelf maar niet in ons gedood wordt." — Laat ieder behouden wat hij wil; laten de redenaars hunne beschaving, de wijsgeeren hunne wetenschap, de rijken hunnen rijkdom, de koningen hunne rijken hebben: voor ons — onze roem, ons bezit en koningrijk is Christus, ons is de wijsheid in de dwaasheid van 't Evangelie, ons de kracht in de zwakte des vleesches, ons de glorie in den smaad van 't kruis [2]).

Doch in dezelfde mate als Paulinus' besluit de afkeering der wereldsgezinden wekte, werd het door de goeden alom met bijval en gejuich begroet. Ook in dien geest spraken er te Rome en te Milaan. Zoodra Ambrosius den stap vernam, deelt hij zijne vreugde aan Sabinus, bisschop van Placentia, mede; hij kon niet genoeg zijne bewondering over de edelmoedigheid van Paulinus en Therasia uitspreken [3]): „één ding slechts betreur ik — zegt hij — dat men zoo hardnekkig in de leugen, zoo onverschillig in de waarheid is, dat eene menigte van menschen zich inderdaad schamen als zij zich wat ijveriger in de godsdienst toonen." — Augustinus is er buiten zich zelven over van vreugde. — Martinus, het hoorende, riep juichend uit: „Gelukkige eeuw! welke een gedenkteeken van zulk een geloof, zulk een deugd bezit, dat iemand

1) Ep. 1, n. 8.
2) Ep. 38, n. 6.
3) Ep. 58, (al. 30) n. 1, 2.

het vele, 'twelk hij door den wil des Heeren bezat, verkocht en aan de armen gaf, en door zijn voorbeeld als mogelijk bewees wat een ieder van nature onmogelijk waande" [1]). — De daad van Paulinus was als een licht, dat het gansche huis van God bescheen, en de geheele Christelijke maatschappij verheugde en stichtte. Was hij in de wereld edel geweest, men oordeelde, dat hij door zijne overgave aan Christus nog edeler geworden was [2]), en men vond zijn voorbeeld inderdaad wonderbaar [3]). — Hij gold als een zeer bijzonder en boven alles verblijdend sieraad van Gallië, en zijn faam strekte zich niet slechts door alle deelen der Christelijke wereld uit, maar zelfs daarbuiten werd zijn naam alom met eere genoemd [4]).

Inmiddels leidde Paulinus na zijne bekeering en het ontvangen van het H. Doopsel, op zijne landgoederen in Spanje een geheel afgetrokken en verstorven leven, van nu af zijne echtgenoote Therasia als zijne zuster beschouwend en zich op oefeningen van godsvrucht toeleggend. Zijn aardsch paradijs met al zijn verblindende tooverpracht zag hij met een blij hart verdwijnen, want daarboven verhief zich het uitspansel des geloofs in lichtende klaarheid; de schitterende hoogten der aardsche glorie waren voor hem in hare valsche en bedriegelijke grootheid als nevelen verdwenen: daarvoor straalden hem nu in 't zonnelicht der genade „de heilige bergen" toe, en in den zoeten wierookgeur der hemelsche voorhoven, dien zijne in liefde ontgloeide ziel smaakte, vergat hij de gansche

---

1) Sulp. Sev., Vita Martin., c. 25.
2) Idacius in Chron. a. a. 423.
3) Tiro Prosper.
4) Sulpic. Sever., Dial. III, c. 20.

wereld met al haren lust. Zelf inwendig vernieuwd en herschapen, was nu ook zijne poëzij eene inderdaad Christelijke, „edel, zacht en grootsch voortglijdend, tot zij in 't onmetelijk uitzigt op de eeuwigheid als in den spiegel eener wijde zee zich verliest."

Nadat hij priester gewijd was, trok zich heel zijn leven - dat hij nu weder in Italië doorbragt - steeds meer in 't middenpunt van zijn hart te zamen. Al onze arbeid - zegt hij - moet daarop gerigt wezen, dat wij ons hart onthechten en in deszelfs heiligdom ligchaam en ziel aan God ten offer brengen." De twee deugden, waarop hij zich bijzonder toelegde, waren de ootmoedigheid en de zuivere liefde tot God. Zijne diepe nederigheid blinkt in al wat hij schreef allerbeminnelijkst uit; hij is altoos het kind, dat van zijne vaders onderrigt moet worden; nog als een kind wil hij altoos leeren, ook toen hij later reeds bisschop was; hij is de onnutte knecht, hij de dorre boom, zonder vrucht; hij zoo erbarmelijk, dat heilige mannen zijn' naam niet eens moesten uitspreken. — Zijne vurige en teedere liefde tot God verraadt zich telkens in zijne woorden; ten grondstelling had hij: „Niets buiten Christus [1], en Christus geheel te willen, en Hem geheel zich geven." Hooren we de taal der liefde in een zijner brieven [2]: „Aan den mond aller geloovigen — zoo schrijft hij (na eene herinnering aan de zondares van 't Evangelie) aan Severus — willen we hangen, wijl in ieder geloovige de Geest Gods ademt. Ook van den geringsten dienaar Gods zal minstens een dropje hemelsche

---

[1]) Ep. 11. n. 14. — We denken hier onwillekeurig aan de vrome wapenspreuk van een onzer vrienden: NIL NISI CHRISTUM — eene zelfde geestelijke strijdleuze op ruim veertien eeuwen afstands!

[2]) Ep. 23, n. 36.

wijsheid afdruppelen, welke de dorheid van mijn hart bevochtige.... Waar ik ergens de ademing des heiligen Geestes moge opvangen, zal ik allerwege althans een kleine teug indrinken; waar ik ergens in 't huis eens onwaardigen, in 't huis eens Fariseërs den regtvaardige hoor komen - wil ik toesnellen en de gunst van den gast mij verwerven, of ik mij het rijk des hemels verwerven mogte. Waar mij ergens de naam van Christus tegenklinkt, wil ik toesnellen; waar ik Jesus in iemands binnenvertrek zal zien intreden, zal ik er ook heenspoeden. Als ik de wijsheid, als ik de regtvaardigheid in iemands verborgen heiligdom zal vinden aanliggen - wil ik mij aan de voeten van Christus nederwerpen, dat ik ten minste van de uiterste voetschrede der wijsheid aangeroerd worde, en ik wil hare voeten niet versmaden, maar mij gelukkig achten, als Christus ook maar met zijne voeten mijn hoofd aanrake. Die raakte den zoom aan van zijn kleed en werd genezen; anderen zelfs genas Hij, doordat de schaduw zijns Apostels op hen viel."

Terwijl hij zich aldus met alle krachten op de vorming en heiliging van zijn hart toelegde, verzuimde hij ook zijne wetenschappelijke beschaving niet, waarbij hem de H. Hieronymus met zijne raadgevingen ondersteunde. Een groot aantal der aanzienlijkste mannen en de grootste leeraars der Kerk zochten zijne kennismaking en achtten zich, als zij die verkregen hadden, gelukkig haar te kunnen onderhouden. De eersten die met hem in aanraking kwamen - waren de Afrikaansche bisschoppen, en onder hen Augustinus, welke de groote gaven van Paulinus in haren ganschen omvang wist te waarderen en met hem eene levendige briefwisseling onderhield. Ook met den H. Ambrosius te Milaan en met den H. Martinus

van Tours en vele anderen was Paulinus in vriendschappelijke betrekking gekomen, en door laatstgenoemde van eene gevaarlijke oogziekte genezen. 't Is inderdaad treffend telkens in het werk van Prof. Buse te lezen, hoe vurig zooveel groote en heilige mannen verlangen met elkander in gemeenschap te staan, elkander te zien, en zij weder anderen aanzetten om bij Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Martinus, Paulinus te gaan; hoe zij elkaârs schriften, inzonderheid ook Levens van Heiligen, pogen te verbreiden, of zich onderling inlichtingen en verklaringen van de H. Schrift vragen en toezenden. Daar heerscht in hun schrijven en spreken eene zoo hooge wellevendheid, een zoo nederig wegwerpen van zich zelven met eene zoo opregte verheffing van anderen, dat blijkbaar een ieder niet anders dan de minste wil wezen, in allen geval wat hij mogt schijnen enkel en alleen aan God wil toegeschreven hebben; daar is zulk eene onnavolgelijke liefelijkheid en openhartigheid met zulk een verhevenheid van gevoel in dat heilig verkeer, dat men er de hooge sfeer waarin zij leefden, uit voelt en er onwillekeurig door meêgesleept en opgevoerd wordt. „Ik heb — schrijft Augustinus aan Paulinus, eer zij elkaâr nog van aangezigt kenden — ik heb uwe brieven gelezen, welke van melk en honig vloeijen, welke den eenvoud uws harten waarin gij den Heer zoekt, klaar doen zien en Hem roem en eer geven. Ook de broeders hebben ze gelezen, en verheugen zich onophoudelijk, onuitsprekelijk over zoo rijke en uitstekende gaven van God die u ten deel geworden zijn. Welk een zoete geur er uit ademt, kan men niet zeggen. Hoe levendig zucht er uw dorst, uw verlangen, het smachten uwer ziel in naar de voorhoven des Heeren! Hoe ademen zij van de heiligste

liefde! Hoeveel dank zeggen zij aan God.... Wat is het toch dat zij ons zoo zoet aandoen, zoo ontvlammen, zoo zacht op ons nederdauwen en toch zoo helder en klaar voor ons staan. Wat zal ik — voegt hij er aan toe — u er voor wedergeven. Niets dan dat ik geheel de uwe ben in Hem wien gij geheel toebehoort. Is het weinig: maar zeker, ik heb niet meer." Met vurig verlangen ziet hij er naar uit, Paulinus van aangezigt te aanschouwen: „Hoe moet het mij smarten - zegt hij - dat ik uw aangezigt nog niet ken, dat is, het huis uwer ziel, welke ik als de mijne ken! En niet slechts ik, maar alle broeders met mij. Ik waag het niet te vragen — zoo sluit hij zijn innig schrijven — maar als uwe kerkelijke bezigheden u tijd laten, gij ziet, wat met mij Afrika met brandenden dorst verlangt [1])."

Augustinus' antwoord op Paulinus' eerste schrijven bleef dezen te lang uit, en daarom schreef hij andermaal, en liet den brief door zijne „zonen en dierbare vrienden" Romanus en Agilis overbrengen. In dezelfde lente, omstreeks op denzelfden tijd als Romanus en Agilis van Paulinus vertrokken, ging Romanianus van Augustinus op reis. Paulinus' tweede en Augustinus' eerste schrijven kruisten elkaâr. Daardoor hebben we de bekoorlijke verrassing van te kunnen zien, hoe eene zelfde gezindheid, uit denzelfden geest ontsproten, de harten dier beide mannen, eer zij elkaâr persoonlijk kenden, jegens elkander vervulde. „Het is volstrekt geen wonder — schrijft Paulinus in dien tweeden brief — dat wij, schoon afwezig, elkaâr nabij zijn, en onbekend elkaâr kennen, daar wij leden zijn van één ligchaam, één Hoofd heb-

[1]) Ep. 27.

ben, van ééne genade doorstroomd worden, van één Brood leven, één weg gaan, één huis bewonen; en zoowel in den geest als in het ligchaam des Heeren één zijn." Ook Paulinus verlangt niets vuriger dan het aangezigt van Augustinus te zien [1]), evenzoo als Augustinus het zijne. In den zomer kwamen Romanus en Agilis bij Augustinus aan. Hij ontving hen als levende brieven die Paulinus geschreven had; zij moesten hem diens persoonlijke tegenwoordigheid vervangen. Zorvuldig vernam hij naar alles wat zij hem maar van Paulinus konden verhalen [2]).

Soortgelijke gedachten als wij uit dezen brief van Augustinus overnamen — komen er voor in zijn schrijven aan Hieronymus [3]), toen hij, na de terugkomst van Alypius, het eerst met hem bekend werd. Men vergelijke ook den schoonen brief, dien Basilius aan Ambrosius na zijne wijding schreef [4]). Zóó spreekt Paulinus tot Delphinus, bisschop van Bourdeaux, die hem gedoopt en onderwezen had: hij vond, zegt hij, slechts zoo zelden gelegenheid om hem te schrijven; en wat was hem toch grooter troost, waardoor werd de verre verwijdering van zijnen dierbaren meester hem eerst dragelijk gemaakt, dan daardoor dat hij zich, als hij schreef, digt bij Delphinus verplaatste, zijn aangezigt zich levendig voorstelde, en aldus hart aan hart zich met hem onderhield [5]). — Hij schreef te gelijk aan Amandus, een priester van Delphinus, wien hij reeds verweet, dat hij het zeker zijnen bisschop had inge-

---

1) Ep. 6.
2) August., Ep. 31.
3) Ep. 28, al. 8.
4) Ep. 55.
5) Ep. 20.

geven, om van hem (Paulinus) eenige uitleggingen van de H. Schrift te vragen [1]), waartoe hij volstrekt onbekwaam was, zij moesten hem liever met hun gebed bijstaan. Bij Delphinus zelven had hij zich met eene allerbeminnelijkste ootmoedigheid en kieschheid weten te verontschuldigen [2]); maar beiden bleven aanhouden, welligt door tusschenkomst van Amachius, den subdiaken van Delphinus [3]) - en nu voldoet hij huiverend aan hun verzoek en zendt de brieven met Cardamas, „snel te voet en ligt van loop" [4]), doch wien hij gelast over Milaan te gaan, deels om den bisschop Venerius in Paulinus' naam te groeten, deels om hem ook met Delphinus bekend te maken [5]), wijl hij het voor nuttig hield, dat beide mannen met elkander in gemeenschap kwamen. Ook van Paus Anastasius wilde hij, zoodra hij met het feest der Apostelen (Petrus en Paulus) te Rome kwam (gelijk hij jaarlijks gewoon was te doen), brieven voor Delphinus verzoeken [6]). — Aan Victricius, Bisschop van Rouaan, die te Rome bij Paus Innocentius, en in zijne terugreis niet bij Paulinus was geweest, schrijft hij dadelijk bij diens terugkomst in zijn vaderland. Van ganscher harte wenscht hij hem geluk met zijn triomf in Rome. (Victricius was bij den Paus ten onregte van ketterij beschuldigd.) Maar hoe moest hij zich beklagen, dat Victricius, schoon zoo digt in zijne nabijheid, niet bij hem gekomen was! Dit maakte hem niet slechts treurig, maar geheel in de war; want

---

1) Ep. 9.
2) Ep. 10.
3) Ep. 17.
4) Ep. 21.
5) Ep. 20.
6) Ibid.

hij zag geene andere oorzaak, waardoor hij eene zoo groote weldaad onwaardig geworden was, dan zijne zonden. Daarom lagen die nu ook voor de geheele wereld open en bloot [1]).

Aldus zochten Paulinus en de groote mannen van zijnen tijd naar onderlinge gemeenschap, aldus deelden zij ieder in de smarte en de vreugde van allen. Want één is de Kerk en algemeen; wat het eene lid weêrvaart wil het andere, willen allen weten en deelen; de ééne zelfde Katholieke liefde maakt hen één hart, één ziel, en wekt in allen het ééne zelfde meêgevoel op.

De belangrijkste bezitting van Paulinus was Nola, welks ligging en omstreken de aandacht des schrijvers „bijzonder trekken, wijl Paulinus die plaats bijkans zijn gansche leven lang tot het tooneel zijner deugden gemaakt heeft." Daar leefde hij met eenige personen, even gezind als hij, naar een gemeenschappelijken regel, in veel vasten en gestrenge boetvaardigheden, in armoede en ontbering, in afzondering en gebed; voor het rijke zilver vaatwerk, dat hij als Consul gebruikte, had hij het nu van aarde, daar dit door Adam met zijn uit leem gevormd ligchaam meer verwant was en hem herinnerde, dat wij onzen schat altoos in aarden vaten ronddragen. Om te snijden bediende hij zich van een beukenhouten mes [2]). Bij zijne harde levenswijze had hij gedurig met zijn zwak gestel en aanhoudende ziekten te kampen [3]). Naast zijn huis lag zijn tuin, zoo eng en klein, dat er ter naauwernood een koolstruik in groeide [4]).

---

1) Ep. 37.
2) Ep. 5.
3) Ibid.
4) Ep. 39.

Therasia, sinds zijne bekeering hem ten zuster, volgde hem in alle opzigten na [1]). Zij die vroeger over zooveel goederen te beschikken had, was nu met den kleinen tuin te vreden, dien haar man, haar thans ten broeder, de voormalige Consul, met eigen hand bebouwde [2]). Zij dacht en deed zóó eenstemmig met Paulinus, dat hij zijne brieven meestal in zijn en haar naam schreef [3]), en ook de bisschoppen vergaten niet, haar in hunne antwoorden te groeten [4]).

Schier in den ernst van den steenstijl, spreekt daarover de onbekende schrijver van den onder Hieronymus' naam [5]) uitgegeven brief *ad Geruntii Filias* aldus: „Dit graf heeft zich onlangs onze Paulinus benevens zijne echtgenoote met zijne rijkdommen bereid, die, der wereld en den wereldschen dingen afstervend, nu ter ruste gekomen zijn, gelijk de Apostel zegt: Gij zijt gestorven, en uw leven is met Christus in God verborgen. En wederom: Indien wij met Christus gestorven zijn, zoo gelooven wij, dat wij ook met Christus zullen leven. Dat is het dubbele graf, hetwelk zich die beide echtelingen verschaft hebben, daar zij senaat, eereplaatsen, rijkdommen verlieten, en als dood op aarde leefden: het eene, waarin zij den ouden mensch met zijne lusten, dien zij hebben uitgetrokken, nederlegden; het andere, in 'twelk zij bij hunnen dood het ligchaam willen begraven, om bij de wederkomst van Christus met ligchaam en ziel in de eeuwige rust in te gaan."

---

1) August., Ep. 27.
2) Ambros., Ep. 58, al. 30.
3) Aldus Ep. 3, 4, 6, 7, 26, 39, 40, 43, 44, 45.
4) Aug., Ep. 31, 95.
5) Hieron., tom. V, p. 35 (al. tom. IX, Ep. 3).

Inderdaad had Paulinus zich zoozeer van al zijne goederen ontdaan, dat het hem menigmaal, uit behoefte, aan zout voor zijne arme moesspijzen ontbrak [1]).

Onder zijnen krachtdadigen invloed nam de vereering van den H. Felix en de godsvrucht jegens zijne overblijfselen zeer toe, terwijl Paulinus zijne belangstelling voor kerkelijke bouwkunst op veelvuldige wijze deed blijken, vooral door het stichten eener aan de gedachtenis diens heiligen martelaars gewijde kerk, welke hij naast de oude basiliek en met deze in verband, met veel moeite en ijver tot stand bragt, en aan welker inwendige kunst-versiering, ook door middel van schilderijen en onderschriften, hij alle mogelijke zorg besteedde. Zoo werd Nola — tot dusverre „bovenal ook wegens zijne losbandigheid befaamd" — eene veel bezochte bedevaarts-plaats.

„Te midden van het krijgsgedruisch des jaars 409 (toen Alarik op het punt was. voor de derde maal tegen Rome op te trekken, en Paus Innocentius gedwongen werd naar Ravenna te vlugten) werd Paulinus tot bisschop van Nola gekozen." Van nu af wordt zijne werkzaamheid steeds uitgebreider. Hij treedt echter niet — zegt de schrijver — in de rij der strijdenden en zigtbaar scheppenden, maar ik zou willen zeggen, evenals het zwijgend schijnsel der maan, of als de dauw, die ongezien van den hemel druppelt en de velden bevochtigt: zoo oefent Paulinus een stillen maar magtigen invloed op zijnen tijd uit.

De scherpzinnige auteur wijst ons in Paulinus' leven drie hoofdpunten aan: Schoon — zegt hij — schaarsch aan buitengewone handelingen en grootsche voorvallen, is het

---

[1]) Ep. 39.

niettemin buitengemeen rijk aan in- en uitwendige gebeurtenissen; en wat hem hoofdzakelijk dien invloed gaf, was, dat die groote levensveranderingen in hem geheel vrij gewild en uit Christelijken zin voortgekomen waren. Want vooreerst stelle men zich een staatsman voor - in een grootendeels nog heidenschen tijd, met al den glans van magt en rijkdom omgeven, een' Consul wegens zijn talenten, zijne afstamming, zijn karakter door talrijke vrienden gevolgd, door dichters geëerd en bezongen — hoe hij in den bloei zijner jaren van 't hoogste gloriepunt des menschelijken levens afdaalt, zich de armoede, de werkelijke armoede tot gezellinne kiest en zijn onmetelijk vermogen, het bedrag zijner verkochte goederen aan de armen uitdeelt: welk een indruk moest dat op de heidensche wereld niet maken! Mogt men schimpen: velen toch moesten in zich zelven gaan en nadenken. En met welk een heiligen trots moest de Christelijke wereld op zulk een triumf van 't kruis nederzien! Zijn voorbeeld moest eene godsdienst leeren hoogschatten welke zulke offers vermogt te brengen, en haar ingang doen vinden bij wat groot was door vernuft, aanzien en bezit. Paulinus voelde de hem opgelegde taak; niet enkel tastte hij het heidendom en den heidenschen zin in diens dwaasheid en verachtelijkheid in geschrifte aan, maar hij stelde er zijne daad tegenover; hij verdedigde die herhaaldelijk in welsprekende taal, toonde aan, hoe regtmatig en verstandig het was wat hij gedaan had, en zocht, waar hij kon, anderen zijn voorbeeld te doen volgen.

Ten andere was Paulinus als tot schikking en bemiddeling geschapen, en daaraan was in zijne eeuw niet weinig behoefte. Zijne wel levendige maar van nature toch zachte geaardheid had hij door Christelijke zelfbewaking

en -bestrijding alle opwellingen van bitterheid, onwil of ongeduld volkomen leeren beheerschen: hij had dus alle eigenschappen, om bij dreigende tweespalt tusschen beide te treden, te schikken en te vereenigen. En inderdaad met welk eene verwonderlijke zachtmoedigheid en onmiskenbare voorzigtigheid tevens, gaat hij tusschen de beide partijen van Hieronymus en Rufinus altijd door, van beide geacht en bemind, door geen van haar versmaad, voor beide een altoos gereed en zeker steunpunt van vereeniging. Ook dat deel van Paulinus' werkzaamheid is niet gering te schatten, wijl groote mannen van dien tijd, zich soms in hartstogtelijken ijver op het goede werpend of het kwade keerend, ongelegenheden en oneenigheden veroorzaakten, welke slechts door eenen van allen geëerbiedigden tusschentreder konden bijgelegd worden.

Ten derde oefende Paulinus, al willen we hier van zijnen kerkbouw niet gewagen, een beslissenden invloed uit op de beoefening der Christelijke poëzij en der Christelijke letterkunde in het algemeen, daar zijne voortreffelijke dichtstukken en brieven door zijne tijdgenooten niet zoo zeer gelezen dan verslonden werden.

Ondanks zijne verborgenheid neemt Paulinus derhalve eene zeer gewigtige plaats in deze eeuwen in. Hij rust, en echter is er altoos beweging in en om hem heen. Men ziet hem niet, en echter reikt hij met zijn woord, zijn gebed en voorbeeld tot in de meest verwijderde landen. Hij leidt in zekere mate een „stilleven", en echter breidt hij zijn verheffenden invloed tot in de verste kringen uit.

Zoo dan vonden inzonderheid de grooten van Rome in hem hun navolgenswaardig toonbeeld, en de Vaders verzuimden niet hen daarop te wijzen; Paulinus heeft meer dan men tot dusverre erkend heeft, voor het verder door-

dringen der Christelijke gezindheid, bepaaldelijk in de hoogere kringen der Romeinsche wereld gedaan. Het heidendom, dat met al zijne instellingen, met zijne begunstiging en vergoelijking der ondeugden, zoo diep in de toenmalige maatschappij en tot in het innigste van het huiselijk leven doorgedrongen en daarmeê vereenzelvigd was, greep met den moed der wanhoop nog eenmaal naar alle het ten dienste staande middelen; hevig was de opgestoken storm, het scheepje van Petrus dobberde als tusschen klippen en rotspunten gevaarlijk voort. De wijsheid der heidensche school, de aesthetische beschaving van gevierde schoone geesten en hoogmoedige wijsgeeren, de onverzadelijke zucht naar genot en de verweekelijking der rijken en aanzienlijken, de diepe verdorvenheid des volks verhieven zich te gader tegen het kruis des Heeren. In dien kommervollen tijd, waarin alles bij de ingevallen volksoverstrooming gansch en al uit zijn verband werd gerukt, kan men de wijsheid der mannen die de Kerk bestuurden niet genoeg bewonderen zooals zij allerwege uit de overblijfselen van 't groote wereldrijk nieuwe bouwstoffen verzamelden voor het optrekken van de „stad Gods". Wonderbaar vooral vertoont zich het goddelijk bestuur der Voorzienigheid in de verdeeling der voor het algemeene leven der Kerk gevorderde gaven en genaden. „Er zijn — merkt de schrijver aan — als ten strijd geschapen naturen, zooals Hieronymus en Epiphanius; wijsgeerig-innige, als de groote Augustinus; zuiver-beschouwende, als Antonius en Pachomius; beschouwend-werkdadige, als Basilius, en op een anderen tijd Bernardus; beschouwend-dichterlijke, men zou zeggen groote, bespiegelende, gevoelvolle gemoederen, die het licht des hemels in hun groot en zuiver hart als in een brandspiegel verzamelen om het

weder weldadig uit te gieten over de aarde. Dusdanige naturen waren Paulinus, Gregorius van Nazianze, en later Franciscus van Assisië." Zoo groeit uit de menigvuldige gaven het ééne groote leven der Kerk voort.

Nadat de schrijver met veel scherpzinnigheid de opmerkelijke overeenkomst tusschen Paulinus en Gregorius den Groote heeft nagewezen, werkt hij het beeld des bisschops van Nola verder uit. „Ik kan — zegt hij — zijn leven niet anders vergelijken dan met een dier stille dalen, in wier midden een donker meer zijn rustigen spiegel uitbreidt. Alle dennen, rotsen, sneeuwtoppen, alle voorbijzwevende wolken werpen haar beeld in zijne wateren, maar ontroeren ze niet. Jaar op jaar gaat voorbij, en rustig spoelen dezelfde golven aan denzelfden oever voort. Wanneer de wandelaar bergop bergaf een brandend heeten dag heeft afgelegd, en het avondrood een onbeschrijfelijken vrede over den trillenden waterspiegel verbreidt: dan zal hij zich in de wonderbare pracht der natuur en in de frissche koelte die hem omgeeft even gaarne en even wél gevoelen als op de hoogten van waar zijn blik over de diep aan zijne voeten liggende gebergten, landen en steden zweeft." — In zulk een stil, romantiesch dal voert de vindingrijke schrijver zijne lezers, om er zijne volle korf van keurige bloemen en vruchten over hen uit te storten.

De laatste dagen en 't rustig sterven van „den heiligen man" worden ons door een ooggetuige [1]) meêgedeeld; dat zijn verrukkelijke bladzijden; het kost ons ze niet over te brengen; hij ontsliep met de zacht uitgesproken woorden: *Paravi lucernam Christo meo.* Ik heb mijn

---

[1]) Uranius, de Obitu Paulini.

Christus het licht bereid (Ps CXXXI, 17); het was op den 22 Junij 431, onder het consulaat van Bassus en Antiochus, op denzelfden dag, dat de kerkvergadering van Ephese ter handhaving van de eer der Moeder Gods tegen Nestorius geopend werd. „Wij hebben het gezien - zegt Uranius - en onder tranen en zuchten verheugen wij ons, het gezien te hebben, hoe de regtvaardige weggenomen wordt. Waar is er op aarde eene plaats, zoo afgelegen, zoo verborgen, dat zij door 't verscheiden van Paulinus niet diep getroffen zou wezen. De Kerk treurde dat zij zulk een bisschop verloor; het volk jammerde; geheele provinciën weenden; slechts de Engelen verheugen zich, de woonsteden der Heiligen juichen, want dagelijks verlangde hij derwaarts te snellen en sprak: „Hoe beminnelijk zijn uwe woontenten, o Heer der heerscharen! Mijne ziel vergaat van verlangen naar uwe voorhoven" (Ps. LXXXIII, 2) [1].

Paulinus, dat verhevenst sieraad zijner eeuw - zegt Baronius - was waardig gevonden, door de schriften van de heiligste en geleerdste mannen geprezen te worden: door Hieronymus in 't Oosten, door Ambrosius in Italië, door Augustinus in Afrika, door Prosper en Eucherius in Gallië in de eeuw zelve waarin hij leefde, en later door Paus Gregorius en anderen, uit wiens heerlijke daden ieder besluiten kan, hoe groot hij geweest is [2].

In den loop van 't werk komen meermalen de literaire schatten van dat tijdperk ter spraak, en daaronder veel wat tot bijzondere punten van geloofs- en zedeleer behoort; het belang daarvan voor de verschillende theolo-

---

[1] Uranius, n. 5.

[2] Baronius a. a. 431, § 198.

gische leervakken wordt in een treffend licht gesteld, daar er onloochenbaar de gewigtigste getuigenissen voor het onveranderlijk geloof der Kerk, hare leer, eerdienst en inrigting in voorkomen, en alzoo het verledene op het innigst met het tegenwoordige verbonden blijkt. „Mogt dit boek — zegt de schrijver aan 't eind van zijn voorberigt — ook in handen van hen komen die niet tot de Kerk behooren, dan kunnen zij er uit opmaken, dat de Kerk in de vierde eeuw juist zóó was als zij in de negentiende is, derhalve ook in de eerste eeuw dát moet geweest zijn wat zij in de vierde eeuw was: namelijk de eenige draagster der waarheid en de van God ons gegeven geleidster naar den hemel." — Ook zijn er anderzijds vele belangwekkende episoden ingevlochten, bijv. over stedelijk bestuur en leven; over de bekeering van Gallië; over de invoering en uitbreiding der monniken-orden; over den poëtischen wedstrijd tusschen Paulinus en zijn voormaligen meester, den dichter Ausonius, die zich van de oude, hem diep in 't hart gewortelde, heidensche herinneringen nog niet konde losmaken, schoon hij het Christelijk geloof beleed. — Men vindt er verder korte inlichtingen over de verschillende ketterijen van den tijd; bijzonderheden over het celibaat; over de uitvinding der kerkklokken, eene bekoorlijke beschrijving der school van Lerins, waaruit de beroemde Vincentius en zooveel groote bisschoppen zijn voortgekomen, ook Eucherius, bisschop van Lyon, met wien Paulinus in Briefwisseling was, en die op zoo verheven toon den bekenden *Lof der woestijn* heeft bezongen [1]), waaruit we ten minste enkele plaatsen moeten mededeelen:

---

[1]) Eucherius, de Laude Eremi.

„De woestijn — zegt hij — is de onbegrensde tempel van God. Wil iemand de goederen in 't land der levenden zien, dan moet hij de onbewoonbare aarde bewonen: want den onschuldigen mensch betaamde het Paradijs, den gevallen' de woestijn. De heilige Joannes, de Heer zelf heeft haar geheiligd. De Israelieten trokken door de woestijn in 't Beloofde land. In de woestijn werd de duivel door Christus overwonnen, nadat hij in 't paradijs had gezegepraald. Daar woont God te meer als hij er ligter gevonden wordt. Daar is het hart vrijer, de opheffing tot God blijder, de stilte des gemoeds grooter: daar geeft de versterving in 't hart als eene tweede woestijn, waaruit men, door de stilte ondersteund, ligter tot God opklimt; ja, zelfs de afhankelijkheid waarin men zich van God voor kleeding, voeding en alle behoeften des levens bevindt, verbindt nader aan God, dien men als zijnen Vader in den hemel leert kennen en beminnen. O! wat zijn voor hen die naar God dorsten die met wouden bewassen onbewegelijke woestijnen liefelijk; hoe bekoorlijk voor hen die Christus zoeken die verborgen woonsteden die zich wijd en zijd uitbreiden! Alles zwijgt. Dan wordt de geest als door de prikkels der stilte vrolijk gewekt, dan door onuitsprekelijke wegzinking in God gevoed. Daar is geen verstorend geluid, geen sprake dan met God. Dat is de eenige zoete toon, het gebed, hetwelk de klanklooze stilte onderbreekt, en de lieflijk klinkende hymnen stuiten tegen de hooge rotsen, en stem en gebed heffen zich naar den hemel omhoog."

Door al dergelijke invlechtingen verrast het boek van Professor Buse onophoudelijk den lezer, en verkrijgt het, bij alle inwendige eenheid der leidende hoofdgedachte, het bekoorlijke eener groote verscheidenheid. Soms was

het ons, of we den onovertroffen klassieken *Plinius Secundus* van onzen achtbaren Mr. M. C. van Hall wedervonden; dan of we het frissche en naauwkeurige eeniger beschrijving des genialen zangers van de *Kerk der Katakomben* genoten.

De bronnen, waarvan Professor Buse bij zijnen veel omvattenden arbeid met zorgvuldige keuze gebruik gemaakt heeft, zijn allereerst de werken van Paulinus zelven, zoowel zijne Brieven als zijne Gedichten. Nevens Paulinus leveren zijne tijdgenooten rijke bouwstoffen: Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Rufinus, Palladius, Sulpicius Severus, Prudentius, Ausonius, Uranius; de Pausen Damasus, Siricius, Anastasius, Innocentius I. Zij doen ons den tijd niet slechts in het algemeen kennen, maar berigten ons feiten die onmiddellijk in het leven van Paulinus ingrijpen. Bij hen sluiten zich behalve de *Historia tripartita* de eigenlijke geschiedschrijvers Rufinus en Orosius en de chronisten Idacius, Dexter, Prosper en Marcellinus aan. Later dragen dan nog Paulinus van Perigueux, Fortunatus, Gregorius van Tours en Gregorius de Groote menige bijzonderheden uit zijn leven bij. Verder heeft hij al wat van Paulinus uitgegeven of over hem geschreven is naauwkeurig nagegaan. Voor chronologische, geographische en andere wetenschappelijke vragen heeft hij de oudere en nieuwere auteurs geraadpleegd, zonder ooit blindelings, maar altoos eerst na rijp onderzoek, zijn oordeel naar dat van anderen te voegen.

In een tijd als de onze, zoo diep in stoffelijke belangen verzonken, waarin de beste vermogens zich schier uitsluitend met aardsche bedoelingen aan de kennis en beheersching der natuurkrachten wijden, en in de reuzenmagt van den stoom en de electrieke beweging het heil

der wereld zoeken, terwijl ellende en nood alom met den dag toenemen — heeft het voor den Christelijken geest en 't godsdienstig gemoed iets bijzonder verheffends en vertroostends, zich in die tijden der vierde en vijfde eeuw te verplaatsen, toen het in Christus gebragte heil door vele duizenden met de grootste vreugde begroet werd, en de uitstekendste geesten, de geniaalste mannen de levensbronnen hunner ziel als bij druppelen uitstortten om aan het Christelijk geloof te dieper worteling, steviging, uitbreiding en vruchtbaarheid te geven.

Die herinnering bemoedigt, versterkt, heeft eene bijzondere overtuigingskracht, om ons te onwrikbaarder nog en te geruster op de aloude, onuitputtelijke levenskracht der Kerk ook in onze dagen te verlaten, waarin dezelfde duizendvoudige strijd met verhoogd geweld, schoon met eenigzins andere wapenen en op andere wijze, tegen Christus en zijne Bruid gevoerd wordt. Gelijk de geleerden ten tijde van den H. Paulinus zich achter wijsgeerige veronderstellingen en gevolgtrekkingen verscholen, om de eenvoudige Christelijke waarheid te bestrijden, zoo verschansen de groote woordvoerders der eeuw en de zonen eener nieuwe vorming zich achter de chemische en physicalische apparaten, om bij den bedriegelijken schijn van de opgaande „zon der natuurwetenschap" ons boven alle mate de magt des geestes over de krachten en bestanddeelen der stoffelijke wereld te roemen, als ware het bij zulke vooruitgang en uitkomsten naauwelijks der moeite meer waardig, een bijzondere opmerkzaamheid aan de eeuwige, onveranderlijke ideën des Christendoms te wijden. Het Christendom zet inmiddels zijn stillen, eeuwigen loop door de wereldgeschiedenis voort, en de stofvlagen

der aarde kunnen zijne lichtgesternten evenmin van hunne baan voeren, als hun eeuwenouden glans verduisteren.

HET R. K. JONGENS-WEESHUIS

TE AMSTERDAM,

IN ZIJNEN STRIJD

TEGEN DE JANSENISTISCHE AANSLAGEN.

1723—1782.

(INGEZONDEN.)

De geschiedenis van het R. K. jongens-weeshuis te Amsterdam heeft vele blijde herinneringen bewaard, die getuigenis geven niet slechts van de liefdadigheid der geloovigen, de welwillende begunstiging van de regering des lands en van het bestuur der stad; maar zij meldt ons nog bijzonder den manhaften kamp, dien de trouwe vaderen van dit godsgesticht tegen de Jansenistische woelingen hebben gevoerd. Ongetwijfeld stelt ieder Katholiek een heilig belang in zulk een strijd: immers het geldt een R. K. weeshuis, een toevlugtsoord voor

ouderlooze kinderen, eene kweekschool voor de goede opvoeding hunner anders verlaten jeugd, dat is, ter trouwe beoefening van alle voorschriften en pligten des Katholieken geloofs.

Dat kostbaar pand des geloofs moet dan wel bijzonder in gestichten van godsdienstige opvoeding, zooals onze weeshuizen zijn, ten hoogste gewaardeerd — en tegen alle aanvallen, hetzij regtstreeksche hetzij zijdelingsche, met nooit op te geven strijd verdedigd worden. Het R. K. jongens-weeshuis te Amsterdam heeft gedurende bijna zestig jaren, van 1723 tot 1782, voor dat heilig pand des geloofs geijverd en ten laatste zijne hardnekkige tegenstanderen beschaamd.

Het had, niet lang na zijne oprigting, met toelating van den Magistraat der stad, eene eigene kapel gesticht, en ook een woonhuis bereid voor den priester die ten dienste dezer kapel door de geestelijke overheid zou worden aangesteld. Theodorus Steenhoven was de eerste priester, die tot deze bediening gezonden werd. Na haar twee of drie jaren te hebben waargenomen, overleed hij op den 2 Mei 1692, en werd opgevolgd door:

N. Stier, die bij zijne verplaatsing in 1697 tot opvolger verkreeg:

Daniël Meynaerts, die gedurende ruim vijf en twintig jaren de kapel bediende. In de *Kerkelijke Historie en Outheden der Zeven vereenigde Provincien* wordt hij Daniël Meyndert genoemd. In *Batavia sacra* vindt men den naam van Daniël Meinderts, pastor Amstelodami, bij de onderteekeningen van eenen brief, die in het jaar 1701, door vele priesters naar Rome werd opgezonden, tot verdediging der leer van Petrus Codde, Aartsbisschop van Sebaste en Vicarius-Apostolicus in deze landen,

over wiens Jansenisme men niet behoeft uit te weiden. Het is ook opmerkelijk, dat de Jansenisten in lateren tijd durfden beweren, dat de kapel van het jongens-weeshuis altijd door hunne partij was bediend. Wel wordt die bewering tegengesproken in een rekwest dat ten jare 1741 door heeren Regenten aan het stedelijk bestuur werd overgelegd, maar alleen wat de personen van Steenhoven en Stier betreft, terwijl over Meynaerts wordt gezwegen.

De woorden van dat rekwest zijn als volgt: „Het is „onwaar dat onze kapel altoos was bediend geweest door „onze wederpartij, sedert eenige jaren bekend onder den „naam van Jansenisten, want toen de personen van „Steenhoven en Stier die kapel hebben bediend, wist „men nog van die kwestie niet, zijnde a°. 1703 dat „genoegzaam eerst begonnen [1]), en na den dood van „Petrus Codde, Aartsbisschop van Sebaste, Vicaris-„Apostolicus dezer landen, overleden a°. 1710, begon-„nen uit te bersten, edoch dan was er nog geen separatie, „die is lang daarna eerst gevolgd, en wel zóó dat onze „(wees)kinderen tot a°. 1723 aldaar (in de kapel van het „weeshuis) te kerke zijn gegaan."

Het verdient onze opmerking, dat in de laatste woorden de lange tijd tusschen het uitbreken der kwestie en de daarop gevolgde separatie, als reden schijnt te worden opgegeven, waarom de weeskinderen met Meynaerts de kerkelijke gemeenschap bleven volhouden.

Den 14 Februarij 1723 is Meynaerts overleden. Wisten wij niet, dat deze man een der twintig geweest is, welke uit het voormalige Bisdom van Haarlem, het „Beroep" van de Pauselijke Bulle „*Unigenitus*" mede

[1]) Die kwestie is ook hier te lande reeds vroeger begonnen.

onderteekend hebben, en aan de Utrechtsche factie ten naauwste verbonden was, dan zoude de droevige gebeurtenis die daags na zijnen dood in het weeshuis plaats had, een nog sterker bewijs zijn van de sluwheid waarmede de Jansenisten het plan beraamden en de vaardigheid waarmede zij het wisten uit te voeren, om, in het algemeen bij het openvallen eener statie, deze door iemand van hunnen aanhang te doen bezetten, en om, in dit bepaalde geval, ten minste zijdelings het heilig geloof der weezen aan te randen, door hen, zoo mogelijk, van de eenheid der Katholieke Kerk los te scheuren. Immers, reeds den 15den kwam zekere Cornelius Verheul, een Jansenistiesch priester, zonder voorkennis of toestemming van de Regenten, bezit nemen van de priesterwoning en de kapel, aan het weeshuis toebehoorende. Hij verklaarde gezonden te zijn door Cornelius Steenoven, woonachtig te Leiden — de man, die eerst als Kapittel-Vicaris het regt van zending zich aanmatigde, en door wiens onwettige verkiezing en heiligschendende bisschopswijding in het jaar 1724 de Jansenistische scheuring voltooid werd [1]).

Hij verklaarde verder tot deze inbezitneming de vergunning te hebben verkregen van de heeren Burgemeesters en van den heer Hoofdofficier der stad Amsterdam.

De Regenten hebben terstond, vooral bij rekwest van 2 Maart daaropvolgende aan heeren Burgemeesteren, zich krachtig tegen deze onwettige benoeming en onregtvaardige inbezitneming verzet. Doch hun verzet bleef zonder gevolg.

De zoo ingedrongen Verheul bleef in het bezit van de kapel en de priesterwoning; zelfs moest hem, op den

---

[1]) Zie onze vorige aflevering.

uitdrukkelijken en herhaalden last der Burgemeesteren, een jaarlijksch salaris van vier honderd guldens worden toegelegd uit de kas der weezen, en de kapel, van dien tijd af door de Jansenisten als eene openbare kerk hunner gemeente gebruikt, moest uit dezelfde kas onderhouden worden. Maar, dank zij de zorgen van de Regenten, de weeskinderen vermeden alle kerkelijke gemeenschap met dien Jansenist, gingen in hunne kapel niet meer te kerk, met het wel ongelukkige maar noodzakelijke gevolg, dat zij, van hun wettig regt op hun eigendom verstoken, nu wijd en zijd rondliepen om voorziening in hunne godsdienstige behoeften te vinden.

Achttien droevige jaren lang, ging men reeds onder dezen pijnlijken last gebukt, toen men in Februarij 1741, bij het overlijden van genoemden Verheul, eenige hoop op verligting durfde koesteren. De Regenten, begaan met het lot der hun toevertrouwde weezen, zonden, in dezelfde maand, een grondig gemotiveerd rekwest aan heeren Burgemeesteren, met verzoek: om in het bezit der kapel hersteld te worden, en om eenen wettig gewijden en wettig gezonden priester voor deze kapel te bekomen. Doch al hunne pogingen konden de onwettige benoeming van den Jansenistischen Henricus Milius niet verhinderen. Ook aan dezen moest even als aan zijnen voorganger het jaarlijksche salaris worden uitgekeerd.

Wat wonnen nu de Jansenisten door al deze woelingen? Ja — het onregtvaardig en kosteloos gebruik van eene afgelegene en weinig bezochte kapel, die aan de regthebbenden was ontnomen; daarbij een onverdiend en onwettig verkregen salaris, uit de kas der arme weezen, voor eenen ingedrongen priester; maar ook de hen beschamende overtuiging, dat door hunne woelingen, de

ouderlooze jeugd van een eigene kapel en priester, en daardoor van eene meer godsdienstige opvoeding verstoken bleef: voor hunne scheuring echter wonnen zij niets.

Milius overleed op den 25 November 1772.

Te dikwijls was de poging der Regenten bij het stedelijk bestuur mislukt, om langs dien weg nog eene nieuwe te wagen. Zij wendden zich dan tot Joannes van Stiphout, zich noemenden Bisschop van Haarlem, onwettigen kerkvoogd der Jansenisten, om, zoo mogelijk, door zijne bemiddeling in hun regt hersteld te worden. Wanhopige poging voorzeker, waartoe het lot der weezen die trouwe verzorgers gebragt heeft! Immers in Maart 1773 werd Henricus Louburg, op onwettige wijze, tot pastoor van het Jongens-weeshuis benoemd. Welke middelen de Regenten nu ook al verder aanwendden, de genoemde bisschop verklaarde hun, bij een schrijven van den 3^{den} Mei, dat al hunne pogingen vruchteloos zouden blijven.

Het werd Maart 1782; bijna vier achtereenvolgende jaren was de kapel op Zon- en Feestdagen, door de Jansenisten ongebruikt gelaten, toen de Regenten zich vervoegden bij den zich noemenden Bisschop van Haarlem Adrianus Joannes Broekman, om bij minnelijke schikking zich weder in het rustig bezit der voornoemde kapel of kerk gesteld te zien, tot voorkoming der vele onheilen, welke, uit haar gemis, voor de opvoeding der weezen noodzakelijk volgen moesten.

Ook deze poging leed schipbreuk op de halsstarrige weigering van Louburg, die in zijn schrijven van 10 April aan heeren Regenten, wel de onheilen erkende, welke, op zijne weigering, voor de kinderen zouden

voortduren, maar die tevens door eene wijdloopige, arglistige uiteenzetting van de geschillen, welke tusschen de Kerk en de Jansenisten bestonden, de Regenten en ook de kinderen tot de scheuring wilde overhalen.

Waardig was het antwoord der Regenten; we schrijven er eenige plaatsen uit af, zoo ter eere van de nagedachtenis dier regtschapen mannen, als tot eene bijdrage der Jansenistische kunstgrepen, die genoegzaam uit dit antwoord op te maken zijn, zonder dat we Louburg's ontzaggelijk langen brief zelven laten voorafgaan. — Regenten beginnen met hunne vreugde te betuigen, dat Louburg „hunne klachten omtrent het gemis der capel en de daaruit voortspruitende nadeelige gevolgen voor de moreele educatie der aan hunne zorgen toevertrouwde weezen in alle opzigten billijkt"; zij waren dus zeer verwonderd, dat zij in zijne Missieve, in plaats van eenige edelmoedig voorgestelde schikking, een „zeer wijdloopig detail" der bestaande kerkgeschillen en dezer „aanleidende oorzaaken" hadden ontvangen. Niet minder dan hij, bidden ook zij om den vrede tusschen den Apostolischen Stoel en de Cleregie — doch, merken zij aan, „die heuchelijke tijd is veeleer te wenschen dan te verwachten"; — „en wij zijn — dus gaan zij voort — mitsdien verplicht UEerw. rondborstig te declareeren, dat, „zo lang die tijd nog niet gekomen is, wij onze kinde„ren *noch* moogen, noch zelfs *kunnen* aan UEerw. bestier „en zorgen, hoe vriendelijk ook aangebooden, overlaaten; „waar door wij niet alleen ons eigen gewisse geweld „zouden aandoen, maar ook tot de allerrechtmaatigste „klachten en verwijtingen der geheele Gemeente aanleiding „zouden geven; om niet te zeggen, dat de Weeskinderen„zelve daar toe nimmer te brengen zouden zijn." — Zij

willen zich met een onderzoek der hangende geschillen, als ter zake niets afdoende, ten dezen niet inlaten; „wij zeggen dan alleen, dat al het [door Louburg] ge„avanceerde, zo met relatie tot de rechten van het „Capittel of Vicariaat van Utrecht, als wegens het For„mulier, en de Bulle *Unigenitus*, ons in geenen deele „onbewust is, en wij die zelfde gronden te meermalen „in verscheiden geschriften voorgesteld gevonden hebben; „doch wij voor ons hebben meer dan eens begreepen, „dat al hetzelve zeer bondig wederlegd kan worden." Na ter loops nog op eenige bijzondere punten een kernig wederwoord te hebben gezegd, leggen Heeren Regenten deze treffende verklaring af:

„Uit hetgeen wij hier zeggen, kan UEerw. zeer ge„makkelijk opmaaken, dat, schoon wij van alle verbit„terdheid verre verwijderd, en geenzins met eene on„gepaste Religiehaat bezield zijn, wij echter het nimmer „of ooyt van ons gewisse kunnen verkrijgen, noch ooyt „voor God en voor de menschen kunnen verantwoorden, „onze Kinderen aan het bestier van de Cleregie over te „geeven, alvoorens dat de zaaken tusschen haar en de „Apostolische Stoel vereffend zijn. Wij zijn in de ge„meenschap van deeze laatste, welke het middelpunt der „Catholijke eenheid is: deeze heeft de Cleregie veroor„deeld na een plechtig en naauwkeurig onderzoek van „zaaken; en schoon wij al gemakkelijk geloof zouden slaan „aan UEerw. verklaaring van niet tegen het Catholijke „Geloof te leeren, zo hoopen wij echter, dat het ons niet „kwalijk worde genomen, dat wij die niet kunnen aannee„men, dewijl wij weeten, dat diergelijke en nog plechtiger „verklaaringen van het Hoofd der Kerke, het hoogste gezag, „dat God op aarde gesteld heeft, niet aangenomen zijn.

„Het is dan onmoogelijk, Eerwaarde Heer! en wij „dachten niet, dat UEerw. van ons ooyt zoude gevergd „hebben, dat onze Kinderen eene gemeenschap zouden „aanvaarden, welke met die van het Hoofd der Kerke, „met de Bisschoppen en overige Priesters onbestaanbaar „is." - - - „Wij eindigen dan met te zeggen, dat ons „en onze Weeskinderen tot de gemeenschap der Cleregie „. te noodigen, niet anders van ons en de onzen kan „aangemerkt worden dan als eene weigering, dewijl dit „nimmer of ooyt kan geschieden;" - - „weshalven wij „UEerw. alleen verzoeken, te doen dat geen, 't welk „zekerlijk volgens UEerw. denkbeelden geoorloofd is, „ja waar door niet alleen ons, maar zelfs UEerw. eigen „verlangen voldaan zoude worden, dat de nu zwervende „Weeskinderen naamentlijk tot dien Godsdienst, welken „UEerw. zelve betuigt aanteneemen en voor den waaren „te erkennen, op eene geschikter wijze opgeleid worden, „en" niet verder bloot staan aan 't gevaar om in hunne „vroege jeugd van den dienst Gods verwijderd, en op den „oever van hun verderf gebracht te worden."

Dit degelijk en mannelijk antwoord der waardige Regenten van den 22 April diens jaars 1782, werd den 8 Mei daarna gevolgd door een wederwoord van Louburg, even weigerachtig en onbeschaamd als zijn vorig schrijven, waarbij hij al weder durft aandringen, om de kinderen van het Weeshuis onder zijne zorg gesteld te zien.

Daarop hebben de Regenten zich andermaal tot de heeren Burgemeesters gewend, nu echter niet meer met het, vroeger herhaaldelijk afgewezen, verzoek om in het regtmatig bezit der kapel hersteld te worden, maar met de dringende bede, om, hangende de geschillen over de voornoemde kapel, in het weeshuis zelve, voor de weezen

en huisgenooten, eene nieuwe kapel te mogen stichten, en om er met voorkennis en goedkeuring van de Edel Grootachtbare Heeren Burgemeesters en Regeerders, een zoodanig priester aangesteld te zien, als voor de bediening er van de geschiktste zou geoordeeld worden.

Den 18 Mei 1782 werd het gedane verzoek, onder de opgegevene voorwaarden tot wederzeggen toe, geheel ingewilligd; en bij akte van 29 Mei daaraanvolgende werd de WelEerw. Heer Joannes Andreas Offerman, als assisterend Roomsch Priester in het Jongens-weeshuis, door de Heeren Burgemeesteren en Regeerders der stad Amsterdam geadmitteerd.

Niettemin durfde Louburg den 12 September zich nog beklagen, dat zijne Missieve van 8 Mei door Heeren Regenten onbeantwoord was gelaten, en hen daarbij om het achterstallig salaris verzoeken, of, bij weigering daarvan, een gemotiveerd antwoord op zijne vraag. Het schijnt dat Heeren Regenten ook dat tweede schrijven geen verder antwoord hebben waardig gekeurd.

De achtbare mannen, door wier krachtige en onvermoeide inspanningen tevens het rusteloos pogen hunner voorgangers met dezen gunstigen uitslag werd bekroond, waren de Heeren:

HENRICUS GERARDUS DE JONGE,
PHILIP JAN CAVELLIER VAN ADRICHEM,
MR. FRANÇOIS HOVIUS,
ARNOLDUS ROEST VAN ALKEMADE.

Hunne namen blijven in zegening!

De laatste sporen van den doorgeworstelden strijd verdwenen, toen de oude kapel, door het Jansenisme ont-

heiligd, omstreeks het jaar 1823 ten gronde toe werd gesloopt.

Eene nieuwe kapel heeft die van 1782 vervangen en vergadert nu binnen hare eenvoudige maar nette wanden de ouderlooze jongens der hoofdstad, die er met begeerig hart de geheimen des Geloofs vieren, en nog dagelijks de vaderen die voor hen streden en al hunne weldoeners, levende en overledene, dankbaar in hunne gebeden gedachtig zijn.

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

DE LAATSTE DOCHTER DER HOHENSTAUFEN EN ANDERE GEDICHTEN,

DOOR

W. J. F. NUIJENS [1]).

Ridderlijk komt de auteur van bovengenoemden dichtbundel er voor uit, wat hij met deze zijne eerstelingen, die hij „met weifelende hand de wijde wereld waagt in te zenden", zich ten doel heeft gesteld. Hij zou — verklaart hij — die uitgave nimmer bestaan hebben, indien hij niet de overtuiging koesterde, „dat zoowel hij, die slechts weinig, als hij, die veel bezit, het moet aanwenden ter verheerlijking van het rijk der eeuwige en onveranderlijke waarheid." Schoone woorden, welke ongetwijfeld menig schrijver en dichter, die werkelijk „véél bezit" en niets geeft - wel mogt ter harte nemen. Maar, als er sprake is van kunst, bepaaldelijk van dichtkunst, of dan ook hij die slechts weinig bezit op dat gebied

[1]) Te Amsterdam, bij C. L. van Langenhuysen. 1856. — XII en 104 bl.

zich openlijk wagen moet - is voorlang reeds door een gezaghebbend wetgever uitgemaakt. Waar ook de middelmatigheid worde gedoogd - zeker bij den dichter niet:

Mediocribus esse poëtis
Non homines, non Dî, non concessere columnae. —

Des schrijvers aangebragte reden waarom een ieder het zijne, veel dan of weinig, aan de verheerlijking van 't rijk der waarheid moet dienstbaar maken, is deze: „Wij beleven het morgengloren van den dag, waarop de nevelen van heidendom en zinsvergoding, die reeds vier eeuwen het gebied der kunst hebben verdonkerd, beginnen te wijken. De katholieke kunst, tijdens de *renaissance* der oude letteren bijna geheel en al ter zijde geschoven, verguisd en veracht, zal even zoo wel hersteld worden, als die oude en eerbiedwaardige kathedralen, onvergankelijke monumenten van het geloof, de liefde en het kunstgevoel onzer katholieke voortijden, waarop de vernielende tijd zijne sporen, wel is waar, heeft achtergelaten, doch die desniettemin de eeuwen hebben getrotseerd." — Wie zal met die welverdiende lofspraak op onze oude kathedralen, die door iemand „monumentale gebeden" zijn genoemd, niet van ganscher harte instemmen. En al zou deze of gene juist niet door de haar voorafgaande klagte opgeprikkeld willen wezen, er op afdingen en eere geven ook aan de klassieke kunst voor 't waarlijk schoone dat ook zij te genieten geeft, hetzij (om iets aan te stippen) in den zoo volkomen, thans zoo vaak verachteloosden vorm: behagelijke uitdrukking eener hooge menschelijke beschaving; hetzij in den verrukkelijken weerklank van soms verheven kennis: verre herinnering aan reeds geopenbaarde waarheden, of

zwevend voorgevoel van nog te ontsluijeren geheimenis, of op wat wijze dan ook — wie zal niet erkennen, dat er hooger waarheid, hooger goed is dan daar werd gekend en bezongen, en derhalve ook hooger schoon. God is mensch, 't Woord is vleesch geworden; de waarheid is in persoon onder ons verschenen, heeft in ons midden gewoond, ons het hoogste goed geopenbaard en gebragt: hoe zou de geest in 't zeker bezit van zúlk eene waarheid, van zúlk een goed - welke hij allerwege de wereld doordringen en herscheppen ziet — zich niet dáár waar beider hoogste leven voor hem in schoonheid zamenvloeit - verrukt en zalig gevoelen, en dat gesmaakte heilgenot niet door alle hem ten dienste staande kunst willen verzinnelijken en openbaren! Die Christelijke kunst moet noodzakelijk - waar we 't zuiver menschelijke aan beide zijden gelijk zouden denken - zóóverre boven de heidensche gaan, als we ons in hooger waarheid en goed mogen verblijden. En gewis! wie ééns *die* schoonheid heeft gevoeld: hij verlangt ze telkens, telkens weêr en meer te smaken; hij spreekt in zijn zielsverlangst als de heer Nuijens: „Dat een ieder, hoe weinig het ook moge wezen [mits het waarlijk schoon zij], daartoe bijdrage!" — „dat ook in ons vaderland het katholieke leven zich evenzeer op het gebied van kunst en literatuur vertoone, als dit reeds bij onze naburen geschiedt!"

Vol van die gedachte opent de auteur zijnen bundel met eene „Opdracht aan den dichter J. A. Alberdingk Thijm", den onversaagden kampioen der Christelijke kunst, - bij meer, kan de *Dietsche Warande* er van getuigen - en met een *Te duce sequar* ten strijdleuze, schaart hij zich aan zijne zijde; zweert Apollo en de negen Muzen openlijk en voor altoos af; wraakt het - en

wie niet met hem! — dat een Christen zingt als een blinde heiden, hij wil - wat het wangeloof, dat ook „den staf wil zwieren in 't heilig kunstgebied", spreke en smale op middeleeuwsche kunst - hij wil ook haar gehuldigd, en vraagt:

„Moet Hellas muze dan alleen de ziel ontvlammen?
Zijn zij niet heerlijk schoon, die dagen van voorheen,
Toen 't weêr ontwaakt Euroop' met frissche jonglingsleên
Voor kruis en outer streed, toen Ismels rooverstammen
Vervlogen voor de vuist van Christus dappre hel*den*!
Toen meen'ge reine mond in burgtslot en kasteel
Van Godes liefde zong met minlijk zielgestreel,
Toen nog bij krib en kruis een tranenvloed ontwel*de*!"

Zijn die dagen voorbij: maar mag men ze niet bezingen? Mag 's Heeren heilige bruid ons niet meer geleiden? Moet bij den spot van 't ongeloof en den twijfel waar alles in verzinkt, ook niet de dichter zijne stem verheffen?... „Daarom verhef uw stem!" — dus voegt hij zijnen kunstpatroon toe, en drukt zijn gevoel en 't voor zich gevraagde deel in deze slotstroof uit:

„En als ge uw vleuglen rept in de onbeperkte dreven
Van 't rijk der poëzy, gelijk een blanke zwaan,
Die 't *moddrig* slijk verlaat om in de azure baan
Van 't flikkrend sterrenheir op zilvren wiek te zweven,
Gij daar uw stem verheft manmoedig en verbolgen,
Om 't geen wat volk of eeuw in waanzin ooit bestond,
Of wijl 't Gods Kerk verguist met leugenvoênden mond, —
Moge ik dan somtijds u als 't schuchtre sijsjen volgen!"

We hebben niet voor, heel den inhoud des bundels zoo uitvoerig als deze „Opdracht" na te gaan, slechts wilden we hiermeê de verklaarde hoofdbedoeling of -streving des auteurs nader doen kennen, en voegen er dadelijk aan toe,

dat zoowel het (straks nader te beschouwen) grootere gedicht in drie zangen: „De laatste dochter der Hohenstaufen." - als de twaalf kleinere stukjes (waarvan er twee: „Alleen." en „De Altaarlamp." — gelijk de auteur herinnert — reeds in den *Volks-Almanak voor Nederlandsche Katholieken* geplaatst werden) aan de bezworen verklaring beantwoorden, en naar inhoud noch vorm aan de klassiek doen denken; zoo men ten minste (bl. 74 en 75) op de vergelijking der priesteressen van Bacchus, en die van Alcyon op de baren niet al te zeer drukken wil.

Zijn dan alle gedichtjes uitsluitend Katholiek, of Christelijk althans? Volstrekt niet! „Mijmering." b. v. — „Vlinders vangen." — „Aan Elize." — „De Verleider." zijn even nog Christelijk, — „Vrouwenvriendschap." is 't niet meer. En vraagt men óns: deze beide stukjes, hoe onschuldig en rein ook bedoeld, hadden we toch liever gemist, het laatste geheel, als te intiem; het eerste althans voor die herinneringen welke ligtelijk te veel te aanschouwen of te denken geven. Nu we eenmaal op dit doornig terrein der aanmerkingen gekomen zijn, zullen we, des auteurs ons verleende vrijheid gedachtig: „dat het hem „ten allen tijde een waar genoegen zal zijn, gegronde aanmerkingen te vernemen", over 'tzelfde onderwerp nog aanwijzen: dat misschien ook in „De laatste dochter der Hohenstaufen." zij, die verstooten echtgenoote, zich (o. a. bl. 29, 36) tegenover den priester prijst en haren haat verklaart op eene wijze die 't Christelijk gemoed stuit; — dat zeker in „Het kruis te Blokker." de sprekend ingevoerde beeldstormers (bl. 63, 65) van die gruweltermen gebruiken, welke, juist omdat ze zoo geheel uit het leven genomen zijn, het Katholieke gevoel

pijnlijk aandoen zonder dat er dadelijk een geëvenredigd of overwegend herstel voor gegeven kan worden. Er zijn van die woorden, welke, eenmaal gehoord, bezwaarlijk ontgaan en zich voor menigeen telkens als bekoring weêr opdringen. Over 't geheel, verder, zijn de twee laatstgenoemde stukken beide in den trant van 't grooter deel des bundels vervaardigd - schoon ze over *feiten* loopen en 't *verhaal* allereerst zijne eischen had, in ons oog te beschouwend behandeld, en diensvolgens komt de hoofdzaak of de hoofdpersoon er te weinig, er niet helder genoeg door uit: ze ontglippen en drijven weg op den stroom der bespiegelingen. Dat verraadt zich natuurlijkerwijs in den vorm, welke in 't algemeen door veel meer eenvoudigheid veel winnen zou, maar bij 't voorstellen van feit en leven, of bij handelend op te voeren personen - zooveel weelde en verspilling van beelden en vergelijkingen niet duldt. Gelijk altoos, gaan ze ook hier - met min dichterlijke uitdrukkingen [1]), zelfs min edele beelden en vergelijkingen gepaard. Die gebreken hebben bijv. (bl. 53) *verkroppen*, zooals het daar gebruikt is; (bl. 10) de regelen:

Heur *toegenepen* mond
Schijnt gansch verstijfd door *zielekoû*,
Die kille wanhoops âam
Heur tegenjaagt.

---

[1]) Onder 't opzigt van taal zouden we o. a. bl. 50: „Gij hoort *ons angstgebeé*, bl. 52: (Als) „niet hetzelfde bloed ons aan elkaâr *verwant*" afkeuren; we weten niet, dat *verwanten* als werkwoord bestaat. Verbindingen als bl. 10: „kille wanhoops âam", bl. 44: „zuiglings wieg", bl. IX: „gedachtens vlammenstroom", bl. XII: „geestdrifts vlammenstroom", zijn, zoo al te verdedigen, wat de laatste betreft, zeker onbehagelijk.

Terzelfde bladzijde:

een trek van smart,
Waardoor heur bleeke mond,
Als onder 't vlijmend *mes* beweegt.

Bl. 36 zijn, zelfs in Margreete's ook nog zoo hevig gedachten haat, én uitdrukking én rhythmus af te keuren:

Mocht ik eenmaal heur valschen kop,
Als dien van eene pad vertreden!

Bl. 75 loopt de vergelijking „met kegel of met bal" in 't burleske; is die van Bacchus' priesteressen, en van Alcyon zeker misplaatst; doet de breede aanhef van dat kleine gedicht aan een afkeurend vers van Horatius denken; - bl. 37 is 't *ambachtsvolk* in *die* vergelijking ondichterlijk, onedel en klein.

Ook op het technische der verzen hebben we bezwaren: we stippen er enkele van aan. In de bovenvermelde regelen rijmen hel*den* en ontwel*de;* herhaaldelijk rijmen *ei* en *ij* of *y*, hetwelk wel door sommigen verdedigd, maar door de meesten met Bilderdijk, en teregt, afgekeurd wordt; meermalen eischen woordjes als *de*, *den*, *het*, *men*, enz. een klemtoon, dien zij naar het vers niet kunnen aannemen, en laat ook de gansche versbouw aan kracht, welluidendheid, of zoetvloeijendheid te wenschen over. — Zeer dikwerf volgen — zelfs in Alexandrijnen — eenige slepende verzen met verschillend rijm onmiddellijk achter elkaâr, waar men eerst een staand vers tusschen zoude verlangen: voorbeelden geven de eerst aangevoerde strofen. Hinderlijker nog is het, wanneer in de reeds lange trochaische verzen van zeven en

een halven voet, gewoonlijk in twee regelen van vier en vierdehalven voet gesplitst, de vijftiende (laatste) halve voet (of syllabe), die natuurlijk een staande is, met nog een slependen verlengd en alzoo de maat veranderd wordt; daar verdwijnt alle stand en steun uit het vers en wijkt ook de nadruk en kracht. Zie bl. 19, 20, 21; 46, 47, 48. Door eene aardigheid van Prudens van Duyse [1]) is die regel met de gronden van Bilderdijk [2]) niet om te stooten. — Dat het eene vers in 't andere overloopt, heeft somwijlen zijne schoonheid, maar strofen moeten strofen blijven, en éénige rust of stand moet ze scheiden; ook dit is bij wijlen verzuimd, als bl. 18 met stroof drie en vier; bl. 25 met stroof een en twee, vooral met twee en drie, en weder met drie en vier; bl. 76 met de laatste en voorlaatste, bl. 78 en 79 met de tweede en derde stroof, enz.

Jammer dat de auteur zijn dichtwerk van dergelijke onnaauwkeurigheden en gebreken als we aanwezen, niet zorgzamer heeft gezuiverd; 't ware hem zoo ligt te doen geweest. Want dat hij er zich voor weet te behoeden; dat hij eenvoudiger wezen kan en van gekuischter smaak; dat hij vinding heeft en gevoel - bewijzen zooveel andere plaatsen van dezelfde eerstelingen. Zoo is bijv. het plan of de aanleg van „Het Kruis te Blokker." zeer verdienstelijk, en het inleidend herhaalde vragen met telkens die antwoorden er op hoogst dichterlijk. Het herinnert ons aan de wending in Ten Kate's (niet oorspronkelijk) „Orgel". — In „Stella Maris." zijn kernige, in „Vlindertjes

---

1) *Verhandeling over den Nederlandschen versbouw*, I Dl., bl. 294.

2) *Nieuwe taal- en dichtkundige Verscheidenheden*, II Dl., Van de Versificatie, bl. 135—136 en 156—158.

vangen.", en „De rozen van Sint Elisabeth.", enz. zoetvloeijende regelen, vol liefelijk gevoel. We halen er niets uit aan, wijl we op het hoofdgedicht, 'twelk nagenoeg de helft des bundels beslaat, zouden terugkomen. 't Historiesch verloop van dat stuk - ontdaan van de vele en lange beschouwingen en beschrijvingen naar 't niet goed te keuren gebruik van vele hedendaagsche dichteren - zullen we volgen, en er enkele aanhalingen invlechten.

EERSTE ZANG.

't Is doodsch en stil; 't sluimert alles in den middennacht. Wie is zij, die daar ronddwaalt, en den steilen trap van 't hooggewelfde slot beklimt? De wanhoop spreekt uit haar gelaat; haar, lievelinge van 't geluk, treft zooveel onheil wel dubbel zwaar:

Ach! daartoe was zij niet geboren;
Want edel was zij, rijk en schoon!
Beschaduwd door een keizerstroon,
Was haar der Saksen hertogskroon
Reeds in heur wieg beschoren!

Er lag als een erfvloek op haar weleer zoo magtig huis, dat zij zag vergaan; de Hohenstaufen hadden zich tegen Rome verzet, welks vloek hen trof; ook zij, Margreete, deelt in hun lot; zij, laatste spruit van tweeden keizer Frederik, wordt trouweloos door haren gemaal Albrecht voor hare vriendin, thans zijne boelin, verstooten; zij zint op hulp, maar ook op wraak, vooral tegen háár! Een trouwe pagie verwittigt Margreete, dat

Albrecht uit is op haar leven; zij zal ijlings ontvlugten, maar moet eerst afscheid nemen van haar kind.

Zij klemt het knaapje aan hare borst,
En kust het keer op keer.
Het bloeiend wichtje, pas ontwaakt,
Verstoord in zijne rust,
Ontplooit de lipjes tot een lach
Nu hem zijn moeder kust;
Het slaat zijne armpjes om heur hals
En weet niet van het leed,
Dat zij, die 't koestert op haar schoot,
Zelfs voor een poos vergeet:
. . . . . .
. . . . . .
'k Heb reeds het haangekraai gehoord!
Voort! Hohenstaufens dochter, voort!

Zij toeft nog, buigt zich nog eens over 't wiegje neder:

'k Heb reeds een dof gedruisch gehoord!
Voort! Hohenstaufens dochter, voort!
. . . . . .
Zij klemt zich aan het dierbaar wicht —
Zij drukt een laatsten kus op 't lieflijk aangezicht!
Als wilde zij, dat heel haar ziel
In die van 't knaapje nederviel!....

En waar bleef zij?

Want op de hooge burcht, waar ze eenmaal mogt gebiên,
Wierd Hohenstaufens spruit na dezen nooit gezien!

TWEEDE ZANG.

Op vlugge kleppers 't burgtslot ontweken, snelt het vliedend paar altoos, altoos voort; haast u, keizer Fre-

deriks dochter! 't moordgebroed naakt; haast u, aan de overzijde, op 't vrije regtsgebied van Fulda's mijtervorst, wacht u eene veilige schuilplaats, in de eeuwenoude abdij:

Te Frankfort in de keizersstad,
Aan de oevers van de Mein,
Staat een konvent — de nonnen daar
Die zingen zoet en engelrein
Een heilig lofgezang ter eer
Der zuivre Moeder van den Heer.
Daar, daar, op de ijzren kloosterpoort
Van dat zoo stil en lieflijk oord,
Werd fel een hamerslag gehoord,
Op d' avond van den zesden dag.
Sinds men Margreete ontvluchten zag.

Daar heeft haar Fulda's abt eene schuilplaats bereid; daar maakt zij zich bekend, en vraagt voor 's Keizers verstooten kind bescherming, die zij er gereedelijk erlangt.

DERDE ZANG.

De stille kloostercel geeft rust aan de ziel, daar is men veilig tegen de aanvallen der wereld, daar sterker tegen de magt der hartstogten; daar wordt het offer van boete en gebed voor de schuld der aarde gebragt; daar is de voorsmaak van 's hemels vrede en rust. Maar heeft ook de vlugtelinge daar heul gevonden? Helaas, zij blijft vol wrok en haat. Een priester komt soms tot haar; zij zag hem nu weder naderen; waar zij op haar peluw nedergestrekt ligt, vaart zij in eene lange rede, wanhopig, verstokt, beschimpend uit; hij kan haren vloed van woorden slechts met ééne enkele vraag onderbreken. Zij verhaalt met bitteren spijt wat haar wedervoer; her-

denkt hare schoone dagen; herinnert zich wat anderen eden, zelfs door haar leden; maar dat haalde op verre na niet bij hare smart; want verstooten, en zóó verstooten te worden — is voor eene vrouw de allerfelste slag; daarom zij dorst naar wraak, zij haat! — en berouw - zoo zweert ze den priester - neen! dat heeft zij niet!... Eenige oogenblikken later komt zij, naar 't schijnt, tot bezinnen: zij hoort van verre een statig maatgezang: het *Regina* der zusteren, wier bede zij begint in te roepen bij de onbevlekte Moeder, die toch ook heeft geleden; haar spreken loopt zelf in een gebed tot de droeve Moeder over: zij vraagt om hulp in haar doodsgevaar. En na eene wijle, als uit eene sluimering ontwakend, ziet zij verbaasd den priester nog altoos aan haar ziekbed gezeten — zij verhaalt hem wat gezigt zij had. De trots van Staufens huis, Barbarossa, sprak haar toe: Hij had bij God genade gevonden, wijl hij zelf vergeving schonk - haast zou zij sterven: hoe zoude zij met haren wrok voor den Regter, die zelf stervend voor zijne vijanden bad, durven verschijnen!... En ook Agnes, de stammoeder der Hohenstaufen, zag zij, en de keizerin, o vader!

Zij sprak: „Der heemlen koningin
„Heeft, dochter, mij tot u gezonden
„Uit deernis met de bittre wonden
„Van uw door wrok verbeten ziel!
„Ik weet, gij hebt tot haar gebeden,
„Gij smeektet dat uit 's hemels Eden
„Haar blik op u ter neder viel.
„En naar het ongeschapen licht,
„Waarvoor zelfs dat der heemlen zwicht.
„Naar 't heilig, heilig, waar de Zoon
„Gezeten is op 's Vaders troon.

„Is toen de moeder opgestegen,
„Die onbevlekt heel 't aardrijk roemt
„En *toevlucht van de zondaars* noemt —
„Zij smeekte God voor u om zegen,
„Om troost, om laafnis en.... berouw!
„Hoe! zal die zegenrijke vrouw"

vergeefs voor u gebeden hebben! hoe zult gij, indien gij uwen wrok niet aflegt, aanstonds tot den Regter kunnen spreken: O God! heb medelijden, vergeef! want ik heb ook vergeven....

. . . . . .
„'k Bleef lang, o Vader! roerloos staren,
„Toen ik die zaalge stoet zag zweven
„Om mijne sponde — ja, ik wil,
„O lieve Jezus! kalm en stil
„Berusten in mijn droevig lot!
„o Ongeschapen, eeuwig God!
„'k Vergeef al wat men mij misdeed!
„En al mijn rampen, al mijn leed
„Heb ik verdiend voor mijne zonden! —

Na een oogenblik verwijlens en 't ontvangen der absolutie, vervolgt zij:

„'k Heb weêr mijn zielerust gevonden!
„Ik voel reeds dat ik niet meer lij!
„'t Wordt scheemring voor mijn oog....
. . . . . „'t Wordt nacht....
„Wees mij in 't uur des doods nabij,
„Maria! . . . . . .
„Welk een melodij!
„Ik zie de heemlen! . . . . .
. . . . . „'t Is volbracht!"

En toen ter Westerkim de zon was neêrgedoken,
Had Keizer Freedriks kind voor eeuwig 't oog geloken.

Zelfs uit dit dorre verslag — van het plan, kunnen we niet zeggen, want dat is er eigenlijk niet in, maar der beschrijving van Margreete's vlugt en spoedigen dood — is 't duidelijk, dat er genoeg dichterlijke elementen aanwezig zijn, als bijv. in die gelukkige wending en herhaling: „Voort! Hohenstaufens dochter, voort!" — in dien goed aangebragten zang der zusteren; - in de halfmystieke (hier wel noodige) tusschenkomst der aloude stamouders van Margreete's geslacht, enz. - De auteur heeft, om in alle opzigten veel meer te geven dan hij in zijne eerstelingen gaf, slechts zijne krachten te regelen, zich te matigen, te vereenvoudigen: de gepaste vorm volgt bij eenigen toeleg dan als van zelf; en 't zal, wanneer hij dicht, niet wezen wat hij zelf zich in zijne „Opdracht" over zijne zangdrift verweten wil hebben:

„Vermetel is het ja!.... maar, ach, ik kan niet zwijgen,
Zoodra ik 't heilig woord van God, van liefde hoor!
Hoe 'k van mijn bruischend hart dan ook de stem versmoor',
't Is sterker dan ik zelf! — 'k voel dan mijn boezem hijgen;
Het werkt en woelt en zwoegt en *zwindelt* in mijn ziel!
Mijn vingren wagen 't weêr den cithersnaar te drukken, —
Vervoering grijpt mij aan — en in mijn zinsverrukken
Gebeurde 't al te vaak dat 'k machtloos nedervicl!"

VERSCHEIDENHEDEN.

EEN WOORD OVER DE AARTSBROEDERSCHAP VAN DE HEILIGE FAMILIE: JESUS, MARIA, JOSEF.

(INGEZONDEN.)

De H. Familie!.... dat zinrijke woord alleen verplaatst ons aanstonds in het arme en werkzame huisgezin, 'twelk door onschuld en heiligheid, door eenvoud en afzondering, door liefde en eensgezindheid, door de beoefening van alle huiselijke deugden het toonbeeld is geworden voor alle leden van het Christelijk gezin.

Wij zien er den menschgeworden Zoon Gods, die in de eerste opgaande levensjaren aan de Christelijke jeugd het voorbeeld van gehoorzaamheid, onderdanigheid, leerzaamheid en liefde geeft; wij vinden er zijne maagdelijke Moeder Maria aan alle jonge dochteren, huisvrouwen en moeders ter navolging voorgesteld. Zij toch, om wier heilig hoofd de glorie van het goddelijk moederschap met den stillen luister der maagdelijke reinheid zamenvloeit, werd het toonbeeld van schroomvallige zedigheid, van moederlijke zorg, van bovennatuurlijke huwelijksliefde en van zooveel deugden als er aan die verheven betrekkingen verbonden zijn.

De huisvaders vinden in den H. Josef, den verzorger des Heeren en den man van Maria, het voorbeeld van vaderlijke waakzaamheid, van huiselijk verkeer, het voorbeeld aller deugden van bruidegom en echtgenoot.

In dat gezin schitteren in 't verborgen de diepste nederigheid bij de verhevenste waardigheden; de allerzuiverste reinheid; de hoogste liefde tot God en menschen; de volkomenste opoffering; een wonderbaar leven, dat schier ongezien maar onverpoosd werkzaam is tot heil van heel het menschelijk geslacht.

Indien de huisgezinnen zich meer aan die H. Familie spiegelden, om zich op dat voorbeeld te vormen en te volmaken, zij

zouden zonder twijfel ons een weerglans van dat Heilig Huisgezin en de voorspiegeling van het groote gezin der hemelen wezen. Dan mogten wij het blijde een gevoelvol dichter nazeggen:

Ja eer aan 't ned'rig huisgezin
In 't woonvertrek, hoe klein,
Waar 't schaarsch maar helder huisraad blinkt
Als aller ziel zoo rein;
Waar aller onvermoeide hand
Van vader, moeder, kind,
De bede in 't hart, de vrede in 't oog,
Het sober voedsel wint.
Daar ziet mijn oog het Godsgezin
Van 't ned'rig Nazareth,
In de arme stulp dat heiligdom
Van offer en gebed.
De almagte Bouwheer van 't heelal
Hij zwoegt aan Josef's zij';
En Eng'len wonen ongezien
't Verheven schouwspel bij;
Soms staart met onbeschrijf'b'ren blik
De moeder naar Hem heen;
Aanbidding, liefde, moedervreugd
't Vloeit alles ondereen.
Die stille, diepe zielevreê,
Der Engelen verkeer,
Die wonderzoete moederblik,
Dat bijzijn van den Heer,
Iets hemelsch hier op aard gedaald,
Dat offer-heiligdom -
Ik smaak het, ja! in de arbeidswoon
Van 't vroom gezin weêrom [1]).

Helaas! dat zoo menig huisgezin zoo verre van dat schoone toonbeeld verwijderd is. Wij zullen niet in de woningen der rijken gaan, om er in de teekenen van huiselijk ongeluk, door geen weidsche pracht te verbergen, onze woorden bewaarheid te zien.

---

[1]) Uit den *Slotgroet* in den *Almanak voor het Schrikkeljaar* 1856 uitgegeven door de Vereeniging van den H. Vincentius van Paulo te Amsterdam, bl. 122—123.

Wij vestigen weder onzen blik op het eenvoudiger gezin als dat b. v. van den werkman, hetwelk uit zijn aard wegens stand en werkkring als van zelf het heilig huisgezin van nabij moest wedergeven. Was er door huiselijke deugd huiselijk geluk in zijne woning, of trachtte hij het bij de zijnen te vinden, hij zou niet op gevaarvolle plaatsen, niet bij makkers even als hij van huiselijk leven vervreemd, naar genoegens zoeken, die alleen het eigen gezin geven kan. En de vrouw, wel verre van op ongeoorloofde of ongepaste wijze eene vaak schuldige vergoeding voor verloren geluk na te jagen, zou in de liefderijke zorg voor echtgenoot en kind hare tevredenheid en vreugde vinden. En het ongelukkig slagtoffer der stoornis van het huiselijk geluk — ook het kind draagt de treurige bewijzen dezer wanorde mede. Het kind, dat het middelpunt is, waarom de vaderlijke zorg en de moederlijke teederheid zich bewegen, — dat de persoonlijke band is, welke de harten der ouders te naauwer vereenigen moest, het wordt dikwijls aan zich zelve overgelaten, meestal met grilligen dwang, nooit bijna met de zachte waardigheid en den heiligen ernst van het ouderlijk gezag bestuurd; onwil en weerbarstigheid, opstand van het kind tegen het heilig gezag der ouders is er dikwerf het gevolg van — en zoo wordt weldra de wanorde volkomen.

Wanorde in de gezinnen brengt onvermijdelijk wanorde voort in de maatschappij. Hoe verre zoodanige wanorde in den werkenden stand was doorgedrongen, dat hebben helaas! de aanslagen getuigd, die er, door behulp vooral van werklieden, tegen de openbare maatschappij zijn en nog worden onderstaan. Wil men de publieke orde duurzaam herstellen - men beginne met het huiselijk leven te verbeteren en te heiligen. Het huisgezin moet herboren.

Welke bovenaardsche magt zal dezen gelukkigen omkeer tot stand brengen? Gelijk in alle behoeften der verschillende tijden, heeft de Kerk ook in deze door een geeigend middel pogen te voorzien. Wijst — heeft zij gezegd — den werkman, den jongeling, de moeder en jonge dochter op de Heilige Familie! leert hun op bijzondere wijze dat hoogste toonbeeld van orde, van geluk, van huiselijke deugden meer en meer kennen, beminnen, vereeren en navolgen. En er is eene vereeniging ontstaan, thans onder den schoonen naam van Aartsbroederschap der Heilige Familie bekend,

welke dit verheven doel, door niet minder verheven middelen tracht te bereiken. Over die Aartsbroederschap, haren oorsprong, hare uitbreiding en middelen ter bereiking van het voorgestelde doel, bieden we eenige mededeelingen aan.

Een officier van het Belgiesch leger, voorbeeldig in zijn levenswandel, had op den Pinkster-Maandag van het jaar 1844, in zijne woning te Luik, eenige godvruchtige personen en arme werklieden vereenigd, om hen op die wijze van ongeoorloofde uitspanningen en gevaarlijke bijeenkomsten verwijderd, en met godsdienstige lezing, stichtende gezangen en oefening van liefdewerken bezig te houden. Deze nieuwe vereeniging besloot, vervolgens iedere week met hetzelfde doel te vergaderen. Een Pater der Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser nam het bestuur over deze ontluikende broederschap op zich. Zeer spoedig echter was de woning van den braven officier voor het toenemend getal der leden te klein, zoodat op den feestdag van O. L. Vrouwe Onbevlekte Ontvangenis, in hetzelfde jaar 1844, de veelbelovende vereeniging, met toestemming van den Zeer Eerw. Pater Provinciaal, in de kerk van het klooster der Redemptoristen vergaderde. De zegen des Heeren rustte zoo zigtbaar op deze vereeniging, dat Mgr. van Bommel, de onvergetelijke bisschop van Luik, reeds op den 7 April van het volgende jaar 1845, vergunning gaf tot hare kerkelijke oprigting, ja — dat zelfs onze geliefde opperherder, Paus Pius IX, onder dagteekening van 23 April 1847, deze Broederschap onder den titel van de H. Familie, opgerigt in de kerk van O. L. V. Onbevlekte Ontvangenis te Luik, tot den titel en de voorregten van Aartsbroederschap verheven — en haar met vele volle en gedeeltelijke aflaten verrijkt heeft. Ook heeft Z. H. aan haar de magt verleend: om andere vereenigingen op te nemen, die onder denzelfden titel en met hetzelfde doel zijn opgerigt, gelegen nogtans buiten de bovengenoemde stad, en dat wel met inachtneming der voorschriften in de Constitutie door Clemens VIII dien aangaande gegeven, om verders aan alle gezegde vereenigingen mede te deelen alle voorregten en aflaten waarvan de Aartsbroederschap genot heeft.

In het jaar 1850 waren er reeds meer dan dertig vereenigingen uit verschillende steden en dorpen opgenomen. In de stad Luik ontstond weldra eene soortgelijke vereeniging van vrouwen, die

spoedig duizend in getal, onder het afzonderlijk bestuur van eenen priester gesteld waren. Thans is de vereeniging der H. Familie reeds, behalve door België, ook in Frankrijk, Engeland, Amerika en elders verbreid.

Ook in ons Vaderland heeft deze Aartsbroederschap hare vertakkingen; en 't is niet onbelangrijk voor ons, dat juist in hetzelfde jaar, waarin de woning van eenen officier te Luik de eerste kiem der Aartsbroederschap omsloot, ook te Nijmegen de grondslag werd gelegd van eene vereeniging, die in oorsprong, middelen en doel zooveel overeenkomst had met de broederschap te Luik, dat zij, na een achtjarig bestaan, op eenen eersten wenk daartoe ontvangen, de inlijving in de Aartsbroederschap verzocht en verkreeg, en als zoodanig, in naam van Z. D. H. Mgr. J. Zwijsen, in de kerk van den H. Dominicus, werd opgerigt, op den 19 Maart 1852, feestdag van den H. Josef.

Wie in dezen tijd te Amsterdam met brave Katholieken over godsdienstige oefeningen spreekt, hoort al zeer spoedig van de Broederschap der H. Familie gewagen. Hij verneemt met vreugde, hoe de werkman in den vroegen morgen, vóór het uur van den arbeid, of in den Zondag avond, zelfs uit de verste wijken der stad, zich naar de kerk der paters Redemptoristen spoedt, om daar als lid der H. Familie bij de gewone of buitengewone oefeningen der Aartsbroederschap tegenwoordig te zijn. Men hoort er spreken van mannen, die niet meer als vroeger aan verderfelijke gewoonten verslaafd zijn; die te voren hun genoegen meest buiten 's huis zochten — dikwerf ten koste hunner ziel en van den vrede des gezins — en nu hun geluk vinden in den huiselijken kring; — van werklieden, leden der H. Familie, die thans in hooge mate de achting en het vertrouwen hunner patronen genieten; — van vrouwen, die sedert de bekeering harer mannen haar thans genoten en vroeger ongekend huiselijk geluk aan de heilzame werking der hooggeprezen Aartsbroederschap dankbaar toeschrijven. En het is nu eerst ruim drie jaren geleden, dat Mgr. C. Belgrado, als Vice-Superior der Hollandsche Zending, door een schrijven van 9 November 1852, deze broederschap in de Kerk der Eerw. Paters Redemptoristen te Amsterdam heeft ingesteld en opgerigt. Den 12 Februarij 1853, werd zij opgenomen in de Aartsbroederschap, en

nu reeds telt zij duizend leden, allen van het mannelijk geslacht, die in veertig afdeelingen zijn ingedeeld, terwijl vele vrouwen reeds verlangend het oogenblik te gemoet zien, dat ook voor haar eene afzonderlijke dergelijke vereeniging zal geopend worden.

De achting welke de Aartsbroederschap om hare heilrijke vruchten geniet, draagt niet weinig tot hare uitbreiding bij. Lid van de H. Familie te zijn - geldt inderdaad voor eene niet geringe eer. En die eer ook wordt niet op eene gewone aanvrage, ook niet aan allen geschonken. De wijze van aanneming in de broederschap is een krachtig middel om de achting er voor te bewaren en te vermeerderen, en de getrouwe naleving harer voorschriften te verzekeren. Op de aanvrage volgt een proeftijd, waarvan de duur gegeregeld wordt naar het goed gedrag en naar den ijver in het bijwonen der oefeningen. Daarna wordt men tot de akte van opoffering en alzoo tot de eer van het lidmaatchap van de H. Familie toegelaten. Deze eer echter kan ingetrokken, het lidmaatschap kan ontnomen worden. Immers iedere afdeeling, bestaande uit vijf en twintig leden, telt onder de haren ook eenen Prefekt en Onderprefekt, die een liefderijk en naauwkeurig toezigt over hunne afdeeling moeten houden. Eenmaal in de maand moeten zij den Eerw. Bestuurder verslag geven. Mogt het bij deze of bij andere gelegenheden blijken, dat een lid niet naar behooren de oefeningen der broederschap bijwoont of een berispelijk gedrag leidt, dan zou hij, herhaaldelijk door den geestelijken Bestuurder vermaand — en hieraan geen gehoor gevend, buiten de vereeniging gesloten worden.

Voor de beambten der broederschap worden op gezette tijden afzonderlijke oefeningen gegeven, om hen voor te lichten en op te wekken tot de getrouwe vervulling der hun opgelegde taak.

De middelen, die regtstreeks op het doel aangaan, bestaan in de gewone oefeningen van het Christelijk leven: het gebed, het aanhooren van het woord Gods en het dikwerf naderen tot de H. Sakramenten. Maar deze middelen werken hier des te krachtiger, wijl zij in vereeniging, met eenparig streven en gezamentlijk pogen worden aangewend [1]).

---

[1]) Reeds eenigen tijd hadden we deze ingezonden bijdrage ontvangen, toen ons het boekje ter hand kwam, getiteld: „ De Aartsbroederschap van

Verbeeld u, lezer, een ruime kerk, alleen door jongelingen en mannen, maar ook geheel door hen bezet — wel zeldzaam en treffend verschijnsel — en al die mannen daar in aandachtig gebed neêrgeknield! Zij bidden en zij zingen te zamen; zij bidden voor zich zelven en voor elkaâr, zij bidden voor eigen gezin en de gezinnen daar vertegenwoordigd; zij bidden voor patronen en weldoeners; zij bidden voor hunne overheden, tijdelijke en geestelijke; voor stad, vaderland en Koning; voor de gansche Kerk en haar heilig Opperhoofd. In 't verkeer met God, in 't gebed wordt de liefde voor 't gezin, voor den naaste, voor de maatschappij en haar gezag gewekt, geheiligd en bestendigd.

Dan beklimt een priester den predikstoel, en verkondigt de waarheden en zedelessen van het Christendom, die welligt door velen der hoorders geheel of gedeeltelijk vergeten waren; hij drukt vooral op ieders bijzondere pligten. Ziet met welk een aandacht allen luisteren, en welk een glans van genoegen op aller gelaat zweeft, zoo dikwijls de gewijde spreker hen op de H. Familie wijst, op het voorbeeld daar gegeven, en op het huiselijk geluk daar genoten. Zulk een uur van stichting keert iedere week voor de leden der Aartsbroederschap weder.

Eenige malen in het jaar wordt er algemeene communiedag gehouden. Het kan dan ligtelijk gebeuren, dat sommige leden door ziekte, andere door dringende omstandigheden zich op die dagen het gemis der H. Communie moeten getroosten. Maar wat is het een zielroerend oogenblik, als dan toch, gelijk geschiedt, van de duizend mannen, er op één morgen negen honderd met den diepsten eerbied tot de tafel des Heeren naderen!.... dan ieder voor zich

---

de Heilige Familie: Jesus, Maria, Joseph, in de O. Lieve Vrouwekerk te Amsterdam. Ten voordeele van de hulpbehoevende leden dier instelling. — Te Amsterdam, bij C. L. van Langenhuysen, 1856." — Het doel van dat welmeenend geschriftje is, te betoogen, dat, " naar de heilige, de maatschappelijke, de hemelsche namen van Jesus, Maria, Joseph, de genoemde instelling " heiligend, maatschappelijk, goddelijk " is. Daar kan men een aantal regels en verordeningen vinden, zooals die voor de vereeniging ter genoemde stede kerkelijk zijn goedgekeurd. De titel meldt, waartoe de gehoopte stoffelijke baten van 't werkje bestemd zijn: ook dát noodige tot ruime verspreiding er van uit.

hunne goede voornemens hernieuwen en kracht vragen om ze trouw te volbrengen!

We kiezen uit de liederen, welke bij die zamenkomsten gezongen worden, er een als bij toeval uit; het heeft ten opschrift:

DE VREDE ZIJ MET ONS ALLEN.

Vreedzaam wandelt ster bij ster
Door den blaauwen hemel.
Twist en tweedragt zijn daar ver,
Ver het krijgsgewemel.

Vreedzaam vloeit het beekje hier
Door de groene dalen,
En weerkaatst het sterrenvier,
't Breekt haar gouden stralen.

De aard' roept met den hemel meê:
Menschen leeft in vrede!
„Och, dat niemand rust en vreê
„Met den voet vertrede!"

Vreedzaam willen wij dus zijn,
En als broeders leven,
Steeds met eendragt vrolijk zijn,
Leed aan niemand geven.

Dan zal, aan deez' beek gelijk,
Stil ons leven loopen,
Totdat God in 't sterrenrijk
Ons den hemel open [1])!

Door zulke middelen mogen we vertrouwen, zal, onder de genade Gods, het groote doel der Aartsbroederschap: herstel van orde en geluk in 't huisgezin, en alzoo in de maatschappij, allengs bereikt worden; 'twelk zeker niet dan met eene altoos

---

[1]) Genomen uit de *Gezangen* (woorden en wijzen) *in gebruik bij de Aartsbroederschap der Heilige Familie* JESUS, MARIA, JOSEPH. — Amsterdam, J. Beerendonk, 1856.

toenemende uitbreiding der broederschap zoowel onder de hoogere als onder de lagere klassen der maatschappij zal kunnen geschieden. Worde dan vervuld wat door den Zeer Eerw. Pater Visitator der Eerw. Paters Minderbroeders te Nijmegen gesproken is: „Niet „alleen de arme herders, maar ook de Oostersche Wijzen kwamen „de H. Familie te Bethlehem bezoeken; zoo ook moet niet „alleen de arme werkman, maar ook de rijke en welgestelde bur„ger er zich eene eer in stellen, lid dezer vereeniging te worden „en met raad en daad haren bloei en luister te bevorderen. „

ANTI-EVANGELISCHE BIJBELVERSPREIDING GEWEERD.

Gedurig hoort men de Protestanten met ophef gewagen van de wereldberoemde of liever - beruchte Madiaï's, die voor hun bekenden ijver ter bijbelverspreiding een zoogenaamd martelaarschap ondergingen, en de belangstelling wekten van al wat zich Protestant gevoelde. De Hertog van Toskane was niet meer vrij, om op zijn eigen grondgebied een vergrijp tegen de bestaande landswetten te straffen. Zoozeer als men de „ongelukkige echtgenooten „, gelijk men ze noemde, die brutale overtreders der wetten, om 't zeerste heeft opgehemeld, is men tegen den vorst, die zijnen pligt deed en van zijn regt gebruik maakte, om strijd uitgevaren. Ons oog viel onlangs op een circulaire door den Evangelischen Opperkerkeraad te Berlijn uitgevaardigd, waarin maatregelen voorgeschreven worden tegen zekere bijbelverspreiders, die tevens voor hunne Baptistische sekte ijveren. Mag dan, dachten we bij 't lezen van dat stuk, mag dan een Katholiek vorst in zijn Katholiek grondgebied voor de aloude Katholieke landskerk naar het daar bestaande regt niet zooveel zorg hebben als een Evangeliesch vorst voor zijne Evangelische Kerk van eigen maaksel, die eene haar aanrandende bijbelverspreiding verbiedt? Is in 't aangegeven geval het hatelijk bedrijf van Protestantsche kolporteurs tegen de Katholieke godsdienst meer gereg-

tigd dan de pogingen bijv. dier Baptisten tegen de Evangelische landskerk in Pruissen? Katholieken mogen geen bijbelverspreiding tegengaan of men maakt er hun allerlei verwijt van; en als enkele Baptistische bijbelkramers bij Evangelischen doen wat alle Protestantsche kolporteurs, en onbeschaamd, tegen de Katholieken zich verstouten: ijveren namelijk voor hunne sekte en op wat wijze ook proselicten pogen te maken, dan gaat er eene waarschuwing en bedreiging tegen hen uit, dan misbruiken zij, naar 't heet, het hun toevertrouwde bijbelverspreidings-werk, dan verbrandt men hunne sekte-geschriften en zet hen zelven ter deur uit. — Zulk een verweer wordt zelfs door gemeente-kerkeraden als van „bijzonder goede werking" aangeprezen. Als Protestanten zoo iets doen, valt er volstrekt geen aanmerking op: dat is niet tegen 't vrij onderzoek, dat is geen menschelijk gezag, geen gewetens-dwang, enz. — Men ziet ook daarin alweder de Protestantsche onbillijkheid en willekeur. Het officiële stuk dat we bedoelen is 't volgend rondgaand schrijven, dat de Evangelische Opperkerkeraad, von Uechtritz, te Ber'ijn, in der tijd (18 October 1854) aan alle Koninklijke Consistoriën deed toekomen:

„Er is ter onzer kennisse gekomen, dat in den laatsten tijd bijbelkorporteurs zich bij de verspreiding der heilige Schriften nog ten taak gesteld hebben, aanhangers voor de Baptisten-sekte in de gemeenten der landskerk te werven. Dit is een openlijk misbruiken der door de Regering ten gunste der Evangelische landskerk vastgestelde verordeningen, hetwelk niet mag worden toegelaten. Wij verzoeken derhalve het Koninklijk Consistorie, de in zijn distrikt bestaande bijbelgenootschappen, onder mededeeling van het feit, nogmaals opmerkzaam te maken op de bepalingen, in 't besluit der afdeeling van 't geestelijk ministerie voor de inwendige Evangelische kerkelijke zaken van den 25 Junij 1849 vervat. Tevens wille het den geestelijken door Superintendenten opdragen, zooveel mogelijk de bijbelkolportage in hunne gemeenten te bewaken, en wanneer er zich gevallen van bovenvermelden aard voordoen, zoodra mogelijk berigt te geven, opdat het verder dienstige door 't Koninklijk Consistorie kunne voorbereid worden. Komen berigten van dien aard in, dan heeft het Koninklijk Consistorie bij de Koninklijke regering onder welke het behoort het voorstel te doen, dat

den betrokken kolporteur de door hem misbruikte concessie wederom ontnomen worde, en ons vervolgens kennisgeving te doen toekomen. "

In de laatst verschenen officiële "mededeelingen" als "toevoegsel" op de officiële "Aktenstukken uit het bestuur van den Evangelischen Opperkerkeraad" jaarlijks uitkomende, vinden we over hetzelfde onderwerp dit kurieus geval (bl. 97) er bij opgeteekend.

"De Gemeente-kerkeraad wijdt aan 't indringen der Baptisten groote oplettendheid, en zoekt het door woord en *daad* [!] te bestrijden. Toen onlangs eene Baptistische bijbelverspreidster bij een ouderling (hier = Kerkeraad der gemeente, *Kirchenälteste*) kwam, en hem een aantal Baptistische schriften zocht op te dringen, pakte hij ze bij elkaâr, wierp ze in 't vuur en wees de bijbelverspreidster met er bij passende taal ter deure uit. Het middel was forsch; doch tegen het taaije opdringen der Baptisten zijn zulke middelen van bijzonder goede werking. "

We nemen de Anti-Evangelische Baptisten evenmin als de Anti-Katholieke Madiaï's in bescherming — maar regt is regt: en wat men den Evangelischen Koning veroorlooft, ontzegge men den Katholieken Hertog niet.

OVER DE LEER

EN HET LEVEN DER CHRISTENEN

IN DE EERSTE EEUWEN DER KERK [1]).

Das wahre Urchristenthum, oder die Lehre und das Leben der Christen in den vier ersten christlichen Jahrhunderten. enz. — Innsbruck, Wagner. 1855.

Geschiedenis van het kerkelijke leven der Christenen gedurende de zes eerste eeuwen, door W. Moll, Hoogleeraar te Amsterdam. — Leyden, Noothoven van Goor. 1855.

We moeten nu naar 'tgeen we in ons vorig opstel over bovengenoemd onderwerp beloofd hebben, een paar voorstellingen uit de eerste eeuwen der Kerk, zooals ze door den Amsterdamschen hoogleeraar Moll, en den Brixener priester gegeven worden, tegenover elkander plaatsen, waaruit de historische onwaarheid der beweringen van eerstgenoemde ten duidelijkste blijken zal. We brengen hier echter in herinnering, dat de Duitsche schrijver van het *Ware eerste Christendom* op verre na niet alle, maar slechts eenige getuigenissen of feiten heeft aangevoerd; de aard en uitgebreidheid van zijn plan en zijn wensch naar beknoptheid verpligtten hem, waar zulk eene menigte van onderwerpen te behandelen viel, zich bij enkele, schoon altoos genoegzame, bewijzen te bepalen.

---

1) Zie het vorige deel, bl. 193—225.

We kiezen ten onderwerp van vergelijking: wat de eerste eeuwen aangaande het Priesterschap en de kerkelijke hiërarchie mededeelen, en geven eerst wat de Amsterdamsche hoogleeraar daaromtrent beweert, en, na onze voorloopige teregtwijzing uit zijn eigen werk, wat naar het *Oorspronkelijk Christendom* de geschiedenis er van meldt.

De Protestanten nemen, gelijk bekend is, enkel een algemeen priesterschap, waarin alle Christenen zonder onderscheid deelen, in de Kerk aan, terwijl de Katholieken bij het algemeen priesterschap, nog een bijzonder en eigenlijk priesterschap, een priesterorde of -stand met verschillende graden erkennen. Zeker ook zij spreken met den H. Augustinus, dat alle geloovigen priesters zijn, als ledematen van den éénen Priester [1]); of met den H. Ambrosius: alle kinderen der Kerk zijn priesters; want zij worden tot een heilig priesterschap gezalfd, wijl zij zich zelven als geestelijke offeranden aan God opdragen [2]). Wat de hoogleeraar tegen het bijzonder priesterschap aanvoert: uit Irenaeus (Adv. Haer. L. IV, C. XX): „alle regtvaardigen hebben de priesterlijke orde", uit Justinus den Martelaar (Dial. cum Tryph.): dat de van zonde gereinigden van het hoogepriesterlijk geslacht, en der godvruchtigen gebeden de godsbehagelijke offeranden zijn, en verder eenige woorden uit Tertulliaan — 't heeft alles diezelfde beteekenis, en doet niets af tegen het bijzonder priesterschap, 'twelk wij bij het algemeene, dat ook wij niet ontkennen, uitdrukkelijk in de H. Schrift en in de eerste eeuwen der Kerk vermeld vinden. De hoogleeraar echter ziet in die teksten het bijzonder priesterschap volstrekt geloochend, en beweert stoutweg (bl. 35):

---

1) De Civ. Dei, XX, 10.
2) In Luc. L. V, n. 33.

„ Eene afgezonderde priesterkaste, een heiliger en hooger „orde van menschen, die men, in tegenoverstelling van „andere leden der kerk, Gode nader dacht te staan, „kon bij het oorspronkelijke christendom geen plaats vin- „den." — Verder (bl. 36): „de voorstelling der gemeente „van Christus als een priesterlijk volk [*zooals met den „H. Petrus ook alle Katholieken doen*] was nog geliefd „en voor velen weldadig, zelfs toen *eene aan het chris- „tendom vreemde hiërarchie* reeds opgewassen was als tot „een boom, die te diepe wortelen schoot en te breede „schaduw wierp over de kerk."

Wanneer nu bepaaldelijk die „priesterkaste" en die „vreemde hiërarchie" zich ingedrongen zouden hebben, wordt niet dan zeer vaag door den hoogleeraar aangegeven in de laatste helft der tweede eeuw, toen Irenaeus en Justinus de Martelaar leefden, zeker nog niet, want die Vaderen hielden zich nog, volgens hem, aan het algemeene priesterschap-alleen! Tertulliaan paart nog wel zijne stem met de boven aangevoerde getuigenissen, doch hij „stond in vele opzigten op het scheidspunt tusschen een ouden en nieuwen tijd der kerk, waarvan zijne denkwijze ook hierin de onvermijdelijke sporen droeg". 't Moet dan spoedig na Tertulliaan, die in 216 stierf, geschied zijn; want de hoogleeraar schrijft (bl. 37): „*Lang* nadat het idee eener eigenlijke priesterkaste in de kerk verwezenlijkt was geworden, werd nog door Augustinus en Chrysostomus, al waren zij beiden met de dwaling des tijds besmet, de betere en schoonere voorstelling der apostolische dagen uitgesproken, en de laatstgenoemde deed het met zijne eigenaardige kracht en waardigheid." Men moet, dachten we, wel tweewerf Protestant en blind zijn, om in de bedoelde plaatsen (Aug. de Civ. Dei. L. XX,

C. X, en Chrys. Hom. XX in II Cor.) het bewijs te vinden, dat die beide schitterende lichten der Kerk, die uitstekende heiligen en geleerden, beiden zelven *bisschoppen*, daar, gelijk professor Moll beweert, *onwillekeurig* eene waarheid huldigden die zij zelven anders al te zeer miskenden. De hoogleeraar — men vergunne ons deze voorloopige aanmerkingen — verstaat niets van mystieke of ascetieke taal, als dát het bijzonder priesterschap ontkennen is, dat Chrysostomus, den lof „des barmhartigen" verkondigende, hem voorstelt als een „die, wel niet met het lange priestergewaad omhangen, echter de stole der menschlievendheid had aangetogen, een kleed heiliger dan het priesterlijke"; — dat hij verder aan de ziel des barmhartigen een altaar toekent, en hem als een priester den toegang doet hebben tot het Heilige der Heiligen! „Zulke schildering, verzekert nogtans de hoogleeraar, was meer dan eene oratorische speling; zij was *onwillekeurige* hulde aan de waarheid"; — met eene zoodanige opmerking bewijst hij wel zeer weinig bekend te zijn met de taal der Vaderen en Katholieke asceten, bij wie de gedachte aan *offer*, waardoor, waarin en waarvoor zij leven en zijn, 'twelk zij altoos levend voor oogen hebben en zelven pogen te wezen, telkens en overal en op allerlei wijze terugkomt, zonder dat daarin eenige de minste zweem eener huldiging van een algemeen priesterschap-alleen, met uitsluiting van het eigenlijk gezegde priesterschap, te vinden is.

De andere aangevoerde plaats van Augustinus zegt dit zelfde juist zeer nadrukkelijk, dat er in de Kerk én een eigenlijk én een algemeen priesterschap bestaat. Hij spreekt daar van de verrijzenis der dooden, en haalt de woorden van de Apokalyps XX, 6 aan: „In hen heeft

de tweede dood geen magt"; nu volgt er wel, zegt die vader: „Maar zij zullen priesters van God en van Christus zijn, en zij zullen met Hem heerschen duizend jaren", maar dat is geenszins, gaat hij voort, alleen van de bisschoppen en priesters, die in eigenlijken zin nu in de Kerk priesters genoemd worden gezegd [1]), maar gelijk wij allen Christenen noemen om het mystieke *Chrisma*: zoo ook allen priesters, wijl zij ledematen zijn van één Priester. Van welke de Apostel Petrus zegt: een heilig volk, een koninklijk priesterschap."

Al verder schrijft de hoogleeraar in diezelfde dwaling voort (bl. 37): „Zoo lang het evangelische begrip, dat „elken geloovige een priester des Allerhoogsten achtte, „nog in jeugdige kracht op de harten werkte, zoolang „kon men hem het regt der uitoefening van wat men „later bij uitnemendheid priesterlijke werkzaamheden oor- „deelde, de prediking des woords, de doop- en avondmaals- „bediening enz., niet ontzeggen." — En bl. 38: „Zoo „was dan de christelijke maatschappij oorspronkelijk eene „maatschappij van gelijken met gelijken. Alle geloovigen „deelden in dezelfde voorregten, hoe ook hun stand in „het burgerlijke leven verschilde." — En bl. 39: „Eerst

---

1) „Non utique de solis *episcopis et presbyteris* dictum est, qui proprie jam vocantur in ecclesia *sacerdotes.*" — De deskundige weet, dat. gelijk bij de oudste Vaders de benaming *presbyter* zeer dikwijls voor een *geleerd kerkelijk overste*, hij mogt dan *bisschop* zijn of niet, gebruikt en in onderscheiding van *bisschop* eerst na verloop van tijd *gevestigd* werd, zoo ook, vooral later, *sacerdotes* beiden omvatte én wie *episcopi* én wie *presbyteri* waren: de priesters én van den eersten én van den tweeden rang. — Zie Döllinger in zijn *Hippolytus und Kallistus*, bl. 339 vlg. — Uit de gelijkheid van benaming volgt, blijkens de geschiedenis, niet in 't minst de gelijkheid van kerkelijken rang.

„bij het vergeten der evangelische waarheid aangaande „het algemeene priesterschap der christenen, ontstond al- „lengs de nieuwe onderscheiding van *geestelijken* en *wereld-* „*lijken*, van *regerenden* en *geregeerd wordenden.*" Dezelfde voorstellingen komen in den loop van 't boek telkens terug, en met een zeker welgevallen wordt daarbij dikwerf van 't woord „priesterkaste" gebruik gemaakt.

Tegenover die beweringen moet dus uit de eerste eeuwen getoond worden, dat er bij het algemeen priesterschap ook een eigenlijk gezegd priesterschap, en hierin eene heilige rangorde of hiërarchie onderscheiden wordt; dat er diensvolgens van den beginne geestelijken en wereldlijken, *regerenden* en *geregeerd wordenden* waren, en derhalve de Christelijke maatschappij oorspronkelijk geen maatschappij van gelijken met gelijken was — 'twelk trouwens ook eene onmogelijkheid is.

Vóórdat we tegen die historische onwaarheden den schrijver van het *Ware eerste Christendom* laten opkomen, moge eerst de hoogleeraar in zijn eigen werk tegen zich zelven getuigen.

Wanneer dan toch - moeten we vragen - is er volgens den heer Moll die ware Kerk met haar algemeen priesterschap-alléén geweest, of is er eigenlijk nooit eene zoodanige geweest? De hoogleeraar zal zelf ons helpen toonen, dat het ware en schoone idee van 't algemeen priesterschap der geloovigen zonder „priesterkaste", dat allereerst vereischte des waren Christendoms, nooit vóór de XVI eeuw in de Kerk is doorgedrongen, en er dus volgens hem tot dien tijd toe nooit eene eigenlijke ware Kerk bestaan heeft. Wij Katholieken, die veel meer dan de Protestanten ook dat algemeene priesterschap erkennen en beoefenen, doch hiermeê het bijzondere in 't minst

niet uitsluiten, maar 't veeleer uitdrukkelijk ten voorwaarde van 't algemeene priesterschap vorderen — wij dus, en wij alléén komen met de eerste eeuwen van de stichting der Kerk en met alle volgende eeuwen wonderschoon overeen, en zijn, in ons oog, op dezen goeden grond reeds geregtigd, ons als de ééne éénige ware Kerk te beschouwen.

Klimmen we, door den hoogleeraar geleid, tot de eerste tijden der Kerk op - en zien we ons overal ook het bijzonder priesterschap met zijne hiërarchie ten stelligste aangewezen: derhalve nooit en nergens een ware Kerk voor den hoogleeraar en zijn Protestantisme; altoos en overal eene zelfde Kerk als Christus stichtte, en wel de onze, voor ons Katholieken.

We beginnen met de eeuw van Augustinus en Chrysostomus; want Augustinus en Chrysostomus (zegt de heer Moll) waren „beiden met de dwaling van den tijd (van 't bijzonder priesterschap) besmet", en wel „*lang* nadat het idee eener eigenlijke priesterkaste in de kerk verwezenlijkt was geworden". Van Cyprianus, zooveel vroeger — hij stierf in 258 den marteldood — heet het: „Sterk gekleurd en zeer bepaald vindt men (bij hem) het idee eener afzonderlijke priesterkaste naar het voorbeeld Israëls, en wel inzonderheid in een brief, geschreven aan de ouderlingen [priesters] en diakenen eener gemeente, wier opziener [herder] bij zijn sterven een ouderling [priester] tot bezorger zijner nalatenschap had aangesteld. Met diepe aandoening, schrijft Cyprianus [Ep. 1], had hij dit vernomen, daar toch vroeger in eene kerkvergadering reeds besloten was geworden, dat niemand zich zoodanig zaakbezorger uit de geestelijken en dienaren Gods kiezen mogt, omdat allen, die met het goddelijk priesterschap

vereerd en in de geestelijke bediening (*in clericali ministerio*) aangesteld waren, niet dan voor het altaar en de offeranden moesten leven en zich aan gebeden en smeekingen wijden"; — diezelfde gedachte van de bijzondere bestemming der geestelijkheid, die eenen van de wereld afgezonderden stand uitmaakt, komt meermalen in dit schrijven terug, en nu, zegt de heer Moll, kreeg de term *clerus*, die wel reeds vroeger bij Christelijke schrijvers voorkomt, zijne gewone beteekenis en men onderscheidde er den geestelijken stand meê „als eene afgezonderde, alleen Gode gewijde kaste, ver verheven boven den werkkring des burgerlijken levens". „Had Cyprianus — voegt hij er klagend aan toe — de gevolgen van dat gevoelen ingezien -- hij zou waarschijnlijk om zichzelven en meer nog om de zaak zijns beminden Zaligmakers getreurd hebben."

Was de heilige Cyprianus met zijn tijd in dwaling - eene halve eeuw te voren reeds was er Tertulliaan niet meer van vrij; maar hij „stond in vele opzigten op het „scheidspunt van een ouden en nieuwen tijd der Kerk, „waarvan zijne denkwijze ook hierin de onvermijdelijke „sporen droeg"; bij hem maken de kerkdienaren eene *orde* (ordo), waarvoor hij ook den term *clerus* bezigt - uit; hij onderscheidt zoo duidelijk tusschen de *geestelijkheid* en het *volk*, en dit niet slechts, maar in 't XVII hoofdstuk *De Baptismo* wijst hij op eene hiërarchieke orde in die geestelijkheid zelve; immers over het toedienen van het Doopsel handelende, zegt hij: „Het regt van het toe te dienen heeft de hoogste priester, die de Bisschop is (*summus sacerdos, qui est Episcopus*); vervolgens de Priesters en de Diakens: doch niet zonder gezag des Bisschops, om de eer der Kerk." Al spreekt Tertulliaan

ook van 't priesterschap der geloovigen, bepaaldelijk in geval van nood, en schijne hij zelfs van meening, dat „het gezag der Kerk het verschil tusschen de Geestelijkheid en het volk heeft vastgesteld": het volgens hem voorlang bestaande feit vermeldt hij niettemin: dat er leeken zijn en geestelijken en in de geestelijken eene afhankelijkheid van magt en rang, welke door de geloovigen gehuldigd moet worden.

Klimmen we hooger op - tot Ignatius en Clemens van Rome: we vinden er dezelfde getuigenissen: de hoogleeraar wijst ze ons aan - en die heilige en uitstekende mannen waren toch van de eigenlijke Apostolische Vaders. Ignatius, leerling van den heiligen Joannes, en opvolger van Evodius, die de onmiddellijke opvolger was van den H. Petrus op den zetel van Antiochië, die naaste leerling der Apostelen, in 't jaar 107 voor zijn geloof gemarteld, spreekt herhaaldelijk van den hoogen eerbied welken de geloovigen aan de verschillende geestelijke personen als door Gods genade en 's Heeren bevel gesteld [1]), verschuldigd zijn; zij moeten niets zonder den bisschop en de priesters doen en aan beiden onderworpen blijven [2]); bepaald zelfs geeft hij altoos de rangorde van bisschoppen, priesters en diakenen aan, en prijst den diaken Sotio, dat hij den bisschop als aan Gods genade en der priesterschap als aan 't gebod van Jesus Christus onderworpen is [3]); den Magnesianen houdt hij voor, dat zij hunnen bisschop wegens zijne jongere jaren niet gemeenzaam bejegenen, maar naar de magt van God den Vader (die

---

1) Ep ad Magnes. II; ad Trall. XIII.

2) Ep. ad Trall. II, III; ad Magn. VII.

3) Ep. ad Magn. VI; II: ὅτι ὑποτάσσεται τῷ ἐπισκόπῳ ὡς χάριτι Θεοῦ, καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς νόμῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

hem tot bisschop gesteld heeft) alle eerbiedigheid betoonen, gelijk hij weet dat ook de heilige priesters doen [1]); aan de Smyrnaeërs schrijft hij: „Gehoorzaamt allen den bisschop, gelijk Jesus Christus den Vader, en der priesterschap als den Apostelen; eert de diakenen als Gods gebod. Zonder den bisschop doe niemand iets van 'tgeen de Kerk betreft [2]). Die Eucharistie is van kracht welke onder den bisschop gevierd wordt, of onder hem aan wien hij het heeft toegestaan... Zonder den bisschop is 't niet geoorloofd noch te doopen noch den liefdemaaltijd te vieren, maar al wat hij heeft goedgekeurd, dat is ook Gode welbehagelijk, opdat al wat geschiede hecht en van kracht zij" [3]). De Trallianen vermaant hij: „Dat allen gelijkelijk de diakenen eeren als 't gebod van Jesus Christus, die de Zoon is des Vaders, en de priesters als den senaat Gods en als den raad der Apostelen. Zonder hen (de bisschoppen, priesters en diakenen) is er geen Kerk. Dat gij hierover zoo denkt, daarvan ben ik overtuigd" [4]). Diezelfde gedachten en gronden keeren overal bij den H. Ignatius terug, en wie hier een uitsluitend algemeen priesterschap in vinden kan, gelijk de heer Moll, moet inderdaad wel oogen hebben om niet te zien. Moeten daar klaarblijkelijk eigenlijk gezegde priesters verstaan worden, en wel van den eersten en van den tweeden rang, *episcopi* en *presbyteri*, gelijk Ignatius hen altoos onderscheidt, bisschoppen die voörzitten in de plaats van God [5]), priesters die den

---

1) Ep. ad Magn. III.

2) Ad Trall. VII zegt hij: „Die binnen het altaar is, is rein, die er buiten is, is niet rein; dat is: die zonder bisschop, priesterschap en diakens iets doet, is niet rein van geweten."

3) Epist. ad Smyrn. VIII.

4) Ad Trall. III.

5) Ad Magn. VI.

raad der Apostelen uitmaken, die den bisschop moeten eeren, moeten verkwikken, ter eere van den Vader, van Jesus Christus en de Apostelen [1]), dan heeft, naar den heer Moll, zeker ook reeds Ignatius met zijn tijd in dwaling verkeerd, en weet de hoogleeraar beter wat Christus verordend heeft dan de Apostolische Vaders, die het uit den mond van 's Heeren eigen en eerste leerlingen hebben vernomen!

Want ook Clemens van Rome, door hem aangehaald, spreekt niet anders dan Ignatius; Clemens, gelijk bekend is, was een leerling van den H. Petrus en, naar Tertulliaan berigt, door hem tot bisschop gewijd; Paulus telt hem (Phil. IV, 3) onder zijne medearbeiders in 't Evangelie; hij volgde in 't jaar 91, volgens anderen vroeger, den H. Petrus op den Stoel van Rome op - en regeerde tot het jaar 101. Gedurende zijn bestuur was er te Corinthe oneenigheid ontstaan, en onruststokers aldaar hadden zich aan het wettig kerkelijk gezag vergrepen en zelfs eenige geestelijken uit hunne bediening verwijderd. Hoe blijkt hier reeds, wat oppergezag de Corinthiërs aan den bisschop van Rome toekenden. Niet immers naar eene naburige Apostolische gemeente, maar naar de Kerk van Rome, in wier bisschop zij den opvolger van den vorst der Apostelen huldigden, namen de Corinthiërs hunne toevlugt; en als Hoofd der Kerk schrijft de H. Clemens, ter beslissing der geschillen en ter bevestiging van den band der eenheid, een Apostolischen brief, waarin bijzonder hoofdstuk XL—XLIV de van God in de Kerk ingestelde orde aan allen nadrukkelijk herinnerd en getoond wordt: „De Apostelen — schrijft hij — hebben

---

[1]) Ad Trall. XII; vgl. verder Eph. II. IV; Philad. IV, en elders.

ons van wege den Heer Jesus Christus het Evangelie gepredikt, Jesus Christus van wege God. Christus is derhalve van God gezonden, en de Apostelen van Christus, en beide is welgeordend geschied naar den wil Gods. Diensvolgens na ontvangen last, en door de verrijzenis van onzen Heer Jesus Christus tot volle zekerheid gekomen, en in 't woord Gods bevestigd, zijn zij met de volle verzekerdheid des H. Geestes uitgegaan, de komst van 't rijk Gods verkondigend. Door de landen dan en de steden het woord predikend, hebben zij de eerstelingen er van, na hen door den geest beproefd te hebben, tot bisschoppen en diakens van die gelooven zouden - aangesteld" [1]). — Dán — om te toonen, hoe het van God komt, dat die overheden bestaan, verhaalt hij, hoe in de Oude Wet bij ontstanen twist de priesterlijke waardigheid uit de twaalf stammen door het wonder van den bloeijenden staf aan den stam van Aäron geschonken is; — „Zoo ook - gaat hij voort - hebben onze Apostelen door den Heer Jesus Christus geweten, dat er over den naam (de waardigheid) van 't Episcopaat twist zoude ontstaan; om die reden dan, hebben zij met volkomen voorwetenschap de voornoemden aangesteld en hun vervolgens de wijding gegeven, opdat, als zij ontslapen zouden zijn, andere beproefde mannen hunne bediening zouden overnemen." Dat dezulken nu, door hen aangesteld of vervolgens door andere uitstekende mannen [2]), onder instemming der gansche Kerk, die onberispelijk de kudde van Christus ge-

---

1) καθίστανον τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν.... εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεύειν. Cap. XLII.

1) „Door Titus, Timotheus en andere medehelpers der Apostelen, wien de last was opgedragen van bisschoppen, priesters en diakens aan te stellen." Hefele.

diend hebben - - - uit hunne bediening gestooten worden - achten wij niet regtvaardig. Want niet klein zal onze zonde wezen, als wij hen die heilig en onbesproken de gaven [1]) hebben opgedragen - van het episcopaat verwijderen. Welzalig de priesters, die den weg reeds afgelegd hebben, die eene vruchtrijke en volmaakte ontbinding hadden: want zij vreezen niet, dat iemand hen van de hun toebedeelde plaats zal verwijderen."

Dat bij zoodanige plaatsen de hoogleeraar Moll zijne beweringen heeft durven volhouden - kunnen we niet anders dan door zijne verregaande Protestantsche vooringenomenheid verklaren: andere Protestanten, als Grotius weleer, Rothe in onze dagen, hebben er méér in gezien; de laatste heeft - gelijk bekend is en de heer Moll (bl. 103 in eene noot) meldt - in zijne *Anfänge* althans beweerd, dat het episcopaat eene instelling van de Apostelen is, die van het jaar 70 dagteekent en bestemd was, om een specifiek orgaan van de eenheid der Kerk te wezen.

Getuigen deze plaatsen voor de bijzondere magt der priesters, wat het Offer betreft - de heer Moll beklaagt er zich over, dat hun reeds in de oude Kerk ook de magt werd toegekend van de zonden te vergeven: „er heerschte *maar al te vroeg* — zegt hij — zoowel bij geestelijken als bij leeken, een te hoog denkbeeld omtrent de waarde der uiterlijke boete en de magt tot zondevergeving der priesteren." - - - „Bij het heerschende begrip dat zij, als eene van de leeken afgescheiden klasse, Gode nader stonden, verbreidde zich van zelf het denkbeeld, dat de toe-

---

1) „Dat is, *de offeranden van het Nieuw Verbond.* Men zie Constit. Apost. Lib. VIII, C. 12: οἱ διάκονοι προσαγέτωσαν τὰ δῶρα τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τὸ θυσιαστήριον." Hefele.

zegging [lees: *vrijspraak*] daarvan eene daad was, die *zij* slechts konden verrigten". -- „De magt der sleutelen, door Christus aan zijne Apostelen gegeven, -- beschouwde men als in de volle uitgebreidheid, welke men er aan toekende, zonder beperking of wijziging, van hen op de bisschoppen overgegaan"; — een tekst van Origenes [1]), door den hoogleeraar hier aangehaald en kwalijk geduid, bepaalt juist wat magt op den opvolger van Petrus, den Paus, en *niet* op de opvolgers der overige Apostelen, de Bisschoppen, is overgegaan (bl. 319—321).

Doch als men den heer Moll hoort, zou men tot de ongehoorde dwaasheid — om niet iets anders te zeggen — moeten besluiten, dat eigenlijk nooit vóór Luther's tijd het ware begrip over het priesterschap onder de Christenen is doorgedrongen, en er dus nooit eene ware Kerk (van zijn begrip) geweest is: immers reeds *zoo vroeg* heerschte die grove dwaling van een bijzonder priesterschap. Men oordeele! „De kinderen der *jonge kerk* — schrijft hij (bl. 86), en dit geldt ongetwijfeld het allereerste begin des Christendoms — waren nog niet rijp, om de waarheid aangaande het algemeene priesterschap volkomen te beseffen, hartelijk lief te hebben en trouw te bewaren, zoo als zij het verdiende. Zij was als een goed zaad, dat, in den akker geworpen, wel ontkiemde, maar nog lang [*vijftien eeuwen lang!!*] in den schoot der aarde verborgen moest blijven, eer het krachtigen wasdom verkreeg en glansrijk aan den dag trad. Zij werd uitgesproken en door velen met heilige vreugde ontvangen; maar straks ging zij schijnbaar verloren voor de christenheid, tot dat de man, die zich „één der bazuinen Gods wenschte, om de

1) In Matth. T. XII, p. 531, Tom. III.

muren van het Jericho der dwaling te doen vallen," [Luther namelijk!] haar in jeugdige frischheid op nieuw aan het licht bragt." — We hebben moeite om 't in ons opdringend gevoel bij zulk spreken te onderdrukken; doch we willen voortschrijven, en laten den hoogleeraar door zijn eigen taal zich verlagen. „Naauwelijks — zoo gaat het op denzelfden ijskouden, hoogwijzen toon voort — had zich het christendom in den kampstrijd tegen het jodendom, vooral onder aanvoering van den apostel Paulus, [dus, al *zeer vroeg*] van vreemde omhulsels [!] ontdaan en eigen zelfstandigheid gewonnen, of de vijand naderde van eene andere zijde, om nu op zijne beurt de overwinning te behalen. De belijders des evangelies, door de waarheid vrijgemaakt en mondig verklaard, gevoelden zich te zwak; zij wilden onder de voogdijschap wederkeeren; die zelven priesters waren, wenschten zich eene priesterschaar bij uitnemendheid, opdat hunne gebeden en offeranden door haar voor God werden gebragt. De herinnering der mosaïsche inrigting was bij de joodsche christenen natuurlijk levendig; door het gebruik der boeken van het O. Verbond den heidenschen christenen medegedeeld, werd zij dierbaar aan de harten der laatstgenoemden, die, toen zij nog heidenen waren, ook zelve hunne priesters hadden, en hier derhalve overeenstemming vonden met de begrippen, waarin zij opgevoed waren, en de overbrenging van het priesterdom uit den jerusalemschen tempel in de kerk van Christus was de vrucht dier herinnering."

Dát dan is er — naar den Amsterdamschen hoogleeraar — van de Kerk, die grootsche stichting en heilsinrigting van 's Vaders eeuwigen, voor ons mensch geworden en gekruisten Zoon geworden! Met eene kille gerekte beeldspraak, die huiveren doet, vernemen we,

dat al des Heeren werk voor eeuwen en eeuwen zoo goed als te vergeefs is geweest! Hij wist zijne Kerk niet voor dwaling te behoeden; wat immers van den beginne, wat altoos, wat door allen, overal en onafgebroken voor waarheid was gehouden, waar millioenen zich voor lieten martelen, en naar 't voorbeeld huns Meesters den offerdood voor ingingen — dat was de ware Kerk niet, o neen! maar de waarheid bleef altoos verborgen, totdat — een Luther! ja! een afschuwelijke Luther! er in slaagde, haar „in jeugdige frischheid" aan 't licht te brengen. 't Is eene bewering, dien zwarten held der verdelging niet onwaardig.

Inderdaad men moet tweewerf blind zijn als een Protestant, om zulke, ik zeg niet ongerijmdheden, maar godslasterlijkheden te durven volhouden, om zóó zich tegen te spreken als de hoogleeraar telkens doet. Er zouden in de oorspronkelijke, dat is, in de ware Kerk — die er echter naar zijne verwonderlijke tegenspraak weder nooit geweest is — slechts gelijken met gelijken geleefd hebben; er waren enkel *leeken*, geene aan God bijzonder toegeheiligde en gewijde personen; daar was geen priesterstand, en derhalve geen hiërarchie: en zelf gewaagt hij gedurig van *wijdingen*, en die al *zeer vroeg*, ja, in de Apostolische tijden, plaats hadden en voor de hoofdzaak altoos zóó als toen bleven geschieden (bl. 188); — maar dat *wijden*, dat is, dat afzonderen van het volk en toeheiligen aan God tot naaste dienaars in zijn huis, onder gebed en handoplegging volbragt, waarbij de H. Geest op *bijzondere* wijze over de wijdelingen werd afgesmeekt — de aloude gebeden, welke de hoogleeraar aanvoert, getuigen het — die akt van *wijding* werkt evenwel niets hoegenaamd uit - zij blijven wat zij waren, ongewijd, en aan 't overige volk in alles gelijk! — Daar bestaan van 't

begin der Kerk af tot op den dag van heden toe benamingen, overal herhaald, van bepaalde waardigheden, en vooreerst van *bisschoppen* en *priesters*; zij dragen, 't is waar, soms beiden denzelfden naam: hetzij om hunne gemeenschappelijke *oudere* jaren (πρεσβύτεροι, *presbyteri*); hetzij om den pligt aan beiden opgelegd van als herders *toe te zien* op de hun toevertrouwden (ἐπίσκοποι, *episcopi*); hetzij om 't karakter van 't *priesterschap*, dat zij in hoogeren en lageren rang maar beiden gemeen hebben (ἱερεῖς, *sacerdotes*); maar 't blijkt daarbij uit duizend feiten, dat de eigenlijk gezegde *bisschoppen* een hoogeren rang hebben dan de *priesters*, en zij allen, bisschoppen, priesters, diakens, enz., weder staan onder het ééne zigtbare hoofd der gansche Kerk - onder den bisschop van Rome, of den Paus — het baat niet: de hiërarchie wordt geloochend, al deelt de hoogleeraar zelf tal van plaatsen meê, die het tegendeel, en al *zeer vroeg*, bewijzen. Men denke aan het feit uit de eerste eeuw met Paus Clemens, zoo even vermeld. Aldus ook lezen we bij den heer Moll (bl. 182 vlgg.) van den bisschop van Rome, den Paus, „dat hij allengs voorregten genoot, die den grondslag legden tot den hoogen rang, die hem in de volgende eeuwen te beurt viel"; - - (de Oostersche Christenheid) „vereerde den opziener der gemeente van de eerste hoofdstad der wereld [den bisschop van Rome] door hem [*als hoofd der Kerk*] de eerste plaats onder de patriarchen toe te staan" [kennen]. - - „Voor de Westersche Christenheid was Rome de aposto„lische moedergemeente, het hoofd- en middelpunt der „Kerk"; - - aan den bisschop van Rome „werd langzaam, maar niet ongemerkt, een gezag verleend, dat aan de overige patriarchen vreemd bleef." — Bij Cyprianus - zegt hij - komt dat ééne Oppergezag in de Kerk sterk

uit; die bisschop schrijft (Ep. 55): „dat iemand, die na den eerste in de gemeente [Kerk] de tweede wilde zijn, als niets en verwerpelijk moest geacht worden; de eerste *moest* als opziener [bisschop] ook de eenige zijn" [1]). En wat riepen heel de priesterschap en het volk, toen zij door Cyprianus overtuigd, de partij van Novatianus verlieten en Paus Cornelius aanhingen: „zij wisten het, spraken zij, dat er één God is en één Christus, de Heer, en één H. Geest, en dat er slechts één bisschop in de gemeente [Katholieke Kerk] moet zijn" [2]). — Hij verhaalt ook (bl. 286), dat „het oversteken der Middellandsche Zee naar Rome bij kerkelijke geschillen, om dáár regt te zoeken, in Augustinus' tijd *gewoon* was". En daarmede, dunkt ons, heeft hij ons het primaat des bisschops van Rome als alom in de Kerk erkend, meer dan voldoende bewezen.

Het gezag der bisschoppen over de priesters, diakens, en lagere orden van geestelijken vermeldt de hoogleeraar meermalen; hij schrijft (bl. 133): „De grondstelling van Ignatius: „*Niets zonder den bisschop*" werd *algemeen*"; de priesters mogten niet prediken dan met verlof des bisschops; (bl. 135) priesters en diakens mogten niet doopen dan op des bisschops gezag; (bl. 136) hoogere geestelijken wijden, namelijk, bisschoppen, priesters en diakens - was het voorregt der bisschoppen; die beschouwingswijze was lang vóór Hieronymus, reeds ten tijde van Novatianus (op de helft der derde eeuw) *algemeen*; (bl. 141) geeft Cyprianus in 't laatst der derde eeuw zijne verwondering

---

1) De tekst luidt sterker dan de hoogleeraar heeft vertaald:.... „nec habeat Ecclesiasticam ordinationem qui Ecclesiae non tenet unitatem.... Et cum post primum secundus esse non possit, quisquis post unum qui solus esse debeat, factus est; non jam secundus ille, sed nullus est."

2) „In Catholica Ecclesia". Ep. Cornelii bij Cypr. Ep. 49.

aan een bisschop uit Noord-Afrika te kennen, dat hij, die er uit kracht van zijn bisschoppelijk ambt en zetel de magt toe had, een' ongehoorzaam diaken niet dadelijk gestraft had [1]); (bl. 205) bewijst de hoogleeraar, dat de diakens in alles ondergeschikt waren aan de priesters en bisschoppen; in hunne tegenwoordigheid doopten zij niet, ook alléén niet, zonder de hun daartoe van den bisschop verleende vrijheid; — aangaande de *subdiakenen* meldt hij (bl. 219—220): „Daar door Cyprianus en in een brief van Cornelius, die in de derde eeuw bisschop van Rome was [2]), van *subdiakenen* melding gemaakt wordt als van kerkedienaren, wier aanstelling *algemeen bekend* en *geenszins nieuw* was, zoo blijkt het genoegzaam, dat zij reeds aanwezig moeten geweest zijn in een tijd, die *van de apostolische dagen niet zeer ver verwijderd* was." Vervolgens toont hij hunne bediening, die minder was in rang dan die der diakenen, en wijl daaruit beider voornaamste bediening op het *offer* blijkt te zien, en juist de *nadere* betrekking der diakenen boven de subdiakenen tot dat offer in het dienen van den priester en den bisschop - beider waardigheid en rang bepaalt - is hier dan weder een bewijs, dat het priesterschap met zijn offer tot de Apostolische tijden opklimt, 'twelk de hoogleeraar (bl. 119) onwillekeurig nog bevestigt door een getuigenis van Hieronymus (Ep. ad Evagr. de grad.), die zegt, dat men te Alexandrië, *van de Apostolische tijden af* tot op Heracles en Dionysius, bij opengevallen zetel den bisschop uit die kerk zelve en bepaaldelijk uit de rij der priesteren koos. - Verder vermeldt de heer Moll (bl. 93—94), dat „er *reeds*

---

1) Cypr. Ep. 3.

2) Zie dezen brief bij Eus. *H. E.* L. VI, C. 43.

vroeg eene onderscheiding van de hoogere en lagere rangen (orden) der geestelijken, later *ordines majores* en *ordines minores* genaamd, ontstond". — „Tot de hoogeren behoorden de bisschoppen, presbyters [priesters] en diakenen, die dan ook de *geheiligden* (*sacrati*, *ἱερωμένοι*) heetten; tot de lageren werden de subdiakenen, lectoren, acoluthen, enz. gerekend, die soms als *o geheiligden* (*insacrati*) worden onderscheiden, daar men hun om de wijze hunner wijding tot hun ambt en ook om de minder gewigtige werkzaamheden, aan hunne bediening verbonden, een minderen graad van „geheiligd zijn" toekende." — Een belangrijk berigt - schrijft hij nog - waaruit wij zien, *hoe spoedig* nieuwe kerkelijke ambten geboren en het aantal der geestelijken vermeerderd werd, althans te Rome, „danken wij aan het schrijven van Cornelius, den bisschop aldaar, aan zijnen ambtgenoot Fabius te Antiochië, in de eerste helft der derde eeuw. In dezen brief wordt, behalve van den bisschop, van vier-en-twintig ouderlingen [priesters] gesproken, van zeven diakenen, evenveel subdiakenen, twee-en-veertig acoluthen, twee-en-vijftig exorcisten, lectoren en ostiariën [1])." - - „Ofschoon het moeijelijk te bepalen is, of diezelfde (vijf lagere) ambten reeds toen in vele gemeenten gekend werden, Tertullianus echter spreekt aangaande zijn tijd van lectoren en Cyprianus ook van subdiakenen" [2]). Elders (bl. 226) wordt getoond, dat die mindere rangen niet zonder magtiging van den bisschop werden uitgeoefend. Voor de exorcisten bepaalde de kerkvergadering van Laodicea: „dat niemand òf in de huizen òf in de kerkgebouwen bezweren zou (ἐπορκίζειν),

1) Eus. *H. E.* L. VI. C. 43.
2) Tert. *Praescr. haeret.* C. 41; Cypr. Ep. 29.

tenzij hij daartoe door den bisschop was aangesteld".

We hebben alzoo enkel uit aanhalingen en verwijzingen van den heer Moll zelven kunnen staven, dat wat reeds zóó vroeg, en meerendeels van de Apostolische tijden af — bepaaldelijk het bijzonder priesterschap met hare hiërarchieke orde — in de Kerk bestaan heeft, nog aldus bestaat - maar alléén en uitsluitend in de Katholieke Kerk; waaruit dan volgt, dat zoo de eerste oorspronkelijke Kerk de ware van Christus gestichte Kerk is, zij bij niemand anders hoegenaamd dan bij de Katholieken gevonden wordt. We konden, naar we meenen, met het aangevoerde volstaan, maar moeten, naar onze toezegging, nog den Brixener priester tegen den Amsterdamschen hoogleeraar laten optreden. Enkele zijner bewijzen, uit den aard van het onderwerp boven reeds aangevoerd, zullen we óf daarlaten óf verkort wedergeven; een enkel woord in den tekst, en eene enkele aanteekening aan den voet der bladzijde voegen we er aan toe.

Het moet inderdaad verwonderen, dat de Protestanten slechts een algemeen priesterschap aller Christenen aannemen, en het bijzonder priesterschap van het Nieuwe Verbond durven loochenen, daar toch de eerste eeuwen, vooral de tijd der eerste vervolging zulk een aantal martelaars kan aanwijzen, die allen of bisschoppen, priesters, diakenen of andere dienaren der Kerk geweest zijn, en van welke juist die waardigheid of dat karakter wordt aangegeven. Zeker waren er onder de leeken nog meer martelaars dan onder de priesters; doch klaarblijkelijk slechts daarom, wijl niet alle martelaars *priesters* waren, en ook waren er naar evenredigheid slechts weinig martelaars,

die tevens als priesters aangeduid en vereerd zijn, wijl er zelfs in de grootste Christen gemeenten dikwerf maar zeer weinig priesters waren. Wie slechts iets van de allereerste tijden onzer H. Godsdienst weet, kan dat feit niet loochenen. Zoo vinden we na de Apostelen reeds de heilige bisschoppen Clemens, Ignatius, Polycarpus, en in de H. Schrift Timotheus en Titus in de eerste eeuw. Onder de bisschoppen vinden wij de heilige Clemens, Linus en Cletus als opvolgers van den H. Petrus te Rome, en dus als de eerste Pausen en martelaars, en bekend is het, dat de Roomsche Pausen der eerste drie eeuwen allen in de rij der heilige martelaars en belijders staan. Onder de vervolging van Decius, was Paus Fabianus van de allereersten die te Rome gemarteld werden [1]). Desgelijks onder Gallus Paus Cornelius [2]) en zijn opvolger Lucius [3]). De reeks der gemartelde bisschoppen zet zich in de tweede, derde en vierde eeuw nog voort, en daar ontmoeten we in de geschiedenis der Kerk de gevierdste namen van Photinus, Irenaeus, Saturninus, Alexander, Achatius, Cornelius, Cyprianus, Dionysius van Alexandrië, Xystus, Callistus, Simeon van Seleucia, Miles, Narses en zooveel anderen. Wij ontmoeten daar ook vele martelaars uit de orde der Priesters als de heilige Victorinus, Felix van Nola, (later door den H. Paulinus, bisschop van Nola, zoo dikwerf en zoo teeder bezongen); Abrosius, Daniël en Jacob uit de Persische martelaren; ook uit de orde der Diakenen als den H. Stephanus, Sanctus uit Vienne, Vincentius, Laurentius,

---

1) Eus. *H. E.* L. VI, C. 21.
2) Eus. *H. E.* L. VII, C. II.
3) Cypr. Epist. 61, 78.

Augurius en Eulogius, Sinai uit Persië. Hetzelfde lezen we in 't berigt van Eusebius over de vervolging onder Diocletiaan [1]): „'s Keizers edikt werd uitgevaardigd, dat alle hoofden der Kerken op alle plaatsen geboeid en in den kerker moesten gebragt worden. Diensvolgens had er zulk een schouwspel plaats, dat men het niet beschrijven kan. Een ontelbare menigte menschen werd gevangen gezet, en die kerkers, welke anders voor roovers en moordenaars bestemd waren, werden met bisschoppen, priesters, lezers en exorcisten gevuld". Te Caesarea bijv. bevonden zich de meeste bisschoppen der gansche provincie in den kerker [2]). Waarom — vragen we met deze feiten voorop — hadden het de heidensche overheden altoos het meest op de geestelijke hoofden der Christenen gemunt, waarom werden vooral *zij* geregtelijk nagespoord? Waarom toch, om slechts een voorbeeld uit vele aan te voeren, meende de H. bisschop en martelaar Cyprianus van Carthago, zich zoo lang mogelijk, gelijk zoo vele andere bisschoppen als de H. Polycarpus en verschillende Pausen vóór hem gedaan hadden, door de vlugt aan de heidensche overheid te moeten onttrekken? Waren al die martelaars in hunne hoedanigheid van bisschoppen en priesters niet meer dan eenvoudig gekozen gemeente-opzieners, dan was er noch van den kant der vervolgers zulk een halsstarrig opsporen, noch van den kant der vervolgden zulk eene omzigtigheid noodig geweest, daar er toch ligtelijk ter vervanging der vorigen weder anderen konden gekozen worden, of zelfs, om alle gevaren te ontgaan, het aanstellen van zulke opzieners, die dan toch niet meer dan gewone leeken

---

[1]) Ruinart, Pars II, pag. 226.
[2]) Eus. *H. E.* L. VIII, C. 3.

waren, voor een tijd geheel had kunnen achterblijven. Dan zóó was het niet met het heilig ambt der bisschoppen, priesters en diakens gelegen. Dat was geen bloot wereldlijke gemeente- of opzieners-betrekking, maar eene geestelijke magt, hun tot eeuwig heil der geloovigen verleend. Ook was het geen bloot „leeraars-ambt": daartoe hadden zich altoos vele geloovigen kunnen laten gebruiken; maar het gold de waardigheid van 't priesterschap des Nieuwen Verbonds, dat enkel van mannen, door de H. Wijding daartoe uitgerust, kon uitgeoefend worden; het gold de opdragt van 't geheimzinnig Offer zooals het door Christus was ingesteld, de werkelijke zelfstandigheids-verandering van brood en wijn in 's Heeren Vleesch en Bloed; de geldige ontbinding van hen, die in zware zonden gevallen waren; 't gold het wettig gezag om de geloovigen te leiden, te besturen, en hun weder nieuwe opvolgers in 't heilig dienstwerk te geven, kortom, voor de kudde van Christus goede herders te *zijn* en goede herders *te geven*. Daartoe was niet ieder geloovige bevoegd, maar hij alleen, die door de oplegging der handen en 't gebed van de Apostelen en hunne opvolgers, de bisschoppen, de vereischte magt ontvangen hadden.

Is 't aldus met het heilig ambt der bisschoppen, priesters en diakenen in de Kerk van Christus gesteld, dan is het gemelde verschijnsel ligt te verklaren, dat de heidenen het eerst en zoo hevig de geestelijke personen aangrepen, en deze er zoozeer op bedacht moesten zijn, zich zoo mogelijk aan de opsporing der vervolgers te onttrekken, opdat de geloovigen niet zonder priesters, zonder offer en sakramenten, niet zonder zieleherders zouden blijven.

Maar zelfs ook de benamingen veler martelaren, die bisschoppen, priesters, diakens heetten, zeggen ons, dat

hier geen spraak is van een ijdelen eeretitel, maar van werkelijke geestelijke bevoegdheden en ambten. Zoo we toch letten op den oorsprong en omvang dier bevoegdheden en op de bijzondere wijze harer overdraging of mededeeling, hoe kan dan een onpartijdig beoordeelaar der Christelijke oudheid nog loochenen, dat er altoos in de Kerk van Christus een waarachtig sakrament des priesterschaps geweest is en nog is. Niemand toch kan zelf zich de priesterwijding geven, welke slechts door hem, die in de orde der genade hooger staat dan hij, kan worden medegedeeld. Zoo sprak Christus tot zijne Apostelen: „Niet gij hebt Mij uitgekozen, maar Ik heb u uitgekozen" [1]). Gelijk de Vader Mij gezonden heeft, zoo zend Ik u [2]). Van Christus ging aan de twaalf Apostelen de last uit, het Evangelie te verkondigen; van Hem kwam de belofte van zijn altoosdurenden bijstand en de zending van den H. Geest, die hun alles leeren en hen in alle waarheid leiden zou; van den Heer ging dat wondervolle woord uit: „Doet dit tot mijne gedachtenis" [3]), waardoor Hij hen tot eigenlijke priesters van het Nieuwe Verbond maakte; door den Heer werd hun de magt medegedeeld van de zonde te vergeven en te houden; door den Heer werden zij aangesteld, om zijne Kerk op te bouwen, uit te breiden en alle geloovigen tot het eeuwige leven te leiden; door den goddelijken Herder zelven werd voor allen een ander Opperherder aangesteld, die zijne plaats vervangen, en heel de kudde door zijn bloed zich gekocht en verworven, lammeren en schapen, weiden moest [4]),

---

1) Joan. XV, 16.
2) Joan. XX, 21.
3) Luc. XXII, 19.
4) Joan. XXI, 17.

en op deze ééne Rots wilde Hij zijne Kerk zóó bouwen, dat geen magt der hel haar ooit overweldigen kon [1]). Doch voordat Christus deze zijne eerste leerlingen tot Apostelen en visschers van menschen maakte, bragt hij den ganschen nacht in 't gebed tot zijnen Vader door [2]), en gaf daarmede ook zijnen Apostelen het voorbeeld, dat zij hunne medehelpers en opvolgers in de heilige bediening niet zonder het gebed kiezen zouden. Daarom was hun ook de oplegging der handen en de wijding der toekomstige priesters en bisschoppen een werk van het allerhoogste gewigt. Leg niemand dadelijk de handen op, schrijft Paulus aan zijnen leerling Timotheus, en zie toe, dat gij u niet door eene te spoedige oplegging der handen aan vreemde zonde schuldig maakt [3]). Ja denk er zelf aan, dat gij de genade, welke gij door de oplegging der handen ontvangen hebt, in u opwekt [4]). Hij schrijft hem ook voor, wat er vereischt wordt in dengene, dien hij tot bisschop of diaken wijden zou [5]). Hij zegt uitdrukkelijk, dat niemand zich die priesterlijke waardigheid zelf geven of nemen kan, maar geroepen door God als eens Aäron [6]).

Zonder hoogeren roep derhalve geen waardige priesters; en van de geroepenen zegt hij: Geeft acht op u zelven en heel de kudde, waarin u de heilige Geest tot bisschoppen gesteld heeft, om de Kerk Gods te hoeden, die Hij zich door zijn bloed verworven heeft [7]). Het karakter dier

---

1) Matth. XVI, 18.
2) Luc. VI, 12.
3) I Tim. V, 22.
4) II Tim. I, 6.
5) I Tim. III.
6) Hebr. V, 4.
7) Act. XX. 28.

aldus aangestelde bisschoppen en priesters is hem zoo onschendbaar en heilig, dat hij zijnen leerling Timotheus gelast, geen klagten tegen hen aan te nemen, dan onder twee of drie getuigen [1]). In gelijken zin spreekt zijn beroemde medehelper in de Apostolische bediening, de H. Clemens, dat het van de Corinthiërs niet wel gedaan is, dat zij de priesters, door de Apostelen aangesteld, uit hunne bediening willen verwijderen [2]). Hoezeer de H. Ignatius aan de geloovigen de gehoorzaamheid aanbeveelt en de eenheid met den bisschop die aan 't hoofd der gemeente stond, alsook met de priesters, welke den Apostolischen senaat des bisschops uitmaakten, en met de diakenen, die op 's Heeren bevel zijn aangesteld - daarvan kan men zich uit vele plaatsen zijner brieven overvloedig overtuigen [3]).

„Daar ter plaatse, schrijft hij, waar zich de bisschop voor de *dienst Gods* bevindt, moet zich ook de menigte der geloovigen verzamelen, en dit is even zoo noodzakelijk als dat de *Katholieke* Kerk slechts dáár is waar Christus zich bevindt. Wie voor den bisschop zich verbergt en voor hem beheimd iets onderneemt, die bewijst slechts Satan eene dienst" [4]). Datzelfde vinden we óok in de brieven van den heiligen bisschop en martelaar Cyprianus. In zijn 63^{en} brief aan Caecilius, zijnen medebisschop, gispt hij met allen nadruk het misverstand eeniger geestelijken van zijnen tijd, die in plaats van wijn slechts water in den kelk opofferden, en zegt: „Wat dat offer betreft, 'twelk Christus de Heer heeft opgedragen, moet men den

---

1) I Tim. V, 19.
2) Zie hiervoren bl. 271—273.
3) Zie eenige aanhalingen hierboven bl. 269—271.
4) Ignat. ad Smirn. n. 8, 9.

Heer geheel navolgen... Daar wij ieder keer, zoo dikwerf wij offeren, ons aan 't lijden des Heeren herinneren, moeten wij ook daarbij slechts datgene doen wat Hij gedaan heeft. Zoo dikwerf wij derhalve *den kelk* ten aandenken van den Heer en zijn lijden *opofferen*, moeten wij daarbij datzelfde doen wat wij weten dat de Heer gedaan heeft... Het zou inderdaad onvergefelijk wezen, als wij, die door den Heer genoeg geleerd en onderrigt zijn (van geen water, maar wijn in den kelk op te dragen), het niet doen zouden zooals de Heer het geofferd heeft, dat wij namelijk den kelk des Heeren met wijn voorzien offeren... Want daar wij *priesters* van God en den Heer zijn, zoo zie ik niet in, wien wij meer zouden moeten gehoorzamen dan onzen Heer en God... Derhalve vordert de heilige godsdienst gelijk ook ons geweten en evenzeer het ambt en de rang onzes *priesterschaps*, dat wij ons, zoo dikwerf wij den kelk des Heeren bereiden en opofferen, aan de waarheid der goddelijke leer houden" [1]). Zoo spreekt onze heilige over de magt der priesters, om het offer van 't Nieuw Verbond te consacreren en aan God op te dragen. Zoo spreekt hij ook over de magt der priesters om de zonden te vergeven: „Ieder moet zijn misdrijf belijden zoolang hij nog in 't leven is en zijne belijdenis kan aangenomen worden, en zoolang zijne voldoening en de *kwijtschelding der zonden*, *welke door den priester hem geworden is*, bij God nog aangenaam zijn zal" [2]). Wanneer hij echter van het ambt des bisschops als hoogsten priester der gemeente gewaagt, maakt hij geen bedenken de *wijding* en *keuze* van nieuwe

---

1) Ep. 63, n. 14, 17, 18, 19.
2) Lib. de lapsis ad finem.

geestelijken naar Gods wil zich zelven toe te kennen, en aan de overige geestelijken en het volk enkel meê te deelen, dat hij onder anderen zekeren Aurelius tot *lezer* in de Kerk heeft geordend. Zoo luidt het in denzelfden 38ⁿ brief: „Wij zijn gewoon, u (te weten de *priesters*, *diakenen*, en het *volk* van Carthago, gelijk het in 't opschrift van den brief heet) bij de wijding der geestelijken (*clerici*) van te voren te raadplegen, en in gemeenzaam overleg de zeden en verdiensten der te wijden personen te wegen. In dit geval echter — zegt hij verder over Aurelius — heeft hij (Cyprianus) slechts den roep Gods, die zich bij Aurelius zoo duidelijk te kennen gaf, geraadpleegd en hem diensvolgens tot *lezer* gewijd. Hij verdiende onder alle opzigten, ook de hoogere graden der geestelijke wijding te ontvangen: ik hield het intusschen voor goed, dat hij met de bediening van lezer begint".

Uit het aangevoerde blijkt duidelijk *ten eerste* wat de priesters betreft: dat zij eigenlijke priesters zijn, welke magt hebben, 's Heeren ligchaam en Bloed te consacreren en aan God op te offeren. *Verder*, dat de priesters van 't Nieuw Verbond eene geheimvolle magt hebben niet enkel op het waarachtig ligchaam van Christus, maar ook op zijn geheimzinnig of mystiek ligchaam, 'twelk de geloovigen zijn, daar zij van Hem de magt ontvingen om de zonden te vergeven. *Ten derde*, dat het de priesters zijn, die daar den raad des bisschops uitmaken, en met hem de gemeente onderrigten, leeren, en de sakramenten uitdeelen; vervolgens dat meerdere trappen of graden tot het priesterschap voeren; dat met de mindere graden begonnen werd, en de hoogere in de diakens, de priesters en de bisschoppen bestaan; dat zelfs tot de lagere rangen een bijzondere roep van God werd gevorderd, waarover

de bisschop wel met zijne geestelijken en 't volk raadpleegde of die voor handen was al dan niet, doch waarvan hij de laatste beslissing zich voorbehield; dat voorts niet het volk, ook niet de priesters, maar de bisschop als hoogste herder en priester zijner gemeente de heilige wijding gaf, en alzoo van hem als van een middenpunt alle geestelijke magt over de zijnen uitging. Vatten we dit alles te zamen, dan vinden we in de Kerk van Christus eene heilige bediening en magt, waarbij Hij zijn priesterschap en offer voor onze zonden bestendig voortzet, gelijk ook zijn geestelijk koningschap daar steeds levend door voortduurt; en geen oogenblik blijven we in 't onzekere, *waar* en in *welke* personen dit alles te vinden is en *van waar* het uitgaat.

Immers wij weten en gelooven, dat dit alles van onzen Heer en God Jesus Christus uitgegaan is en 't eerst aan zijne Apostelen en leerlingen medegedeeld; dan naar zijnen last en door den H. Geest bij handenoplegging en gebed op hunne opvolgers is overgedragen en mede in ondergeschikte orde aan de diakens en verdere medehelperen in het heilig dienstwerk. Had de gemeente over de hoedanigheden van den te wijden persoon eene beraadslagende stem, wijl de Apostelen zelven bij de aanstelling der zeven eerste diakenen de gemeente over hunne onbesprokenheid hoorden, en Paulus dien goeden naam als noodwendig vereischte in den wijdeling onderstelde zij, de gemeente, was het zeker niet welke ooit aan iemand de heilige priesterwijding geven kon of ooit gegeven heeft. 't Is zelfs eene blijkbare tegenspraak te beweren, dat in de eerste Kerk alle geestelijke en priesterlijke magt van de gemeente uitgegaan is, wijl er toch aanvankelijk geene gemeenten van Christenen waren en zij

eerst door Christus en zijne Apostelen voortgebragt en in 't leven moesten geroepen worden. Altoos was er eerst de herder en dan de kudde; desgelijks eerst de Apostel, dan de Apostolische gemeente; eerst de priester van 't Nieuwe Verbond, dan het altaar, de Eucharistie, waar zich de deelgenooten der Kerk om heen vergaderen. Vandaar dat er van het overdragen eeniger geestelijke magt door de gemeente, die er niet bestond, geen spraak kon zijn. — De heidenen kenden zeer wel het groote onderscheid tusschen gewone Christenen en dezer priesters en bisschoppen; Diocletiaan's keizerlijk bevelschrift bevestigt het; in enkele gevallen, als het tot bekeering der ongeloovigen of tot versterking der geloovigen strekken konde, maakten priesters en bisschoppen hun karakter en waardigheid openlijk voor de regtbanken bekend. De vervolgers wisten bijv. van de hooge bediening en waardigheid van een H. Ignatius, Polycarpus, Photinus, Cyprianus, Simeon van Ctesiphon en anderen. Trajanus sprak den H. Ignatius als een leeraar en 't hoofd der Christenen met deze woorden toe: „Wie is die booze geest, die het waagt onze bevelen te niet te doen, en anderen te overreden, dat zij ellendig omkomen [1])?" Toen Polycarpus voor den regter op de markt te Smyrna gevoerd werd, schreeuwde het daar toegestroomde heidensche volk: „Die is de leeraar der goddeloosheid, de *vader der Christenen*, de verdelger onzer Goden" [2]). — Daarom mishandelden de heidenen den heiligen Photinus, bisschop van Lyon, het meeste, wijl

---

1) Ruin. Pars I, pag. 19.
2) Ibid. p. 87.

zij in hem het hoofd der Christenen erkenden [1]). In de Akten van Cyprianus lezen we: „Paternus, de proconsul, sprak tot den bisschop Cyprianus: De hooggeëerde keizers Valerianus en Galiënus hebben mij schriftelijk bevel

---

[1]) Ruin. I, p. 145. — Een rijke oogst van dergelijke voorbeelden is ook te vinden in 't onlangs verschenen werk: „*Die Heldenzeiten des Christenthums.* — Die drei ersten Jahrhunderte der Kirche Christi. Dargestellt von Heinrich Kritzler, evang. Pfarrverweser etc. — Erster Band. *Der Kampf mit dem Heidenthum.*" — Met veel geestdrift inderdaad, beschrijft de Evangelische predikant die eerste „Heldentijden"; hij heeft grootendeels uit dezelfde bronnen als onze schrijver van *Das wahre Urchristenthum* geput. Den hierboven slechts even aangestipten marteldood van den H. Photinus verhaalt hij aldus: „Ook de bisschop der gemeente te Lugdunum (Lyon), Photinus, een meer dan negentig-jarige grijsaard, werd voor den landvoogd gebragt. Door soldaten ondersteund, moest hij voor den regterstoel geleid worden, maar eene nog jeugdige ziel vervulde zijn krank en krachteloos ligchaam. Het nabijzijnd vooruitzigt op den martelpalm verspreidde een straal van vreugde over zijn gelaat. Veel volk was toegeloopen. Er verhief zich een groot geschreeuw. Hij werd met beleedigingen overladen. Men was zoo verbitterd tegen hem, „*alsof hij* — gelijk het schrijven „zegt — *Jesus Christus zelf geweest was.*" De landvoogd vroeg hem, wie de God der Christenen was. Hij antwoordde, om de lasteringen die hij bij zulke hoorderen verwachtte, te voorkomen, met onverschrokken vrijmoedigheid: „Gij zult Hem slechts kennen, als gij Zijner waardig zijt." Toen stormde het toeschouwend gepeupel op hem los. Van alle kanten geslagen, getrapt, met steenen geworpen, ademde de grijze verkondiger van 't Evangelie naauwelijks meer, toen hij in de gevangenis aankwam, en gaf twee dagen daarna zijnen geest in de handen van Hem wien hij zijn leven had gewijd." (Bl. 131.)

Een menigte voorbeelden voert hij aan van bisschoppen, priesters, diakens, lectors, exorcisten, enz. die bij 't uitbreken eener vervolging onder de eerste martelaars waren. — Van den grijzen priester Hippolytus verhaalt hij: Zwaar geboeid bragt men hem voor den prefekt: en „de omstanders tierden en scheeuwden: „Dat is een leeraar en hoofd der Christenen!" Elders merkt hij aan: „De storm die eerst de hoofden (te Rome) had verslagen, woedde ook in de leden voort." (Bl. 253.)

gegeven, allen tot de Romeinsche (heidensche) plegtigheden te brengen. Ik vraag u naar uw naam, wat zegt gij mij? Cyprianus, de bisschop, zeide: „Ik ben Christen en Bisschop!" Hij werd daarop tot ballingschap verwezen. Doch voordat de regter hem wegzond, zeide hij: De Keizers hebben mij niet enkel aangaande de *bisschoppen*, maar ook aangaande de *priesters* geschreven. Ik wil dus weten, wie de priesters zijn die zich in deze stad (Carthago) bevinden? Cyprianus antwoordde: „Gij hebt zelven eene wet gegeven, dat men geen aanbrenger zijn mag. Ik kan ze u dus niet aanwijzen en bekend maken. Men zal hen in de steden kunnen vinden." Toen de H. Cyprianus dan later uit zijne ballingschap teruggeroepen en op nieuw voor den regter gevoerd werd, vroeg deze hem: „Zijt gij Tascius Cyprianus?" Hij antwoordde: „Ik ben het!" Galerius Maximus, de nieuwe proconsul, vroeg: „Hebt gij u als den *papas* (dat is, vader der Christenen) van die den goden vijandige menschen uitgegeven?" Cyprianus zeide: „Voorzeker!" — In 't vonnis, dat hem tot den dood met het zwaard veroordeelde, luidde het: „Daar gij als de *oorzaak* en *vaanvoerder* der grootste overtredingen bevonden zijt, moet door uw bloed de wettige orde bekrachtigd worden" [1]). Niet anders vernemen wij in de Persische vervolging van koning Sapor (in 't jaar 340), toen Simeon, bisschop van Ctesiphon, en met hem vele andere bisschoppen, priesters en diakens, alsook eenige andere *geestelijken* (clerici), omstreeks honderd in getal, ter dood gebragt werden. Toen Simeon werd voorgebragt, zeide de stadhouder tot den koning: „Nu is wel *het hoofd* der toovenaars aangekomen!" Evenzoo sprak de koning

[1]) Ruin. Pars II, pag. 43—46.

tot Simeon: Bid de zon, mijnen god, aan — en zóó zal u het leven behouden en *uw volk* gered worden" [1]).

Al die feiten dus bewijzen, hoe de vervolgers het bestaande onderscheid tusschen de gewone Christenen en hunne hoofden zeer goed kenden, en daarom juist te meer op de priesters en bisschoppen uit waren, en dat die martelaars uit den geestelijken stand zelven hunne hooge waardigheid verklaarden, doch niet buiten noodzakelijkheid, ten einde de Heidenen niet meer nog te verbitteren.

Dat nu de bisschoppen in hunne bediening of ambt krachtens goddelijke instelling boven de priesters stonden, vinden we in de gewijde oorkonden, waar Paulus zijne leerlingen Timotheus en Titus tot bisschoppen te Ephese en te Creta aanstelde, en hun de Apostolische magt gaf om die Kerken te besturen, priesters en diakens te wijden, en hen voor hunne geestelijke regtbank te roepen. Men leze slechts de beide brieven aan Timotheus en dien aan Titus. Zoo rigt de Evangelist Joannes (in 't Boek der Openbaring) een bijzonder schrijven aan de *zeven* hoofdkerken van Klein-Asië, en maakt allereerst slechts van één eenig hoofd, van den *Engel* dier gemeenten, gewag, schoon het bekend is, dat er benevens den bisschop ook meer priesters in die Kerken waren; men raadplege de eerste hoofdstukken van de Apokalyps. — Dat blijkt uit het boven aangevoerde van Ignatius en Cyprianus; heiligen, martelaars als zij - zullen in 't aangezigt des doods den bisschoppen geen voorrang of geestelijk gezag boven de priesters toekennen, ware hun dit niet op de goddelijke instelling gegrond.

Omtrent den voorrang van den Heiligen Stoel te Rome,

---

[1]) Zingerle, *De Martelaars van 't Oosten*, D. 1, bl. 18, 19.

wie alle Kerken moesten vereeren, met wien zij allen door 't geloof en de gehoorzaamheid in eenigheid moesten verbonden zijn, geven ons insgelijks heiligen en martelaars als Ignatius, Polycarpus, Irenaeus, geven de eerste Christenen te Corinthe, Cyprianus, Dionysius van Alexandrië en de gewigtigste feiten van dien tijd de eenparigste getuigenis. We kunnen die gansche reeks niet aanvoeren; we herinneren slechts, dat Paus Clemens in zijnen zendbrief aan de Corinthiërs [1]) als Opperhoofd der Kerk hunne verdeeldheden met Apostoliesch gezag bijlegde; dat de bisschop Polycarpus uit Asië naar Rome reisde, om met den opvolger van Petrus (Paus Anicetus [2])) over den tijd van het Paaschfeest te beraadslagen; — wij herinneren, dat Ignatius in zijnen brief aan de Romeinen de Kerk aldaar begroet als die ook ter plaatse van de landstreek der Romeinen voorzit, en haar herhaaldelijk de voorzitster der Christelijke liefde [3]), dat is, der Christelijke gemeenten noemt; — wij herinneren aan Irenaeus, die vóór alle andere Kerken, die Apostolische opvolging der bisschoppen van Rome van den beginne af tot op zijnen tijd nawijst, en dan zegt, dat in die Kerk de Apostolische overlevering altoos onvervalscht is bewaard gebleven, en alle andere Kerken met haar wegens haren uitstekenden voorrang

---

1) Van dezen meervermelden brief zegt Irenaeus: „Deze brief was in groot aanzien, want Clemens was de derde opvolger der Apostelen te Rome, had met de Apostelen omgegaan, en had nog hunne mondelijke leer voor oogen.“ Adv. Haer. L. III, C. III.

2) Ruin. Pars. I, p. 60.

3) Ep. ad Rom. — Dr. Friedlieb zegt dat deze uitdrukking van Ignatius, met andere gelijkluidende plaatsen zijner Brieven vergeleken, niet anders beteekent, dan dat de Kerk te Rome het hoofd is der Christenheid. Zie zijn werk *Schrift, Tradition und kirchliche Schriftauslegung*, S. 48.

moeten overeenkomen [1]); — wij herinneren aan de martelaars die zich onder de vervolging van Marcus Aurelius (in de helft der tweede eeuw) in den kerker bevonden. Montanus gaf zich destijds voor een profeet uit en wekte groote oneenigheden in de Kerk. In hun ijver voor het heilig Apostoliesch geloof schrijven zij nog in de gevangenis uit liefde tot den vrede aan de broeders van Asië, en aan den bisschop van Rome Eleutherius treffende brieven, om dezen te verklaren, dat zij de dwalingen van Montanus verfoeijen, en om de broeders tot volharding in de eenheid des geloofs aan te manen. „Altoos — zeggen zij — hebben zij den vrede bemind, altoos tot den vrede vermaand, en zij gingen nu zelven in vrede tot God heen. Geen smart lieten zij aan hunne moeder (de Kerk) achter; geen scheuring noch strijd aan de broeders, maar aan allen blijdschap en vrede, eendragt en liefde"; — wij herinneren aan Cyprianus en zijn woord: „Daartoe willen de aanhangers van Novatus het wagen tot den zetel van den H. Petrus (te Rome) te stevenen, tot die voornaamste Kerk, van welke de priesterlijke eenheid haren oorsprong heeft" [2]). „Er is slechts *één* Kerk door Christus, den Heer, op Petrus om wille der eenheid gegrondvest" [3]). In gelijken zin schrijft dezelfde kerkleeraar: „Aan Petrus heeft de Heer het eerst die magt gegeven om op aarde te ontbinden, wat dan ook in den hemel zou ontbonden worden, op wien Hij de Kerk bouwde

---

1) Iren. Adv. Haer. Lib. III, Cap. III.

2) Epist. 59. „ad Petri Cathedram, atque ad Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est".

3) Epist. 70.

en waarmeê Hij den oorsprong der eenheid instelde en toonde" [1]).

Dat Cyprianus den opvolger van den H. Petrus nergens anders dan te Rome zocht, blijkt uit hetgeen hij zoo duidelijk over Paus Cornelius schrijft: „Cornelius is bisschop geworden naar het oordeel Gods en van Christus.... nadat de zetel van Fabianus (den overleden Paus) dat is, *de zetel van Petrus en zijn priesterlijk ambt* ledig stond" [2]). Ofschoon Cyprianus later in het punt van de geldigheid des doopsels door ketters toegediend, niet met den Stoel van Rome overeenstemde, kon en wilde hij toch niet loochenen, wat hij zoo dikwerf en zoo duidelijk verklaard had, dat hij te Rome den Stoel van den H. Petrus vereerde en Christus diens opvolgers tot den grondslag der eenheid had gesteld. Cyprianus doolde uit overgrooten ijver voor zijn bijzonder gevoelen over het doopsel, dat volgens hem slechts door die in 't ware geloof waren, geldig kon worden toegediend, en voor welk gevoelen hij enkel op eene bijzondere gewoonte der Afrikaansche Kerken, die hij echter voor Apostolische overlevering hield, zich beroepen kon [3]). Gelijk Cypria-

---

1) Ep. 73. — Vgl, Ep. 43: „Deus unus est, et Christus unus, et una Ecclesia, et cathedra una super Petrum Domini voce fundata".

2) Epist. 55.

3) De H. Augustinus zegt, dat Cyprianus zich te heftig jegens Paus Stephanus heeft gedragen, maar zijne fout door het martelaarschap heeft uitgewischt. Hij heeft echter altoos de eenheid met den H. Stoel bewaard. Aan den Paus rigtte hij zijne verdediging tegen degenen die zijne ontvlugting der vervolging laakten; 's Pausen gezag roept hij in tegen hen die in de vervolging van Decius gevallen waren en den bisschop wilden noodzaken hen met de Kerk te verzoenen, zonder dat zij de door de Canons voorgeschreven boete volbragten. Hij ook, aan het hoofd van een concilie van Afrika, deelt aan Paus Cornelius de redenen meê,

nus het oppergezag van den H. Stoel erkende en de Kerk van Rome als het middenpunt der priesterlijke eenheid beschouwde, oordeelde ook de heilige martelaar en bisschop van Alexandrië Dionysius niet anders, toen hij, bij den Paus wegens zijne regtzinnigheid verdacht gemaakt, zich bij hem in een eigenhandig schrijven over zijn geloof regtvaardigde [1]).

Reeds ten dien tijde doen zich de gewigtigste feiten op welke ons in de opvolgers van den H. Petrus te Rome tevens de opperste stedehouders van Christus op aarde toonen. In het vraagstuk over het vieren van het Christelijk Paaschfeest en opzigtens de geldigheid van den doop door ketters regelde zich weldra de gansche Kerk naar het voorschrift van den Stoel te Rome: ketters zelfs en scheurmakers, Cerinthus en Novatianus, deden al het mogelijke om de Kerk van Rome op hunne zijde te brengen, en alzoo door haar overwegend aanzien al de anderen voor zich te winnen. En is 't geen wereldbekend feit, dat, toen er bij 't herstel van den vrede der Kerk, algemeene conciliën konden gehouden worden, de Pausen van Rome daarbij altoos voorzaten en de opperste leiding over alle andere bisschoppen, en onbetwist, steeds hadden. Aldus geschiedde het op de eerste algemeene kerkvergadering van Nicea in 325, toen ternaauwernood de vervolging onder keizer Licinius (in 323) was opgehouden,

---

waarom hij de gestrengheid der Canons over de boete verzacht heeft en vraagt zijne goedkeuring: *Quod credimus vobis quoque paternae misericordiae contemplatione placiturum;* ja tenzelfden tijde dat hij met Paus Stephanus in verschil is, zendt hij afgevaardigden tot hem, om de redenen van zijnen wederstand hem bloot te leggen (*Epist. Firmiliani inter Epist. Cypr.* 75): een bewijs, dat hij 's Pausen oppergezag niet betwisten wilde.

[1]) Ruin. Pars I, pag. 408.

en de bisschop Hosius en twee priesters Vitus en Vincentius er in 's Pausen naam het voorzitterschap voerden, ofschoon daar onder de vergaderde drie honderd achttien bisschoppen vele heilige belijders waren, die nog de eereteekenen van hun uitgestaan martelaarschap droegen.

Op gezag derhalve van de weinige uit vele hier aangevoerde getuigenissen en feiten kunnen we zeggen, dat het Concilie van Trente in zijne bepalingen omtrent het sakrament des Priesterschaps [1]) slechts in klare woorden heeft uitgesproken, wat reeds de eerste Christenen en martelaren als goddelijke leer geloofden en met hun bloed bereid waren te bezegelen. In den eersten Canon zijner XXIIIe zitting verklaart het ons: In het Nieuw Verbond is er een zigtbaar en uitwendig priesterschap; het geeft de magt, om het waarachtige Ligchaam en het waarachtige Bloed des Heeren te consacreren en op te offeren, alsook om de zonden te vergeven en op te houden, en 't geeft geenszins enkel het ambt om te prediken en het Evangelie te verkondigen. Verder, in den tweeden Canon, wordt gezegd, dat er in de Kerk meerdere orden zijn, en groote en kleine, langs welke men als bij trappen of graden tot het Priesterschap opklimt. In den derden: Het heilig Priesterschap is waarlijk en in eigenlijken zin een door Christus den Heer ingesteld sakrament, en geenszins eene bloote verkiezings-plegtigheid. Voorts: In de heilige priesterwijding wordt werkelijk de H. Geest medegedeeld, en zulk een merkteeken of karakter in dengene die priester gewijd is, ingedrukt, dat hij nimmermeer een bloote leek worden kan. In den zesden Canon verklaart het Concilie, dat er in de Katholieke Kerk eene door goddelijke

[1]) Sess. XXIII. Can. 1—8.

ordening ingestelde hiërarchie is, welke uit de bisschoppen, priesters en dienaren (*ministris*) bestaat. Eindelijk besliste het, dat de bisschoppen boven de priesters staan, en de hun eigen magt hebben van te vormen en te wijden, en dat zij om geldig te wijden geenszins de toestemming des volks behoeven; daarentegen kunnen zij die niet door de kerkelijke en kanonieke magt regtmatig gewijd zijn, maar van elders komen - geen wettige dienaars des Woords en der Sakramenten zijn.

Desgelijks verklaart zich de Paus van Rome in 'tzelfde Concilie als Christus' stedehouder op aarde [1]); heet er de Kerk van Rome de moeder en leermeesteresse aller overige Kerken [2]); en wordt er bevestigd, dat *de zorg voor de gansche Kerk* op den Paus als zijn eigenlijke pligt rust [3]). Overigens was het niet noodig, dat de kerkvergadering van Trente nog eens herhaalde, wat reeds op het algemeen concilie van Florence (in 1439) bepaaldelijk uitgesproken was en luidde: „Wij verklaren, dat de Apostolische Stoel (te Rome) en Rome's hoogste bisschop het primaat bezit over den ganschen aardbodem, en dat hij de opvolger van den H. Petrus, het hoofd der Apostelen, en de ware Stedehouder van Jesus Christus, het hoofd der gansche Kerk, en de Vader en Leeraar aller Christenen is, en dat hem in den persoon van den H. Petrus het volle gezag is overgegeven, om de Kerk te hoeden, te leiden en te besturen, gelijk dit ook in de akten der algemeene conciliën en in de heilige canons vervat is [4]).

---

[1]) Conc. Trid. Gallemart. pag. 133.
[2]) Ibid. 714.
[3]) Ibid. pag. 450.
[4]) Harduin. Tom. IX, Sess. XXV, pag. 428.

De kerkvergadering van Trente bouwde slechts op alle voorgaande algemeene conciliën voort, en betuigde door hare algemeene bekende wijze van doen hare innigste overeenstemming en volkomenste onderworpenheid aan den heiligen Apostolischen Stoel te Rome. Daarom dan ook is dit concilie bij alle dwaalleeraars en geloofsvernieuwers van onzen tijd zoo gehaat, waarin zij volmaakt overeenkomen met de ketters en dwaalleeraars der eerste dagen, als de Simonisten en andere Gnostieken, die desgelijks tegen de Roomsche Kerk, die moeder en leermeesteresse aller Kerken, zich het felst verbitterd toonden.

Mogen de Protestanten ons heden ten dage op hunne wijze wat beeld of voorstelling dan ook der eerste Kerk of van 't eerste Christendom pogen te geven, om alzoo te toonen hoe een of andere hunner sekten daarmeê overeenstemt: zij kunnen, willen zij der waarheid hulde doen, en geen vervalschers der geschiedenis wezen, ons nooit eene Kerk van Christus aanwijzen zonder zigtbaar Opperhoofd; zonder Petrus en zijne opvolgers in de Roomsche Pausen; zonder gewijde en door de Apostelen aangestelde Bisschoppen en Priesters; zonder gewijde diakenen en andere dienaren der Kerk; zonder heilig offer; zonder Sakrament des altaars; zonder sakrament der boete en de boetetucht door de bisschoppen en priesters gehandhaafd; zonder kerkelijke tucht en geestelijk gezag in leer en bestuur; en ieder verstandige zal moeten bekennen, dat dit alles slechts daar te vinden is, waar men als bij ons Katholieken een waarachtig Sakrament des Priesterschaps aanneemt, en onmogelijk daar waar men slechts door wereldlijke overheden of van de gemeente aangestelde predikanten en meer of minder beslagen bijbelverklaarders, en verder niets bezit.

Neen, daar is geen geestelijk gezag, dus geen orde,

geen ordelijk leven noch ontwikkeling; daar is ook geene geestelijke eenheid of maatschappij noch voortgaande geschiedenis; daar geen Kerk en is zij niet mogelijk; daar geen priesterschap noch offer noch eeredienst; — daar is van alles het tegendeel: onbeperkte leervrijheid en onbegrensde leerverwarring bij alle bandeloosheid des geestes; daar is onophoudelijke verandering, geen ontwikkeling tenzij in de verloochening en verwoesting; daar zijn slechts doode, op zich zelf staande individuen zonder gemeenschappelijk leven; daar is bij gebrek aan offer een overal doorbrekend egoïsme, een voortdurend en immertoenemend geestelijk versterf. Liet het Protestantisme den elders ontleenden steun vallen in 't weinige dat het nog van de Katholieke Kerk behield, en in 't vele dat het voortdurend van eene vreemde, tijdelijke magt ontleent — gij zoudt even voorbijgaan, en zie, het was niet meer! *Transivi et ecce non erat.*

VERSCHEIDENHEDEN.

RITUS SACRI.

An sacerdos in fine administrationis Communionis extra Missam, proferens verba, *Benedictio Dei omnipotentis* debeat extendere et elevare manus eodem ritu ac dum dicit in fine Missae, *Benedicat vos omnipotens*, sicuti docent Cavalieri, tom. IV, cap. 4, decret. 13, n. 41 et alii, aliis contradicentibus et Rituali hunc ritum non indicante; vel dicendo haec verba tenere manus junctas et tantum inclinare caput?

A S. Rituum Congregatione 12ª Augusti 1854 in *Lucionen.* responsum fuit:

Affirmative ad primam partem,

Negative ad secundam.

DE KATHOLIEKE KERK IN DEN STAAT WISCONSIN.

De *Précis Historiques* geven over den toestand der Katholieke Kerk aldaar de volgende bijzonderheden: „De staat Wisconsin, welke zeer uitgebreid en uitnemend vruchtbaar is van grond, is sedert eenige jaren bij voorkeur het verblijf der Europesche landverhuizers en vooral der Katholieken geworden. Mgr. Henni, die zijn bisschoppelijken zetel te Milwaukee heeft, kon onmogelijk de meer dan 100,000 Katholieken, die in zijn diocees zijn, van wereldsgeestelijken voorzien, en heeft zich derhalve tot de Geestelijke Orden gewend, welke zich dadelijk beijverd hebben aan zijne

wenschen te voldoen. De paters Dominikanen hebben hun hoofdzendinghuis en een collegie te Sinsinawa-Mount, bij den Mississipi, gevestigd; de paters Jesuïeten hebben een huis in de bisschoppelijke stad; de Norbertijnen hebben een klooster gebouwd in 't graafschap Dane, en de Kruisheeren van Holland en België hun hoofdhuis te Greenbay gesticht. In de stad Greenbay en hare omstreken bevinden zich vele honderden Belgen, uit de dekanaten van Leuven en Waveren derwaarts gekomen, en men verwacht er nog vele honderden, welligt duizenden, uit dezelfde dekanaten en die van Perwez en van Jodoigne.

„Om eenig denkbeeld van 't groot gebrek aan priesters te geven, is 't genoeg op te merken, dat de werelds- en Ordesgeestelijken te zamen in 1854 in 't gansche diocees slechts 69 leden telden, terwijl zij 113 kerken, 7 bijzondere kapellen en 59 statiën te bedienen hadden. Mgr. Henni, uit Zwitserland geboortig, werd in 1844 tot eersten bisschop van Milwaukee gewijd. Volgens de officiële volkstelling, die om de tien jaren in de Vereenigde Staten plaats heeft, had deze bisschoppelijke stad in 1840 eene bevolking van 1,700, en in 1850 van 20,061 zielen. De staat Wisconsin telde in 1840 - 30,945 inwoners en in 1850 - 305,191.„

BIJBELVERGODING.

't Is reeds meermalen opgemerkt, dat het Protestantisme, met Christus' wezenlijke tegenwoordigheid in het H. Altaargeheim te loochenen, niet slechts het levend Woord uit tempels en eeredienst verbannen, maar daarenboven het doode bijbelwoord er voor in de plaats gesteld heeft, en aan een zielloos gedrukt boek schier eene kracht en eene hulde toekent als de Katholiek aan 't vleeschgeworden Woord, hem in 't H. Sakrament wezenlijk, werkelijk en zelfstandig tegenwoordig. Het altaar met het levend offer is door 't spreekgestoelte met den levenloozen bijbel vervangen; die bijbel is den Protestant alles; moet bij hem alles uitwerken; in

bijkans alle talen overgezet en gedrukt, moet die bijbel, bij millioenen over de wereld verspreid, Jood en Heiden en al wat niet Protestant is bekeeren, en het aanschijn der aarde vernieuwen; eene goddelijke kracht wordt aan 't enkele bijzijn van dat boek toegekend - ja, waar de bijbel is, daar is God! daar werkt God zelf!

Wie er aan twijfelen mogt, hij hoore den beroemden voorzitter der jongste jaarlijksche vergadering van 't Protestantsch bijbelgenootschap te Parijs, zeer onlangs daar ter stede in 't Luthersch tempelgebouw der straat Chauchat gehouden. Met even zoovele woorden zal Guizot u datzelfde verzekeren en aandringen.

Hij begint met te verklaren, dat hij niets nieuws heeft te zeggen noch over 'tgeen het genootschap heeft gedaan, noch over 'tgeen het wedervaren is. Gij gaat, zegt hij, het verslag van uw *Comité* over zijnen arbeid hooren, gij zult er uit zien, dat zijne werkzaamheid voortgaat en zich ontwikkelt zonder vernieuwingen, zonder gebeurtenissen en zonder gerucht. Niet dat het rondom u geen gerucht maakt, men houdt zich met uw genootschap bezig; men behandelt het; men valt het aan; men betwist de wijsheid en krachtdadigheid van zijn werk. Het antwoordt niet op de aanvallen; het treedt in geen redestrijd, het verdedigt zich niet; vreemd aan alle polemiek, zwijgt het en handelt. Is dat enkel gematigdheid, voorzigtigheid, of zelfs vrees voor den strijd en aarzeling er zich in te wagen?

Neen, is het antwoord, maar een hooger en Christelijker reden regelt ons gedrag — en in die reden, welke de voorzitter nu uiteenzet, is met even zoovele woorden de Protestantsche bijbelvergoding beschreven.

„Wij hebben — zegt Guizot — geloof en volle geloof, van den eenen kant, in den goddelijken oorsprong, in de goddelijke ingeving der heilige boeken; van den anderen, in hunne krachtdadige werking, in hunne heilzame magt op de ziel van den mensch.

„Die beide overtuigingen, die beide gelooven zijn onderling naauw verbonden. Hoe niet te gelooven aan de zedelijke werkdadigheid van het Oude en het Nieuwe Testament, als men aan hunne goddelijke ingeving gelooft? Hoe geen vertrouwen te stellen in hunne werking op den mensch, als men ziet dat zij van God komen?

„Zoo gij ergens twijfel over de zedelijke werkdadigheid der heilige boeken, aarzeling of koelheid om ze te verspreiden aantreft, houdt u overtuigd, dat het dan 't geloof zelf is, het in hunne goddelijke ingeving zekere en vertrouwende geloof, dat ontbreekt of verzwakt. Al wie werkelijk gelooft, dat God in die boeken tegenwoordig is en daar werkt en spreekt, hij moet wel willen dat de menschen zich in die tegenwoordigheid van God bevinden, die stem van God hooren, en er in hunne zielen de uitwerkselen van gevoelen.

„Wij weten de moeijelijkheden, die zich bij het lezen en bestuderen der heilige boeken kunnen opdoen, en de misbruiken, die men van een of ander hunner woorden, van een of ander hunner verhalen maken kan. Wij kennen de duisterheden, de problemen, welke er de geleerden kunnen aantreffen, en de ongelegenheden, welke de voorzigtigen er van kunnen duchten. Maar dat zijn slechts bezwaren der menschelijke wetenschap en eigenaardigheden der menschelijke zwakheid. Boven die bezwaren en die ongelegenheden verheft zich en zweeft het goddelijk karakter der heilige boeken, de adem Gods die ze vervult en bezielt. Het monument is somtijds duister, moeijelijk te doordringen, te peilen, te verklaren; maar God is er overal; God laat er zich overal zien, hooren, gevoelen; en door alle duisterheden, door alle moeijelijkheden heen die er gevonden worden, moet het voortdurend schouwspel van Gods tegenwoordigheid en werking, het aanhoudend weerklinken van zijne stem de menschen wel treffen, bewegen, verlichten en beheerschen.

„De feiten bevestigen het vertrouwen des geloofs. Hetzij men lette op de geschiedenis der volken of op het innige leven der individuen, schitterend openbaren zich daar de zedelijke werkdadigheid, de heilzame magt der heilige boeken.

„Zeker, 't is er verre van daan, dat de lezing der heilige boeken, zelfs bij die volken waar zij het getrouwste en algemeenste is, alle kwade driften der menschen zoude uitdooven: zij behoedt niet voor alle dwalingen en gebreken. De mensch blijft vol zwakheid en ondeugd, zelfs als hij weet dat hij in de tegenwoordigheid van God zich bevindt. Maar de aanhoudende lezing der heilige boeken bewaart de volken voor het grootste aller gevaren: zij belet hen

God te vergeten. Zij werkt dit uit, dat God voor hen niet een idee, een naam, een stelsel van wijsbegeerte, het woord van een raadsel, maar de werkelijke en levende God blijft, onder wiens oogen zij zelven aanhoudend leven te midden der worstelingen en bezwijkingen der aarde.

„Eene groote proef is in onzen tijd gegeven en duurt onder onze oogen voort. Het godsdienstig geloof, het Christelijk geloof is en wordt nog zeer hevig en hardnekkig aangevallen. Wat al pogingen zijn en worden er nog gedaan! wat al boeken, ernstig of ligtzinnig, van bekwame of onbeschaafde hand, zijn en worden nog onophoudelijk verspreid om het geloof in de zielen te verwoesten? Waar is die vreeselijke worstelstrijd met de meeste kracht en vrucht doorgestaan? waar heeft zich het Christelijk geloof het best verdedigd? Daar waar de lezing der heilige boeken eene algemeene en aanhoudende oefening is in de openbare eeredienst, in den schoot der huisgezinnen, in de eenzame overweging. 't Is de Bijbel, de Bijbel zelf die in den oorlog tusschen het ongeloof en het geloof het krachtigst strijdt en zegepraalt!....„

Wij zijn verre van de goddelijke ingeving en het gezag der H. Schrift te miskennen: de Katholiek heeft heiliger eerbied voor 't woord Gods dan de Protestant; de Katholieke Kerk heeft meer voor de bewaring, heilzame verbreiding en verklaring van de H. Schrift gedaan dan heel het Protestantisme — maar wie in Guizot's lofspraak van den stoffelijken Bijbel en diens verspreiding geen overschatting, geen vergoding, geene eeredienst er van ziet — hem zij ze dan een bedriegelijk woordenspel, en 't gansche bijbelverspreidings-werk eene groote Protestantsche dwaasheid, die zich zelve beschaamt.

De Vereeniging merkt op de taal, ter 36e Algemeene Vergadering van 't Genootschap door Guizot gevoerd, met zeer veel zelfvoldoening aan: „Wij beschouwen deze uitmuntende redevoering als eene luide herroeping van een denkbeeld, door M. Guizot in een onlangs uitgegeven geschrift geuit, en dat in een voor het Roomsch Katholicisme gunstigen zin had kunnen opgevat worden; hetgeen ons nu niet meer mogelijk schijnt.„

Guizot's hier bedoelde geschrift is denkelijk zijne *Histoire de la Civilisation en Europe*, en de verdachte of geduchte uitdrukkingen

zullen te zoeken zijn in de voorrede der zesde uitgave, waar hij o. a. schrijft, dat de Katholieke Kerk „eene groote zedelijke magt is, welke hij zou wenschen te versterken", aan wier „vooruitgang hij 't zich niet vergeven zou te schaden", en voor welke hij „een diep gevoel van billijkheid en eerbied" betuigt (*un profond sentiment d'équité et de respect*).

De Vereeniging had dus alle reden, om over Guizot te voren beducht en nu gerust te wezen: hij is blijkens zijne jongste Bijbelvergoding nog door en door Protestant; wat hij ook tot lof van de Katholieke Kerk gezegd hebbe: Guizot heeft „luide herroepen"! — geen wonder dat de bekommerde *Vereeniging* over de „uitmuntende redevoering" zoo bijzonder voldaan is.

JA EN NEEN: EERDIENST EN GEEN EERDIENST; ROOMSCHE GRONDSLAG EN GEEN ROOMSCHE GRONDSLAG BIJ DE PROTESTANTEN; ROME ZAL VERGAAN, EN NIET VERGAAN!

Mevrouw Elise van Calcar, geb. Schiötling, heeft voor een paar jaren een boek uitgegeven getiteld: *Evangeline. Het vrouwelijk leven.* Dat wordt in de *Boekzaal* van April jl. gunstig beoordeeld; Referent echter heeft ook aanmerkingen, en daarvan luidt er eene aldus:

„Onder die koene, te ver gedreven reacties reken ik bijv., waar de Schrijver (Schrijfster) over het kerk*gaan* zegt, dat het woord: eer*dienst* „een barbaarsche term" is. „De Roomsch-Katholiek kan nog met eenig regt van zijn kerkgebaar als van een eeredienst gewagen, maar de Protestant, die roemt zijn God in geest en waarheid te aanbidden zonder eenig vertoon, mag en kan van geen eerdienst spreken. Wij hebben er geen en mogen er ook geen hebben. Wij dienen er ons zelven mede" enz. —

Hoezeer Referent ook instemt met veel, dat er vervolgens in dit hoofdstuk gezegd wordt, schijnt hem dit toch zeer eenzijdig. Hij geeft de Schrijfster en allen, die denken gelijk zij op dit punt eenige opmerkingen in bedenking. Overal wordt in de H. Schrift in anderen zin van de openbare Godsvercering gesproken. In het het O. Testament lezen wij van Séth en de zijnen, die kinderen Gods worden genaamd: „toen begon men den naam des Heeren aan te roepen" (Gen. IV: 26). Hetzelfde staat met nadruk van Abraham en de aartsvaders vermeld; maar geen spoor of wenk daarvan, dat zij dat eigenlijk deden om zich zelven te dienen, wel integendeel, om hunnen God dankbare en eerbiedige hulde toe te brengen. De daarop volgende door God ingestelde tabernakel- en tempeldienst maakt ook in geenen deele den indruk, als of zij alleen verordend was, opdat de menschen zich zelven daarmede zouden dienen. De uitdrukking, die de H. Schrift ergens bezigt: God woont niet in tempelen met handen gemaakt, is het allereerst door Salomo gebruikt, en wel bij de inwijding van den tempel. En werpt men tegen, dat de ceremoniële dienst juist onder het N. Verbond is afgeschaft, dan bedenke men toch, dat in het Oude Verbond dezelfde God als in het Nieuwe verordeningen geeft, en typisch zijne eeuwige gedachten uitdrukt. Het Nieuwe Testament stelt de zalige Gemeente in den hemel voor als vierende een verheven eerdienst, tegelijk met hoogere hemelgeesten. „En — zoo heet het in het laatste hoofdstuk des Bijbels — zijne dienstknechten zullen Hem dienen. Voorts denk aan de instelling van Doop en Avondmaal. Wie durft beweren, dat het Heilig Avondmaal, dat middelpunt der christelijke, gemeenschappelijke Godsvereering, alleen om *onzent-wil* is, en niet in de eerste plaats eene dankbare hulde is aan onzen God en Verlosser? Referent meent, dat zulke koene beweringen zeer gevaarlijk zijn, dat zij de allereerste bede des Christens: „Vader in de hemelen! uw naam worde geheiligd!" omkeeren, alsof wij baden: „mijn Ik worde geheiligd!" Dat zij dus ongemerkt en onbewust, terwijl zij den mensch zelven tot hoofddoel der Godsvereering maken, het wezen dier Godsvereering vernietigen."

Ziedaar Ja en Neen! verdedigd, en alzoo: eerdienst en geen

eerdienst in het zich altoos tegensprekend Protestantisme. 't Is waarlijk geen punt van ondergeschikt belang, of men God de uitwendige eer zal geven, die Hem toekomt, al dan niet!

Een Tweede Ja en Neen! biedt hetzelfde nummer aan. „Het is eene onwaarheid — lezen we bl. 409 — wat in het Tijdschrift *Waarheid in liefde*, Jaarg. 1856, 1 St. blz. 162, uit de *Christelijke Redevoeringen* van den Unitariër W. E. Channing, (bladz. 292, 293) wordt overgenomen:

„„De meeste Protestantsche Gezindten zijn op Roomschen grondslag gebouwd. Hare geloofsformulieren en uitsluitingen bevatten het gewigtige denkbeeld van onfeilbaarheid even wezenlijk als de decreten van Trente en van het Vatikaan.„„

„Wij protesteren — zegt de *Boekzaal* — tegen deze voor de Evangelische Kerk lasterlijke voorstelling, die in een *Godgeleerd* Tijdschrift uit eerbied voor de historische waarheid niet moest voorkomen„ — en de schrijver poogt zijne logenstraffing aldus te staven:

„„Het is geheel iets anders,„„ heeft Bungener teregt opgemerkt (*Histoire du Concile de Trente*, 1. pag. 107), zich te vereenigen ten einde elkander te verstaan omtrent hetgeen men zal hebben te onderwijzen, of naar gegeven aanleiding dit of dat gevoelen te verwerpen, hetwelk men verderfelijk acht, — of zich, als van Gods wege, het onbeperkt regt aan te matigen om te leeren en te veroordeelen.„„ — Alsof met deze weinige regelen alles reeds uitgemaakt was, vervolgt de protest-inlegger schamper:

„Wil men billijk zijn, dan zal men moeten erkennen, dat „„de Pausen van onze verschillende genootschappen„„ gevonden worden onder de voorstanders van de Reglementen-Kerk. In deze toch kan ieder man van talent of stoutmoedigheid in legale vormen zijne school aan de gemeente des Heeren, op leer- en predikstoel, opdringen.„ — De *Boekzaal* heeft ten deze gelijk, en het kan niet wel anders in de Protestantsche war-kerk. Dit is dan niet enkel: Ja en Neen! over en weder, maar Ja en Neen uit éénen mond! — en dat over een niet minder gewigtig punt: over den grondslag zelven van het ongelukkig Protestantisme!

Nog, eindelijk, een derde Ja en Neen! altoos in 'tzelfde nummer. — Bl. 364—366 wordt een voortbrengsel der Aprilberoerten

beoordeeld, ellendige „Volksblaadjes", *Roepstemmen uit de Geschiedenis voor Protestanten* - geheeten. Referent vindt het goed, dat er Protestantsche martelaren als Jan de Bakker, Wendelmoet, Merula, het martelaars-gezin, enz. in opgehaald worden; maar hij kan niet instemmen met beschouwingen als deze: „Wij verwachten Rome's val." — „Tegen deze werking des Geestes is Rome niet bestand", enz. — Vóór 50 jaren — zegt Referent — sprak men algemeen [en wanneer al niet?] even zoo, en ziet, HOE IS ROME SEDERT TOEGENOMEN! Wij vermeenen, dat eene aandachtige studie van Rome en van de Heilige Schriften Gods, inzonderheid van het profetisch gedeelte, iets geheel anders [zal] leeren; dat Rome namelijk wel degelijk zal blijven tot aan de wederkomst des Heeren, en de tot dien tijd toe toenemende magt van het antichristelijk pausdom, versterkt door het sociale revolutionaire Liberalisme, dán eerst zal worden vernietigd door den magtigen adem zijns monds. — Zoo worde de echte Protestant wel eenerzijds tot groote waakzaamheid aangespoord; maar ook aan den anderen voor ijdele en onschriftuurlijke illusiën behoed."

We danken Referent voor 't geruststellend resultaat zijner Profetische studiën: 't is wel niet zeer vereerend voor de Katholieken, dat zij zoo „antichristelijk" zijn, maar op dat punt, verwijt ons geweten ons niets, en wij kunnen voortaan al het Protestantsche zegekraaijen: Rome wankelt! Rome valt! enz. enz. onbezorgd laten betijen — onze uur is vooreerst nog niet gekomen; die zoete illusie is Rome's hateren tot hunne bittere spijt door Referents Profetische studiën zoo maar op eens ontrukt!...

We hadden deze losse aanteekeningen liggen, toen ons toevallig over 't zelfde laatste onderwerp nog opmerkingen van anderen aard gewerden, die we onzen lezers niet willen onthouden. Het stukje voert ten opschrift:

EENE VOORSPELLING.

„Wij verwachten Rome's val." — „Tegen deze werking des Geestes „is Rome niet bestand." — „De veste, waarop haar hoog gezag „rust, is reeds ondermijnd, het zwaard des Geestes, dat zich tegen

„haar keert, heeft reeds haren magtigen arm verlamd.“ — „Als „straks de zielsbehoeften bij diezelfde volken ontwaken, die thans nog „maar hunne maatschappelijke nooden opmerken, — groot zal dan „haar val zijn.“ —

De *Boekzaal* voor April jl. deelt ons mede, dat deze en meer dergelijke regelen gevonden worden in eene verzameling van losse volksblaadjes, 49 in getal, die aan de April-beweging in 1853 hun ontstaan te danken hebben en thans in één bundeltje te Utrecht zijn uitgegeven onder den titel van: *„Roepstemmen uit de Geschiedenis voor Protestanten“*.

Door deze mededeeling van de *Boekzaal* weten wij genoeg van de *„Roepstemmen“*; ingelegde April-vruchten hebben voor ons en onze lezers weinig aantrekkelijks. Had de *Boekzaal*, die er nog al smaak in schijnt te vinden, het bij eene eenvoudige vermelding of goedkeuring gelaten, wij zouden er zelfs geen gewag van gemaakt hebben; maar wij vernamen ook enkele woorden van afkeuring en tegenspraak, die wij der aandacht, althans eenigzins, waardig achten.

Referent verklaart ons plegtig, met bovenstaande profetische uitspraken (hij noemt ze *„beschouwingen“*) over den achteruitgang en aanstaanden val van Rome niet te kunnen *„instemmen“*. Deze verklaring bevreemdt ons bovenmate. Want, hoewel wij het zeer natuurlijk vinden, dat twee Protestanten het onderling niet eens zijn, wanneer het andere punten betreft, zijn wij echter zoo gewoon, door allen als uit eenen mond den aanstaanden val van Rome te hooren voorspellen, dat een protest daartegen ons ongehoord toeschijnt. En toch, wij bedriegen ons niet, het protest staat in duidelijke woorden opgeteekend, ja, wat meer is, Referent tracht het te wettigen, en zijn gevoelen door redenen te staven.

„Voor 50 jaren“, zegt hij ons, *„sprak men algemeen even zoo, „en ziet, hoe is Rome sedert toegenomen“*.

't Is een niet zeer vleijend kompliment aan de Protestanten van voor 50 jaren, die, terwijl Rome vooruitging en toenam, *algemeen* kortzigtig, wij zouden bijna zeggen, dom genoeg waren, om over den achteruitgang en aanstaanden val van Rome te beuzelen. Daarentegen is het eene treffende hulde gebragt aan het oud, maar toch altijd nog bloeijend en toenemend Rome, dat zelfs zijne vijanden tot zulke bekentenis dwingt; tevens spaart het ons de moeite, om

in het vervolg breedvoerig den vooruitgang onzer Kerk te bespreken: eene korte verwijzing naar Referent in de *Boekzaal* is voortaan voldoende.

Deze echter heeft nog eene andere meer dringende reden voor zijn protest. Hij vermeent namelijk: *„dat eene aandachtige studie „van Rome en van de Heilige Schriften Gods, inzonderheid van het „profetisch gedeelte, iets geheel anders leeren"* [leert]; welke geheel andere leer *„den echten Protestant voor ijdele en onschriftuur- „lijke illusiën behoeden kan"*.

In het voorbijgaan willen wij hier even konstateren, dat derhalve volgens Referent de Protestanten voor 50 jaren *algemeen* onderhevig waren aan *„ijdele en onschriftuurlijke illusiën"*; dat, hoewel ook zij altijd riepen van Bijbel, Bijbel! zij nogtans *algemeen* geene aandachtige studie schijnen gemaakt te hebben *„van de Heilige* Schriften Gods en inzonderheid van het profetisch gedeelte"; ja, dat zelfs onder de Protestanten van onzen tijd *„de aandachtige* studie", blijkens protest van Referent, minstens *niet algemeen* is.

Maar welke is dan die *„geheel andere"* leer, die Referent als vrucht *zijner* aandachtige studie mededeelt? Zij komt hierop neder; voorcerst:

„dat namelijk Rome wel degelijk zal blijven tot aan de wederkomst des Heeren".

Om het onderscheid tusschen deze en de tegenovergestelde leer goed te vatten, moesten wij naauwkeurig vergelijken. De andere Protestanten verwachten den *aanstaanden* val van Rome; neen! zegt Referent, Rome zal zeker niet vallen vóór de wederkomst des Heeren. Maar zoo nu die wederkomst eens *op handen* was, zou dan de val van Rome ook niet *aanstaande* kunnen wezen? Een oogenblik, wij moeten het bekennen, maakte deze twijfel zich van ons meester; maar ook slechts één oogenblik; want dadelijk herinnerden wij ons, hoe Referent eene aandachtige studie gemaakt heeft van de Heilige Schriften Gods en inzonderheid van het profetiesch gedeelte en daardoor ongetwijfeld kennis draagt van het juiste tijdstip van de wederkomst des Heeren 't Is eene troostende geruststelling voor hen die vreezen, dat de jongste dag spoedig zal aanbreken en de wereld weldra vergaan. — Maar wat meer is, zelfs ons Roomschen zoude deze taal kunnen bemoedigen, indien ons geloof nog

bemoediging noodig had. Laat ze dan roepen, de vijanden onzer godsdienst, van den ondergang onzer Kerk, zoo zouden wij moeten besluiten bij het vernemen der geheel andere leer, laat ze zwoegen en woelen, om onze Kerk te vernietigen, of minstens afbreuk te doen: Referent, die zoo te huis is in „het profetisch gedeelte", verzekert het ons plegtig: nog *lang* zal Rome blijven, en zeker tot aan de wederkomst des Heeren. En zoolang zal Rome niet alleen *blijven*, maar zelfs *blijven toenemen*, zooals Referent ons duidelijk zegt in het tweede gedeelte zijner geheel andere leer, dat wij nu laten volgen:

„*De tot dien tijd toe toenemende magt van het antichristelijk „Pausdom, versterkt door het sociale revolutionaire Liberalisme zal „dán eerst worden vernietigd door den magtigen adem zijns monds*".

Het Pausdom zal derhalve toch eenmaal vernietigd worden! — Referent duide het ons niet ten kwade, dat wij, behoudens alle respekt voor zijne aandachtige studie van de Heilige Schriften Gods en inzonderheid van het profetiesch gedeelte, niet al te onvoorwaardelijk aan zijne voorspelling hechten. Immers, hij *vermeent* slechts, dat de aandachtige studie dit leert; maar — de Protestanten voor 50 jaren *vermeenden* ook. — Bovendien eene gebeurtenis zou die vernietiging van het Pausdom voorafgaan, die ons vrij onmogelijk toeschijnt: het Pausdom zou versterkt worden door het Liberalisme! men verbeelde zich, als men kan, hoe het Liberalisme b. v. van Sardinië het Pausdom zijne versterkingen komt aanbieden! 't is eene kombinatie, waarvan wij ons maar geen idee kunnen vormen. — De woorden zijn anders goed gekozen voor hun doel: zij klinken; en waarlijk als wij Referent zoo in éénen volzin hooren spreken van „het antichristelijk Pausdom" en van „het sociale revolutionaire Liberalisme", dan moeten wij hem onze bewondering betuigen over — „den magtigen adem zijns monds".

VLEIJEND COMPLIMENT VAN DE NOORD-AMERIKAANSCHE DOCHTER AAN HARE MOEDER DE NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

Naar een berigt der *Vereeniging* moet het „belangrijk" zijn op te merken, welk een „levend belang" (luidens de *Christian Intelligencer*, een orgaan van de Nederduitsche Hervormde Kerk te Nieuw-York) de tegenwoordige toestand van Nederland bij de leden dier gemeente opwekt. Die gemeente handhaaft de leer en tucht welke zij van de moederkerk heeft ontvangen, terwijl ook vele harer leeraars de Hollandsche taal verstaan. De Eerw. Dr. M'Clure, een der sekretarissen van de Amerikaansche en Buitenlandsche Christelijke Vereeniging, heeft in een brief het voorstel gedaan, dat de algemeene synode eene deputatie benoeme om de moederkerk in Nederland te bezoeken en zoovele voorname steden als mogelijk in Nederland, met het oogmerk om de kerk te verlevendigen, en op te wekken tot eene volle en onverschrokken niteenzetting van de groote leerstukken des geloofs, zooals die in de erkende belijdenisschriften der geheele Hollandsche Kerk zijn vervat. „Wie weet — zoo eindigt de brief — of niet de Hollandsche Kerk in Amerika door eene alwijze Voorzienigheid tot hiertoe bewaard is gebleven, onder anderen om een groot werk, als bijv. op de voorgestelde wijze (dier plegtige deputatie), voor de godsdienst in de oude wereld te doen! Als de moeder blind wordt [*hoe kiesch en teeder!*], behoort de kinderlijke liefde dan niet hare schreden te leiden? Als zij in de gracht valt, behoort dan de verpligte dochter haar niet uit het slijk te trekken?"

We zijn zeer benieuwd te vernemen, hoe de deputatie der trouwe Noord-Amerikaansche dochter door de afvallige Nederlandsche moeder zal ontvangen worden! Gaat het hooge gezantschap werkelijk door, we zullen niet verzuimen, de des in te winnen berigten onzen lezeren meê te deelen.

NIEUWE VERTALING DER WERKEN VAN PATER ABRAHAM VAN ST. CLARA.

Er is welligt geen tijd geweest waarin zooveel schrijvers van vroeger eeuw herdrukt werden als in de onze. Het is zooveel in 't oog loopender, dewijl het getal dergenen die een geheel boek lezen niet is toegenomen. De wijsheid heeft, schijnt wel, steeds kleiner formaat gezocht: van folio's zijn het quarto's, octavo's, duodecimo's geworden. Dat was nog niet genoeg. Brochures, een gedeelte van een brochure, of een artikel in een tijdschrift, en eindelijk een dagblad; dat was het kortst en vlugst van al. Indien de waarheid er niet bij verloren heeft en er slechts menigvuldiger en gemakkelijker toegang door vindt, is het een geluk.

Wat mag derhalve de reden zijn dat zooveel vroegere werken op nieuw worden uitgegeven? Is het gebrek aan originaliteit, afgematheid van den geest? Is het ligtzinnigheid voor welke het oude nieuw is geworden en die geprikkeld wordt door het vreemde dat eenigermate eigen is aan werken in en voor andere tijden geschreven? Is het zekere philosophieke algemeenheid die alles wil omvatten, alles uitleggen en daarom alles onderzoekt?

Dat dergelijke oorzaken werkzaam zijn, valt niet te ontkennen. De voornaamste echter en waar deze slechts om heen zweven, is eene geheel andere, eene veel betere, en die geen geringe hoop doet opvatten voor de toekomst. 't Is de herlevende eerbied voor het verledene, 't is een waarlijk historische zin, een wederaanknoopen met een vroeger tijdperk uitgaande van de overtuiging, dat de waarheid niet van daag of morgen zal worden uitgevonden, maar dat zij van alle eeuwen is en een dieper kennis of begrip van haar slechts voorzetting en ontwikkeling kan zijn der overlevering.

Het is alzoo eene Katholieke beweging te noemen, waar wel mede overeenkomt dat de Katholieken in dit opzigt geenszins achterblijven. De werken der kerkvaders, geschiedschrijvers, theologanten, exegeten, predikanten, ascetische schrijvers en wel niet van dezen of genen tijd maar van de vroegste tijden af tot de minder verwijderde worden herdrukt en op nieuw vertaald; geene wordt overgeslagen, 't is als eene herleving van vroegeren tijd.

De onderneming eener nieuwe vertaling [1]) van Pater Abraham van St. Clara [2]) heeft dus niets bevreemdends, en verdient als uitvloeisel van gezegde Katholieke beweging de meeste aanmoediging.

Wat dien prediker zelven betreft. Hij heeft eene zeer eigenaardige verdienste, die men in onzen belezen, kunstmatigen, beschaafden en overbeschaafden tijd zelden aantreft: hij is origineel, schijnt niets aan anderen te danken te hebben, en alles vloeit en schiet bij hem als water uit den grond. Men zou zelfs van Pater Abraham kunnen zeggen, dat hij al te origineel is, dat hij in eenen tijd levend waarin een Massillon en Bourdaloue bloeide, meer van dien tijd had moeten ontleenen en zijnen smaak leeren zuiveren. 't Zal daardoor grootendeels te verklaren zijn, dat Duitschland zeer lang is achtergebleven, en eerst in 't laatst der vorige eeuw een literaire ontwikkeling heeft verkregen waardoor het in staat geraakte, met andere landen te wedijveren, en ze eindelijk in datgene te overtreffen wat Duitschlands bijzondere gave is. Mogelijk meende ook de vrome Pater zich aan niets te moeten storen, zoo hij slechts zijn doel bereikte, en opregter, hartelijker, treffender te zullen spreken indien hij alle kunst verwierp, en zich geheel aan zijne natuur en goede meening overgaf. Althans de geschriften van Pater Abraham van St. Clara zijn alles behalve model, en wie het kon als hij, zou het nog niet moeten doen als hij.

Daarmede is volstrekt niet gezegd, dat zijne werken niet met vrucht en met genoegen zullen gelezen worden. Daarvoor zijn te vol waarheid en menschenkennis, te geniaal. Goud is goud al is het nog niet gepolijst.

---

[1]) Uitgave van R. F. Daamen, te Terborgh. In aller handen is het „Prospectus en berigt van inteekening op eene nieuwe, naar de behoefte der Nederlandsche Katholijken gewijzigde uitgave der werken van P. Abraham a Sancta Clara, in leven K. K. hofprediker te Weenen; bewerkt onder voortdurend toezigt van een K. Priester, en met kerkelijke goedkeuring voorzien."

[2]) Eigenlijk Ulrich Megerle (te Krähenheimstätten in Zwaben in 1642 geboren), Augustijner kloosterling, en laatstelijk hofprediker te Weenen, waar hij in 1709 overleed.

Om aan onze aanbeveling den betamenden nadruk te geven kunnen we wel niet beter doen dan hier eene vertaling te laten volgen zijner voorstelling van den verloren zoon:

„Wat de verloren zoon voor een landsman was, is eigenlijk niet bekend. Ik evenwel houd hem voor een Ierlander. Hoe hij heette weet men ook niet; ik voor mij geloof *Malefacius*. Wat hij in zijn wapen voerde is door niemand beschreven, maar ik ben wel van gedachte dat het een varkensmaag was op een blaauw veld. Deze gezel reisde met een gespekten buidel door landen en provinciën, maar daaruit is hij niet beter maar slechter t'huis gekomen. Ook voor vele adelijke jongeheeren komt nog dikwijls van vele *landen* vele *elenden*, en niet zelden gaat een goede *Germanus* op reis en keert een slechte *Hermanus* naar huis. Wat eer is er dan aan voor de grootsche rivier den Donau dat hij door landen reist, door Zwaben, Beijeren, Oostenrijk, Hongarije, maar eindelijk vloeit in de *Sau*? (in dat water dat op zijn Duitsch *Zwijn* heet?) De vrome Jacob had op zijne reis eene ladder gezien die naar den hemel ging: maar, helaas, veel van onze adelijke lieden vinden een ladder die afgaat naar de hel? Wanneer iemand in dezen tijd niet gereisd heeft houdt men hem voor iemand die maar in huis hokt, en zijn leger slaat achter de kagchel. Maar zegt het mij, lieve halve Duitschers, want heel zijt gij 't reeds lang niet meer: is het niet waar? Gij stuurt uwe zonen uit, opdat zij in vreemde landen met groote kosten groote ondeugden leeren, terwijl zij te huis blijvend met minder kosten deugden zouden leeren. Verstandiger komen zij niet weêrom, uitgenomen dat ze veel van de nieuwe modes weten [1]). Heerlijker in de kleêren komen ze ja dikwerf terug, maar eerlijker was beter dan heerlijker. 't Is een nieuwmodische hoed, nieuwmodische kraag, nieuwmodische broek, nieuwmodische kousen, nieuwmodische schoenen, nieuwmodische banden, nieuwmodische knoopen — maar ook nieuwmodiesch geweten wordt door uw reizen in 't lieve Duitschland ingevoerd. De kleêren waarin gij steekt veranderen met de maan. Weldra zullen de kleermakers een hoogeschool moeten op-

[1]) Zijn woordenspel met *spitzfindige* en *Spitze* (kant) is niet over te brengen.

rigten, waarop ze als doctor gepromoveerd kunnen worden, om in 't vervolg den titel van gestrengen heer mededoctor te voeren. Als ik al uwe nieuwmodische rokken van twintig jaren bij elkander had. dan nam ik aan er een gordijn voor de zon van te maken, zoodat men over dag met een lantaarn moest gaan. Me dunkt ik zou er ten minste heel Turkije meê kunnen verbergen, en in Constantinopel zou men denken dat Mahomed blindemannetje wilde komen spelen.„

SPROKKELINGEN.

ONTVANGSTEN VAN DE VEREENIGING TER VOORTPLANTING DES GELOOFS IN 1855. — De *Jaarboeken* van dat liefdewerk vermelden, dat de ontvangsten in 't jaar 1855 bedragen hebben de som van 3,778,180 franken. — Frankrijk met zijne koloniën heeft alleen eene som gestort van 2,323,000 franken (we geven de sommen in ronde getallen); Noord-Amerika, dat de tweede plaats inneemt, gaf 202,000 fr.; België 201,000 fr.; Sardinië 196,000; Pruissen 173,000 fr.; Groot-Britanje met zijne koloniën 169,000 fr., enz. enz.

Van de *Jaarboeken* worden thans om de twee maanden bij de 178,000 exemplaren gedrukt, namelijk: in 't Fransch 110,000; in 't Engelsch 16,000; in 't Duitsch 16,500; in 't Spaansch 1,200; in 't Vlaamsch 4,800: in 't Italiaansch 24,200; in 't Portugeesch 2,500; in 't Hollandsch 2000; in 't Poolsch 500.

STATISTIEK DER PROTESTANTEN IN OOSTENRIJK EN FRANKRIJK. — Volgens de opgave van den minister van eeredienst bedragen de beide Protestantsche gemeenten te zamen in Oostenrijk 3,450,000 zielen, van welke er 2,216,588 in Hongarije gevonden worden. Van deze Protestanten zijn nagenoeg twee derden Hervormden, de overige Lutherschen. De (niet-vereenigde) Grieken zijn iets minder in getal dan de Protestanten, namelijk 3,152,000 zielen. — In de Oostenrijksche staten zijn 29,015,234 Katholieken.

Naar de jongste statistiek telt Frankrijk 480,607 Calvinisten; 267,825 Lutherschen; 30,000 belijders van andere godsdiensten. — Daar zijn 73,975 Joden, en 35,931,032 Katholieken.

„DRINGENDE BEDE TEN BEHOEVE DER [PROTESTANTSCHE] ZENDINGEN." — Onder dit opschrift geeft *De Vereeniging* het volgende niet onmerkwaardig berigt: „Het Evangelisch zendeling-genootschap te Parijs, heeft een dringend beroep op de Christelijke liefde gedaan, om fondsen te verkrijgen, ten behoeve van deszelfs zendelinghuis, dat heropend zal worden, om er dadelijk, ten minste 6 kweekelingen in op te nemen. De volstrekte noodzakelijkheid om deze inrigting weder te openen, is blijkbaar voor een ieder, die in 't oog houdt wat de circulaire zegt, dat gedurende de 30 jaren van het bestaan des Genootschaps, *„„ooit noch een leeraar, noch een predikant, noch een evangelist, noch een onderwijzer, noch een gekwalificeerd leek zich aan het genootschap heeft aangeboden, om naar een der talrijke posten van het uitgebreide veld der Evangelische zendingen gezonden te worden.„"* — „Dit is bedroevend" — voegt het maandschrift er aan toe — „het schijnt [!] aan te duiden, dat de zendingsgeest nog maar zeer weinig in de protestantsche kerken van Frankrijk is doorgedrongen." — In 30 jaren tijds aldaar geen schijn of schaduw van een zendeling te kunnen opleveren voor zijne talrijke zendingsposten — 't is „wél bedroevend" voor het onvruchtbaar Protestantisme en beschamend tevens!

DE VÉELWIJVERIJ DOOR PROTESTANTSCHE ZENDELINGEN TOEGESTAAN. — Te Calcutta, de hoofdstad van Engelsch Indië, heeft een vergadering van Protestantsche zendelingen de bepaling gemaakt: „dat wanneer een bekeerling tot het Christendom te voren meer vrouwen heeft gehad, hij die allen behouden kon, doch tot geene geestelijke ambten mogt toegelaten worden." — Aan de Kaap de Goede Hoop gaat de Anglikaansche bisschop naar hetzelfde beginsel te werk. Men beroept zich daarbij op het Oude Testament en op de moeijelijkheid die het in heeft, Indianen en Hottentotten van de veelwijverij af te brengen!

STAALTJES VAN PROTESTANTSCHEN ZENDINGS-IJVER! — „Gedu-

rende het laatste jaar, zijn er door de zorg van het Londensche genootschap voor de *Zending in de open lucht* (in Engeland) 1400 predikatiën gehouden; gemiddeld gerekend werden zij door 50 personen bijgewoond, en welke moeijelijkheden het genootschap ook hebbe mogen ontmoeten, is het toch verblijdend te vernemen, dat omstreeks 72,000 personen langs dien weg het Evangelie van Christus hebben gehoord." — Daar zijn ook "*Kinderpreken in de open lucht*", naar genoemde *Vereeniging* vermeldt: "Niet alleen voor volwassenen, soms ook worden er alleen voor kinderen godsdienstoefeningen in de open lucht gehouden. Zoo heeft voor eenigen tijd eens een onderwijzer eener Zondagschool digt bij Londen, op een open veld eene godsdienstige toespraak gehouden, die door meer dan 500 kinderen werd bijgewoond."

KOLLEKTE IN PRUISSEN VOOR DE PROTESTANTSCHE KERK TE CONSTANTINOPEL. — Er is in alle kerken in Pruissen onlangs eene kollekte gehouden voor de Protestantsche gemeente te Constantinopel, welk eene som van nagenoeg 50,000 thalers heeft opgebragt.

CORRESPONDENTIE.

Het aan de Redactie toegezonden verslag uit L. is met veel genoegen ontvangen, en zal in eene volgende aflevering geplaatst worden.

LETTERLOOVER.

AAN MARIA ONZE MOEDER.

Altijd hooger stijgt uw lof,
Koningin van 't hemelsch Hof!
Uit de koren van Gods Eng'len;
Neen ik zal mijn toonloos lied,
Wanklank dezer schepping, niet
Met den zang der heemlen meng'len.

Edens onverwelkb're Roos,
Duizendkleurig, vlekkeloos,
Door geen helmagt aangeschonden,
Zou ik schuldig sterveling,
In den reinen geestenkring
Smetten mengen, stof en zonden!

Maagd, die in het levend Woord
Van den Vader eeuwig hoort
U vóor allen zalig prijzen,
's Vaders Dochter, Moeder Gods,
Geestes Bruid, ik zou te trotsch
U mijn eindig lied doen rijzen.

Moeder, die ik teeder min,
Moeder, geef mij woorden in,
Om als kind tot u te spreken;
't Hart, dat smelt van teederheid,
Droefheid, die uit liefde schreit,
Moet door al mijn woorden breken.

Wat de hooge Hemel doe,
Stroom' mijn kinderdank u toe,
O Maria nooit volprezen,
Maagd en Moeder van Gods Zoon.
Koningin op 's Hemels troon,
Die mijn Moeder wildet wezen.

Moeder, die de mijne zijt,
Die ons zooveel liefde wijdt,
Zooveel zorg hebt toegedragen,
Toen ge aan 't kruis stondt van uw Zoon,
Nu gij heerscht op uwen troon,
't Oog op Hem en ons geslagen.

Eeuwen vóór ons dankten u,
Duizend kind'ren danken nu,
En gij luistert naar die klanken:
Voor die zoete teederheid,
Die ons zooveel gaven spreidt,
Zullen de eeuwen ná ons danken.

Moeder, die ik teeder min,
Moeder geef mij woorden in,
Om als kind tot u te spreken;
't Hart, dat smelt van teederheid,
Droefheid, die uit liefde schreit,
Moet door al mijn woorden breken.

O Maria! zoo mijn ziel
In den nacht der helle viel,
'k Zou uw naam niet hooren roemen!
Hoed mij — hoed ze, die op aard',
- Nog uw liefde niet onwaard -
Nooit u dankbaar Moeder noemen.

Ach! waar vindt mijn droefheid troost!
Moeder, ja uw eigen kroost
Durft op aarde u snood vergeten;
Hulde en dank u toegezwaaid,
Waar uw luister openwaait,
Gode-onwaardig, schuldig heeten!...

Roekeloos de handen slaan
Aan uw stralend zegevaan.
Zou en maan en starrend doovend
Spottend steken naar uw kroon,
Zóó de Godheid, zóó uw Zoon,
Jesus, onzen Broeder, lovend!...

Moeder, die ons teeder mint,
Moeder! spaar het schuldig kind,
Neem het in uw moederarmen;
Voer het meê naar 't ééne Huis,
Schaar weêr allen rond het Kruis,
Smeek uw Jesus om erbarmen.

Dán nog klinken uit ons lied
Maat en toon der Heemlen niet,
Waar de geesten om u weemlen:
Hooger stijgt dan toch uw lof,
Altijd reiner uit dit stof,
Voorsmaak van den zang der Heemlen!

H. — Mei 1856.

DE H. PAULINUS

OVER DE

H. MOEDERMAAGD.

Bij het overzigt dat we onlangs [1]) van 't leven van Paulinus, den H. Bisschop van Nola, en zijnen tijd gegeven hebben, viel onze aandacht onder het naslaan zijner Werken herhaaldelijk op zijne diepe mystieke opvatting van 't leven der Kerk en hetgeen die Vader van de overeenkomst der Kerk met Maria, de maagdelijke Moeder des Heeren, heeft opgeteekend. Die treffende gedachten hadden nog daardoor te meer beteekenis, dat ze niet door de opzettelijke behandeling van dat onderwerp werden aangevoerd, maar overal in brieven en gedichten bij de minste aanleiding als van zelve zijn toegeschoten. Men kan er uit zien, dat zijn geest geheel in zulk een midden leefde. We hadden eenige plaatsen te zamen gebragt om ze in 't overzigt van zijn leven in te vlechten; de uitgebreidheid evenwel dier aanhalingen en 't verlangen ze met eenige opmerkingen in te leiden, deed ze voor dit

---

[1]) Aflev. van April.

afzonderlijk opstel besparen, 'twelk, naar we vertrouwen, en om de geliefde Moedermaagd en om den lief-geworden Bisschop onzen lezeren niet ongevallig zal wezen. Wij gaan hierbij van de onderstelling uit, dat én de hoofdtrekken van Paulinus' leven én de grondgedachten over den persoon van Maria als type ook der Kerk hun nog genoegzaam voor den geest staan.

Toen schrijver dezes die plaatsen over de H. Moedermaagd in den H. Paulinus ontmoette, was het hem een niet gering genoegen, dat hij er zoo geheel in wedervond wat er vroeger in een verheven beschouwing over Maria in dit maandschrift [1]) geschreven was: 't scheen hem diezelfde mystieke, dezelfde typische opvatting van haren eenigen persoon. Dit verheugde maar verwonderde hem niet. Immers zoo iets liet zich bij den H. Paulinus reeds verwachten als een der Kerkvaderen, die toch allen „uit en tot het leven plegen te spreken": uit het leven der waarheid, die zij als Heiligen door hare alzijdige en diepe beoefening ook te dieper kennen en opvatten; hun geest zweeft gestadig in die hoogere lichtkringen om, maar welke hen telkens ook de eenige zon nadervoeren, en bij hoogere klaarheid de geheimenissen des geloofs ook te levendiger doen gevoelen. Zij spreken niet uit ijdele bespiegeling, maar als Heiligen, om de door hen beoefende waarheid ook door anderen te doen beoefenen en verstaan; zij spreken naar de omstandigheden het vorderen: nu als vaders tot hunne kinderen - diep-innig en eenvoudig; dan als Bisschoppen, met goddelijk gezag bekleed, en laten de verheven orakels der overlevering, die zij helpen voortzetten, hooren, en zij beheerschen door hun heilig

---

[1]) D. XXVII, bl. 1—18 en bl. 209—320.

gezag gelijk zij verteederen en meêslepen door hunne brandende liefde, wier oneindig voorwerp hun altoos helder staat voor den geest, gelijk het immer-werkend leeft in hun hart.

Die hoogere opvatting liet zich bijzonder verwachten bij eene persoonlijkheid als we in Paulinus hebben leeren beminnen; hij behoorde, zeiden we reeds, „tot die beschouwend-dichterlijke naturen, tot die groote bespiegelende, gevoelvolle gemoederen, die het licht des hemels in hun groot en zuiver hart als in een brandspiegel verzamelen, om het weder weldadig uit te gieten over de aarde." Nog heiden, klom hij met zijn diepgaanden geest uit het schoon over heel de natuur uitgegoten tot de hoogste type er van, tot de bron aller schoonheid op. Naauwelijks tot het Christendom bekeerd, rust hij wederom niet voordat hij overal Christus heeft leeren zien en Christus genieten. Hoe zou hij niet op Christus' verhevenst wonderwerk én naar de natuur én naar de genade, hoe niet op Christus' volkomenste gelijkenis, „den allermaatschappelijksten persoon", de alzijdigste type aller geloovigen en van ieder en van allen te zamen tot Kerk, dat is, „de allerpersoonlijkste maatschappij", vereend, - hoe zou hij niet op de wondervolle Maagd, de Moeder van Gods Menschgeworden Zoon, zijn alles ordenenden en altoos wijder zich uitbreidenden en altoos dieper doordringenden geest gevestigd hebben. Te meer wijl zijn hoogst levend geloof, met eene even diep-innige liefde gepaard, die bovennatuurlijke orde zoo onmiddellijk, zoo in haar volle leven en dus in hare geheimvolle harmoniën niet enkel opvatte en beschouwde, maar zelf zooveel mogelijk in eigen persoon wedergaf; terwijl weder zijne bespiegelende, stille kloostercel, een middenpunt van schriftelijk verkeer met

de geleerdste en heiligste mannen zijner eeuw, zijne levendige briefwisseling met den verheven, wijsgeerig-innigen Augustinus, wien hij raadplegend leerde, gelijk hij wederkeerig van hem werd geleerd, er niet weinig toe bijdroegen om hem al verder en verder in de ontzaggelijkste geheimen des geloofs te doen indringen.

Was de H. Paulinus zelf niet eene veelzijdige type van 't werk der genade? en diensvolgens aan Maria, de eigenlijke en hoogste type der toegepaste genade, in menig opzigt gelijkvormig? Niet enkel daarin, dat hij in de algemeene hoofdtrekken waardoor Maria type is, en hare kinderen op verschillende afstanden en wijzen met haar moeten overeenkomen, haar bijzonder nadert; maar nog als we de typische natuur van Maria beschouwen als die volkomenheid, welke éénig en onmededeelbaar, ten regel is en toonbeeld, en welke zich laat kennen in de vereeniging der kontrasten, zoodat in die ééne type niet alleen de eerstgenoemde onderlinge gelijkenis der nabootsingen uitschijnt, maar nog „dezer onderscheid, verscheidenheid en ordelijke tegenstelling worden zamengevat".

Paulinus bootst natuurlijk op eerstgenoemde wijze Maria na in de vroeger aangegeven [1]) hoofdtrekken der gelijkenis welke zij met Christus en de gansche Kerk heeft. Ook hij is magtig door de genade voorkomen en heeft er door een groot geloof dadelijk en duurzaam aan beantwoord; hij heeft onmetelijke goederen, de hoogste eereambten, hij heeft alles verlaten; zelfs zijne echtgenoote als zuster beschouwd; zijn hart aan alles, aan zich zelf onthecht, en in den diepsten ootmoed, in de zuiverste

---

[1]) *De Katholiek*, D. XXVII, bl. 247 vlgg.

liefde Christus gezocht, wien hij dan in 't stille heiligdom van zijn hart én ligchaam én ziel ten offer wijdde. Want dát was zijn toeleg: Christus geheel en dus alléén te willen, en Hem geheel zich geven; alzoo het vleesch van den eersten Adam verlaten om zich met den tweeden Adam door zijn vleesch te vereenigen. En niet tot eigen volmaking alleen verstierf en doodde hij door de strengste boete zijne zinnen en zijn vleesch in de afzondering van den kloosterlijken staat: hij poogde tevens als priester en bisschop vruchtbaar te zijn voor den Heer, geestelijkerwijze vader te zijn van vele geestelijke kinderen, hij streefde naar de hoogste glorie van God, niet enkel regtstreeks in zijn eigen heiliging en verheven bespiegeling, maar ook in de heiliging van vele anderen door zijnen veelzijdigen en wijd-uitgestrekten invloed op de Kerk in al hare rangen, door zijne werkdadige liefde tot al hare leden, strijdende, lijdende en zegevierende. Met Paulus mogt hij spreken, dat hij het ontbrekende van Christus' lijden wederaanvulde in zijn vleesch voor Christus' ligchaam, dat de Kerk is [1]); hij heeft dan met Maria in 's Heeren lijden, maar ook in zijne verheerlijking, hij heeft hare zielesmarte, maar ook hare moederlijke blijdschap gedeeld.

Bij die algemeene gelijkenis met de Moedermaagd, had hij nog en wel vooral die bijzondere, waardoor naar evenredigheid in hem als in haar de hoogere volkomenheid in de vereeniging der vroeger ook verklaarde [2]) kontrasten zich laat kennen, waarvan we hier enkele te herinneren hebben

Die type is naar de Moedermaagd, hoogst werkstuk van Gods genade, *maagdelijk moederschap*, 'twelk zich in de

---

1) Col. I, 24. 2) t. a. p. bl. 302 vlgg.

ordelijke tegenstelling van verschillende kontrasten laat opmerken; 't is *maagdelijke*, eenzame *regtvaardigheid* en hoogst werkzame *moederlijke liefde*: het licht des geloofs bestraalt Paulinus' ootmoedigen, God zoekenden geest, terwijl hij bidt op het graf des heiligen Felix; met heel zijn hart dronk hij dat geloof aan den goddelijken naam in, en met de vreugde der liefde heeft hij toen Christus ontvangen [3]). Die type schemert door in Paulinus' streven naar *eigen volmaking* en hoogste onthechting van alles, van vriend en maag en echtgenoote voor God; maar daarbij in de aankweeking der verhevenste liefde, die anderen zoekt, velen vereent, en hem een allervruchtbaarst *vaderschap* schenkt.

Die type verder van maagdelijk moederschap, welke aldus in de regtvaardigheid, welke de orde slechts handhaaft, en in de liefde welke vruchtbaar is en voortbrengt, te erkennen is, liet zich nog op verschillende wijzen overbrengen in de vereeniging van verinnerlijking en veruiterlijking; wetenschap en beoefening; persoonlijkheid en betrekking; van bijzonder en openbaar; van gebieden en gehoorzamen.

Die *verinnerlijking* in Paulinus blijkt zoo duidelijk, daar „heel zijn leven zich als in 't middenpunt van zijn hart te zamentrok"; hij beoefende wat hij sprak: „Al onze arbeid moet daarop gerigt wezen, dat wij ons hart onthechten en in deszelfs heiligdom ligchaam en ziel aan God ten offer brengen. Ootmoed en liefde tot God waren daarom de geliefkoosde deugden, waarop hij zich bijzonder toelegde. Die *veruiterlijking* ziet men in Paulinus, wijl hij door dooding en versterving des vleesches, door boete- en liefdewerken Christus in zich streeft te ont-

---

1) Natal. 13, vs. 114, 115. Naar de uitgave van Muratori

vangen en voort te brengen, zelf Hem gelijk te worden en anderen Hem gelijk te maken. — In Paulinus is het eenzame, *bespiegelende* leven des kloosterlings, geheel verdiept in de *wetenschap* des heils, maar die bij monde en geschrifte de hooge geheimen des Christendoms wijd en zijd verkondigt; zijn geest zoekt Christus overal in zijne beschouwing; want alles is Hem door Christus, die alles schiep, onderhoudt en herstelt; maar ook zijne *daad* zoekt Hem zelven zoo persoonlijk [1]) mogelijk te dienen: in de behoeftigen en armen, wien hij zijne onmetelijke schatten uitdeelt; in de Heiligen, wier vereering hij door tempelbouw, lofliederen en allerlei wijzen verheerlijkt; in 't jaarlijksche bezoeken van de graven der heilige Apostelen en 't kinderlijk vereeren van Christus' hoogsten vertegenwoordiger op aarde, Zijnen en Petrus' opvolger, het zigtbaar Hoofd der Kerk; hoogst uiterlijke akten en openbare verkondiging van 'tgeen de stille bespiegeling was zijns geestes en 't innerlijke leven zijns gemoeds. — In Paulinus is een hooge *persoonlijkheid* met veelvuldige innige *betrekking*. Is kloosterling, dat is immers maagd-zijn - het opgeven aller betrekkingen, het dood-zijn voor alle leven behalve in God, om Hem-alléén te zoeken en óm Hem zich te volmaken: in Paulinus, die vóór zijne bekeering reeds gehuwd was, is 't een opofferen van alle regten der huwelijks-maatschappij om God, is het eene onverdeelde weggave van zich zelven aan God; maar 't is tegelijk een aannemen van een hoogst betrekkelijken stand, van 't priesterschap en later der bisschoppelijke waardigheid, waardoor hij in alle hoedanigheden trad van vader

---

1) Ep. 13, n. 22; Ep. 1, n. 1. Christus is in de armen, en zij zijn in Hem.

en bestuurder zijns geestelijken gezins, van bruidegom der onbevlekte Bruid de Kerk; 't was bij hem, in zijn hoogsten stand der tijdelijke maatschappij, een scheiding van alle betrekkingen, de opoffering eener anders vurig gewenschte nakomelingschap met algeheele toewijding aan God, ten einde kinderen Gods te winnen en dat heilige gezin der Kerk uit te breiden, 'twelk Christus tot alvervullend Hoofd heeft. — En schijnt en is van den eenen kant de H. Paulinus een zeer *bijzonder* persoon, om de groote afgetrokkenheid en den beperkten en als huiselijken kring, waarin hij in zijne kloostercel schier naamloos en verborgen leeft; daar benevens is hij als priester en bisschop, verlicht, bezield en vervuld van den H. Geest, reeds een *openbaar* en historiesch persoon; maar door zijne bemiddelende tusschenkomst in de vele en groote strijdvragen zijner eeuw; door zijn mondelingen, schriftelijken, en heel zijn persoonlijken invloed op de meeste en uitstekendste personen van zijnen tijd, is hij van eene openbaarheid en wijd-uitgebreide werkzaamheid, die de beide kontrasten van zeer bijzonder en zeer openbaar persoon in hem verwonderlijk doen uitkomen. Vandaar dat er ook in Paulinus die verdere gelijkenis is met Maria van *gehoorzamen* en *gebieden*. Eene gehoorzaamheid, niet enkel zich toonend in de volmaakte naleving van de regelen zijner kloosterorde, in de diepe ootmoedigheid, waarmede hij niet slechts den wensch van Christus' plaatsbekleeder in alles kinderlijk volgt, maar zich zoo gaarne in alles naar 't woord van anderen rigt; 'twelk echter weder niet belet, dat Paulinus daar, waar het de eer van Christus en het heil der zielen gold, met heilig gezag als priester en bisschop magt oefende op 's Heeren mystiek ligchaam der Kerk; gelijk hij, die heel zijnen wil aan God had

opgeofferd, voor Christus' altaar staande, magt had op 't waarachtig ligchaam zijns Heeren.

Zien we eindelijk in Maria's liefde eene vereeniging van *doel in God* en van *doel in den mensch* - of liever zien we - daar waar Maria met de hoogst menschelijke, dat is: met moederliefde bemint, haar nogtans regtstreeks en onmiddellijk God zelven beminnen, want de Zoon dien zij als eigen *moeder* bemint, is God, wien ze als *maagd* tot haar eenig deel heeft uitverkoren: in Paulinus is ook in dit opzigt, blijkens het reeds aangevoerde, eene groote gelijkenis: in en óm Christus is zijne echtelijke eene zusterlijke liefde geworden; - hij is priester, offeraar, dus vader en herder, en zoekt diensvolgens de hoogste eer van God in 't hoogste heil der menschen; hij zoekt ja altoos God en God alleen, maar door zooveel en zooverre mogelijk tot het onsterfelijk geluk des naasten bij te dragen.

Waarom wezen we dezen weerschijn der kontrasten van Maria's type in den H. Paulinus aan? Om het begrijpelijk te maken, dat een Vader als Paulinus, die zelf van zulk eene typische natuur is, wel niet anders dan naar dit in hem uitgedrukte beeld en denken en spreken kon; en men te regt bij hem, die altoos alles in 't Vleesch-geworden Woord, door wien alles is [1]), poogt zaam te vatten, ook in de Moedermaagd, in de Kerk, in de Sakramenten de hoogere vereeniging van geest en stof, als heilmiddel en vrucht der Verlossing, niet zal hebben voorbijgezien.

Doch alvorens zijne woorden over Maria en de Kerk

---

1) Natal. 9 vs. 87—88.
Quo sine nil factum, per quem sata cuncta in eodem
Consistunt. idem novat omnia principe Verbo.
Vgl. Carm. Ult. 211 sqq.

aan te voeren, geven we, ter nadere toelichting zijner typische beschouwingswijze, eerst ten voorloopig voorbeeld: hoe hij in de H. Maria Magdalena én eene voorbeduiding opmerkt der H. Eucharistie én het beeld ziet der uit de volken zaam te roepen Kerk; we wijzen daarna op eenige zijner gezigtspunten over 't geheim der Verlossing en hare toepassing op den gevallen mensch. Daarin zal men met genoegen zien, hoe nadrukkelijk de H. Paulinus (met de H. Vaders) aan onze allerinnigste vereeniging met Christus' ligchaam, „middel en doel aller volmaking", hoe hij aan dat verborgen maar allerinnigst echtgeheim van Christus met elke ziel en heel de Kerk de bovennatuurlijke kracht toeschrijft voor de dooding des vleesches tot maagdelijke zuiverheid of hoogste volmaking en zoo tot moederlijke vruchtbaarheid door de liefde des H. Geestes; hoe hij telkens komt op die bovennatuurlijke hereeniging van geest en vleesch, anders in zoo vreeselijken strijd tegen elkaâr; vereeniging, uit den H. Geest en Maria aangevangen in 't *Vleesch*-geworden *Woord*; in de Kerk en iederen geloovige voortgezet, ten einde dien Christus zelven uit en in ons voort te brengen.

In 'tgeen Maria Magdalena den Heere deed, zag Paulinus dan niet eene voorbeduiding enkel der Eucharistie, maar als eene vooruitnuttiging er van door hare brandende liefde: „Zij, zegt hij, die zoo hongerde naar 't hemelsche Woord, ijlde niet naar zijn gastmaal, maar naar de voeten van Christus, en wiesch er zich in af, en spijsde zich er in, en maakte, als ik 't zoo zeggen mag, die voeten zelve tot een heiligdom en altaar, waarop zij met tranen het offer besproeide, met balsem het inwijdde en met de innigheid der genegenste liefde het opdroeg.

„En wijl zij het beeld in zich droeg der uit de volken te roepen Kerk, drukte zij ook alle meest in 't oog vallende kenteekenen van 't heilgeheim in zich uit. Zij is gezalfd door het Chrisma harer gave; de tranen der boete had zij ten bad der wedergeboorte; de innigheid der liefde ten offer: en *het levende en levend-makende brood zelf nam zij met hand en mond vooruit*" [1]). — Eene toespeling op de oude wijze van communiceren, toen de geloovigen het H. Sakrament in hunne handen ontvingen en zelven het zich gaven. — „Ook van het bloed des kelks, eer hij een kelk des bloeds werd, dronk zij door hare brandende kussen vooruit [2]). Welzalig zij! die Christus in zijn vleesch heeft gesmaakt, en in 't ligchaam zelf van Christus zijn ligchaam ontvangen" [3]).

Wel hoogst nadrukkelijke voorstelling des heilgeheims: dat we ons in de zuiverste liefde met Christus' ligchaam te vereenigen hebben, om in en met Hem te mogen leven.

Maar hoe droeg en draagt zich, naar Paulinus, over 't geheel het geheim van 's menschen verlossing en heiliging toe? De aandachtige lezer zal, met de type voor zijnen geest, die zelf in Paulinus' woorden duidelijk genoeg zien weerspiegelen.

Door 't geloof komt ons Christus en zijne waarheid nabij; „ofschoon wij den Heer niet in 't ligchaam gezien hebben, aanschouwen wij Hem toch door middel van 't inwendige licht in 't geloof" [4]). „Zoodra gij den scherpen blik uws geestes op de hoogere heiligdommen rigt, zal de waarheid u haar aanschijn toonen en u aan uzelven

---

1) Ipsum vivum vivificantemque panem manibus et ore praesumpsit. 2) Osculis sugentibus praelibavit.
3) Ep. 23, n. 31, 32. 4) Carm. 23, vs. 663—668.

ontsluiten" [1]). — „Christus is het begin en het einde; in de Wet (het O. V.) is Hij bedekt, in 't Evangelie ontdekt" [2]). — „In den schoot der Katholieke Kerk alleen is heil" [3]). „Op het voorregt van met de Bruid in 't Hooglied te kunnen zeggen: Hij kusse mij met de kussen zijns monds, maakt met regt de Katholieke liefde eenig en alleen voor zich aanspraak; zij die al-eenig en volkomen met den éénen man verbonden is, vraagt voor zich ook van den mond des Woords zelven de kussen der waarheid, opdat zij niet door het gift van 't kettersch bedrog als door echtbreukige kussen eens vreemden monds ontreinigd worde" [4]). — „Wie kon — roept Paulinus uit — buiten de Kerk (den Heer) zulk een balsem bereiden? buiten haar, die als uit verscheidenerlei bloemen en sappen der hemelsche genaden, uit de verschillende volken geuren en menigvoude zoetheden tot God opzendt, en de gebeden der Heiligen als reukwerk, in vlammende schalen ontstoken, in den Geest der waarheid uitademt, opdat de Bruidegom zelf haar, als zij overvloeit van den geur dier bloemen, of van den dauw diens balsems, met die woorden lof geve waarmeê Hij in 't Hooglied liefkozend spreekt: Mijne duive, mijne volmaakte!" [5])

Alles ziet Paulinus van begin tot eind in verband met den menschgeworden Zoon, het Goddelijk Woord door wien God alles doet [6]), en met zijne Bruid de Kerk. Hij ziet den boom van 't Paradijs niet zonder het Kruis; Eva niet zonder Maria; Adam niet zonder Christus; en gelijk de slang niet Adam maar Eva aangevallen heeft, wenden zich de kwade Engelen nog tot het zwakkere ge-

---

1) Epist. 16. n. 9. 2) Epist. 13. n. 4. 3) Epist. 39, n. 5.
4) Epist. 23, n. 37. 5) Epist. 23, n. 33. 6) Natal. 9, vs. 87 en overal.

slacht [1]). In 't vleesch vooral het verderf, door 't vleesch bijzonder ook het heil! Die gedachten keeren overal terug. Zie bijv. hoe hij den strijd van vleesch en geest in zich zelven beschrijft: „Ik zelf word oneenig met mij zelven, in inwendigen krijg verscheurd, daar de geest tegen het vleesch en het vleesch tegen den geest kampt, en de wet des ligchaams door de wet der zonde de wet des geestes bestrijdt. Ik ongelukkige dat ik het vergiftigd genot van den kwaden boom nog niet weder door het hout des Kruises heb weggenomen; want in mij bestaat dat van Adam geërfd ouderlijk vergift nog altoos voort waarmeê hij, onze vader, in zijn afval heel zijn geslacht heeft besmet; zoodat ik, die te voren in natuurlijke goedheid de oogen des geestes voor de onschuld geopend en voor de ongeregtigheid gesloten had, uit de onzalige spijs van den verboden boom de doodelijke wetenschap van 't goed en kwaad, verblindend tegelijk en heilloos verlicht, geput heb" [2]). — Niet enkel het *menschelijk geslacht* leed onder de erfzonde, maar zij breidde hare verderfelijke gevolgen over *heel de natuur* uit. De distelen en doornen welke de aarde draagt, wijzen op de zonde der eerste ouderen terug [3]). „Geen ander dan de Werkmeester heeft de magt over zijn werk, en slechts de pottebakker heeft regt op zijn leem. Zoo verwaardigde zich de Heer van allen, die allen gemaakt had, tot het onze af te dalen en *ons in zijn ligchaam op te nemen*, opdat Hij ons naar dezelfde kunst of magt hernieuwe door welke Hij ons geschapen heeft" [4]) — Abel, Moses, enz., Abraham vooral, de Vader der geloovigen, zijn voorbeeldingen van Chris-

---

[1]) Ep. 23, n. 24; Ep. 40, n. 4.
[2]) Ep. 30, n. 2.
[3]) Serm. de Gazophyl. n. 10.
[4]) Ep. 12, n. 3.

tus, die van den beginne af, door al wat Hij in zijne Heiligen deed of sprak, met de geheimen van 's menschen herstel bezig was [1]); eindelijk „kwam de dag des heils, waarop niet in de schaduw der wolk, maar in 't licht *haars ligchaams de Waarheid* tot ons kwam" [2]). „De eengeboren Zoon Gods verwaardigde zich door 't geheim zijner goedheid de natuur onzer broosheid aan te nemen, opdat in haar welke de duivel misleid had ook de duivel zou overwonnen worden" [3]). En 't Woord is Vleesch geworden; niet, gelijk eenige slangen gezegd worden te sissen, is Hij zóó Vleesch geworden, dat Hij van zijne natuur in de onze zou overgegaan zijn; maar terwijl Hij bleef wat Hij was, heeft Hij om onzentwille beginnen te zijn wat Hij niet was" [4]). Hij nam 't gansche ligchaam gelijk de gansche ziel aan; anders ware Hij immers noch volledig mensch geweest, noch had Hij den mensch volledig kunnen verlossen [5]).

Die menschheid nam Hij op wonderbare wijze uit de H. Maagd aan. Dat geheim zijner liefde heeft hij in Israels kinderen gewerkt: „God in 't vleesch uit eene Maagd in hun volk geboren, en van hun vleesch uit het zaad van David mensch geworden" [6]). Door deze vereeniging der beide naturen, de goddelijke en de menschelijke, werd de verloren vrede hersteld [7]); „*maar Hij heeft het geneesmiddel van ons leven niet enkel van de uitstorting zijns*

---

1) Ep. 12, n. 2.

2) Ep. 23, n. 23. Deze gansche 23e brief is vol van diepe mystieke toepassingen.

3) Ep. 23, n. 44; 42, n. 2; 37, n. 2.

4) Ep. 21, n. 4.

5) Ep. 37, n. 6.

6) Ep. 50. n. 4; vgl. Natal. 7, vs. 23—26.

7) Ep. 36, n. 4 en overal.

Geestes, maar ook uit de aanneming van ons ligchaam toebereid" [1]). — „In de menschwording zelve heeft Hij niets met ons gemeen, die geheel buiten onze gewone voortbrenging uit den Heiligen Geest bij ongeschonden maagdom zijner heilige Moeder én ontvangen én geboren is" [2]). „Uit eene vrouw is Hij gevormd, maar vrouw van geslacht, maagd van baren, opdat de Schepper van beide beiderlei geslacht zoude heiligen, door den man aan te nemen en uit eene vrouw geboren te worden. Hij heeft met te sterven den dood zelven te niet gedaan, daar Hij, gelijk geschreven staat, de vijandschappen in zijn vleesch opgelost en beiden tot één gemaakt heeft, dat is, den mensch en God, welke Hij, God en mensch, Christus Jesus, in zich zelven heeft zaamgehecht (*connexuit*). In wien de zelfstandigheid der beide naturen de verdeeldheid afgelegd, en 't eeuwig verbond der éénmakende genade erkend heeft" [3]). „Hij heeft beiden tot één gemaakt, niet enkel zóó dat het geloof van Joden en Heidenen zich in Christus vereenigde; maar dat in ieder onzer die gelooven zouden *de natuur met zich zelve overeenkwame*, en de verdeeldheid die eerst in ons heerschte, toen het vleeschelijk leven met de geestelijke genegenheid in strijd was, door den vrede des geloofs zou opgeheven worden; Hij heeft de zonde van zonde veroordeeld, dat is, de stoffe der zonde, welke nog in dat vleesch van Adam leefde, in 't vleesch zelf van Adam dat Hij zich gewaardigde aan te nemen, te niet gedaan" [4]). Door den dood zijns vleesches heeft Christus over onzen

---

1) Ep. 37, n. 2.
2) Ep. 23, n. 15.
3) Ep. 23, n. 14.
4) Ep. 12, n. 6.

dood gezegepraald [1]), en door zijn bloed, aan 't kruis vergoten, der gansche wereld verlossing gebragt [2]). Ofschoon Hij de eeuwigheid geeft, heeft Hij toch den dood geleden [3]), maar geheel vrijwillig [4]), opdat wij op dezelfde wijze als wij gevallen waren, weder opgerigt zouden worden, *weder van een boom, weder uit eene Maagd* (*rursus ex arbore, rursus ex virgine*) [5]). Dezelfde Heer, die priester en slagtoffer tegelijk was, heeft zich zelven voor ons opgedragen, en door zijn eigen magt zijn leven gegeven en weder genomen [6]); *zich zelven en alles wat Hij had, en alle namen die Hem eigen waren*, als Zoon, Rots, enz. heeft Hij ons meêgedeeld [7]); Hij is het licht en het leven der geloovigen geworden [8]). Daarom is het geloof aan de Godheid van Christus de grondslag van 't gansche Christelijk geloof [9]), en 't verlossingswerk des Heilands wordt nog door den ganschen kring van de Feestgetijden der Kerk voortdurend geheimzinnig gevierd [10]). Om ons het zekerst onderpand onzer verlossing en eeuwige gelukzaligheid te geven, is Christus uit de dooden opgestaan [11]). Wijl op dat feit der Verrijzenis alles aankwam, heeft Hij het door den twijfel van Thomas buiten allen twijfel gesteld [12]). Met 's Heeren Hemelvaart was zijne werkzaamheid voor ons heil niet ten einde; Hij zond ons den H. Geest, om de gebreken onzer ziel te genezen [13]). „Wij zijn dan door Christus met God verbonden en Hem als ingeplant (*insiti*); wij houden tot *Gods* onderpand op onze

---

1) Carm. 34 en overal. 2) Natal. 9, vs. 89 en overal.
3) Ep. 12, n. 3. 4) Ep. 19, n 3. 5) Ep. 12, n. 4.
6) Ep. 19, n. 3; 11, n. 8. 7) Ep. 23, n. 43, 44.
8) Ep. 50, n. 5. 9) Ep. 38, n. 1.
10) Nat. 9, 34—106. 11) Ep. 13, n. 26.
12) Ep. 13, n. 25; Carm. 34, 141—165. 13) Ep. 37. n. 2.

aarde den H. Geest, dien Hij ons gegeven heeft; en voor *ons* ten onderpand hebben wij in God het vleesch van Christus, wijl Hij die onmetelijke tusschenruimte, waardoor het sterfelijke van het goddelijke verwijderd ligt, door middel van zijne bij beiden gemeene tusschenkomst, als door eene zekere zoo te zeggen brug verbindt, dat langs dien weg het aardsche met het hemelsche zaamverbonden worde, als de onbederfelijkheid van boven dit ons bederfelijke zal doorstroomd, en de onsterfelijkheid, gelijk geschreven staat, ons sterfelijke zal weggenomen, en 't verwinnend leven in Christus en door Christus voor ons den verwonnen dood zal verslonden hebben" [1]).

Aan ons ligt het met de genade Gods mede te werken, en onzen roep door goede werken, die tot onze zaligheid noodzakelijk zijn, te verzekeren [2]). Het krachtigste middel ter onzer heiliging zijn de Sakramenten, die hun oorsprong hebben in den kruisdood van Christus: „Christus is die steenrots, waaruit, nadat zijne zijde met de lans doorboord was, water en bloed vloot, opdat Hij die de bron onzes heils en er tevens de prijs van is, de heilbrengende bronnen ontslote, namelijk het water der genade en het bloed des Sakraments" [3]). Door het Doopsel wordt de schuld opgeheven, het leven keert terug, de oude Adam gaat onder, en de nieuwe wordt voor 't eeuwige leven geboren; wij sterven aan ons zelven, en beginnen voor Christus te leven [4]). Door 't heilig Sakrament des Altaars wordt dat leven voltrokken, „opdat Hij ons het einde zij die het begin is, het hoofd en de grondslag van

---

1) Epist. 13, n. 26. 2) Ep. 23, n. 17. 3) Ep. 42, n. 4.
4) Ep. 32, n. 5.

zijn ligchaam, de steenrots Christus, welke met hare ontsproten bron ons volgt, met haren zoeten drank verfrischt, opdat wij niet door den heeten gloed der vleeschelijke begeerlijkheden verteerd worden" [1]). „Het Kruis heeft den stervelingen de spijze des levens, het Kruis de kroonen, die de dienaars met den Heer deelen, voortgebragt. Aan 't Kruis is 't vleesch gehecht waardoor ik gevoed word; van 't kruis vloeit dat bloed, waardoor ik het leven drink en 't harte rein wasch" [2]). - „Dezelfde Christus is én ons rijk én het brood, waardoor *wij* gevoed worden en de *slang* verteert, wier honger en straf de spijs is onzes levens Christus Jesus, die ons ten spijze is geworden, opdat wij door dat brood levende en naar Hem wandelende, met den Apostel kunnen zeggen: ons verkeer is in den hemel. Wij die Christus eten worden ook door Christus verslonden, die ons sterfelijke verslindt, wijl Hij het leven is, opdat Hij ons met de onsterfelijkheid bekleede en gelijkvormig make aan zijn beeld" [3]). „Christus, zegt hij nog, neme in ons weg wat ons verderft; worden we de spijze Gods, opdat we niet de spijze der slang mogen wezen; Christus is het leven, en dit sterfelijke kunnen we niet afleggen, als wij niet verslonden worden, wijl Christus onzen dood verslindt" [4]).

Er zal eene algemeene opstanding zijn, waarbij ieder zijn eigen ligchaam terug ontvangt [5]); alles in de natuur, de opgaande zaden, de tijden van den dag, de wisseling der jaargetijden, verzinnebeeldt de verrijzenis [6]), alles verlangt en neigt naar die nieuwe geboorte bij de tweede komst

---

1) Ep. 42, n. 4. 2) Ep. 32, n. 7. 3) Ep. 28, n. 2.
4) Ep. 23, n. 16. 5) Carm. 34, 295. 6) Ibid. 226 sqq.

van Christus heen [1]). Paulinus beschouwt (met vele Vaders) de ligchamen der vromen als een heilig zaad, dat in de aarde gelegd wordt, waaruit dan als uit hunne kiemen, de verheerlijkte ligchamen voortkomen [2]).

Hoe innig al verder de H. Paulinus die doordringing van geest en stof, de heiliging des vleesches, opvat, zien we in 'tgeen hij van de overblijfselen der Heiligen zegt. De Heiligen verdienen over heel de aarde op iedere plaats onze vereering; maar met regt wordt zij hun bijzonder dáár bewezen, waar hun ligchaam rust; doch niet slechts daar waar 't gansche ligchaam zich bevindt, leeft de genade voort, welke de heilige in zijn leven genoot; maar waar ergens een deel zijns ligchaams wordt bewaard, daar geeft God te kennen, hoe groot bij Hem de verdienste en de magt der Heiligen is [3]). Daarom is ook de overbrenging der relikwiën van zoo groote beteekenis, wijl hierdoor weder naar andere plaatsen nieuwe genaden worden toegevoerd [4]).

Bijzonder verdienen de gedeelten van 't Kruis onze vereering, wijl de Heer der Majesteit daaraan gehangen heeft. Zij zijn een beschutting van het tegenwoordige en een onderpand van het eeuwige heil (*munimentum praesentis et pignus aeternae salutis*) [5]). En waar een klein gedeelte is, daar is de kracht van 't geheel [6]).

Nog enkele plaatsen die meer op de zeden zien, voeren we uit Paulinus aan, ten bewijze, hoe hij ook daarin dezelfde grondgedachte aanbiedt: gelijkwording aan Christus, door dooding des vleesches, om het door den H. Geest

1) Carm. 34, 401 sqq.
2) Ibid. 245, 264, 306.
3) Nat. 9, 440—449.
4) Nat. 11, 311 sqq.
5) Ep. 31, n 1.
6) Ep. 32, n. 11.

vruchtbaar te maken; hereening van vleesch en geest, tot onderlinge zamenstemming in een hooger geestelijk leven, 'twelk, naar we vroeger bij hem zagen, bijzonder geschiedt in de H. Eucharistie.

Het eindige kan ons niet bevredigen, wij streven daarheen, waar wij eeuwig wezen zullen [1]); derwaarts geraken wij slechts door de navolging van Christus, welke uitwerkt, dat de ziel aan God, het ligchaam met zijne zinnen aan de ziel onderdanig wordt [2]). Het *geloof* met hart en mond aan de ondeelbare Drieëenheid vormt den grondslag onzer heiliging. Dat is de drievoudige band welke niet breekt [3]). Uit het geloof ontwikkelt zich de *liefde* [4]). De liefde tot God brengt ons ook tot de liefde jegens den naaste, daar zij alle harten in denzelfden Geest vereenigt [5]). De heiliging wordt daardoor voltrokken, dat wij, onze driften verwinnend, door de liefde met Christus steeds hechter verbonden, als ranken in den waren Wijnstok blijven en opgroeijen door den H. Geest, die de besproeijer der zielen is [6]). Een voortreffelijk middel tegen de bekoringen zijn de aalmoezen [7]); om de bekoringen te voorkomen, is de bewaring der zinnen noodzakelijk, wijl door de vijf zinnen alle kwaad in den mensch ingaat [8]). Een hoofdmiddel ter heiliging echter ligt in de *versterving*, die met de *ootmoedigheid* hand aan hand moet gaan [9]). *Ootmoed* en *versterving* zijn zoo naauw met elkaâr verbonden, dat „het ligchaam zonder den geest der oot-

---

1) Ep. 1, n. 7.
2) Carm. 22, 64—79; Ep. 40, n. 7; Natal. 16, 129; Carm. 34, vs. 177 vlgg.
3) Ep. 23, n. 30.
4) Carm. 22, 31—34.
5) Ep. 2, n. 1. Doel in God en doel in den mensch.
6) Ep. 39, n. 6.
7) Serm. de Gazoph. n. 10, 11.
8) Ep. 41, n. 2.
9) Ep. 44, n. 7.

moedigheid niet beteugeld kan worden, noch de ziel zich ten hemel kan verheffen zonder de versterving des ligchaams" [1]). Wordt het vleesch gedood, dan wordt het vuur der ondeugd gedoofd; de inwendige mensch gesterkt; de H. Geest verworven; de deugd der *kuischheid* bewaard; welke dan weder op hare beurt de hemelsche wijsheid, als hare vrucht, voortbrengt [2]). *Het vleesch*, zegt hij elders, *'twelk eener aan God onderdanige ziel onderworpen is, gaat in geest over niet door verandering van wezen, maar door verandering van leven* [3]); en dat geschiedt, zegt hij weder, „als beide zelfstandigheid in den mensch met elkaâr overeenkomt, zoodat ook het vleesch zijne aardsche natuur verloochenend, tot eenstemmigheid met de ziel door geestelijke genegenheid overgaat; en dan zal de nacht als de dag verlicht worden, wanneer ook het vleesch gelijk de ziel geestelijk zal worden [4]).

Naar 't voorbeeld van Christus (die ons vleesch aannam, in 't vleesch leed en stierf, in 't vleesch verrees en ons vleesch met zich ten hemel invoerde) „de zonde van 't vleesch in 't vleesch verwinnend, heb ik de stof der schuld te niet gedaan en de regtvaardigheid gebaard. Door 't ligchaam is de dood bezweken, door 't ligchaam het leven verrezen; door 't zelfde vleesch waardoor de mensch eerst gestorven was, is hij ten leven opgestaan, en zie als ik nu in mijn ligchaam den verrezen Adam draag, dan voer ik den verwinnaar van dood en slang voor mij uit..... Weg dan droefenis, wijk gij vreeze, vlugt o schuld! de dood stort neêr, 't leven is opgestaan, Christus wenkt naar de sterren, die, mijn' dood overne-

---

[1]) Ep. 12, n. 7.

[2]) Carm. 21, 622, 625, 637, 620. 773, en door heel dat zinrijk gezang. [3]) Ep. 23, n. 21. [4]) Ep. 40, n. 7.

mend, voor mij gestorven, voor mij verwinnaar is, opdat de dood der zonde mij 't leven zij van God" [1]).

Een derde hoofdmiddel ter heiliging is de aalmoes, welke hij onophoudelijk aanbeveelt, doch slechts het begin noemt, wijl op de onthechting van de goederen de moeijelijker onthechting aan zich zelven volgen moet. Christus, zegt hij, heeft door zijne armoede de armoede geheiligd; Christus zelven spijzen, laven, kleeden, bezoeken wij in iederen arme [2]); want Hij is in hen en zij in Hem [3]).

Het verdient ook onze aandacht, hoe de H. Paulinus over de Evangelische raden spreekt, van welke men (gelijk van de hoogere liefde, waaruit zij voortkomen, in de meermalen aangehaalde vroegere beschouwing werd opgemerkt) schier niet zeggen kan, of 't daar gebieden of gehoorzamen is; die op ons te nemen of het niet te doen, leert ook Paulinus, staat aan onze vrijheid; „want de vrijheid van den wil, welke, als zij goed is, boven de wet is, wordt niet gedwongen, maar door den raad geleid en is zich zelve ten wet" [4]). In de aanneming en vervulling dier raden hebben wij niet slechts een middel om tot hoogere volmaaktheid te geraken, maar nog de geschiktste gelegenheid om voor onze begane zonden te voldoen [5]).

Den teedersten troost en den hoogsten lof, dien Paulinus aan Pammachius, bij 't verlies zijner echtgenoote Paulina, over haar weet te geven, is, dat hij aan 't slot van zijn troostbrief [6]) hem toevoegt: „Wel kostbaar is die ziel voor God, welke aan drie paarlen hare waarde ontleent. Want eene echtgenoote des geloofs, eene zuster

---

1) Carm. 34, vs. 177—190. 2) Ep. 13, n. 22. 3) Ep. 1, n. 1.
4) Ep. 24, n. 21. 5) Ep. 37, n. 3. 6) Ep. 13, n. 28.

der maagdelijkheid, eene dochter der volmaaktheid is zij, die Paula tot moeder, Eustochium tot zuster, u tot echtgenoot heeft".

In vele kernspreuken heeft Paulinus ook tot die dooding van zich zelven om in Christus te leven aangemaand. „Het eerste (tegenwoordige) leven ga ten onder, opdat het toekomende leven niet verloren ga" [1]): — „laat ons sterven, opdat wij niet sterven; laat ons het sterfelijk leven met den levenden dood overdekken" [2]). — „Aan 't hout heeft mijn leven gehangen, opdat mijn leven in God besta" [3]). — „De ootmoedige van hart is 't hart van Christus" [4]). — „Wij hebben niets dan Christus; doch zie of wij niets hebben, daar wij Hem hebben die alles heeft" [5]). — Ziedaar alles geven om 't Al te ontvangen. — „Hij is aan niemand onderworpen, die zich aan God-alléén onderwerpt" [6]). — Ziedaar bij de hoogst mogelijke vrijheid de volkomenste gehoorzaamheid, gebieden en gehoorzamen.

Meer bepaald nog dan in dezen algemeenen gang van 's menschen heiliging is aangegeven, leert ons de H. Paulinus, wat hem die hoogere vereeniging van geest en stof of de maagdelijke zuiverheid in verhevener zin is. Zij begint ja met scheiding van de zinnen; zij is dooding, reiniging, vergeestelijking des vleesches, en die vooral wordt uitgewerkt door onze vereeniging met Christus' vleesch, 'twelk, van den *H. Geest* uit de onbevlekte

---

1) Vita prior pereat, pereat ne vita futura.

2) Moriamur, ne moriamur; letalem vitam vitali morte tegamus. Nat. 10, 320. 3) Nat. 9, 290.

4) Humilis corde cor Christi est. Ep. 23, n. 5.

5) Nihil habemus, nisi Christum, et vide si nihil habeamus, qui omnia habentem habemus. 6) Ep. 12, n. 7.

Maagd gevormd, ons zijner eigenschappen deelachtig maakt; doch dat eerste, meer in 't oog vallend begin der maagdelijkheid moet voltooid worden in die van geest en wil en daad. Zoo innig met Christus vereend, moeten wij door zijn éénen H. Geest met Hem ook één zijn van geest en wil, tot alle offer bereid, en, vol van den H. Geest, overvloeijen in vruchten des levens. Maagd zijn in hooger zin is hem volmaakt, is hem *type* wezen van alle deugd; maagd zijn naar zin en ziel, naar vleesch en geest, en dat toonen in volkomenheid van deugd; dat is, in volmaakte aansluiting en overgave van heel ons zelven aan God door de ons vervullende liefde van den H. Geest. Die maagd is, schrijft hij, onthecht zich aan ligchamelijk en wereldsch genot om zich te volkomener met 's Heeren wil te vereenigen en te volmaakter zijne geboden te onderhouden. Van reeds gehuwden, welke roep gevoelen tot de beoefening dier maagdelijke reinheid, zegt hij: zij treden naar 't heiligdom der zuiverheid (*oraculum castitatis*), om aan God hun vrijwillig offer ten geur van zoetheid op te dragen. Dan is het: zij zullen twee zijn in één vleesch, doch nu niet *één vleesch*, maar *één geest*. Dit is een groot geheim; moeijelijk is die weg, maar groot ook het loon [1]). Aan de echtgenooten Aper en Amanda, die aldus gingen leven, schreef hij: Dezelfde echtgenooten blijft gij, maar anders dan te voren, eigen en niet eigen: meer één in Christus, naar mate te minder in 't vleesch. „Want nu is de vrouw den man niet meer ter verweekelijking en begeering, maar ter onthouding en versterking en

---

[1]) Ep. ad Celanciam, n. 30, 31; vlg. Carm. ad Conj. vs. 121—122:

Ut caro non eadem tantum, sed mens quoque nobis
Una sit, atque duos spiritus unus alat.

keert zij tot zijn gebeente terug door die verwonderlijke en verheven nastreving van 't Goddelijk huwelijk met de Kerk; want haar in uwe eenheid teruggevoerd en hersteld, sluit de liefde van Christus, in wiens ligchaam gij van het uwe zijt overgegaan, met u aaneen door des te hechter omstrengelingen als ze te kuischer zijn" [1]). 't Is, zegt hij, het teeken van eene groote ziel, en een bewijs van volmaakte deugd: de vlammen der jaren door de liefde des geloofs te dooven [2]); dit echter is niet genoeg om eene der wijze maagden te wezen: „Bidt, schrijft hij daarom, dat onze zielen en maagd en vruchtbaar zijn: zonder onvruchtbaarheid maagd, zonder geschondenheid vruchtbaar"; — maagd zijn van ligchaam en zinnen, maar onvruchtbaar in deugden, dat is hem tot de dwaze maagden behooren. „Zij dan onze geest ook maagd, zóó dat hij rein blijvend van alle zondesmet, tevens vruchtbaar zij voor God, en vruchten des levens in goede werken voortbrenge". Wijze maagden heeten slechts zij, die, schoon naar 't vleesch onvruchtbaar, naar den geest rijk zijn aan vrucht; want *die* zijn vol van den H. Geest, door wien het inwendig oog verlicht en 't geloof gevoed wordt. - - Zij altoos Christus ons Hoofd, en „naar alle (vijf) zinnen volmaakt, zullen we waarlijk wijze maagden zijn, zoo de Wijsheid Gods in ons blijve, door welke ook in 't ligchaam de maagdelijkheid vruchtbaar is gemaakt" [3]).

Deze aanhalingen, ofschoon nog weinige uit de vele plaatsen van dien aard, welke men overal in zijne werken ontmoet, en hoezeer ook buiten het meer levend verband waarin ze staan, doen niettemin genoeg zien, in wat diepen mystischen zamenhang de H. Paulinus het leven

[1]) Ep. 44, n. 4, 3. [2]) Ep. ad Celanc., n. 28.
[3]) Ep 41, n. 1, 2, 3.

der gansche Kerk en de heiliging van ieder geloovige met het Vleeschgeworden Woord, met Christus, God en mensch, begin en eind van alles, zich voorstelt. Vooral in 't vleesch uit den eersten Adam vindt hij de stoffe, de kiem der zonde; vooral in 't vleesch van den tweeden Adam, uit de Maagd en den H. Geest, ziet hij de bron van 't herstel; in de verzoening van geest en vleesch en beider zamenstemming tot een hooger geestelijk leven is het heil. Daartoe is verloochening der zinnen, versterving, dooding des vleesches, daartoe vruchtbare maagdelijke reinheid noodig, welke de vereeniging met Christus' vleesch in ons uitwerkt, opdat 's menschen vleesch en geest, altoos meer van den éénen H. Geest ontvangend, bij altoos hoogere opoffering, in steeds vruchtbaarder leven zich vereenigen. Kortom, *maagdelijk moederschap* is de type, gelijk zij de type is der ééne Onbevlekte Moedermaagd, en de type der ééne Maagdelijke Moeder de Kerk, de type van alle uitverkoren bruid van Christus. Want zóó gaat ons nu de H. Paulinus én Maria én de Kerk voorstellen.

Inderdaad ideaal denkt hij zich reeds het lijden van Maria met Jesus onder het kruis, zooals hij het vragenderwijze uiteenzet in een brief aan Augustinus, wien hij raadpleegt over de profetie van Simeon aan Maria: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Hij vraagt dan — want van een ligchamelijk zwaard, zegt hij, is hier geen spraak — of die woorden: En ook door uwe ziel zal een zwaard henengaan - te verstaan zijn van Maria's moederlijke aandoening waarmede zij later in den tijd des lijdens bij het kruis staande, waaraan wat zij zelve gebaard had was vastgenageld, door de smart harer moederlijke ingewanden mede vastgenageld was, toen dat kruiszwaard, 'twelk haren Zoon naar 't vleesch voor haar eigen oog

doorstoken had, ook hare ziel doordrong... Want Simeon zegt niet *vleesch*, maar *ziel*, in welke de genegenheid der liefde is, en de schicht der smarte als een zwaard werkt, wanneer zij door eenig leed van haar vleesch getroffen of door de droefheid der inwendige aandoening gefolterd wordt, zooals in Maria. Haar toch had haar moederlijke geest naar 's Heeren kruis gevoerd, aan 'twelk zij toen den Zoon alleen van háár ligchaam dacht, om hem, als zij hem gestorven zag, naar menschelijke zwakte te beweenen, en ter begrafenis zaam te gaderen, *niets zich van zijne verrijzenis vooruitnemend*, wijl zij met de voor hare oogen aanschouwde lijdensstraf het geloof der welhaast te volgen bewondering bedekte. Maar de Heer heeft haar waar zij bij zijn kruis stond, niet bevend van de zwakte eens stervenden getroost: maar den dood zelven, waardoor Hij vrijwillig stierf, in zijne magt hebbend, met de volle kracht eens levenden en de standvastigheid van die verrijzen zou, voegt Hij, van den heiligen Apostel Joannes sprekend, haar toe: Vrouw, ziedaar uw zoon, en hem die daar met haar stond: Zie uwe moeder. Want nu van de menschelijke broosheid, waarmede Hij uit eene vrouw geboren was, door den kruisdood overgaand in de eeuwigheid Gods, om in de glorie des Vaders te zijn, draagt Hij aan een mensch de regten der menschelijke liefde over; en Hij kiest uit zijne leerlingen den jongste uit, om voegzaam aan een maagdelijken Apostel eene maagdelijke Moeder toe te wijzen. En in dat ééne woord gaf Hij eene dubbele leering: Hij liet ons een voorbeeld van kinderlijke liefde na, wijl Hij voor zijne Moeder bezorgd is, zoodat Hij haar die Hij met zijn ligchaam ging verlaten niet met zijne zorg verliet: wie Hij zelfs niet ligchamelijk zou verlaten, wijl zij Hem dien zij zag sterven welhaast

weder levend zoude zien. En dat ander heilbrengend geheim zijner liefde, hetwelk aller geloof zou betreffen, en door Hem naar verborgen wijze van het goddelijk raadsbesluit onder dat woord bezegeld werd: dat Hij aan een ander opdroeg, zijne moeder tot moeder te hebben en in zijne plaats te troosten; en haar wederkeerig een nieuwen zoon in de plaats van zijn ligchaam overgaf, ja, om zoo te spreken, haar toen voortbragt, om alzoo te toonen, dat zij buiten Hem die uit haar maagd blijvend geboren was, geen anderen zoon gehad heeft noch had; wijl de Zaligmaker niet zooveel zorg voor hare verlatenheid zou gehad hebben, zoo Hij haar eenige zoon niet ware geweest." (Ep. 50, n. 17.)

Wat ontzettend ideaal van moedersmart, 'twelk Paulinus ons hier schildert: zij is met haren Zoon die háár vleesch is, in de ziel mede aan 't kruis geklonken; zij denkt aan niets anders dan aan 'tgeen in Hem uit háár ligchaam gevormd is; zij staart op Hem, doordringt zich van al zijn lijden; drinkt zijne smarten in, en sluit zelfs, om zich geheel met Hem te vereenigen, haar oog voor de aanstaande glorie zijner Verrijzenis welke haar anders het geloof had doen aanschouwen; zij wil zoolang en terwijl haar Zoon lijdt en sterft, ook niets anders dan dat, bij Hem niet den minsten troost vooruit hebben, Hem en zich zelve volkomen aan God ten offer brengen: *„zij nam zich niets vooruit van zijne Verrijzenis!"*... Maar ook welk een vertroosting: in de plaats van 't ligchaam dat haar onttrokken, maar weldra verrezen weêrgegeven zou worden, schenkt de Heer haar een anderen zoon, dien Hij stervend haar als baart; een heilbrengend geheim, merkt Paulinus aan, waarin 't geloof van allen betrokken is! Hoe wijst hij ons hier op 'tgeen hij

vroeger sprak: zooals de val, zoo het herstel: „Weder van een boom, weder uit eene Maagd!" Was Eva de moeder der levenden - Maria zal de grooter Moeder der Verlosten zijn!

Schijnt ons de type van Maria's maagdelijk moederschap in deze voorstelling genoegzaam door, duidelijker nog zegt het de H. Paulinus, waar hij de boodschap des Engels aan Maria verhaalt [1]). Daar lezen we o. a. het diepzinnige woord, dat Maria *door 't geloof ontvangen heeft*. De schoone plaats verdient dat wij die in haar geheel overbrengen:

„Van daar (van Elisabeth) streeft Gabriël, van veel grooter geheimen vervuld, een anderen weg heen, naar Maria, welke, aan een man ten bruid, maar meer nog door God verkoren als die 's werelds heil zou baren, als kuische maagd eene vlekkelooze zuiverheid bewaarde. Toen hij in zijne schitterende hemelsche gestalte daar statig voor hare oogen stond, had zij hare blikken neêrgeslagen, en een zachte blos overtoog haar gelaat.

„Hij zegt: „O gij zooverre de zonneloop gaat, en van al wat was en is en wezen zal boven alle maagden gelukkige maagd, door den grooten God uitverkoren, om de moeder te heeten van Hem wiens vader Hij is! ontvang den gelukkigen last, en word, van geen man wetend, van 't Woord Gods bevrucht; uw schoot verschaffe een ligchaam aan Hem, die hemel en aarde, die zee en sterren schiep, die altoos was en is en altoos wezen zal; de Heer der wereld en de Schepper des lichts en zelf het licht des hemels zal door u sterfelijke ledematen aannemen, en onder de oogen en vergaderin-

---

1) In zijn gedicht op den H. Joannes den Dooper, vs. 110—162.

gen der menschen treden. Hef ten loon van zooveel eer uwe ziel onbevreesd op: Hij zal u de krachten, Hij 't geloof geven, die (want alles regeert en bestuurt Hij op zijn wenk) uw Zoon heeft willen zijn terwijl Hij de Zoon was van God."

„Hij sprak en verlaat haar oog en de aarde, en streeft met ligte poging den hem gewonen ether in. Gods bevelen worden volvoerd, de maagd gelooft oogenblikkelijk, en 't volvaardig geloof verhoogt haar verdienste en vorig leven: ongeziene elementen vormen in stille werking het goddelijk ligchaam, en haar heilige schoot koestert den Heer des hemels." - -

Als Maria, vol geloof naar den wenk luisterend van haar nog ongeboren kind, naar Elisabeth gaat, ontroert Joannes het moederlijk ingewand, en ziet reeds als profeet wat geschied was en geschieden zou, en dan vervolgt Paulinus over Elisabeth aldus:

„Zoodra zij Maria schitterend van 't ontvangen licht van verre ziet, gaat zij met verhaaste schreden haar in 't gemoet, en vol eerbied haar de armen toestrekkend: Wees gegroet - zegt zij - o Moeder des Heeren, wees gegroet, vrome maagd, die, van geen man bewust, God zult baren; dát heeft de reinheid vermogt, dat gij de eere der maagd moogt dragen en den lofprijs der echtgenoote. Waarom wordt mij, die het niet verdien en zoo groot een gunst onwaardig ben, de eer van zulk eene dienst bewezen? Waarom brengt de glorie des hemels, binnen ons gering dak gedragen, zooveel licht in onze duistere woning? Maar moge Hij zijnen vereerderen genegen wezen, en eenmaal geboren, die gunst ons verleenen welke Hij ons nu reeds betoont. Zij sprak, en de moeder omhelzend, vereerde zij den God en kuste haren heiligen schoot."

De langste en diepzinnigste plaats biedt Paulinus ons aan in zijnen huwelijkszang op de vrome Julianus en Ia. Dit onderwerp heeft uit zijn aard hem eerst gevoerd in 't Paradijs, waar hij er twee uit één vleesch ziet gevormd, opdat de liefde te onverdeelder zoude wezen. Na den echtelingen geleerd te hebben, hoe beiden op velerlei wijze zich Christenen moeten toonen, klimt hij hooger op en zegt, hoe hun echt op de vereeniging van God met den mensch in Maria, en op het huwelijk van Christus met zijne Kerk moet gelijken; hetzelfde wat Paulinus van Maria zeide, past hij ook op de Kerk toe, waarvan Maria in haar maagdelijk moederschap de type was. Schier elk woord weegt; we zullen ze zoo trouw mogelijk pogen weêr te geven.

„ De man beminne eene vrouw, die van Christus' tooisel schittert, en beminne haar om 't reine licht van haar hart; hoe zij door goddelijke gunst ter hulpe des mans gemaakt is - dat leze en leere men uit de hemelsche geschiedenis. En wederkeerig de vrouw, opdat zij haren heiligen man evenare: zij neme met ootmoedigen geest Christus in den echtgenoot aan, opdat zij bij de heilige omstrengeling ten heilig ligchaam groeije, en de man haar ten hoofd, maar Christus het hoogst, de man haar ten kruin, Christus ten kroon zij. Door zulk een echt is Eva's slavernij opgehouden, heeft de vrije Sara haar vromen man geëvenaard. Bij zulk beding is Jesus zijnen bruidsparen ten huwelijks-stichter en -beschermer, en verandert het water in den edelen wijn. Bij zulk een bruidspaar voegt het Maria, de Moeder des Heeren, tegenwoordig te zijn, zij die met behoud van hare maagdelijke reinheid God heeft gebaard. Want zelf heeft God zich in de gewijde maagd een welgevalligen tempel met versloten voorhof gesticht;

stil aanzwevend daalde hij af, gelijk de regen uit de hooge wolk op de vacht in stillen dauw nederzijgt. Want nooit was iemand met dat geheim vertrouwd, dat God uit eene moedermaagd den mensch heeft aangenomen. O nieuwe vindingen Gods tot 's menschen heil! Zonder echtverkeer wordt eene vrouw bevrucht; haren man slechts ten bruid, is zij den echtgenoot niet onderworpen; moeder door haar baren, maar van omgang geen vrouw. Bij echtverbond is zij gade, maar van ligchaam geen echtgenoot; ongeschonden maagd - is zij moeder van haar kind. Een groot geheim, zooals de Kerk met Christus is gehuwd, en zij tegelijk en bruid en zuster is van haren Heer: bruid als echtgenoote; zuster, wijl zij geen onderdaan is.... [1]). Vandaar blijft zij Moeder, door 't zaad van 't eeuwig Woord de volken ontvangend, en de volken barend. Vandaar zuster en gade: wijl zij zonder toedoen des ligchaams met den geest verzaamt, wijl haar niet een mensch maar God ten man is. Uit die moeder wordt zoowel de grijsaard geboren als het kind: dat kroost heeft jaren noch kunne. Want dat is het gezegende geslacht van God, 'twelk niet van menschelijk zaad, maar van hemelsche herkomst is. Vandaar zegt de Heer: dat er vrouw noch man in Christus, maar één en 'tzelfde ligchaam is en één geloof. Want allen zijn wij één ligchaam; allen zijn wij Christus tot ledematen, wien Christus ten Hoofd van 't ligchaam is. En wijl wij nu Christus hebben aangetogen, leggen wij Adam af, en streven we onverwijld naar der engelen ge-

---

1) Jammer dat hier minstens één vers is uitgevallen, waardoor het minder duidelijk is, hoe Paulinus 't volgende met het vorige verbindt, schoon het klaar blijkt, dat hij de in Maria aangevangen vereeniging van God en mensch naar hare type door de Kerk laat voortzetten.

stalte. Dat dan hebben alle door het Doopsel geborenen te doen, dat beider geslacht den volmaakten man bereike, en dat Christus alles in allen hun zij ten algemeen Hoofd, Hij, zijne ledematen als koning ten koningrijk aan zijnen Vader overgevend. Dan weet geen broze leeftijd van huwen of gehuwd worden meer: uit een eeuwig ligchaam zijn allen dan gevormd.... Leeft dan, onschendbaar bruidspaar! leeft mijner altoos gedachtig: zij 't eerwaardig Kruis u ten echtjuk. Hebt als kinderen dier Moeder, welke bruid is en zuster, hebt een' zin dien heiligen namen waardig; en als echtelingen wedijvert met Christus uwen broeder, opdat gij één vleesch van 't eeuwig ligchaam zijt; die liefde omstrengele u, waarmeê de Kerk Christus omhelst, en Christus wederkeerig zijne Kerk bemint."

Nog heeft Paulinus dit maagdelijk moederschap voor den geest, als hij na den zegen des bisschops over het echtpaar ingeroepen en beschreven te hebben, ook zijn gebed er bij voegt en met dezen treffenden wensch besluit: „Hoor, Christus! hoor de biddende priesters; o Christus! sta de vrome vragen op 't heilig smeekgebed toe. o Christus! vervul de nieuw-gehuwden - van den heiligen bisschop, en sterk door zijne kuische handen hunne zuivere harten; dat in beiden de eenstemmigheid ter maagdelijke reinheid zij, of dat zij beiden in heilige maagden ontspruiten. De eerste wensch is deze: dat zij van geen vleesch-bewuste leden dragen; - of dan eene kuische nakomelingschap hebben van priesterlijk geslacht" [1]).

We kunnen ons niet onthouden ten slotte nog eene plaats te geven, waarin de H. Paulinus de geheimzinnige eenheid in Christus' ligchaam nog in verdere uitbreiding tot

1) Vs. 141—197 en 228—236.

alle volken met verwonderlijke diepte en klaarheid bezingt. 't Is als een huwelijkszang op de vereeniging aller geslachten en volken in Christus, of liever de volken der aarde zelven zijn die ééne levende harp of lier welke te zamen den éénen Christus weêrklinken God ter eer [1]).

„Onze kunst (tegenover die der Heidenen) is één Geloof, en ónze maatzang Christus, die den wonderen vrede der weleer verbroken harmonie in zich leerde zamenstemmen; haar voerde Hij in één ligchaam tot één, die, den mensch aannemend bij de ingestroomde kracht den hoogen God ook paarde, om de twee in zich tot een, om de ver verwijderde naturen tot een te maken; opdat de mensch God zoude wezen, is God van hem mensch geworden, Hij, die God is uit God geboren; wien het geene genade is, maar natuur, dat Hij de eenige erfgenaam is des hoogsten Vaders; die 't alleen ook als eigendom heeft, wat Hij *hun* schenkt te hebben wien 't verheven Geloof gaf het goddelijke te verdienen. Hij is ons dus in waarheid de stichter van den maatzang, Hij de ware David, die, met de citer dezes ligchaams zoo lang uiteen liggend en zwijgend van snaren door de oude misdaad verbroken, op te nemen, haar den Vader heeft weêrgegeven en, Heer Hij, tot zijne dienst heeft hersteld. En God aldus met het sterfelijke verbonden, deed het al der dingen tot de schoonheid van de eerste gedaante verjeugdigen, opdat alles nieuw zoude wezen en van alles het oude verga. Toen God die citer vernieuwen zou, heeft Hij zelf als Meester, Hij zelf die van zich zelven, op 't kruis liggend, aan den boom van 't hout opgehangen, en, aan 't kruis de zonde des vleesches verdelgend, haar vernieuwd; en zoo maakte Hij

---

1) Natal. 12, vs. 32—61.

eene sterfelijke citer voor hemelsche maatzangen geschikt, ééne enkele uit de verschillende volken, daar Hij al de onderscheidene volken tot één ligchaam zamensloot. Zoo nu vervult de Evangelische lier, bij 't ruischen harer snaren op den maatslag des Woords, 't gansche heelal met den lof van God; Christus' gouden lier doorklinkt heel de wereld met éénen maatzang uit de ontelbare talen, en altoos nieuwe zangen van gelijkgestemde akkoorden geven antwoord aan God."

HET TOENEMEND ONGELOOF

IN

ENGELAND.

Engeland staat nog door de kracht zijner oude Katholieke middeleeuwsche instellingen, die, schoon door het Protestantisme verzwakt, er niet in ondergingen, omdat zij gelukkiglijk door de twee uitersten, die elkander in deze dwaling bevechten: haar despotisme en hare democratie, zeker evenwigt konden behouden. Zonder zijne staatskerk ware Engeland ondergegaan in democratie, en zonder de dissenters ware het bezweken onder het despotisme.

Intusschen is dat oud staatsligchaam daarmede van eenen anderen, daaraan vreemden geest bezield geworden, welke het meer en meer moest ondermijnen, en door zijne uiterste tegenstellingen pogen uiteen te scheuren, zoodat het een ernstige vraag wordt, hoelang het er nog kan tegen bestand blijven. Waar is meer ongeloof en meer fanatisme, meer willekeur en meer wettelijkheid, meer magt en meer onmagt, meer vrijheid en onderdrukking, meer rijkdom en meer armoede — dan in Engeland? Tengevolge dezer overheerschende tegenstellingen verkrijgen de staatspartijen langzamerhand den aard der constitutionele partijen op het vaste land, en wordt de Engelsche constitutie zelve meer en meer opgevat in denzelfden onhistorischen theoretischen zin, waarbij men zich verbeeldt dat de orde in een strijd, en de waarheid uit twee valschheden bestaat.

De diepste wonde van Engeland is niet het Pauperisme, hoe vreeselijk het er zijn moge, maar de ongodsdienstigheid, omdat zijne instellingen het meest godsdienstigheid veronderstellen en juist ongeloof en zedeloosheid (eenige streken van Duitschland [1]) of Noord-Amerika welligt uitgenomen) er het grootste zijn.

Men hoort nog zeggen dat de Engelschen van zeer godsdienstigen aard zijn. Zij zijn het geweest. Maar wie heden den toestand van dat land nader onderzoekt, vindt, behalve den ernst van het Noordsch karakter, daarvoor geene andere gronden, dan een staatskerk die naauwelijks Christelijk meer is, een gewemel van allerlei sekten

---

1) Hoe het bijv. onder de Protestanten in Pruissen gesteld is, hebben we niet lang geleden (D. XXVIII, bl. 166—181) aangetoond.

als nergens elders in Europa, en eene zondagviering waarbij men niet meer ter kerk gaat [1]).

Het ongeloof en zedebederf neemt in Engeland schrikbarend toe.

Sommigen berekenen het getal exemplaren van groote en kleine geschriften tegen God en godsdienst en zedelijkheid, welke jaarlijks door de burger- en volksklasse verspreid worden — op twee-en-twintig millioen. Winkels waarin dergelijke schriften te koop zijn, vindt men in iedere groote stad, in Manchester, Birmingham, Liverpool, Glasgow, Paislay en bijna in ieder kwartier van Londen.

De inhoud dezer geschriften is afschuwelijk en we kunnen niet besluiten om zelfs de uittreksels die we voor ons hebben, geheel mede te deelen, in weerwil dat daarin nog het stuitelijkste is weggelaten. Slechts eenige weinige voorbeelden ten bewijze.

„Het idee der verlossing is zoo monsterachtig en on-„gerijmd, dat, indien er geen andere weg naar den hemel „is, dan door het bloed van Christus, ik voor mij nooit „in staat zal wezen daarheen te gaan." — Daarnaar besluite men wat de geheele inhoud zij van het pamflet waarin het gevonden wordt.

Er is geen Christelijke waarheid, die niet wordt verguisd. Vooral wordt de eeuwige straffe in vele dezer voortbrengsels weggeredeneerd. Want het treurigste daarbij is, dat die geschriften niet enkel met spot- en scheldwoorden zijn opgevuld, maar met zekeren ernst het onderwerp behandelen.

---

1) Zie *de Katholiek*, D. XXIV, bl. 179—182. waar bepaalde berigten over 't algemeen verzuim der zondagviering gegeven zijn.

In andere wordt bewezen, dat er geen God en geene Voorzienigheid bestaat; en zoo hetgeen men aanvoert den naam van bewijs niet verdient, het zijn toch opwerpingen die zeer zeker niet ieder kan beantwoorden.

Een menigte dezer geschriften handelt over den bijbel, met het doel om te toonen, dat dit heilige boek vol onwaarheden, ja het ongeluk van het menschdom is. „De bijbel", zoo leest men in een dezer, „is vol valsche leer en prent zedebedervende gevoelens in." — „Eene menigte van valsche „leeringen worden er uitgevonden over God en Voor„zienigheid, over vreugd en droefheid, over rijkdom en „armoede, over gebrek en overvloed, omtrent al die „dingen" (er worden er nog meer opgenoemd) „geeft de „bijbel slechten raad."

Bijzonder is het gemunt op de wonderen die in de schriftuur verhaald worden. Dan ijvert men er tegen met spot, dan met redenering, dan weder met sentiment en roept alle menschelijke gevoelens op om ze met hooge verontwaardiging te verwerpen. Een van de kwaadaardigste wijzen is dat men onder verschillende rubrieken van *onmogelijkheid*, *tegenspraak*, *onzedelijkheid*, schriftuurteksten bijeenplaatst.

Wat van de hoogste en heiligste geheimen gezegd wordt slaan we liefst over. 't Is ook niet alles nieuw, en vele werken der ongodisten van de vorige eeuw worden of herdrukt of anders geredigeerd.

Somtijds zijn het mededeelingen van resultaten of besluiten welke men in eene of andere vergadering, 'tzij in Amerika, 'tzij in Engeland gehouden, heeft opgemaakt, waarbij dan een betoog staat afgedrukt om die besluiten toe te lichten en aan te prijzen. Wij laten hier een voorbeeld volgen.

„1. Er is besloten: dat de oorsprong van den bijbel „gehuld is in duisternis; — dat wij weinig of niets weten 'tzij „van de personen die gedeelten van het boek hebben ge- „schreven, 'tzij van den tijd wanneer zij geschreven hebben.

„2. Besloten: dat wij geene feiten kennen op welke „de gewone ideën van den goddelijken en bovennatuurlijke „oorsprong des bijbels redelijkerwijze kunnen gegrond zijn.

„3. Besloten: dat de bijbel zelf geene zekere teekenen „draagt van goddelijken of bovennatuurlijken oorsprong, „maar integendeel zijn eigen voorkomen de blijken toont „van menschelijke onvolkomenheid en dwaling.

„4. Besloten: dat de bijbel bijgevolg geen boek is „van goddelijk gezag — dat zijne getuigenis niet be- „beslissend is ten opzigte van de waarheid of valschheid „van eenig beginsel, of van eenige praktijk."

Uit het naast medegedeelde ziet men tevens, dat men niet enkel bij geschrifte maar door het zoo krachtig middel van bijeenkomsten en vergaderingen het ongeloof tracht te verbreiden. Dergelijke vergaderingen worden te Londen en andere groote steden in daartoe gehuurde lokalen op bepaalde tijden, bijzonder op zondag, gehouden en het publiek met rondgaande of aangeplakte programma's uitgenoodigd.

We zullen er een paar van mededeelen.

LONDENSCHE MAATSCHAPPIJ VAN SECULARISATIE, OPGERIGT TER BEVORDERING VAN VRIJ ONDERZOEK, SECULIERE OPVOEDING, VERSTANDELIJK VERMAAK EN ALGEMEENE BESCHAVING.

Zondag-morgen-verhandelingen.

Hall of Science.

Cityroad, near Finsbury square.

Lionel H. Holdreth esq.

zal voorlezingen houden over de volgende onderwerpen.

Zondag, 2 Maart 1856.

De geest van onderzoek; — vrijheid van denken een pligt en een regt.

Zondag, 9 Maart.

Het geloof en de feiten van het Christendom in tegenspraak met elkander en met de natuur.

Zondag, 16 Maart.

Theïsme de godsdienst van het gevoel; — zijne schoonheid en onwaarheid.

Zondag, 23 Maart.

Secularisme (ongeloof) *is de godsdienst van pligt.*

Zondag, 30 Maart.

Mr. G. J. Holyoake,
Het seculier werk van den zomer, enz.

Een ander programma van verhandelingen op zondagavond in S' George's Hall, 'S George's road near the Elephant and Castle — is van dezen inhoud:

Zondag-avond-verhandelingen.

Christenen worden daartoe uitgenoodigd, hunne tegenwerpingen zal men met respect aanhooren en met hoflijkheid beantwoorden. De Brave *voelt geen afkeer jegens tegenstanders in speculatieve* [!] *vragen, en de* Wijze *kan bij welwillende verdraagzaamheid, zeer wel verschil toelaten.*

Zondag-avond, 2 Maart 1856.

Mr. H. Tyrell.

Is er in de Natuur een genoegzaam duidelijk bewijs hetwelk ons tot het besluit leidt, dat er een zedelijke bestierder is van het heelal? enz.

Zondag-avond, 9 Maart.

Is er voor den mensch nog een leven na den dood? enz.

Zondag avond, 16 Maart.

Dr. Sexton F. R. G. S.

De duivel.

Zondag-avond, 23 Maart.

De verzoeningsleer (der Christenen).

Zondag avond, 30 Maart.

Mr. H. Tyrell.

Shakespeare's comedie. — Vrolijke vrouwen van Windsor.

Tot wat peil moet godsdienstig en zedelijk gevoel gezonken zijn, waar dergelijke maatschappijen bestaan, en openbaar en ongehinderd hare vergaderingen houden en hare propagande voortzetten? Want geheime genootschappen zijn het niet. Openlijk staat het aangeplakt en leest men: „*Dezen avond belangrijke discussie tusschen Christenen en Atheïsten.*"

Men ontziet zich zelfs niet in de nabijheid van eene of andere kerk spotprenten tegen de godsdienst op te hangen of aan te plakken. Op een dezer prenten zag men den almagtigen God voorgesteld, daaronder de H. Maagd en het Kind naar een schilderij van Murillo. Aan de eene zijde stond: „*Dit zijn de godheden van de „Mormonen en de Christenen*"; aan de andere zijde: „*Jehova de God van den bijbel heeft den vorm van een mensch*".

De Engelsche Protestanten zouden dus de naaste en beste gelegenheid om van hun godsdienstijver te doen blijken in Engeland zelve vinden. Maar die ijver is de proselietenmakerij, eigen aan godsdienstig verval. Men bemoeit zich, de Ieren, die men uit haat tegen de Katholieke Kerk en uit heidensche hebzucht vervolgd, onderdrukt en arm gemaakt heeft, thans voor geld Protestantsch te doen worden, en besteedt millioenen schats

om onder beschaafde en onbeschaafde volken bijbels te verspreiden, dikwerf ook daardoor onverstaanbaar dat de taal waarin de bijbel moest overgebragt worden, aan de vertalers naauwelijks bekend is, of dat de onbeschaafde taal zelve de woorden niet oplevert waarin de bijbelsche ideën kunnen uitgedrukt worden. Nog op de groote tentoonstelling van 1851 heeft eene vertaling des bijbels in 't Negerengelsch gepronkt, die later zoo vol van fouten en belagchelijken onzin bevonden is, dat er niets beters overschoot dan de geheele editie te verbranden.

Niet minder geld wordt verspild voor colporteurs en zendelingen in Italië. Waartoe? Om de Italianen Protestant te maken? Wie iets van Italië weet moet begrijpen dat een zoo Noordsch produkt als het Protestantisme is, daar geen opgang maken kan. Slechts afval van het Christendom kan er door veroorzaakt en bevorderd worden, en het lijdt ook geen twijfel of de Protestantsche ijveraars staan zonder het te weten of te willen in dienst van revolutie-makers en ongodisten. Hetzelfde geldt van den ijver voor de zondags-viering. De Joodsche geest van het Protestantisme, die dat weleer heeft voortgebragt, is de eigenlijke, althans de eenige oorzaak niet meer waarom men op deze bloot uiterlijke zondagsviering aandringt. De politiek is in het spel, en ziet zeer wel in, dat zulks een geschikt middel is om het volk onder zekere discipline te houden, en de bewegingen te onderbreken.

Dat, blijkens de verschijnselen door ons aangewezen, de ongodsdienstige geest zich meer en meer onder de middel- en volksklasse verspreidt, zou waarlijk reden genoeg opleveren om voor de toekomst te vreezen. Maar men wane niet dat de geest van traditie, die in 't geheel in Engeland en

bijzonder onder de hoogere standen zoo sterk is, deze voor de zich verspreidende pest van 't ongeloof heeft kunnen vrijwaren. Ook onder de aanzienlijken en meer wetenschappelijk gevormden neemt het ongeloof sinds geruimen tijd toe. De Puseyistische beweging is er een bewijs van. Deze is niet ontstaan uit zekeren eerbied voor de Vaders, zooals Fransche schrijvers beweren. Zij is niet anders dan de reactie of poging tot zelfbehoud, die overal op het vaste land in het Protestantisme wordt opgemerkt. Met deze heeft zij ook de wel opmerkelijke overeenkomst dat het aesthetiesch gevoel daaraan niet vreemd is, en de beweging almede van dichters en beoefenaars der kunst daar, gelijk in ons land en in Duitschland, is uitgegaan. De Traktaatschrijvers Pusey, Newman en anderen, hadden in den beginne geen ander doel, dan den vervallen godsdienstzin weder op te wekken. Hunne dogmatische katholiserende rigting is slechts gevolg van bijkomende alleen in Engeland bestaande oorzaken, en Charles Reding, dien Newman in zijn Romantische beschrijving der Puseyistische beweging, als een personificatie daarvan voorstelt, is reeds naar het Katholicisme op weg terwijl hij betuigt nog niets van de Kerkvaders te weten.

Een ander niet minder gewigtig teeken is de academie voor weinige jaren te Londen opgerigt, welke niet gelijk die van Oxford en Cambridge Anglikaansch is, maar alle belijdenissen toelaat. Het godsdienstig onderwijs is er negatief en heeft de zoogenaamde liberale rigting over welke de Orthodoxen hier te lande zoozeer klagen. Mogt deze instelling minder invloed hebben om de bijzondere organisatie aan de Engelsche universiteiten eigen, het oprigten van zulk eene openbare leerschool in Engeland is niettemin een verschijnsel van het uiterst gewigt

Reeds bij eene andere gelegenheid hebben we gemeld, dat de Duitsche pantheïstische rigting in Engeland opgang begon te maken, en een tijdschrift daaraan dienstbaar is. Onlangs is een commentair op de Brieven van Paulus uitgegeven door den Eerw. heer B. Jowett, waarin al het bovennatuurlijke en wonderdadige verdwijnt, zoodat de eigenlijke heilige Paulus slechts voor een Mythe kan gehouden worden. Dit werk heeft ook de stof geleverd voor eene brochure, welke ten opschrift draagt: „*Paulus een idee, niet een feit*", en waarin men ten behoeve van het publiek de twee octavo's van Jowett tot een zestigtal bladzijden heeft teruggebragt. Een zoo onchristelijk werk mogt niet buiten het bereik der menigte blijven!

Wij voeren dat slechts tot een nieuw bewijs aan van het toenemend ongeloof ook onder de hoogere en wetenschappelijk gevormde klasse, en laten het ter zijde of dat echt Duitsch ongeloof wel veel opgang in Engeland maken kan. Zeker heeft het ook voor de Engelschen iets verleidelijks. Men kan daarmede als de Ridder Bunsen, de voormalige Pruissische gezant te Londen, Protestant heeten en toch niets gelooven, en het onfatsoenlijke dat er in het atheïsme ligt, ontgaan, zonder iets van het gemak dat dit aanbiedt te verliezen. 't Is een soort van bevrediging of verzoening met zich zelven voor degenen die de openbaring en al wat wonderbaar is sinds lang hebben uit het hoofd gezet, maar toch gevoelen dat het hun aan een rustpunt voor hunnen geest ontbreekt. Dat de Engelschen niet zoo speculatief van aard zijn, beveiligt hen tegen deze dwalingen niet. De Franschen zijn het zeer zeker nog minder en toch heeft het ongeloof er bijzonder onder dien vorm toegenomen, en gelijk men dat Duitsch Gnosticisme naar de Fransche mode heeft

weten aan te kleeden, zoo zal men het ook naar de Engelsche weten te doen.

De opgang eindelijk die de Katholieke Kerk in Engeland maakt moet ons niet tot al te gunstige gedachte stemmen. Degenen die daar tot de Katholieke Kerk bekeeren, zijn doorgaans de godvruchtigste leden der Anglikaansche Kerk, niet de dissenters, de Calvinisten, of ongeloovige deïsten. Wel onderrigte Katholieken, 't is waar, zijn van meening dat de Puseyistische beweging nog steeds zal toenemen. Frederik Oakeley zeide in zijne redevoering te Londen in 1855 in de Katholieke volksklub gehouden, na van de groote menigte te hebben gesproken die door de Puseyistische beweging naar de Kerk werd teruggevoerd: „*en evenwel is het waarschijnlijk dat wij in onze dagen „slechts de eerste vruchten plukken van dien grooten oogst.*" Maar hoe groot die oogst moge wezen, hij zal wel zoo groot niet zijn dat de voornaamste steun van den Engelschen staat, de Anglikaansche Kerk, zooals sommige Katholieken het hoopten, tot het waar geloof zal terugkeeren, en Engeland vrijwaren voor de gevolgen der dwalingen waaraan het zich heeft verkocht.

VLAAMSCHE LITERATUUR.

VOLKSLIEDEREN.

Wij hebben in der tijd melding gemaakt van het *Comité Flamand de France* [1]), eene vereeniging van Vlamingen in Frankrijk, welke vol geestdrift voor hunne moedertaal, zich ten doen stellen, de studie der Vlaamsche Literatuur, en 't opsporen en behouden van in 't Vlaamsch geschreven historische en literarische stukken, die nog in Frankrijk voorhanden zijn, met gezamentlijke krachten te bevorderen. De heer de Coussemaker, oprigter en voorzitter van het *Comité*, kondigde toen voor eerste werk een bundel Vlaamsche *Volksliederen* aan; daarvan is voor eenigen tijd de eerste der vier te wachten afleveringen verschenen. Naar den titel [2]) biedt deze eerste met een vijftal platen versierde aflevering van 136 groot-8vo bladzijden een 43-tal volksliederen aan, met de in den tekst gedrukte oorspronkelijke wijzen waaronder zeven en twintig

1) D. XXIV, bl. 159—162.

2) " *Chants populaires des Flamands de France*, recueillis et publiés avec les mélodies originales, une traduction française et des notes. "

Kersliederen en Lofzangen; acht Feestdag en Godsdienstliederen; zeven Zedelijke en Stichtelijke Liederen; en Druidiksche Herinneringen (*Souvenirs Druidiques*). Behalve eene Fransche vertaling zijn er korte aanteekeningen bijgevoegd, welke meest over de plaatsen loopen waar die liederen in zwang waren of nog zijn, en over den aard der melodiën, waarvan eenige allerliefelijkst moeten heeten en 't niet verwondert, dat zij zoo lang onder 't volk hebben voortgeleefd. Eene algemeene Inleiding zal met de laatste aflevering verzonden worden.

„Het volkslied liegt niet — heeft Dr. Snellaert van Gend naar waarheid gezegd — 't is de trouwste spiegel der maatschappij"; we mogen naar 't hier gegevene-alléén niet oordeelen; want slechts *vier* van de *dertien* kategoriën, waaronder de liederen zullen verschijnen [1]), hebben we vóor ons; maar in dit gedeelte althans smaken we over 't geheel een diepen eenvoud van geloof en liefde; eene vertrouwelijke, kinderlijke gemeenzaamheid met den Heer, zijne teêrbeminde Moeder en eenige bij 't volk bijzonder geliefde Heiligen; somwijlen, moet men zeggen, loopt het met de schilderachtige voorstelling in 't al te huiselijke, en wordt de waardigheid van 't onderwerp, ofschoon altoos op zeer beminnelijke wijze, wel wat te kort gedaan. In onze eeuw zullen er wel zijn, die, van de hoogte waarop zij wanen te staan, er enkel een glimlach van medelijden voor over hebben: zij hebben geen begrip van dat eigen-

---

1) Op de vier uitgegeven kategoriën moeten volgen: 5. Souvenirs scandinaves. — 6. Sagas, Ballades et autres Chants légendaires. — 7. Chants maritimes. — 8. Chansons comiques et de genre. — 9. Chansons de Ste Anne. — 10. Rondes et Chansons de danse. — 11. Chansons bachiques et d'amour. — 12. Chansons satyriques. — 13. Chansons enfantines.

aardig schoon der waarheid en gemeendheid, van dat vrome, ongekunstelde volksgevoel, 'twelk die hoogere geheimen tot zich als neêrgetrokken, en in de vrijmoedigheid der onschuld met zijn eigen leven vereenzelvigd heeft; zij zijn niet kinderlijk genoeg om die naïeve poezij te voelen, en waar zij eene enkele maal te verre gaat, welwillend te verschoonen. Wie het aan eenvoudig geloof en kinderlijken zin ontbreekt - moet de meeste dezer volksliederen niet lezen: hem kunnen ze bij geen mogelijkheid smaken. Ook dan zelfs als ze hem veredeld en in keurigen vorm worden voorgelegd, gelijk het in de door ons meer vermelde *Oude en Nieuwe Kerstliederen* en verdere Gezangen en Liederen, door de kunstlievende gebroeders Jos. Alb., en Lamb. Joann. Alberdingk Thijm geschied is [1]) - zal hij die aanspraaklooze schoonheid nog ter naauwernood weten te waarderen. Zij missen daartoe den onmisbaren „tastzin" — zou de vroeg ontslapen jonge Des Amorie van der Hoeven gezegd hebben — en zij oordeelen over de woorden zoo niet-muziekalen over de hier gegeven wijzen zullen vonnissen.

We noemden daar die *Oude en Nieuwe Kerstliederen*: vooreerst wijl de heer de Coussemaker er op verwijst, en ten andere wijl die bundel voor gewijden zang ten onzent volstrekt eenig is én om de rijkheid van inhoud én om de keurigheid van uitvoering; we hebben er gelegenheid door, om enkele der meest-gezongen liederen in ouden en in even hertoetsten vorm met elkâar te

1) Amsterdam, C. L. van Langenhuysen, 1852. Woorden en Wijzen; XXIV en 320 allerzorgvuldigst uitgevoerde bladzijden. — Laatstgenoemde der broeders werd niet lang daarna (1 December 1854) door een vroegen dood aan zijn schoonen werkkring ontrukt. — Eene treffende levensschets gaf de broeder van den geliefden broeder in de *Dietsche Warande*, 1855, N°. 3 (I. 276).

vergelijken. Het V^e^ lied bijv. uit de Coussemaker is hetzelfde als het XXXI bij Alberdingk Thijm; het heeft (bij den eerste) ten opschrift:

BETHLEHEM.

Maria die zoude naer Bethleem gaen,
Kersavond voor den noenen:
Sint Joseph die zoude met haer gaen,
Om haer den weg te toenen.

Het hageld, het sneeuwde, het mieker zoo koud,
Den rym lag op de daeken;
Sint Joseph die tegen Maria sprak:
Och Heere! wat zullen wy maeken.

Maria die zeg: ik zyn' er zoo moe,
Laet ons een weinig rusten,
— Laet ons nog een weinig verder gaen,
Aen een huysken zullen wy rusten.

Zij kwamen een weinig verder gegaen,

Tot aan een boere schuere.
't Is daer waer Heer Jesus gebooren was,
En daer sloten noch vensters, noch deuren.

Maria die zoude naar Bethlehem gaan,
Kersavond voor de nonen;
Sint Joseph zoud' al met haar gaan
Om 'er liefdrijke hulp te betoonen.

Het hageld', 'et sneenwde, de winter was koud;
De rijm lag op de hutten:
Sint Joseph tot Maria sprak:
„Och hoe zal ik van 't weêr u beschutten?"

Mari zei zachtkens: „Ik ben er zoo moê;
„Laat ons een weinig rusten!"
— „Och laat ons nog wat verder gaan;
„In een dorrepjen zullen wij rusten!"

Zij kwamen langs bosschen en velden gegaan,

Tot aan een boerenschure —
Waar 't tjen teêr geboren werd;
En de wind blies er fel door den mure.

Dit bij de Vlamingen bijzonder geliefde Kerslied heeft bij Alberdingk Thijm, die Willems' *Oude Vlaemsche Liederen* gevolgd is, nog eene stroof meer, waarmeê het aldus sluit:

En 't Kindtjen lag weenend op Moeder-liefs schoot;
Komt, heilig' Englen-choren,
Komt, troost Maria met uw zang:
Want des Waerelds geluk is geboren!

De lezing van de Coussemaker wint het in onnoozele eenvoudigheid en schilderachtigheid. 't Is schier onnavolgelijk, dat gansch eigenaardig gevoel, 'twelk het

volk met zijn gul en open hart er van zelve weet in te leggen. — Met wezenlijk genot zal men verder vergelijken o. a. het XX Lied op den Zoeten Naam, dat de Coussemaker naar een handschrift in 't klooster der Zwarte Zusters te Baillleul geeft, met het LXXXIX van Alberdingk Thijm, die 't Zoeten-Naamslied van Pater Poirtiers even heeft hertoetst; alsmede het XL met het CXXXIV *Van Jesus en Sint-Jan*, ook van Pater Poirtiers; een lied, zegt de Coussemaker, dat van de Lys tot Duinkerken, in steden en dorpen, door de schoolkinderen en de kantwerksters nog overal gezongen wordt. 't Is bekend wat er met dat wonderschoon gedichtje, hoewel door den heer Alberdingk Thijm met meesterhand gekuischt, in der tijd nog gelagchen is; men moge zich in 't Vlaamsch aan enkele wat al te gemeenzame en huiselijke uitdrukkingen stooten - 't moest overigens toch inderdaad verrukken door eene bekoorlijke originaliteit, welke 't kinderlijke bedrijf zoo wist af zien en weêr te geven. We vergelijken nog het XXIX met het LXXXI Drie-Koningenlied, alom in Vlaanderen, maar bijzonder in 't westelijk gedeelte in gebruik, „uit het tijdperk 1450—1550". In de Vlaamsche lezing van het volk zal het weêr niet ontgaan, hoe dat feit daar geheel op het huiselijke leven overgedragen, en wat er door die beide refreinen een eigenaardige beweging en speling, een rijker dialoog in gebragt is; de lezing van Alberdingk heeft bij kiescher vorm meer ernst en waardigheid.

DRIE-KONINGENLIED.

Daer kwamen dry koningen uyt verre landen,
Nu wieghen, nu wieghen, nu wieghen wy!
Om Godt te doen een offerande,
Doen waren sy vro.

Daar kwamen drie Koningen uit verre landen,
Om Gode te brengen hun offeranden

Sy kwamen van Oosten, sy kwamen van verre,
Nu wieghen, nu wieghen, nu wieghen wy!
Al door de klaerheyd van eender sterre.
Des waren sy vro.

Maer toen sy binnen Jerusalem kwamen,
Nu wieghen, nu wieghen, nu wieghen wy!
De klaerheyd der sterre sy niet vernamen;
Des waren sy droef.

Toen sy over tafel waren geseten,
Nu wieghen, nu wieghen, nu wieghen wy!
Toen kwam Gods Engel al in secreten;
Des waren sy vro.

Gy, heeren, en moget niet langer beyden;
Nu wieghen, nu wieghen, nu wieghen wy!
Herodes die doet syn peerd bereyden.
Des waren sy droef.

Wel op, gij heeren, laet staen uw eten,
Nu wieghen, nu wieghen, nu wieghen wy!
Herodes is op syn peerd geseten.
Des waren sy droef.

Toen sy buyten Jerusalem kwamen,
Nu wieghen, nu wieghen, nu wieghen wy!
Die klaerheyd der sterre sy weder vernamen.
Bly waren sy toen.

Sy volgden de sterre in korten stonden,
Nu wieghen, nu wieghen, nu wieghen wy!
Tot Bethleem, waar sy 't kindeken vonden.
Bly waren sy toen.

Den eenen gink voren den anderen staen,
Nu wieghen, nu wieghen, nu wieghen wy!
Om eerst te komen [konnen?] offeren gaen.
Des waren sy vro.

Sy vielen daer t'saemen op der aerden;
Nu wieghen, nu wieghen, nu wieghen wy!
Sy loofden den konink van grooter waerden.
Des waren sy vro.

Sy offeren myrrhe, wierook en goud;
Nu wieghen, nu wieghen, nu wieghen wy!
Sy loofden dat kindeken menig fonds (fond).
Des waren sy vro.

Zij kwamen van Oosten, zij kwamen van verre,
En 't was bij den schijn eener blinkende sterre.

Maar ziet, toen zij buiten [binnen?] Jerusalem kwamen,
De klaarheid der sterre zij niet meer vernamen.

En toen zij aan d' avonddisch waren gezeten,
Zoo kwam daar Gods Engel en deed hun dit weten:

„Gij, Heeren, gij moget niet langer hier beiden:
Herodes, de Koning, zijn paerd doet bereiden.

Wel op nu, gij Heeren, laat wachten uw eten,
Herodes, die is op zijn reispaerd gezeten."

En toen zij nu buiten Jerusalem kwamen,
De klaarheid der sterre zij weder vernamen:

Zij volgden de sterre met haastige stonden,
Tot Bethlehem, waar zij het Kindeken vonden.

En d' eene ging neven den anderen staan,
Om toch niet het laatste ten offer te gaan;

Zij vielen te zamen aanbiddend ter aarde;
Zij loofden den Koning van Godlijke waarde.

Zij offerden myrrhe, met wierook en goud,
Zij loofden het Kindeken menigvoud.

Nog een thans bijzonder dierbaar en zinrijk, schoon minder dichterlijk lied moeten we aanhalen, dat voorlang algemeen bij de Vlamingen in zwang was en nog op de zondagschool van Baillenl het meest gezongen wordt. Het getuige van hunne groote liefde tot de H. Moedermaagd, wier Onbevlekte Ontvangenis zij reeds luide in hun kinderlijk lied verheerlijkten; het is

D' ONBEVLEKTE ONTFANGENISSE VAN MARIA.

Schoone maegd, Maria ons verlangen,
Gy zyt zuyver, onbesmet,
Van d' erfzonde vry ontfangen;
Want God had op u gelet.
Hy heeft u bewaert
En u uitgelezen,
Hy heeft u bewaert
Om moeder Gods te wezen;
Hy heeft u bewaert
Dat gy zuyver wierd gebaert.

Gy zyt als een lely opgewassen
Tusschen Adams doornig saed;
Het en zoud voorwaer niet passen
Dat Gods moeder met' er daed
Zoude zyn besmet
Met d' erfzonde plekke;
Zoude zyn besmet
Met d' allerminste vlekke;
Zoude zyn besmet
En in Satans magt gezet.

Toen Gods zoon getergt wierd zoo vermeten
Van den boozen helschen geest,
Hy had Jesus wel verweten
Zoo zyn moeder had' geweest
Onder zyn geweld
En zyne heerschappye;

Onder zyn geweld
En zyne slavernye;
Onder zyn geweld,
Maer een oogenblick gesteld.

Ik bescherm' het eerste van uw leven,
O Maria, wat ik mag,
Op dat gy my hulp' zoud' geven
In myn alderlesten dag;
Als de bleeke dood
My zal doen verschroomen;
Als de bleeke dood
My eens zal overkoomen;
Als de bleeke dood
't Lichaam van de ziel ontblood.

De eigenaardige bevalligheid van het driemaal herhaalde vers, dat al klimmend in de bespaarde hoofdgedachte ten laatste zich afsluit, zal door een ieder gevoeld zijn.

Met deze enkele aanhalingen hopen we 't verlangen naar 't geheel te hebben opgewekt. We kunnen niet anders dan het levendigst belang stellen in het behouden en veralgemeenen dier oude Vlaamsche volksliederen, en danken den heer de Coussemaker voor 't reeds in deze aflevering geschonkene, 'twelk we spoedig hopen vervolgd te zien; terwijl we te dezer gelegenheid den heer Alberdingk Thijm nogmaals onze innigste erkentelijkheid betuigen voor den onwaardeerbaren liederenschat, dien hij voor ons reeds behouden en veralgemeend heeft, en voor al wat hij van vroegere Katholieke poëzij in verschillende in 't licht-gevingen, laatstelijk in zijne *Dietsche Warande*, met onvermoeide vlijt ons te genieten en gaf en geeft, en lang nog geve.

EEN SCHRIJVEN VAN DEN HEER NUIJENS

AAN DEN

„GEACHTEN BEOORDEELAAR"

VAN ZIJN

DICHTBUNDEL IN „DE KATHOLIEK".

In onze voorlaatste aflevering is op verlangen van den heer Nuijens eene beoordeeling van zijnen onlangs uitgekomen dichtbundel gegeven. De schrijver verzoekt nu van de Redactie beleefdelijk, eenige door hem gemaakte aanmerkingen „ter verklaring of ter verontschuldiging van de door hem gebezigde uitdrukkingen" te willen plaatsen, terwijl hij „met de gegrondheid van de andere aanmerkingen verklaart in te stemmen".

De Redactie, welke bij dezen tevens in herinnering brengt, dat zij zich niet gebonden acht, aan dergelijke verlangens gevolg te geven, zal voor ditmaal met welwillendheid aan dat verzoek voldoen; 't geldt anders een onderwerp, dat meerendeels door geen redenen over en weder is uit te maken, maar waarbij vooral 't gevormde kunstgevoel beslissen moet. We laten zonder eenig wederwoord het schrijven des geachten heeren Nuijens volgen. — Na opregte dankbetuigingen voor de aangewezen feilen, wenscht hij toch eenige bescheiden tegenbedenkingen aan te bieden, en, vangt hij aan:

Ten eerste moet ik antwoorden op de aanmerking gemaakt op p. 240 en 241, waar gezegd wordt: „dat ""in De laatste dochter der Hohenstaufen"" zij, die verstooten echtgenoote, zich (o. a. bl. 29, 36) tegenover den priester prijst en haren haat verklaart op eene wijze die 't Christelijk gevoel stuit."

Mijne bedoeling met het ter nederschrijven van dat gedicht is niet slechts geweest om eenige versen te vervaardigen, maar om te be-

proeven, hoe men uit een katholiek oogpunt, eene schildering kon maken van den strijd die in 's menschen boezem gestreden wordt tusschen het nooit geheel en al verdoofde beter gevoel, en den schrikkelijksten aller hartstogten, den haat. — Byron in zijn *Giaour*, Beets in zijn *Jose*, hebben met kleuren, waarbij de mijne, wat waarde van kunstwerk aanbelangt, op verre na niet kunnen vergeleken worden, dit reeds gedaan. Byron echter, maakt van zijnen held iemand die den hemel voor zich ziet geopend, wanneer hij zich wilde bekeeren, doch die het niet wil. Waarom? Omdat zijn wrok grooter is dan zijn geloof: of liever omdat hij niet gelooft, en de wanhoop zich reeds van zijne ziel heeft meester gemaakt. Beets doet hetzelfde met zijn Jose. Hier echter ziet men een meer christelijk gevoel reeds doorstralen. Jose gelooft, Jose bemint: doch zijnen haat, wil hij niet verzaken. Waar blijft hij? niemand weet het. Heeft hij zich bekeerd? Hieromtrent laat de dichter ons in het duister. En ik heb mij bij het lezen en herlezen van dat gedicht nimmer kunnen vrijmaken van de gedachte: Jose is een gepredestineerde tot de verdoemenis." — Ik herhaal het, ik wil mijn werk niet eens vergelijken met dat van beide genoemde groote dichters, dan alleen uit het oogpunt: hoe kan met eene katholieke zienswijze, een zelfde onderwerp behandeld worden, als dat van deze beide mannen? Daaraan is het te wijten, dat ik genoemde versen heb ter neêrgeschreven. Ik wilde den haat, den onverwrikbaarsten haat beschrijven, gevoed door een allesverachtenden hoogmoed. En geen geslacht der latere eeuwen scheen mij meer den hoogmoed te kunnen *personifieeren* dan de Hohenstaufen. Doch hoe groot de strijd tusschen de misdaad en de genade moge wezen: deze laatste moet overwinnen, wanneer de mensch slechts eenigermate haar tot zijne ziel laat genaken, even als eene enkele zonnestraal door de somberste schermen heen nog licht en warmte geven kan. Waardoor nu wordt die koesterende genadestraal meer den mensch toegedeeld, dan door de voorbede der heiligen? — Ziedaar hoe ik eene tegenstelling meende te kunnen maken, tegenover den satanischen Giaour en den gepredestineerden Jose: hoe ik meende dat een katholiek dergelijk onderwerp zoude behandelen in tegenstelling met een..... (ik weet niet welken naam men Byron moet geven) en een protestant. Bij deze beschouwingswijze zal het welligt den geachten beoordeelaar duidelijker worden, waarom ik nu zelfs nog niet kan toestemmen, dat Margarethe's uitdrukkingen het christelijk gemoed stuiten."

Hetzelfde is ook het geval met „Het Kruis van Blokker", waarin „de sprekend ingevoerde beeldstormers (bl. 63 en 65) van die gruwelermen gebruiken, welke, juist omdat ze zoo geheel uit het leven genomen zijn, het Katholieke gevoel pijnlijk aandoen, zonder dat er dadelijk een geëvenredigd of overwegend herstel voor gegeven kan worden." Ik geloof dat de uitdrukkingen der beeldstormers het katholiek gevoel niet pijnlijk zullen aandoen, dan en zooverre zij een afschuw te weeg brengen voor die nieuwe Wandalen. In eene aanteekening op dat stuk heb ik de aanmerking gemaakt, dat honderde keeren de vervolgingen der Spanjaarden door dichters met de sterkste kleuren zijn gemaald; en dat ik daarom ook het regt vermeende te hebben, om de herinneringen aan het leed ónzer voorouderen voor den geest terug te roepen. Naar mijn inzien geeft het geheele stuk bovendien een geëvenredigd herstel voor het grievende dier uitdrukkingen: en door het terugwijzen van den grijzen priester op de godsdienst der vaderen, en door de herinnering aan het vruchtelooze der pogingen om de ranke loot der katholieke Kerk in Nederland van onzen bodem uit te roeijen.

Op p. 244 zegt de geachte beoordeelaar, dat de lange beschouwingen en beschrijvingen, een gebruik van vele hedendaagsche dichters ook door mij gevolgd, niet goed te keuren zijn. Ik moet om deze mijne wijze van doen te verklaren zeggen: dat naar mijn oordeel men zeer wel geregtigd is tot alle die beschouwingen en beschrijvingen; te meer daar men vaak een feit tot *cadre* kan nemen, juist met het doel om in beschouwingen te treden, waartoe men zonder dat feit geene gelegenheid zou hebben. Van daar waarschijnlijk ook, dat zoovele hedendaagsche dichters vaak het feit op den achtergrond, de beschouwingen op den voorgrond plaatsen.

Op p. 242 maakt de geachte beoordeelaar de aanmerking, „dat de breede aanhef van het kleine gedicht aan een afkeurend vers van Horatius doet denken. Ik zou de aanmerking kunnen maken, dat dit het eenige mijner geringe proeven is, hetgeen in een antieken of klassieken vorm is gegoten. De rhythmus is die van welken Horatius en de ouden bij voorkeur gebruikt maakten in hunne Odes. De sprong van den zondvloed op het eigenlijk onderwerp is groot: doch de aaneenschakeling der gedachten valt een ieder dadelijk in 't oog, even zoowel als die van Horatius in Ode III en IV van het derde boek, waar de sprong niet minder groot is.

Op pag. 243 wordt gezegd, dat de daarboven aangegeven regel „met

de gronden van Bilderdijk door eene aardigheid van Prudens van Duyse niet is om te stooten." Ik geef volgaarne gewonnen, dat veel voor den door Bilderdijk aangegeven regel pleit; doch mag ik de vrijheid nemen van hier een gezegde van Bossuet slechts met verzetten van een paar woorden tot het mijne te maken: "Il y a de grandes raisons pour et de grands exemples contre."

Geheel iets anders is het met de aanmerking, p. 242, van het rijmen van ei op ij of y. Zoo als de geachte beoordeelaar zelve zegt, wordt het "door sommigen veroorloofd, door de meesten met Bilderdijk afgekeurd." Ik schaar mij aan de rij der minderheid; ik doe dit misschien als Noordhollander, bij wien men in den regel geen onderscheid van klanken in de uitspraak bijv. van "Mei" en "mij", "leiden" en "lijden" kan hooren. En waarom zijn de wijzen van uitdrukking der klanken van het eene gedeelte van ons land, te verkiezen boven die van het andere. Ik geloof dat het hier moet wezen "In dubiis libertas." Bovendien zou ik mij op andere natiën kunnen beroepen, bijv. om eenige versen aan te halen, die mij juist te binnen schieten:

> To hide her shame from every «eye»
> .....
> ..... his bosom is to die.

van Goldsmith; of

> Conquerant des esprits, roi de l'intelligence,
> En de divines mains abdique la puissance.

van J. Reboul.

Het verschil der klanken van het woord "eye" en "die" in het Engelsch, en van "intelligence" en "puissance" in het Fransch, is gewis even groot als dat tusschen "Mei" en "mij". En toch wordt het in beide talen door de grootste dichters niet alleen als geoorloofd verklaard, maar beschouwd als iets, hetwelk aan geenen twijfel onderworpen is.

Op de aanmerking: "bl. 87 is 't *ambachtsvolk* in *die* vergelijking ondichterlijk, onedel en klein", moet ik in 't midden brengen, dat het een zeer moeijelijk punt is te zeggen, welke vergelijkingen onedel zijn en bijgevolg ook ondichterlijk. Wanneer ik niet in mijne "Opdracht" de klassieke, heidensche kunst had afgezworen, zou ik mij verdedigen met het voorbeeld van Homerus, die zonder ondichterlijk of onedel te worden, Ajax met eenen ezel vergelijkt. Ik wil echter Homerus niet aanhalen, maar mij verdedigen met

het voorbeeld van Dante. Uit de menigvuldige plaatsen die ik bij zou kunnen brengen, bepaal ik mij slechts tot eene, die mij op het oogenblik te binnen schiet. Zij is te vinden Purgatorio III, v°. 79—87. Hier vergelijkt de onovertrefbare dichter der middeneeuwen de zielen in het vagevuur, die naar hem toesnellen, bij schapen, die den stal verlaten, de vreemdelingen schuw aanzien, en zelfs om hem te beschouwen op elkanders rug klimmen. Sommige uitleggers en vertalers van Dante hebben die plaats onedel of *triviaal* gevonden, anderen weder niet. Ik schaar mij aan de zijde der laatsten. Want wanneer toch wordt eene vergelijking onedel? Wanneer men iets groots, iets verhevens vergelijkt met iets kleins, iets gerings? Wat is dan de vergelijking van den Zaligmaker waar hij zich vergelijkt bij een hen die hare kiekens wil vergaderen? Werd wel immer iets *sublimers* vergeleken bij *trivialer* zaak? en toch is de vergelijking treffend schoon. Doch om op Dante terug te komen, er zijn verscheidene dusdanige vergelijkingen in zijn heerlijk schoon gedicht te vinden. Zijn voorbeeld is door velen van latere dagteekening niet gevolgd; vooral onder den invloed, om mij zoo uit te drukken, van de *pruderie* der schrijvers van de eeuw van Lodewijk XIV. Anderen daarentegen hebben zich dergelijke vrijheden veroorloofd. Ook ik wanneer ik mij durf noemen, (iets hetgeen ik thans genoodzaakt ben te doen) meende dat, met evenveel regt als de zielen in het vagevuur met schapen, men de afgestorvenen die op den oordeelsdag door het trompetgeschal gewekt worden, kan vergelijken met het ambachtsvolk, dat door den morgenklok gewekt wordt en met drift naar deszelfs bestemming ijlt.

Dezelfde aanmerking die ik omtrent deze vergelijking gemaakt heb, is ook van toepassing op die van *kegel en van bal*, welke volgens het gevoelen van den geachten beoordeelaar in „het burleske" valt.

Ook is er aanmerking gemaakt op de uitdrukking:

.... een trek van smart
Waardoor heur bleeke mond
Als onder 't vlijmend *mes* beweegt.

De gedachte die mij voor den geest zweefde, bij het ter neêr schrijven dier regelen, liet niet toe dat ik er een ander woord voor b. v. *staal* gebruikte. Want ik herinnerde mij die bittere trekken van zielesmart, welke ik soms heb waargenomen, waarbij het geheele gelaat als 't ware versteend wordt, de oogen roerloos en strak blijven en alleen de mondhoeken nog eenige krampachtige zamentrekkingen

laten zien. Voor iemand die in de gelegenheid geweest is zulks waar te nemen, valt het dadelijk in 't oog hoeveel overeenkomst die spierbeweging der lippen heeft met die van iemand, welke eene operatie aan deze ondergaat, wanneer soms door vrees het geheele gelaat roerloos wordt en alleen dat gedeelte zich nog krampachtig beweegt, waardoor het mes vlijmt.

In het vers:

« Het werkt, en woelt en zwoegt en *zwindelt* in mijn ziel » —

waarbij mij misschien voor den geest zweefde het vers van Vondel:

« Die zorgt, en waakt en slaaft, en ploegt en zwoegt en zweet » —

schijnt het woord *zwindelt* den geachten beoordeelaar voor te komen als een verkeerd woord. Doch Siegenbeek geeft hetzelve als een gewettigd werkwoord aan. En wat het gebruik van hetzelve aanbelangt geloof ik dat men er geene andere beteekenis aan kan hechten, dan die van het daarmede verwante, en bijna gelijkluidende Hoogduitsche woord. Ik zou mij b. v. even goed geregtigd achten om te zeggen: „het zwindelt mij in 't hoofd" als „het duizelt mij in 't hoofd".

. . . . . .

. . . . . .

Ik heb met de meeste achting de eer te zijn

UWEW. Dn.
W. J. F. NUIJENS.

Westwoud, 15 Junij 1856.

VERSCHEIDENHEDEN.

DEKREET OVER DE AFLATEN.

Onlangs heeft de H. Vergadering van de Aflaten en Relikwiën het volgende dekreet voor stad en wereld uitgevaardigd, waarin de in acht te nemen regelen omtrent de Aflaten in nadrukkelijke herinnering gebragt worden.

DECRETUM
URBIS ET ORBIS.

Ex Audientia Sanctissimi die 14 *Aprilis* 1856.

Sacrae Congregationi Indulgentiis Sacrisque Reliquiis praepositae, quae juxta institutionem a S. M. Clemente PP. IX peractam Constitutione quae incipit: *In ipsis Pontificatus primordiis*, sub die 6 Julii 1669, *facultate* instructa est *omnem difficultatem ac dubietatem in Sanctorum reliquiis, aut Indulgentiis emergentem.... expediendi; ac si qui abusus in eis irrepserint, illos.... corrigendi et emendandi;.... falsas, apocryphas indiscretasque Indulgen-*

DEKREET
VOOR STAD EN WERELD.

Audientie des H. Vaders van den 14 *April* 1856.

Aan de H. Vergadering der Aflaten en H. Relikwiën, welke bij de Constitutie: *In ipsis Pontificatus primordiis*, door Paus Clemens IX Z. G. den 6 Julij 1669 gegeven, gemagtigd is: *alle moeijelijkheid en twijfel aangaande de relikwiën der Heiligen of de Aflaten uit te maken; en zoo er eenige misbruiken mogten ingeslopen zijn, die te verbeteren en te herstellen; te verbieden, dat valsche, verdachte en ongeregtigde aflaten* [1]) *worden gedrukt, de ge-*

[1]) *Valsch* (*falsae*) heeten de aflaten, welke zékere kenmerken van onechtheid hebben, als, bijv., door geen bevoegd gezag gegeven, als stellig ingetrokken, of opgehouden, enz. — *Verdacht* (*apocryphae*) zijn

tias typis imprimi vetandi, impressas recognoscendi, et examinandi, ac ubi Romano Pontifici retulerit, illius auctoritate rejiciendi, pluries Indulgentiae typis impressae delatae sunt quae licet falsae omnino, apocryphae et indiscretae, attamen huc illuc, sive hominum malitia, sive incuria, et absque ulla prorsus auctoritate typis mandantur et circumferuntur. Unde illud haud parum detrimenti provenit, quod et in errorem inducantur Christifideles, et apud S. M. Ecclesiae hostes Indulgentiae ipsae irrisionibus pateant.

Quapropter S. Congregatio, in generalibus Comitiis in Palatio Apostolico Vaticano die 31 Martii proxime elapsi habitis, plures hujusmodi Indulgentias typis excusas tanquam apocryphas, nullas et indiscretas habendas esse declaravit, et locorum ordinariis, per quorum Dioeceses Indulgentiae ejusmodi circumferuntur, commendandum

drukte na te gaan en te onderzoeken, en na voordragt aan den Paus, ze op zijn gezag te verwerpen — (aan die Vergadering) zijn meermalen gedrukte Aflaten voorgelegd, die, hoewel volstrekt valsch, verdacht en ongeregtigd, niettemin hier en ginds, hetzij met boos opzet, hetzij uit achteloosheid, en zonder eenige de minste magtiging gedrukt en verspreid worden. Waaruit die niet geringe schade voortkomt, dat de geloovigen in dwaling worden gebragt, en de Aflaten zelve blootstaan aan den spot van de vijanden onzer H. Moeder de Kerk.

Deshalve heeft de H. Vergadering, ter algemeene bijeenkomst in 't Apostoliesch paleis van 't Vatikaan, den 31 Maart jl. gehouden, vele van die gedrukte Aflaten voor verdacht, van gener waarde en ongeregtigd verklaard, en heeft zij gemeend, de Ordinarissen der diocesen waar dusdanige aflaten verspreid worden, te moeten aanbe-

---

aflaten, die wel geen blijkbare teekenen van onechtheid hebben, maar door geen Apostoliesch schrijven (bulle noch breve), noch door eenig ander authentiek getuigenis bewezen kunnen worden. — Onder *ongeregtigde* (*indiscretae*) begrijpt men: 1. die nooit gegeven, of op eene valsche voorstelling gegeven, of herroepen zijn, 'tzij in 't algemeen, 'tzij in 't bijzonder; 2. die verder uitgestrekt worden dan ze verleend zijn; die waaraan men voorregten toekent welke ze nooit hebben gehad; die waarvan men voorwaarden verheelt, om er niet van af te schrikken, zoodat men slechts een gedeelte vraagt der goede werken door den H. Stoel voorgeschreven; 3. die twijfelachtig zijn, hetzij in hunnen met reden verdachten oorsprong, hetzij wat hunne voortduring betreft, óf omdat ze niet vernieuwd zijn, óf omdat de redenen, waarom men ze pleegt te verkrijgen, niet meer bestaan, enz

censuit, ut S. Congregationis Decreta in hanc rem edita omni studio observari curent.

Quum vero incongruum prorsus sit omnia semper summaria, libellos, folia, etc., persequi, quae indiscretas, falsas apocryphasque Indulgentias descriptas continent, et qualibet vice prodierint specialibus decretis eliminare, SS. D. N. PP. IX, in audientia diei 14 Aprilis 1856, praemissam Eminentissimorum Patrum sententiam auctoritate sua Apostolica adprobando, cupiens insuper ut ad *inaestimabilem* Indulgentiarum *thesaurum* quod attinet, omnia pie, sancte et *incorrupte fiant*, mandavit ut hoc Decreto omnes per orbem Ordinarii hortentur, ut pro ea qua pollent, et qua uti debent sollicitudine in Dominici gregis bonum usque procurandum, invigilent non modo uti ejusmodi Indulgentiae falsae et apocryphae, quantum fieri potest, minime circumferantur, easque e fidelium manibus removeant, verum etiam satagant, ut Decreta, a S. Congregatione salubriter edita, ac praesertim super earundem Indulgentiarum publicatione et impressione observentur, in primis vero Decretum sub die 19 Januarii 1756 latum, et a S. M. Benedicto PP. XIV die 28 ejusdem mensis adprobatum, quod ita se habet: „Cum „experientia quotidie comperiatur, „complures Indulgentiarum conces„siones generales expediri inscia ipsa

velen, dat zij de ten dezen gegeven Dekreten der H. Vergadering met allen ijver doen onderhouden.

Daar het echter gansch ondoenlijk is, gedurig alle verzamelingen, boekjes, bladen, enz., welke opgave van ongeregtigde, valsche en verdachte Aflaten behelzen, na te gaan, en telkens als ze uitkomen met bijzondere dekreten te verbieden, heeft Z. H. Paus Pius IX, ter audientie van 14 April 1856, het uitgebragt gevoelen hunner Eminentiën door zijn Apostoliesch gezag goedkeurend, en wenschende, dat al wat den onwaardeerbaren schat der Aflaten betreft, vroom, heilig, en zonder vervalsching geschiede, gelast: bij dit Dekreet alle Ordinarissen over heel de wereld te vermanen, dat zij naar hunne veelvermogende en verschuldigde zorg voor 't meerdere heil van 's Heeren kudde, niet slechts waken, om zooveel mogelijk de verspreiding van dergelijke valsche en verdachte Aflaten tegen te gaan en ze uit de handen der geloovigen te verwijderen, maar zich ook beijveren, om de heilzame Dekreten der H. Vergadering, inzonderheid omtrent het verkondigen en drukken dier Aflaten, te doen onderhouden, en wel vooral het Dekrect van den 19 Januarij 1756, door Paus Benedictus XIV Z. G. den 28 derzelfde maand goedgekeurd, hetwelk aldus luidt: „Wijl eene dagelijksche ondervinding beves-

„Sacra Congregatione ex quo multi „promanant abusus, ac confusiones, „re mature perpensa, praesenti „Decreto declaravit, impetrantes „posthac hujusmodi generales con„cessiones, teneri sub nullitatis poe„na gratiae obtentae exemplar earum„dem concessionum ad secretariam „ejusdem S. Congregationis deferri.„

tigt, dat vele verleeningen van algemeene Aflaten buiten weten der H. Vergadering zelve worden uitgevaardigd, waaruit vele misbruiken en verwarringen voortvloeijen, heeft zij, na rijp beraad, bij onderhavig Dekreet verklaard, dat wie voortaan dergelijke algemeene verleeningen ontvangen, onder straf van nietigheid der verworven gunst, gehouden zijn, een afschrift van die verleeningen ter Sekretarije van genoemde H. Vergadering neder te leggen.

Caeterum ad falsas apocryphasque Indulgentias a veris et genuinis tand difficili negotio internoscendas, ea etiam recolere locorum Ordinarios juverit, quae sapienter, de more, et hac in re idem fel. mem. Pontifex Benedictus XIV in opere de Synodo Dioecesana edocuit. Et si praeterea aliquibus in rerum adjunctis super indulgentiarum quarumcumque authenticitate ac genuinitate dubii haererent, ad S. Congregationem recurrant, ut inde opportunam dubiorum resolutionem assequantur.

Overigens zullen de Ordinarissen om te ligter de valsche en verdachte Aflaten van de ware en echte te onderscheiden, met vrucht herdenken wat dezelfde Benedictus XIV Gel. Ged. met de hem eigene wijsheid ook over dit punt in zijn werk *De Synodo Dioecesana* heeft geleerd. En mogten zij nog in eenige omstandigheden over de waarachtigheid en echtheid van welke Aflaten ook in twijfel zijn, dan zullen zij tot de H. Vergadering zich wenden, om daar de behoorlijke oplossing hunner twijfelingen te verkrijgen.

Datum Romae ex Secretaria S. Congregationis Indulgentiarum die 14 Aprilis 1856.

Loco † Signi.

F. Card. Asquinius, Praefectus.

A. Colombo, Secretarius.

Gegeven te Rome, ter Sekretarije van de H. Vergadering der Aflaten, den 14 April 1856.

Plaats † van 't zegel.

Kardinaal F. Asquinius, Prefekt.

A. Colombo, Sekretaris.

EENE BIJEENKOMST TE LEIDEN.

De Redactie is verzocht aan 't volgende schrijven eene plaats te verleenen, waarin zij den geachten toezender gaarne te wille is.

Aan de Redactie van *de Katholiek*.

Op den 2 Junij ll. las ik in de *Leydsche Courant* eene uitnoodiging door de Bestuurders van het Genootschap tot zedelijke verbetering van verwaarloosde kinderen te Montfoort, tot het aanhooren van hun jaarlijksch verslag. Dewijl niet alleen de leden en de donateurs, maar al die in deze zaak belang stelden werden uitgenoodigd, en ik mij zelven onder laatstgemelden rangschikte, begaf ik mij ter aangeduide plaatse op den daartoe bestemden tijd. Ik had mij voorgesteld eene formeele vergadering te zullen bijwonen, waarin van den catheder eerst door den President eene openingsrede zou worden gehouden en daarna het beloofde verslag door den Secretaris voorgelezen. Ik vond mij echter in mijne verwachting bedrogen, hoewel voor mijn gevoel niet te leur gesteld: de vergadering had meer den vorm eener vriendschappelijke bijeenkomst, onder een' pijp en een kopje thee. Ik werd zeer heusch ontvangen door twee der mij persoonlijk onbekende Directeuren, welke zich alleen in de kamer (een vertrek van het gebouw: tot Nut van 't Algemeen) bevonden. Achtereenvolgens verschenen Prof. Cock, Prof. Tydeman, nog een mij bij name onbekende heer, de heer Moltzer, griffier van de arrondissements-regtbank, de heer de Moen, lid der commissie van Financiën uit den Stedelijken Raad en eindelijk Ds. Iterson. Na eene korte toespraak van een der Bestuurders tot opwekking der leden, om na het aanhooren van het verslag hunne aanmerkingen wel te willen mededeelen, ten einde door onderlinge zamen-

spreking het beoogde doel van het Genootschap te helpen bevorderen, werd een zeer uitvoerig, welgesteld en onderhoudend verslag uitgebragt over den toestand van het genootschap en de werkzaamheden van het Bestuur gedurende het afgeloopen jaar. Het is mijn plan niet den inhoud van dit verslag, noch de opmerkingen der leden, die daarop volgden, u mede te deelen; het eerste niet, omdat bij besluit van de vergadering de verkorte inhoud in de *Leydsche Courant* zal worden bekend gemaakt; het andere niet, omdat het mijne gewoonte niet is, van genoten vertrouwen misbruik te maken. Vervolgens werd ook de rekening en verantwoording afgelegd en aan de aanwezigen ter inzage rondgegeven. Ik ontwaarde daaruit, dat de quitancies tot opschrift voerden: Het Protestantsch Genootschap van, enz. Ik kan niet ontkennen, dat ik door deze ontdekking eenigermate onthutst werd; niet omdat ik het misbillijkte, dat men tot zedelijke verbetering van Protestantsche jongelieden van 10 tot 20 jaar eene Protestantsche opleiding verlangde, dit is niet meer dan natuurlijk; maar ik gevoelde, dat ik in deze vergadering eigenlijk niet thuis hoorde, en had ik zoo iets uit de aankondiging in de *Leydsche Courant* kunnen vermoeden, dan spreekt het wel van zelf, dat ik R. K. zijnde, mij niet verstout zou hebben daar ter plaatse te verschijnen, terwijl het allezins den schijn had alsof ik de beraadslagingen van een uitsluitend Protestantsch genootschap kwam bespieden. Ik besloot derhalve, naar aanleiding der uitnoodiging in de Courant tot aanhooren van het verslag, mij te bepalen tot hooren, zien en zwijgen. Ééne bijzonderheid is er echter, welke ik, na deze lange, doch zoo ik meen, noodzakelijke inleiding, de vrijheid neem u mede te deelen, omdat mij ter oore gekomen is, dat zij ook buiten de vergadering zonder mijn toedoen is bekend geworden. — Zooals het gaat in vriendschappelijke vergaderingen wordt er dikwijls tusschen de aan de orde zijnde onderwerpen ook gesproken over verschillende zaken, die daar eigenlijk niet te huis behooren. Zoo ging het ook hier. De heer de Moen sprak met Prof. Tydeman over het verslag in het *Handelsblad*, betreffende het Armen-Congres, gehouden te Amsterdam, alwaar door Prof. Vissering eene zeer onjuiste statistiek der armen hier ter stede was geleverd. Den heer Moltzer was het opgevallen, hoe ongunstig de verhouding was tusschen de Roomsche armen

en de Protestantsche, met betrekking tot de geheele bevolking van beide gezindheden. Prof. Cock maakte daarbij de opmerking, dat ook de subsidie uit de stedelijke kas aan de Roomsche armen betrekkelijk veel te hoog was in vergelijking met die der Protestantsche, waarvan de oorzaak hierin gezocht moest worden, dat — *risum teneatis, amici!* — de Roomsche armen viermaal in het jaar moeten biechten en bij die gelegenheid een vijfje aan den Pastoor moeten geven! ——— In het eerst meende ik, dat Prof. Cock, dit, *more suo*, als een grap vertelde en ik kan niet ontkennen, dat ik een onwillekeurigen glimlach moest onderdrukken. Weldra echter bleek het, dat het Z. H. G. volkomen ernst was; dewijl hij er bij herhaling bijvoegde, dat het wel is waar niet kon bewezen worden, maar dat het toch van algemeene bekendheid was. De geheele vergadering (ik incluis) was hierover ten uiterste verbaasd; de overige heeren, omdat zoo iets plaats had; ik, omdat zoo iets kon geloofd worden plaats te hebben. In strijd toch met de algemeene bekendheid hadden, noch ik, noch naar het scheen, ook de overige aanwezigen tot op dien stond zoo iets geweten. Er werd verschillend over gesproken: de een zocht de oorzaken op te sporen, de ander de gevolgen van zulk eene verpligting na te gaan; allen echter vergaten de waarheid van het feit te onderzoeken. Onwillekeurig kwam bij deze gelegenheid mij in de gedachte: „de Geschiedenis van den gouden tand" eens 10jarigen knaaps, over welks oorsprong en gevolgen de geneeskundigen op het einde der zestiende eeuw onder elkander hevig redetwistten, zonder naar de waarheid van het feit onderzoek te doen! Het spijt mij te moeten vermelden, dat Ds. Iterson, dien ik bij eene andere gelegenheid om zijnen wetenschappelijken ijver had leeren hoogschatten, even onkundig als de overigen was aangaande de pligten der Roomsch Katholieken in het algemeen, of althans omtrent het biechten in het bijzonder; gelijk ik moest besluiten uit de welmeenende poging van ZEerw., om den uitval van Prof. Cock zooveel mogelijk te vergoêlijken, door aan te voeren, dat zoo het biechten, naar de innerlijke overtuiging der Roomschen, tot hunne opvoeding behoort, er geen redelijke grond bestond, hunne subsidie met het bedrag der daarvoor benoodigde gelden niet te verhoogen! — Als *Corollarium* voegde de heer de Moen hier nog bij, dat het, wel is waar, ook niet uit de jaarlijksche

raming en de rekening en verantwoording der Roomsche Armenverzorgers kon bewezen worden, maar dat het ook toch algemeen bekend was, dat, wanneer zij hunne armen in geld bedeelden, zij steeds een gering gedeelte daarop korlten: b. v. wanneer zij een' arme met 2 dubbeltjes per week bedeelen, deze (om iets te noemen) slechts $1^1/_2$ stuiver ontvangt. Ik durf niet te zeggen, want ik herinner mij dit niet meer duidelijk, wie der heeren aan het teruggehouden geld de bestemming gaf van te moeten strekken tot het doen van zielmissen! — Welligt zullen sommigen het wraken, dat ik getrouw aan mijn vroeger voornemen, bleef volharden met hooren, zien en zwijgen; welligt zou men verlangd hebben, dat ik hunne onverschoonlijke en verregaande onkunde in zaken de Roomsche godsdienst betreffende, had ten toon gesteld; misschien zou men gewenscht hebben, dat ik had aangetoond, dat het kerkelijk gebod van biechten slechts tot éénmaal 'sjaars beperkt is, en dat de biechtpenning eene geheel vrijwillige offergave is, die alleen de gegoeden hunnen herders brengen, ten einde eenigermate in hunne behoefte te voorzien; misschien zal men mij van pligtverzuim beschuldigen, wanneer ik beken, geen enkel woord ter verdediging der R. K. Armvaders te hebben bijgebragt. 't Is mogelijk dat ik dit verwijt verdien, maar ik zou hiertegen kunnen aanvoeren, dat ik slechts was opgeroepen tot het aanhooren van het verslag, geenszins om mij in de beraadslaging te mengen, of dat deze geheele zamenspreking niet tot het doel der zamenkomst behoorende, eigenlijk buiten beraadslaging lag, of dat ik diegenen, welke zoo onkundig bleken te zijn in zaken de Roomsche godsdienst betreffende, ook niet vatbaar achtte voor overtuiging, of dat ik vreesde, dat tegenover de beweerde algemeene bekendheid mijne tegenovergestelde persoonlijke verzekering niet geldig zou geacht worden, of dat ik het tegenovergestelde even zoo min bewijzen kon als de heeren Cock en de Moen verklaarden hunne beschuldigingen te kunnen bewijzen, of eindelijk dat het mij beter voorkwam, zulke ongerijmde lasterlijke aantijgingen (want dat waren zij volgens art. 367 en 368 C. P.) met een verachtend stilzwijgen te beantwoorden. Het is waar, dat al deze redenen mij op dat oogenblik voor den geest kwamen; doch om de waarheid geheel te zeggen — *amicus Plato, sed magis amica veritas* — de

eigenlijke en de ware reden, die mij het stilzwijgen oplegde, was hierin gelegen, dat ik reikhalsde eene andere op denzelfden tijd plaats hebbende, en voor mij belangrijker vergadering van kunstbroeders bij te wonen, en ik derhalve elke aanleiding tot verder spreken vermeed, om de tegenwoordige zoo min mogelijk te rekken. — Gelukkig werd dan ook spoedig na de herkiezing van het bestuur bij acclamatie, deze bijeenkomst door den eersten spreker met een kort woord gesloten. — Ziedaar! het feit, eenvoudig verhaald, — beschouwingen er over make elk voor zich, — *sapienti sat!*

Leyden, 9 Junij 1856.

Dr. J. D. Frenay.

EINDE VAN HET NEGEN EN TWINTIGSTE DEEL.